

LAPSIIN

KOHDISTUVA VÄKIVALTA JA HYVÄKSIKÄYTTÖ

TAPAUSTEN TUNNISTAMINEN,
RIKOSPROSESSI JA VIRANOMAISTEN YHTEISTYÖ

HUMPPI
Sanna-Mari
&
ELLONEN
Noora

Polisiammattikorkeakoulun tutkimuksia

LAPSIIN KOHDISTUVA VÄKIVALTA JA HYVÄKSIKÄYTTÖ

LAPSIIN KOHDISTUVA VÄKIVALTA JA HYVÄKSIKÄYTTÖ

TAPAUSTEN TUNNISTAMINEN, RIKOSPROSESSI JA
VIRANOMAISTEN YHTEISTYÖ

HUMPPI, SANNA-MARI & ELLONEN, NOORA

POLIISIAMMATTIKORKEAKOULU
TAMPERE, 2010

SANNA-MARI HUMPPI & NOORA ELLONEN
LAPSIIN KOHDISTUVA VÄKIVALTA JA HYVÄKSIKÄYTTÖ
TAPAUSTEN TUNNISTAMINEN, RIKOSPROSESSI JA VIRANOMAISTEN YHTEISTYÖ

POLIISIAMMATTIKORKEAKOULUN TUTKIMUKSIA 40/2010
ISSN 1455-8262
ISBN 978-951-815-191-6
ISBN 978-951-815-192-3 (PDF)

KANNET: TAMPEREEN YLIOPISTOPAINO - JUVENES PRINT OY - MARI PAKARINEN
TAITTO: POLIISIAMMATTIKORKEAKOULU - IINA SAHRAMÄKI
PAINO: TAMPEREEN YLIOPISTOPAINO - JUVENES PRINT OY, TAMPERE 2010

Esipuhe

Vuonna 2007 Poliisiammattikorkeakoulussa käynnistyi kolmevuotinen tutkimushanke lasten kokemasta väkivallasta. *Lapset väkivallan uhrina* -hankkeessa kartoitettiin lasten kokeman väkivallan yleisyyttä ja ominaispiirteitä kattavalla lapsiuhritutkimuksella. Uhritutkimus lasten kokemasta väkivallasta julkaistiin syksyllä 2008. Samana vuonna julkaistiin myös selvitys poliisin tietoon tulleesta lapsiin ja nuoriin kohdistuvasta väkivallasta. Nyt käsillä oleva tutkimus pureutuu hankkeen viimeiseen mutta ei suinkaan vähäiseen osuuteen: viranomaistyöhön, jota lapsiin kohdistuvien väkivaltatapauksen selvittäminen käytännössä vaatii.

Käsillä olevassa tutkimuksessa muodostetaan kokonaiskuva eri viranomaisten toiminnasta lasten kokeman väkivallan selvittämiseksi. Tutkimuksen kohteena on lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttötapausten tunnistaminen, niiden käsittely rikosprosessissa sekä aiheeseen liittyvä viranomaisyhteistyö. Tutkimuksen laajempa tavoitteena on ollut viranomaisyhteistyön parantaminen sellaisissa tapauksissa, joissa lapsen epäillään olevan väkivallan uhrina. Tutkimuksen rahoittamisesta kiitos kuuluu Sisäasiainministeriön poliisiosastolle sekä Oikeusministeriölle. Oikeusministeriö on osallistunut erityisesti tutkimuksen rikosprosessia käsittelevän osuuden rahoittamiseen.

Työn tukemisesta haluamme kiittää erityisesti *Lapset väkivallan uhrina* -hankkeen ohjausryhmän jäseniä: poliisitarkastaja Mikko Lampikoski, Sisäasiainministeriön poliisiosasto; erikoissuunnittelija Minna Piispa, Oikeusministeriö; professori Tarja Pösö, Tampereen yliopisto; kehittämisspääällikkö Mikko Oranen, Ensi- ja turvakotienliitto ry; tutkimusjohtaja Janne Kivivuori, Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, tutkija Venla Salmi, Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos sekä erikoisasantuntija Heikki Sariola, Lastensuojelun keskusliitto. Käsikirjoitusta ovat kommentoineet useat henkilöt, joista haluamme erikseen kiittää hankkeen vetäjää erikoistutkija Juha Kääriäistä Poliisiammattikorkeakoulusta, yliassistentti Mikko Vuorenpäästä Turun yliopistosta, yliopettaja Satu Rantaeskolaa Poliisiammattikorkeakoulusta sekä erikoistutkija Vesa Muttilaista Poliisiammattikorkeakoulusta. Kiitos myös Jenni Niemelle avusta tutkimusaineiston käsittelyssä sekä Anna Lanteelle käsikirjoituksen oikoluvusta.

Suuri kiitos tutkimuksen onnistumisesta kuuluu ennen kaikkea viranomaisille, jotka tekivät tutkimuksen toteuttamisen mahdolliseksi. Asiakirjojen saamisesta haluamme kiittää tutkimukseen osallistuvien paikkakuntien poliisilaitoksia, syyttäjänvirastoja, käräjäoikeuksia ja sairaanhoitopiirejä. Tärkein vaikutus tutkimuksen onnistumiseen oli kuitenkin haastatteluihin osallistuvilla viranomaisilla. Haluamme kiittää kaikkia tutkimukseen osallistuvia poliiseja, sosiaalityöntekijöitä, lääkäreitä, syyttäjiä, käräjätuomareita ja koulun

ja päiväkodin työntekijöitä. Kiitos, että olitte mukana tuottamassa arvokasta tietoa viranomaisyhteistyön kehittämiseksi ja lasten ja nuorten hyvinvoinnin parantamiseksi.

Tampereella, 15.4.2010

Sanna-Mari Humppi
Tutkija, YTM
Poliisiammattikorkeakoulu

Noora Ellonen
Tutkija, YTT
Poliisiammattikorkeakoulu

Sisällys

Esipuhe	5
I. JOHDANTO	
Sanna-Mari Humppi & Noora Ellonen	17
1 Tutkimuksen tausta ja tavoitteet.....	17
2 Aiempi tutkimus	20
3 Keskeinen lainsäädäntö	23
4 Rikosprosessin päävaiheet	26
5 Viranomaisyhteistyö lapsiin kohdistuvissa rikoksissa	29
6 Tutkimuksen aineistot ja menetelmä	31
6.1 Tutkimukseen osallistuvat paikkakunnat	32
6.2 Paikallinen tapaustutkimus	32
6.3 Tutkimuksen aineistot	33
6.4 Tapaustarkastelu	37
6.5 Tutkimuseettiset kysymykset	38
7 Raportin rakenne.....	39
<i>Kirjallisuus</i>	41
<i>Lakiviitteet</i>	46
II. VÄKIVALTA- JA HYVÄSIKÄYTTÖEPÄILYISTÄ ILMOITTAMINEN	
Noora Ellonen	47
1 Johdanto	47
1.1 Keskeinen lainsäädäntö.....	49
1.2 Aiempi tutkimus.....	51
2 Aineisto ja toteutus	54
3 Väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyt rikosilmoituksissa	56
4 Viranomaisten ajatuksia väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen tunnistamisesta ja ilmoittamisesta	65
4.1 Väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen yleisyys.....	65
4.2 Tunnistamisen vaikeudet.....	67

4.3	Puuttumiseen liittyvät vaikeudet.....	69
4.4	Puuttumismallit	75
4.5	Lastensuojeluilmoituksen ja rikosilmoituksen tekeminen	76
5	Pohdintaa.....	79
	<i>Kirjallisuus</i>	83
	<i>Lakiviitteet</i>	87
III.	VÄKIVALTA- JA HYVÄKSIKÄYTTÖEPÄILYT POLIISIN ESITUTKINNASSA	
	Sanna-Mari Humppi	88
1	Johdanto	88
1.1	Esitutkinta lainsäädännön näkökulmasta	88
1.2	Esitutkinta ohjeistusten näkökulmasta	90
1.3	Lapsen kuuleminen esitutkinnassa.....	92
2	Aineisto ja toteutus	93
3	Poliisin suorittama esitutkinta.....	96
3.1	Tutkintatoimenpiteet	96
3.2	Tutkinnan päättäminen, keskeyttäminen tai avoimeksi jättäminen	106
4	Poliisin toiminta ja alueelliset erot	111
5	Poliisien käsitykset esitutkinnan vaikeuksista	114
5.1	Lapsen aseman huomioiminen	115
5.2	Tutkintaa hidastavat lausunnot.....	116
5.3	Oman asiantuntemuksen puuttuminen	121
6	Lopuksi	122
	<i>Kirjallisuus</i>	124
	<i>Lakiviitteet</i>	126
IV.	VÄKIVALTA- JA HYVÄKSIKÄYTTÖEPÄILYT SYYTEHARKINNASSA	
	Sanna-Mari Humppi	127
1	Johdanto	127
1.1	Syyttäjän rooli rikosprosessissa	127
1.2	Poliisin ja syyttäjän esitutkintayhteistyö.....	129
2	Aineisto ja toteutus	130

3	Syyttäjälle edenneet väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyt ...	133
4	Syyttäjien toimenpiteet	137
	4.1 Syyttäjien haastehakemukset	138
	4.2 Syyttämättäjäätämispäätökset.....	140
	4.3 Toimenpiteet taustamuuttujien mukaan	144
5	Syyttäjien toimintamalli ja päätösten perusteet	149
	5.1 Kokemukset esitutinnan toteutumisesta.....	149
	5.2 Perusteiden käyttö ja yksilölliset erot	151
6	Syyttäjien käsitykset näytön arvioinnin ongelmakohdista..	155
	6.1 Lapsen kuulustelun arvioiminen	156
	6.2 Asiantuntijalausuntojen tuki	159
	6.3 Esitutkinnassa esiintyvät puutteet	161
7	Lopuksi	165
	<i>Kirjallisuus</i>	166
	<i>Lakiviitteet</i>	168
V.	VÄKIVALTA- JA HYVÄKSIKÄYTTÖEPÄILYT TUOMIOISTUINKÄSITTELYSSÄ	
	Sanna-Mari Humppi	169
1	Johdanto	169
	1.1 Oikeudenkäynnin tavoitteet	170
	1.2 Oikeudenkäynti lapsiin kohdistuvissa rikoksissa.....	171
2	Aineisto ja toteutus	172
3	Tuomioistuimeen edenneet väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyt.....	173
4	Tuomioistuimen määräämät rangaistukset.....	177
5	Tuomioistuinkäsittely	183
	5.1 Tilanne pääkäsittelyssä	184
	5.2 Näytön arvioiminen.....	185
6	Lopuksi	189
	<i>Kirjallisuus</i>	190
	<i>Lakiviitteet</i>	191

VI.	VIRANOMAISSYHTEISTYÖ LAPSIIIN KOHDISTUVI- EN VÄKIVALTA- JA HYVÄKSİKÄYTTÖEPÄILYJEN SELVITTÄMISESSÄ	
	Noora Ellonen	192
1	Johdanto	192
	1.1 Keskeinen lainsäädäntö	194
	1.2 Käytännön ohjeet ja toimenpidemallit	198
	1.3 Aiempi tutkimus.....	199
2	Aineisto ja menetelmät.....	203
3	Viranomaisyhteistyön muodot ja haasteet viranomaisittain	204
	3.1 Koulun ja päiväkodin henkilökunnan näkökulma	205
	3.2 Terveystoimihenkilöstön näkökulma	211
	3.3 Sosiaalitoimen näkökulma	219
	3.4 Yhteistyö poliisin näkökulmasta.....	228
4	Yhteistyön keskeisimmät haasteet	237
	4.1 Alueelliset ja yksilölliset erot.....	237
	4.2 Moniammatillisuuden vahvistaminen	240
	4.3 Rakenteelliset haasteet	241
	4.4 Asiantuntijuuden hyödyntäminen	242
	<i>Kirjallisuus .....</i>	<i>244</i>
	<i>Lakiviitteet .....</i>	<i>248</i>
VII.	TAPAUSTARKASTELU	
	Sanna-Mari Humppi & Noora Ellonen	249
	Tapaus 1. Pahoinpity	251
	Tapaus 2. Pahoinpity	255
	Tapaus 3. Törkeä pahoinpity	257
	Tapaus 4. Törkeä pahoinpity	261
	Tapaus 5. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö	264
	Tapaus 6. Törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö	265
	Lopuksi	268
	<i>Kirjallisuus .....</i>	<i>269</i>

**VIII. VIRANOMAISTYÖN HAASTEET LAPSIIN
KOHDISTUVAN VÄKIVALLAN JA
HYVÄKSIKÄYTÖN SELVITTÄMISESSÄ:
YHTEENVETO**

	Noora Ellonen & Sanna-Mari Humpi	271
1	Lainsäädännön ja sen tulkinnan selkeyttäminen	272
2	Alueelliset erot toiminnassa	275
3	Asiantuntijuuden hyödyntäminen.....	276
4	Koulutuksen tarve	278
5	Rakenteiden hallinta.....	280
6	Prosessien kesto ja erillisuus	280
7	”Riittävä näyttö”	282
8	Viranomaistyön inhimillisuus	284
9	Arvokeskustelua väkivallasta	285
	<i>Kirjallisuus</i>	286
	<i>Lakiviitteet</i>	288
IX. ENGLISH SUMMARY		
	Noora Ellonen & Sanna-Mari Humpi	289
1	Introduction	289
2	Reporting of suspected child physical or sexual abuse (article 2).....	290
3	Preliminary investigation in suspected child physical or sexual abuse (article 3)	291
4	Consideration of charges in suspected child physical or sexual abuse (article 4)	293
5	Court proceedings in suspected child physical or sexual abuse (article 5).....	295
6	Co-operation between the authorities in suspected child physical or sexual abuse (article 6).....	296

7	Conclusions	298
	<i>References.....</i>	<i>300</i>
	Liite 1. Liitetaulukot	302
	Liite 2. Rikosilmoitusten poiminnassa huomioidut rikosnimikkeet....	304
	Liite 3. Rikosprosessiin osallistuvien viranomaisten haastattelujen teemat..	305
	Liite 4. Sosiaali- ja terveysviranomaisten haastatteluiden teemat ..	306

Taulukot

Taulukko 1	Tutkimukseen kerätyt aineistot.	36
Taulukko 2	Viranomaishaastattelut (1km).	55
Taulukko 3	Väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyihin liittyvien rikosilmoitusten määrällinen kehitys vuodesta 2004 kolmella tutkimuspaikkakunnalla (n).	57
Taulukko 4	Rikoksesta epäillyn suhde lapsen lastensuojelun kautta tulleissa väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyissä kolmella tutkimuspaikkakunnalla, % (N=202).	63
Taulukko 5	Uhrien lukumäärä kolmella paikkakunnalla vuoden 2007 rikosilmoituksissa.	95
Taulukko 6	Esitutinnan tutkintatoimenpiteet epäilyissä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä, % (N=216).	97
Taulukko 7	Alle 15-vuotiaan lapsen kuulustelu eri rikosnimikkeissä, % (N=202).	100
Taulukko 8	Alle 15-vuotiaan lapsen kuulustelu rikoksesta epäillyn mukaan, % (N=171).	100
Taulukko 9	Lapsen ja huoltajan kuulustelut, % (N=216).	102
Taulukko 10	Esitutkinnassa kerätyt asiantuntijalausunnot eri väkivallan muodoissa, % (N=216).	105
Taulukko 11	Tutkinnan tila väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyissä, % (N=216).	107
Taulukko 12	Perusteet tutkinnan päättämiseksi tai keskeyttämiseksi, % (N=216).	109
Taulukko 13	Esitutkintavaiheeseen päättyneet rikosepäilyt rikosprosessissa.	110
Taulukko 14	Uhrien lukumäärä syyttäjän asiakirjoissa (N=124).	131
Taulukko 15	Syyttäjälle edenneet väkivalta- ja hyväksikäyttötapaukset esitutkinnassa päätettyjen tapausten osalta, % (N=190).	134
Taulukko 16	Syyttäjän päätös eri rikosnimikkeissä päätettyjen tapausten osalta, % (N=119).	137
Taulukko 17	Rikoksesta epäillyn tunnistaminen esitutkinnassa, % (N=76).	139

Taulukko 18	Taulukko 18. Todisteet syytteen nostamiselle, % (N=76)....	140
Taulukko 19	Perusteet syyttämättäjättämispäätöksille, % (N=39).	142
Taulukko 20	Syyteharkintaan päätyneet rikosepäilyt rikosprosessissa.	148
Taulukko 21	Uhrien lukumäärä tuomioistuinten asiakirjoissa (N=76)...	173
Taulukko 22	Päätökset tuomioistuimiin edenneissä rikosepäilyissä päätettyjen tapausten osalta, % (N=71).	175
Taulukko 23	Tuomioistuimen määräämät rangaistukset eri rikosnimikkeissä, % (N=59).....	178
Taulukko 24	Sakkorangaistuksen määrä eri rikosnimikkeissä, % (N=41)..	179
Taulukko 25	Tuomioon johtaneet rikokset rikosprosessissa.	180
Taulukko 26	Viranomaishaastattelut (lkm).....	203

Kuviot

Kuvio 1	Väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyihin liittyvien rikosilmoitusten määrällinen kehitys vuodesta 2004 kolmella tutkimuspaikkakunnalla. ... 58
Kuvio 2	Poliisin tietoon tulleet väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyt ilmoittajan mukaan vuodesta 2004 tutkimuspaikkakunnalla 1. 60
Kuvio 3	Poliisin tietoon tulleet väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyt ilmoittajan mukaan vuodesta 2004 tutkimuspaikkakunnalla 2. 61
Kuvio 4	Uhrien ikäjakauma lastensuojelun kautta tulleissa väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyissä kolmella tutkimuspaikkakunnalla, % (N=202)..... 62
Kuvio 5	Lastensuojelun kautta tulleiden lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjä koskevien rikosilmoitusten eteneminen esitutkinnassa, %..... 64
Kuvio 6	Kuulustelutoimenpiteet pahoinpitelyissä eri paikkakunnilla, % (N=216)..... 98
Kuvio 7	Alle 15-vuotiaan lapsen kuuleminen eri ikäryhmissä, % (N=171) .. 101
Kuvio 8	Esitutkinnassa kerätyt asiantuntijalausunnot eri uhriryhmissä, % (N=171)..... 106
Kuvio 9	Poliisilta syyteharkintaan edenneet väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyt 133
Kuvio 10	Tutkinnan tila väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyissä paikkakunnittain, % (N=216)..... 135
Kuvio 11	Syyttäjälle edenneet rikosepäilyt uhrin iän mukaan esitutkinnassa päätettyjen tapausten osalta, % (N=150). 136
Kuvio 12	Syyttäjän toimenpiteet eri väkivallan muodoissa päätettyjen tapausten osalta, % (N=119)..... 144
Kuvio 13	Syyttäjän toimenpiteet uhrin iän mukaan päätettyjen tapausten osalta, % (N=91). 146
Kuvio 14	Syyteharkinnasta tuomioistuimeen edenneet väkivalta- ja hyväksikäyttötapaukset (N=76) 174
Kuvio 15	Tuomioistuimen tekemät päätökset eri väkivallan muodoissa päätettyjen tapausten osalta, % (N=71). 176

Lyhenteet

- EPA asetus esitutkinnasta ja pakkokeinoista 7.6.1988/575
- ETL esitutkintalaki 30.4.1987/449
- KKO Korkein oikeus
- HE hallituksen esitys
- LSL lastensuojelulaki 13.4.2007/417
- LHL laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 3.4.1983/361
- SHAL laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812
- JulKL laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621
- OK oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4
- PolL poliisilaki 7.4.1995/493
- PotilasL laki potilaan asemasta ja oikeuksista 17.8.1992/785
- PKL pakkokeinolaki 30.4.1987/450
- RL rikoslaki 19.12.1889/39
- RmL laki rangaistusmääräysmenettelystä 26.7.1993/692
- ROL laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689
- SopS Suomen säädöskokoelman sopimussarja 20.7.1991/60

I. JOHDANTO

Sanna-Mari Humppi & Noora Ellonen

1 TUTKIMUKSEN TAUSTA JA TAVOITTEET

Lapsiin kohdistuva väkivalta on pääasiassa piilorikollisuutta, joka tapahtuu yksityisellä alueella kodin seinien sisäpuolella (Ellonen, Kääriäinen, Salmi & Sariola 2008; Ellonen, Kivivuori & Kääriäinen 2007). Se on nähty milloin kasvatuksellisenä toimenpiteenä (ks. Sariola 2006) milloin nuoruuteen sisältyvänä tavanomaisena normien rikkomisena (ks. Salmi 2004). Tästä syystä puuttuminen lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan on ollut haasteellista, ja pitkään se on katsottu pikemminkin perheen sisäiseksi kuin viranomaisten asiaksi (Forsberg 2002). Lapsiin kohdistuva väkivalta ei myöskään aina ole ollut rangaistavaa. Vanhempien kuritusoikeus poistettiin Suomen rikoslaista vuonna 1979, ja se kiellettiin erikseen vuoden 1984 alussa voimaan tullessa laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Asenteiden ja sitä kautta käytäntöjen muuttamisessa lapsen ruumiillista kurittamista kohtaan on kuitenkin edelleen tekemistä. Vuonna 2007 lapsen ruumiillisen kurituksen hyväksyi ainakin poikkeustilanteissa vielä 26 % erään tutkimuksen vastaajista (Sariola 2007).

Nykyisin lapsiin kohdistuva väkivalta ilmiönä tunnistetaan paremmin kuin ennen. Käsitteellisesti se on laajentunut kattamaan moninaisia väkivallan ja kaltoinkohtelun muotoja (esim. Söderholm ym. 2004; Forsberg 2005). Lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisy on otettu huomion kohteeksi niin poliittisissa linjauksissa, käytännön työtä ohjaavissa toimintaohjeistuksissa kuin tieteellisissä tutkimuksissakin. Lapsiin kohdistuvan väkivallan vähentäminen kirjattiin vuoden 2008 sisäasiainministeriön Sisäisen turvallisuuden ohjelmaan omaksi toimenpiteeksi (Sisäasiainministeriö 2008). Vuonna 2008 Suomessa tuli voimaan uusi lastensuojelulaki (417/2007), jossa lapsen kanssa työskenteleviä viranomaisia velvoitetaan ilmoittamaan epäillyistä lapsen pahoinpitelyistä tai hyväksikäytöistä lastensuojeluun ilman salassapitosäännöksiä. Vuonna 2008 esiteltiin myös valtakunnallinen lapsiin kohdistuvan kaltoinkohtelun hoitosuositus, jonka tarkoituksena on juuri yhdenmukainen puuttuminen lapsen kaltoinkohteluun (Paavilainen ym. 2008). Suomessa käynnistyi myös useita toimenpiteitä kouluväkivallan poistamiseksi ja lasten ja nuorten turvallisuuden parantamiseksi (Sisäasiainministeriö 2009).

Tieteellisesti lapsiin kohdistuvan väkivallan yleisyyttä on Suomessa tutkittu kahdella eri menetelmällä: lapsiuhritutkimuksella ja rekisteritutkimuksella. Suomen ensimmäinen kyselytutkimus lasten uhrikokemuksista toteutettiin vuonna 1988 (Sariola 1990). Se keskittyi kotona koettuun väkivaltaan sekä seksuaaliseen hyväksikäyttöön. Vuonna 2008 toteutettiin kattavampi lapsiuhritutkimus, jossa edellisten lisäksi kartoitettiin lasten kokemuksia useista eri väkivallan muodoista (Ellonen ym. 2008). Tietoa lasten väkivalta-kokemuksista on saatu aikaisemmin myös Nuorisoriikollisuuskyselyistä, joita Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos on kerännyt säännöllisin väliajoin vuodesta 1995 (Salmi 2009), sekä vuotuisista Kouluterveyskyselyistä (THL 2010a).

Kyselytutkimustiedon lisäksi lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa ja sen eri muotoja on tutkittu rekistereistä. Rekisteritutkimuksia ei perinteisesti ole pidetty luotettavana väkivaltarikollisuuden mittarina, sillä ne jättävät piiloon valtaosan kokonaisrikollisuudesta (Ellonen ym. 2007; Kivivuori 2006). Siinä missä uhritutkimukset edustavat kokonaisrikollisuuden määrää, rekisteritutkimuksella saadaan tietoa ainoastaan ilmi tulleen rikollisuuden määrästä. Rikoksesta ilmoittamista ja eroja rekisteri- ja uhritutkimusten välillä on tarkasteltu joissakin tutkimuksissa (Finkelhor & Ormrod 2001; Finkelhor & Wolak 2003; Humppi, Kääriäinen & Ellonen, käsikirjoitus). Näiden perusteella voidaan arvioida, että lähi- ja perhesuhteissa tapahtuva väkivalta on yksi hankalammin poliisille ilmoitettavista väkivallan muodoista. Uhritutkimuksen ja rekisteritutkimuksen vertailussa on havaittu eroja sekä rikosilmoitusten määrässä että tapausten luonteessa (Humppi 2008; Humppi ym., käsikirjoitus).

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan epäilyjä lapsiin kohdistuvasta väkivallasta ja hyväksikäytöstä viranomaistoiminnan näkökulmasta. Epäilyillä lapsiin kohdistuvasta väkivallasta tai hyväksikäytöstä tarkoitetaan sellaisia viranomaisten tietoon tulleita tapauksia, joissa alle 18-vuotiaan lapsen epäillään joutuneen fyysisen tai seksuaalisen väkivallan uhriksi. Väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyitä kuvataan tutkimuksessa myös käsitteillä rikosepäilyt ja lapsiin kohdistuneet väkivalta- ja hyväksikäyttötapaukset. Tutkimuksella on kolme tehtävää. Ensinnäkin selvitetään, miten epäilyt lapsiin kohdistuvasta väkivallasta tai hyväksikäytöstä tulevat viranomaisten tietoon ja miten niihin puututaan viranomaisten toiminnassa. Toiseksi tarkastellaan, kuinka epäilyt lapsiin kohdistuvasta väkivallasta tai hyväksikäytöstä etenevät rikosprosessissa esitutkinnasta syyteharkintaan ja sieltä tuomioistuinkäsittelyyn. Kolmanneksi keskitytään viranomaisten väliseen yhteistyöhön tapauksia selvittäessä. Viranomaisyhteistyötä tarkastellaan poliisien, sosiaalityöntekijöiden, lääkäreiden sekä koulun ja päiväkodin työntekijöiden näkökulmasta. Näitä kolmea eri tutkimuksen tavoitetta voidaan täsmentää seuraavasti:

- Tutkimuksessa selvitetään väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen ilmitulo sellaisissa tapauksissa, joissa väkivallan tai hyväksikäytön uhrina on alle 18-vuotias lapsi. Huomio kohdistuu siihen, kuinka epäilyt tulevat ennen kaikkea poliisin tietoon ja millaisia vaikeuksia väkivallan tunnistamiseen ja niihin puuttumiseen liittyy arjessa lasten kanssa työskentelevillä viranomaisilla. Tarkastelun kohteena on erityisesti lastensuojelun kautta poliisin tietoon tulleiden rikosilmoitusten määrä ja sen kehitys viime vuosina. Tarkoitus on selvittää, näkyykö vuoden 2008 alussa voimaan tullut lastensuojelulain muutos ja sen myötä kasvanut lastensuojeluilmoitusten määrä myös poliisin tilastoissa lastensuojelusta tulleiden rikosilmoitusten määrän lisääntymisenä.
- Tutkimuksessa käydään läpi rikosprosessi lapsiin kohdistuneissa väkivalta- ja hyväksikäyttötapauksissa. Rikosprosessia koskevassa osuudessa tarkastellaan väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen käsittely poliisin esitutkinnassa, epäilyjen eteneminen poliisilta syyteharkintaan ja lopuksi epäilyjen päätyminen syyteharkinnasta tuomioistuimeen. Huomio kiinnitetään siihen, kuinka väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjä tutkitaan esitutkinnassa, millaisia päätöksiä rikosepäilyistä tehdään syyteharkintavaiheessa ja millaisiin ratkaisuihin tapaukset päätyvät tuomioistuinkäsittelyssä. Lisäksi kartoitetaan poliisien ja syyttäjien kokemia ongelmakohtia rikosprosessin eri vaiheissa ja näytön arvioinnissa.
- Tutkimuksessa tarkastellaan viranomaisyhteistyötä väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen tunnistamisessa, ilmitulossa sekä selvittämisessä. Viranomaisyhteistyötä tutkitaan poliisien, sosiaaliviranomaisten, lääkäreiden sekä päiväkodin ja koulun työntekijöiden välillä. Tutkimuksessa nostetaan esiin viranomaisyhteistyön keskeisimmät haasteet ja kehittämiskohteet, joita eri viranomaiset kokevat. Tutkimuksen tavoitteena on tuoda esiin niitä haasteita ja mahdollisia solmukohtia, jotka vaikeuttavat tapausten selvittämistä ja siihen liittyvää viranomaisyhteistyötä. Tutkimuksen tuloksia voidaan hyödyntää ennen kaikkea eri viranomaisten koulutuksessa ja yhteistyön kehittämisessä. Samalla voidaan luoda väkivaltaan puuttumiselle entistä parempia viranomaiskäytäntöjä.

2 AIEMPITUTKIMUS

Epäilyjä lapsiin kohdistuvasta väkivallasta tai hyväksikäytöstä on tutkittu Suomessa vain vähän rikosprosessin näkökulmasta. Rikosprosessia koskevat tutkimukset myös keskittyvät niin Suomessa kuin ulkomaillakin pääasiassa seksuaalirikoksiin. Päivi Hirvelän (2007) väitöskirja tarkastelee oikeudellisesta näkökulmasta lapseen kohdistuneen seksuaalirikoksen käsittelyä rikosprosessissa, lainsäädäntöä lapsiin kohdistuneissa seksuaalirikoksissa ja näytön arviointia eri rikosprosessin vaiheissa. Lasten seksuaalisen hyväksikäytön rangaistuskäytäntöä puolestaan on Suomessa selvitetty Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksessa, jossa valtakunnallisella tasolla tarkastellaan lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä annettuja tuomioita ja tuomioissa esiintyviä eroja (Hinkkanen 2009). Rikosoikeudellisen näkökulman lisäksi lapsiin kohdistuvien rikosten selvittämistä on tarkasteltu Suomessa oikeuspsykologisesta näkökulmasta. Julia Korkmanin (2006) oikeuspsykologinen väitöskirja keskittyy viranomaisten tekemiin lasten haastatteluihin ja niissä esiintyviin ongelmakohtiin, kuten johdatteleviin kysymyksiin ja vääranlaisiin haastatteluteknikoihin. Katariina Finnilä-Tuohimaa (2009) tarkastelee väitöskirjassaan sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten, kuten psykologien, psykiatrien ja sosiaalityöntekijöiden, tekemää päätöksentekoa sekä siinä esiintyviä asenteita ja virhepäätelmiä lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyjen selvittämisessä. Näiden yksinomaan lapsiin kohdistuviin seksuaalirikoksiin keskittyvien tutkimusten perusteella lapsiin kohdistuvien rikosten ratkaiseminen eri viranomaisten työssä ei ole mutkatonta. Suomalaisten tutkimusten perusteella voidaankin sanoa, että viranomaisten käytännöt lapsiin kohdistuvien rikosten selvittämisessä eivät ole yhtenäisiä, vaan niihin sisältyy paljon eroja, vaihtelevuutta ja yhtenäisen toimintamallin ja päätöksenteon puutteita.

Kansainvälisiä tutkimuksia lapsiin kohdistuvista seksuaalirikoksista rikosprosessin näkökulmasta on puolestaan tehty enemmän. Osa tutkimuksista keskittyy yksinomaan rikosten määrälliseen tarkasteluun. Tutkimuksissa keskitytään muun muassa rikosprosesseissa tehtyihin ratkaisuihin (Cross 2003), tapausten etenemiseen eri viranomaisten järjestelmissä (Sedlak ym. 2006), tapausten etenemiseen koko rikosprosessissa (Bunting 2008), rikosprosessissa kuluvaan aikaan (Walsh ym. 2008a) sekä rikosprosessin ja rangaistuskäytännön lopputuloksiin (Sugue-Castillo 2009). Toinen osa kansainvälisistä tutkimuksista on puolestaan keskittynyt rikosten ilmi tulemiseen ja niiden tutkintakäytäntöihin. Nämä tutkimukset kiinnittävät huomion siihen, kuinka epäily lapseen kohdistuvasta seksuaalirikoksesta tulee ilmi (Pipe ym. 2007), miten asiaa voidaan selvittää lapsen haastattelun keinoin (Faller 2007), millaiset tekijät edesauttavat tutkintaa erityisesti lapsen kuulemisen osalta (Her-

shkowitz 2009, Lippert ym. 2009) ja millainen todistusaineisto tutkinnan edessä katsotaan tärkeäksi (Walsh ym. 2008b). Yhteistä tutkimusten tuloksissa on se, että ne tähdentävät lapsen kuulemisen tärkeyttä hyväksikäyttöepäilyn ilmitulossa ja myöhemmissä rikosprosessin vaiheissa. Myös kansainväliset tutkimukset keskittyvät kuitenkin lähes poikkeuksetta lapseen kohdistuneisiin seksuaalirikoksiin jättäen ulkopuolelle lapsiin kohdistuneet pahoinpitelyt ja muut väkivaltarikokset. Rikosprosessien erojen vuoksi tuloksia ei myöskään voida suoraan yleistää Suomeen.

Rikosprosessia ja viranomaisyhteistyötä epäilyissä lapsen kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä on kehitetty Suomessa ja muissa Pohjoismaissa erilaisilla hankkeilla. Vuonna 2008 sosiaali- ja terveysministeriö asetti työryhmän selvittämään lasten seksuaalisen hyväksikäytön tutkimisen käytäntöjä eri viranomaisten välillä (Sosiaali- ja terveysministeriö 2009). Työryhmän tavoitteena oli luoda selkeät ja yleisesti noudatettavat menettelytavat lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn selvittämiseksi poliisin, syyttäjän sekä lastensuojelu- ja terveydenhuoltoviranomaisten keskuudessa. Keskeiseksi katsottiin eri viranomaisten asiantuntemuksen kehittäminen ja sen hyödyntäminen viranomaisten välillä. Yksi työryhmän toimenpide-ehdotuksista oli Lastentalo-toimintamallin käyttöön ottaminen Suomessa. Lastentalo-toimintamalli on alun perin lähtenyt Yhdysvalloista ja rantautunut Pohjoismaihin Islannissa vuonna 1998 kehitetyn mallin myötä. Lastentalo-malli perustuu ideaan, jossa epäilyt lapseen kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä selvitetään ”saman katon alla” tapahtuvana moniammatillisena yhteistyönä (Tuominen 2009; ks. myös Hirvelä 2007, 360). Lastentalo-toimintamallissa rikoksen selvittäminen on järjestetty lapsen etua kunnioittavalla tavalla siten, että rikoksen selvittämisprosessi on samalla nopea, tehokas ja eri osapuolten oikeusturvan mukainen. Lastentalo-toimintamallissa rikoksen selvittämisestä vastaa erikoiskoulutettu asiantuntijatyöryhmä, jossa työskentelevät yhdessä poliisi, syyttävä, lastensuojeluviranomaiset ja terveydenhuolto. Nykyisin Lastentalo-toimintamalli on käytössä Islannin lisäksi Ruotsissa, Tanskassa, Norjassa ja Ahvenanmaalla. (Tuominen 2009.) Suomessa Lastentalo-mallin käyttöönottoa on suunniteltu viime vuosina eri tahoilla, ja vuoden 2010 alusta Terveyden ja hyvinvoinnin laitos sai toimeksiannon mallin pilotoinnista Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelmalta (THL 2010b).

Toimintamallien yhtenäistämisen lisäksi Lastentalo-malli korostaa viranomaisten välistä saumatonta yhteistyötä epäilyissä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä ja niiden selvittämisestä. Viranomaisten välistä yhteistyötä ja moniammatillisuutta on jo vuosikymmeniä korostettu kaikessa hyvinvointia edistävien palvelujen järjestämisessä (ks. esim. Isoheranen 2005), mutta edelleen sen toteutumisessa on todettu olevan useita haasteita (ks. esim. Mahkonen 2003; Tolvanen & Vuento 2004; Lehtimäki 2008).

Jatkuva pyrkiminen toimivaan viranomaisyhteistyöhön on kuitenkin olennaista, sillä erityisesti lasten hyvinvointia uhkaavat kysymykset ovat harvoin eriytyneet suomalaiselle yhteiskunnalle tyypillisen eriytyvän palvelujärjestelmän mukaan. Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttötapausten selvittäminen edellyttää niin terveydellisen, sosiaalisen, lainsäädännöllisen kuin rikosoikeudellisenkin näkökulman yhtäaikaista huomioimista ja siten moniammatillista työtettä (Paavilainen & Pösö, 2003). Tämän edistämiseksi yhteistyötä haittaavia ongelmakohtia tulee jatkuvasti selvittää ja pyrkiä poistamaan, kuitenkin niin, että moniammatillisuudesta itsessään ei tule toiminnan tavoite. Moniammatillinen työ tulee nähdä toimintatapana lapsen kokonaisvaltaisen edun toteutumisessa, jossa osallisena ovat paitsi lapsi myös lapsen vanhemmat ja asianosaiset viranomaiset.

Väkivalta- tai hyväksikäyttöpäilyjen selvittämiseen liittyy siis läheisesti kysymys lapsen edun toteutumisesta. YK:n lapsen oikeuksien yleis-sopimuksen (1989) 3. artiklan 1. kohdassa todetaan, että sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten ja lainsäädäntöelinten toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lapsen edun huomioiminen ensisijaisena kriteerinä konkretisoituu erityisesti lapsen huoltoa ja huostaanottoa koskevissa asioissa (LHL 361/1983; Gottberg 2007, 168–169; Aaltonen 2009, 28). Tämä tarkoittaa, että riitautetuissa asioissa, joissa ratkaistaan muita kuin lapsiin kohdistuvia rikosasioita, kuten lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta, ensisijaisena ratkaisukriteerinä on pääsääntöisesti lapsen etu.

Väkivalta- ja hyväksikäyttöpäilyihin liittyvässä viranomaistoiminnassa lapsen edun huomioiminen ei kuitenkaan aina ole yksiselitteinen asia. Suomalaisessa palvelujärjestelmässä lastensuojelun, rikoksen selvittämisen sekä mahdollisen hoidon ympärille rakentuneet prosessit ovat suhteellisen erillisiä, minkä seurauksena myös lapsen etu nähdään eri prosesseissa helposti eri tavoin. Rikosprosessin näkökulmasta lapsen edun huomioiminen ei ole missään määrin yksiselitteinen asia, sillä rikosprosessin lähtökohta on esimerkiksi lastensuojelun näkökulmaan verrattuna täysin toinen. Rikos kohdistuu paitsi yksityisen oikeuden loukkaamiseen, se on myös loukkaus valtion ylläpitämää yleistä oikeusjärjestystä vastaan (Hirvelä 1997, 14–15). Rikosprosessin näkökulmasta erityisesti tuomioistuimissa keskitytään rikoksen tekijän mahdolliseen syyllisyyteen tietyn tunnusmerkistön täyttävään tekkoon (Virolainen 1995, 82–89; Virolainen & Pölönen 2003, 148). Rikoksen tekijä pyritään saamaan vastuuseen teostaan mutta samalla varmistetaan, että rikoksesta epäiltyä ei tuomita syyttömänä (Jonkka 1991). Tällöin lapsen edun mukaiseen ratkaisuun päätyminen lapsiin kohdistuvassa rikosasiassa ei ole ensisijainen ratkaisukriteeri, vaan rikosprosessissa selvitetään ja ratkaistaan rikoksen tekijän syyllisyys ja rikosvastuu. Lapsen edun toteutuminen rikos-

prosessissa ei siten liity rikosprosessin lopputulokseen vaan ennemminkin sen menettelytapoihin (Hirvelä 2007, 233). Tämä tarkoittaa, että lapsiin kohdistuneet väkivalta- ja hyväksikäyttötapaukset tulee esitutkinnassa selvittää ja lopulta tuomioistuimessa ratkaista sellaisilla tavoilla, että niistä ei aiheudu lapselle erityistä vahinkoa.

Lastensuojelun näkökulmasta lapsen etua ajatellaan kokonaisvaltaisemmin, ja sen määrittelyyn ja merkityksen korostamiseen on panostettu myös lastensuojelulaissa (417/2007). Lastensuojelulaissa ensisijaisena lähtökohtana on lastensuojelun toteuttaminen lapsen edun näkökulmasta. Lapsen etua arvioitaessa tulee sosiaalityöntekijöiden kiinnittää huomiota muun muassa turvallisen ja tasapainoisen kehityksen, läheisten ja jatkuvien ihmissuhteiden, hellyyden ja ymmärryksen sekä osallistumisen turvaamiseen lapsen elämässä. Lapsen edun rajoissa toiminnassa korostetaan myös perhekeskeisyyttä ja perheen ensisijaista vastuuta näiden asioiden tuottajana. Käytännössä tämä edellyttää siis yksilön huomioimista kokonaisvaltaisesti, minkä toteutus käytännössä on kuitenkin usein hyvin hankalaa (Kaikko & Friis 2009).

Eri viranomaiset määrittelevät lapsen edun eri tavoin, kukin perustehtävänsä mukaan. Tämä puolestaan perustuu pitkälti siihen, että viranomaisilla on virkatyön velvoittamana oma lähestymistapansa lasten asioiden hoitamiseen. Kokonaisvaltainen lapsen edun huomioiminen lastensuojelussa tarkoittaa siis lapsen elämän kokonaiskuvan tarkastelua lastensuojelun perustehtävästä käsin eli turvallisen, tasapainoisen ja monipuolisen kasvuympäristön ja kehityksen turvaamisen ja suojelluksi tulemisen näkökulmasta. Kokonaisvaltaisesta lapsen edusta puhutaan myös silloin, kun eri prosessit (lastensuojeluprosessi, rikosprosessi ja mahdollinen hoitoprosessi) huomioon ottaen pyritään tapausten selvittämisessä lapsen edun toteutumiseen. Tällöin tavoitteena on kaikkien prosessien ja niihin liittyvien toimenpiteiden huomioiminen sekä lapsen edun toteutuminen tässä kokonaisuudessa. Sen toteutuminen edellyttääkin viranomaisten välistä yhteistyötä ja ennen kaikkea moniammatillista työskentelyä. Tehtävä on haasteellinen, koska lapsen etu määrittyy eri prosesseissa kovin eri tavoin. Se on kuitenkin toteutettavissa, onhan kaikkein olennaisimpana tavoitteena lapsen hyvinvoinnin turvaaminen.

3 KESKEINEN LAINSÄÄDÄNTÖ

Pahoinpitely ja seksuaalinen hyväksikäyttö kriminalisoidaan rikoslaisissa. Rikoslain 21. luvun 5 §:n mukaan pahoinpitelyyn syyllistyy henkilö, joka tekee toiselle ruumiillista väkivaltaa, vahingoittaa toisen terveyttä, aiheuttaa toiselle kipua tai saattaa toisen tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan. Törkeänä pahoinpitelyä pidetään rikoslain 21. luvun 6 §:n mukaan silloin, kun toiselle aiheutetaan vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengen-

vaarallinen tila, rikos tehdään erityisen raa'alla tai julmalla tavalla tai rikoksessa käytetään ampuma- tai teräasetta tai muuta hengenvaarallista välinettä. Lisäksi edellytetään, että teko on kokonaisuutena arvostellen törkeä. Rikoslain 21. luvussa ei ole erityisiä säännöksiä lapsiin kohdistuvista rikoksista¹, eikä pahoinpitelyä koskeissa säännöksissä juurikaan tehdä erottelua uhrin iän suhteen². Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön kriminalisoimista koskeva lainsäädäntö sen sijaan perustuu ensisijaisesti ikärajoihin ja lapsen kehitystason arviointiin. Rikoslain 20. luvun 6 §:n mukaan lapsen seksuaalisella hyväksikäytöllä tarkoitetaan sukupuoliyhteyttä alle 16-vuotiaan lapsen kanssa tai alle 16-vuotiaan koskettelua tai muuta seksuaalista tekoa, joka on omiaan vahingoittamaan hänen kehitystään. Lapsiin voi kohdistua seksuaalisen hyväksikäytön ohella muita seksuaalirikoksia, joissa on kysymys väkivallan käyttämisestä seksuaalisen teon yhteydessä. Tällöin rikosnimikkeenä voi olla raiskaus, pakottaminen seksuaaliseen tekoon tai pakottaminen sukupuoliyhteyteen tai näiden yritykset (RL 20: 1–4 §). Lapsiin kohdistuvassa seksuaalirikoksessa voi olla kysymys myös rahan tarjoamisesta seksuaalipalveluja vastaan, jolloin rikosnimike on seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta (RL 20: 8a §). Tutkimuksessa huomioituid rikosnimikkeet on kuvattu liitteessä 1.

YK:n lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus (1989) muodostaa lapsen oikeuksien kansainvälisen standardin. Lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus on erityinen lasten ihmisoikeussopimus (Mahkonen 1990, 44), joka hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa 1989. Suomessa laki tuli voimaan 20.8.1991. Yleissopimuksessa velvoitetaan julkinen ja yksityinen sosiaalihuolto, tuomioistuimet, hallintoviranomaiset ja lainsäädäntöelimet huomioimaan ensisijaisesti lapsen etu heitä koskevassa toiminnassa (3 artikla, 1-kohta). Sopimuksessa sitoudutaan takaamaan lapselle hänen hyvinvoinnilleen välttämätön suojelu ja huolenpito (3 artikla, 2-kohta). Lisäksi sopimusvaltioiden on ryhdyttävä tarpeellisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin ja muihin toimiin näiden oikeuksien toteutumiseksi (4 artikla).

Euroopan neuvoston yleissopimus lasten suojelemisesta seksuaalista hyväksikäyttöä ja seksuaalista väkivaltaa vastaan allekirjoitettiin Suomessa 25.10.2007. Yleissopimuksessa lapsia suojellaan seksuaaliselta hyväksikäytöltä ja seksuaaliselta väkivallalta ja autetaan seksuaalirikosten uhriksi joutuneita lapsia. Näitä tavoitteita edistetään muun muassa ennaltaehkäisevin toimenpitein, kansallisin yhteistyötoimenpitein, suojelutoimenpitein ja uhria avustamalla, interventio-ohjelmin, aineellisen rikosoikeuden ja prosessioikeuden säännöksiin sekä rikosten tutkintaa ja syytetoimenpiteitä tehostamalla. Sopimuksen on allekirjoittanut 35 Euroopan neuvoston jäsenvaltiota, mut-

---

1 Lapsensurmarikosta lukuun ottamatta (21. luku 4 §).

2 Poikkeuksena tästä toimii rikoslain 21. luvun 16§, jossa syyteoikeus määräytyy uhrin iän mukaan.

ta kevääseen 2009 mennessä vain yksi on ratifioinut sen. Huhtikuussa 2009 oikeusministeriö asetti työryhmän valmistelemaan sopimuksen ratifioimista Suomessa. Työryhmän tavoitteena on arvioida sopimuksen edellyttämät lainsäädännön ja omaksuttujen menettelytapojen muutostarpeet sopimuksen voimaansaattamiseksi. (Oikeusministeriö 2009.)

Euroopan unionin neuvoston puitepäättös lasten seksuaalisen hyväksikäytön ja lapsipornografian torjumisesta on annettu EU:n jäsenvaltioille 22.12.2003. Puitepäättöksen tarkoituksena on lähentää poliisiyhteistyötä ja oikeudellista yhteistyötä rikosasioissa, jotka koskevat lakeja ja asetuksia lasten seksuaalisen hyväksikäytön ja lapsipornografian torjumiseksi. Puitepäättöksellä otetaan käyttöön säännökset, jotka koskevat kriminalisointia, rangaistuksia, raskauttavia asianhaaroja, uhrien auttamista ja toimivaltaa. Puitepäättöksessä muun muassa luetellaan rikollisen toiminnan muotoja, joita on pidettävä lasten seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvinä rikoksina (2 artikla) sekä kriminalisoidaan lapsipornografian tuottaminen, jakelu, tarjoaminen ja hallussapito (3 artikla). Puitepäättöksen viidennessä artiklassa lisäksi määritellään, että jäsenvaltioiden säätämiin rikosoikeudellisiin seuraamuksiin on sisällytettävä vankeusrangaistus, jonka pituus on 1–3 vuotta. Jos rikokseen liittyy raskauttavia asianhaaroja, vankeusrangaistuksen on oltava vähintään 5–10 vuotta.

Euroopan komissiolla (2010) on lisäksi vireillä *ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivistä lasten seksuaalisen hyväksikäytön ja seksuaalisen riiston sekä lapsipornografian torjumisesta ja puitepäättöksen 2004/68/YOS kumoamisesta*. Ehdotuksella tavoitellaan lasten oikeuksien edistämistä, suojaamista ja noudattamista kaikissa EU:n sisäisissä ja ulkoisissa toimissa. Ehdotuksessa nostetaan esiin erilaisia tarpeita jäsenvaltioiden lainsäädännön ja käytännön kehittämiseksi. Näitä tarpeita ovat muun muassa EU:n lainsäädännön kehittäminen Euroopan neuvoston yleissopimuksen mukaisesti; uudentyyppisten rikosten kriminalisointi, jota ei mainita Euroopan unionin neuvoston puitepäättöksessä; tarve poistaa tutkinnan ja syytteenpanon esteet valtioiden rajat ylittävissä tapauksissa sekä tarve varmistaa uhrien kattava suojele tutkinnan ja rikosoikeudenkäynnin aikana. Suomessa ehdotus on määrä käsitellä eduskunnan valiokunnassa 10.5.2010.

Laki kunta- ja palvelurakennemuudistuksesta tuli voimaan 2007 ja on voimassa vuoden 2012 loppuun. Kunta- ja palvelurakennemuudistuksen tarkoituksena on vahvistaa kunta- ja palvelurakennetta, kehittää palvelujen tuotantotapoja ja organisoitua, uudistaa kuntien rahoitus- ja valtionosuusjärjestelmiä sekä varmistaa, että kuntien vastuulla olevien palvelujen järjestämiseen sekä kuntien kehittämiseen on vahva rakenteellinen ja taloudellinen perusta. Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttötapausten kannalta laki koskee lasten seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvien selvitysten, ku-

ten oikeuspsykiatristen tutkimusten, rahoittamista. 1.1.2009 rahoitusvastuu lasten seksuaalisen hyväksikäytön tutkimuksissa siirtyi kunnilta valtioille. Lakia koskevassa hallituksen esityksessä mainittiin seksuaalisen hyväksikäytön tutkimusten ohella myös lasten pahoinpitelyn ja kaltoinkohtelun selvittäminen. Toistaiseksi rahoitusvastuu pahoinpitelyepäilyjen selvittämisessä on kuitenkin kunnilla³. (ks. Sosiaali- ja terveysministeriö 2009, 27–28.)

Laki lapseen kohdistuneen seksuaalirikoksen selvittämisen järjestämisestä (1009/2008) koskee sitä, miten poliisin, syyttäjän ja tuomioistuinten pyynnöstä terveydenhuollossa tehtävä tutkimus lapseen kohdistuneen seksuaalirikoksen selvittämiseksi ja haitan arvioimiseksi järjestetään. Lain soveltamisala rajataan lapseen kohdistuneisiin seksuaalirikoksiin, vaikka käytännössä poliisi pyytää virka-apua myös muiden rikosten selvittämisen yhteydessä (Sosiaali- ja terveysministeriö 2009, 28)⁴. Lakia sovelletaan lapseen, joka on tutkimusten käynnistyessä alle 16-vuotias tai erityiseen perusteeseen vedoten alle 18-vuotias⁵. Lain mukaan yliopistollista sairaalaa ylläpitävän sairaanhoidopiirin kuntayhtymä on velvollinen järjestämään poliisin, syyttäjän tai tuomioistuimen pyytämät lapseen kohdistuneen seksuaalirikoksen selvittämisen edellyttämät palvelut (2 §).

Edellä mainittujen sopimusten ja lakien ohella lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttötapausten selvittämistä sekä siihen liittyvää viranomaistyötä säädellään tarkemmin muulla kansallisella lainsäädännöllä, jota esitellään tarkemmin tulevissa luvuissa.

4 RIKOSPROSESSIN PÄÄVAIHEET

Rikosprosessilla tarkoitetaan sitä tapahtumaketjua, jossa rikosjuttu etenee esitutkinnasta syyttäjälle ja syyttäjältä tuomioistuimelle ja lopulta rangaistuksen täytäntöönpanoon. Rikosprosessi jaetaan päävaiheissaan esitutkintaan, syyteharkintaan, tuomioistuinkäsittelyyn ja rangaistuksen täytäntöönpanoon. Rikosprosessi lähtee esitutkintalain 2 §:n mukaan liikkeelle, kun poliisilla on sille tehdyn ilmoituksen perusteella tai muutoin syytä epäillä, että rikos on tehty. Saman pykälän mukaan esitutkinta voi alkaa myös ilman rikosilmoitusta, jos poliisilla on syytä epäillä rikoksen tapahtuneen (ETL 2 §). Asetuksen esitutkinnasta ja pakkokeinoista 1 §:n 1. momentin mukaan ri-

---

3 Lapsiasiavaltuutettu Maria Kaisa Aula on 13.11.2008 jättänyt kirjallisen lausunnon eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnalle. Lausunnossa vedotaan, että valtion rahoittama rahoitusjärjestely tulisi säätää myös lapsiin kohdistuviin pahoinpitelyrikoksiin.

4 Sosiaali- ja terveysministeriön 30.1.2009 antamassa ohjeessa on kuitenkin todettu, että jos teko sisältää lapseen kohdistuneen seksuaalirikoksen yhteydessä muun rikoksen, esim. pahoinpitelyn, eikä tutkimuksia voida erottaa toisistaan, tutkimus kokonaisuudessaan katsotaan kyseisen lain soveltamisalan piiriin.

5 Esim. lapsen kehitysvamma tai psyykkisen kasvun ja kehityksen ongelmat.

kosilmoitus on viipymättä kirjattava, kun rikosilmoituksen tekijä pitää tekoa rikoksena. Esitutkintalain 14 §:n 1 momentin mukaan esitutkintaa johtaa tutkinnanjohtaja, joka viime kädessä päättää esitutkinnan suorittamisesta. Myös syyttäjä voi tarvittaessa päättää esitutkinnan toimittamisesta, mikä on kirjattu esitutkintalain 15 § 2 momenttiin.

Esitutkinnan toimittamista säädellään esitutkintalaissa (ETL). Esitutkinnalla tarkoitetaan kaikkia niitä toimenpiteitä, joilla poliisi pyrkii hankkimaan tietoa epäilystä rikoksesta syyteharkinnan ja oikeudenkäynnin valmistelua varten. Esitutkinnassa selvitetään rikos, sen teko-olosuhteet, aiheutettu vahinko ja rikoksesta saatu hyöty, asianosaiset sekä asianomistajan vaatimukset (ETL 5 §). Esitutkinta voidaan toimittaa täydellisenä tai suppeana. Täydellisessä esitutkinnassa valmistellaan todistelu syyteharkintaa ja oikeudenkäyntiä varten. Tämä pitää sisällään toimenpiteitä, joihin kuuluu rikoksen selvittäminen, pakkokeinoista päättäminen, kuulustelujen ja todistelujen tekeminen, muita tutkintatoimenpiteitä ja esitutkinnan lopettamisesta päättäminen. (Helminen, Lehtola & Virolainen 2005, 23–33.) Suppeaa esitutkintaa käytetään yksinkertaisissa ja selvissä asioissa, jos teosta ei ole odotettavissa sakkoo ankarampaa rangaistusta (ETL 44 §). Esitutkinnan aikana voidaan rikoksen selvittämiseksi ryhtyä pakkokeinoihin, joiden käyttöä säädellään pakkokeinolaissa (PKL).

Jos asia etenee poliisilta syyteharkintaan, asian ratkaisuvälta siirtyy esitutkintaviranomaiselta syyttäjälle. Syyttäjän tulee tarkistaa, onko esitutkinta suoritettu asianmukaisesti, arvioida näytön riittävyttä ja tarvittaessa pyytää ETL 15 §:n 2. momentin nojalla lisätutkintoja. Syyteharkinnassa syyttäjä harkitsee, mihin toimenpiteisiin esitutkinnan perusteella pitäisi ryhtyä. Syyteoikeudesta samoin kuin rikosjuttujen tuomioistuinkäsittelystä säädellään oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetussa laissa (ROL). Lain oikeudenkäynnistä rikosasioissa 1. luvun 6 §:n mukaan syyte on nostettava, jos epäillyn syyllisyyden tueksi on olemassa todennäköisiä syitä. Syyte voidaan jättää nostamatta joko prosessuaalisiin tai seuraamusluontoisiiin syihin vedoten. Syytetä ei nosteta prosessuaalisiin syihin vedoten silloin, kun rikoksesta ei ole näyttöä, teossa ei ole tapahtunut rikosta, syyteoikeus on vanhentunut tai syyttäjällä ole syyteoikeutta. Seuraamusluontoisissa syyttämättäjättämispäätöksissä rikoksesta epäilty katsotaan syylliseksi mutta syytteen nostamisesta voidaan luopua jollakin laissa säädetyllä perusteella, kuten esimerkiksi teon vähäisyyden vuoksi. (ks. Virolainen & Pölönen 2004, 30–33; 49–50).

Jos syyttäjä nostaa rikosasiasta syytteen, asia etenee tuomioistuimessa tapahtuvaan rikosoikeudenkäyntiin. Rikosoikeudenkäynti voidaan jakaa kahteen vaiheeseen: 1) asian käsittelyyn, jossa tutkitaan, onko epäilty syyllistynyt syytteessä väitettyyn tekoon, ja 2) vahvistamiseen, jossa todetaan, onko teossa kyse rikoksesta ja määrätään siitä mahdollisesti aiheutuvat seuraamukset (Virolainen & Pölönen 2003, 16–17). Vahvistaminen tapahtuu tuomiolla, joka on

joko syylliseksi tuomitseva tai vapauttava (ROL 11: 4 § 2. mom.). Lapsiin kohdistuvissa rikosasioissa, kuten lapsen seksuaalisessa hyväksikäytössä, tuomioistuimen ratkaisua ohjaa usein näytön riittävyys, eli pystytäänkö epäilty rikos osoittamaan toteen (Hirvelä 2007, 560). Käräjäoikeuden ratkaisuun voi hakea muutosta hovioikeudessa (HO). Hovioikeuden ratkaisusta voi muutoksenhakuluvan saamisen jälkeen valittaa korkeimpaan oikeuteen (KKO).

Rikosprosessin tavoitteita on käsitelty oikeuskirjallisuudessa laajasti (esim. Vuorenpää 2007, 9–16). Yhtenä rikosprosessin keskeisenä tavoitteena voidaan pitää aineellisen totuuden selvittämistä ja rikosoikeudellisen vastuun toteuttamista yksittäisessä tapauksessa. Rikosprosessissa halutaan tietää, onko rikos tapahtunut ja millaisiin seuraamuksiin rikoksen tekijä voidaan tehdyn teon perusteella tuomita. Yhtä tärkeä rikosprosessin periaate on kuitenkin myös yksilön oikeusturvasta huolehtiminen ja erityisesti syyttömän suojaamisen periaate. (Virolainen 2007, 411–412). Rikoksesta epäilty on aina syytön tekoon, kunnes toisin todistetaan. Tämän vuoksi epäiltyä on esitutkinnassa kohdeltava syyttömänä (ETL 7 §). Sama periaate toteutuu myös muissa rikosprosessin vaiheissa. Esimerkiksi syyttömyysolettaman mukaan rikoksesta syytettyä on pidettävä syyttömänä, kunnes hänen syyllisyytensä on laillisesti näytetty toteen (Virolainen & Pölonen 2003, 273–275). Syyttömyysolettama on voimassa myös esitutkinnassa (ks. myös Helminen ym. 2005, 62).

Rikosprosessia voidaan edellä mainituista lähtökohdista johtuen pitää enemmän tai vähemmän rikoksesta epäillyn asemaa korostavana. Suomalaisessa ja ruotsalaisessa rikosprosessissa uhrin asema on nähty vahvemmaksi kuin monissa muissa eurooppalaisissa oikeusjärjestelmissä, joissa uhria pidetään lähinnä todistajaan verrattavana todistuskeinona (Niemi-Kiesiläinen 2004, 283). Sekä kotimaisissa että kansainvälisissä tutkimuksissa on kuitenkin huomautettu, että uhrin aseman huomioimisessa rikosprosessissa on paljon kehittämisen varaa erityisesti väkivalta- ja seksuaalirikoksissa. Erityisesti seksuaalirikosten osalta viranomaisia on syytetty uhrin aseman huomiotta jättämisestä ja epäluuloisesta suhtautumisesta rikoksen uhriin (Honkatukia 2001, Kainulainen 2004, Niemi-Kiesiläinen 2004). Muissa rikosprosessissa koskevissa tutkimuksissa on havaittu, että tietyt rikoksen motiivit voivat jäädä viranomaisilta huomiotta silloin, kun kyseessä on etniseen vähemmistöön kohdistuva rikos (Peutere 2008). Lisäksi rikosprosessin kestossa on havaittu eroja paikkakuntien välillä esimerkiksi talousrikollisuuden yhteydessä (Hakamo, Jauhiainen, Alvesalo & Virta 2009), mikä osoittaa käytäntöjen olevan erilaisia eri paikkakunnilla. Myös esitutkintaan liittyvien toimenpiteiden on todettu vaihtelevan jonkin verran eri poliisilaitosten kesken (Burmoi 2009, 59–61). Rikosprosessin toimintamalleihin, menettelyihin ja käytäntöihin sisältyy siten vaihtelua ja kiistanalaisia tekijöitä paitsi eri rikoslajien myös eri rikosprosessin toimijoiden kesken.

5 VIRANOMAISYHTEISTYÖ LAPSIIN KOHDISTUVISSA RIKOKSISSA

Lapsiin kohdistuvassa väkivallassa tai seksuaalisessa hyväksikäytössä on aina kyse moniulotteisesta ilmiöstä. Se liittyy paitsi lapsen terveyteen ja psykososiaaliseen hyvinvointiin myös koko perheen elämään. Lapsiin kohdistuvien rikosasioiden selvittäminen vaatiikin viranomaisten välistä yhteistyötä sekä moniammatillista työskentelyä. Asioihin puuttuminen ja niiden selvittäminen edellyttää yhteistyötä erityisesti poliisin, sosiaaliviranomaisten, lääkäreiden ja muun terveydenhuoltohenkilökunnan sekä koulun ja päiväkodin henkilökunnan kanssa. (Paavilainen & Pösö 2003; Paavilainen ym. 2008) Myös poliisi ja syyttävä tekevät yhteistyötä esitutkintavaiheessa. Viranomaisyhteistyö voi olla joko virallista, lainsäädännön velvoittamaa tai epävirallisempaa toisten ammattitaidon hyödyntämistä mahdollisimman hyvän lopputuloksen saavuttamiseksi (Horwarth & Morrison 2007). Yhteistyö voi keskittyä joko ongelmien ratkaisuun tai niiden ennaltaehkäisyyn.

Lastensuojelun näkökulmasta viranomaisten yhteistyö ja moniammatillisuus on kirjattu vuonna 2007 uusittuun lastensuojelulakiin. Lain 14 §:n 1. momentin mukaan kunnan on huolehdittava siitä, että sosiaalityöntekijällä on tarvittaessa käytettävissä eri alojen asiantuntemus lastensuojelutyön turvaksi. Pykälän toisen momentin mukaan kuntien tulee myös asettaa sosiaali- ja terveydenhuollon edustajista, lapsen kasvun ja kehityksen asiantuntijoista sekä muista lastensuojelutyössä tarvittavista asiantuntijoista koostuva lastensuojelun asiantuntijaryhmä lastensuojelua toteuttavan tahon tueksi. Käytännössä tämä tarkoittaa moniammatillista yhteistyötä kunnan lapsipolitiikan edistämiseksi.

Muutoin epäilyissä lapsiin kohdistuvasta väkivallasta tai hyväksikäytöstä lainsäädäntö liittyy ennen kaikkea viranomaisilla heränneistä epäilyistä eteenpäin ilmoittamiseen sekä tiedon vaihtoon eri viranomaisten välillä. Vuoden 2008 alussa voimaan tulleen ja vuonna 2010 täydennetyn lastensuojelulain mukaan sosiaali- ja terveydenhuollon, opetustoimen- ja nuorisotoimen, poliisitoimen, rikosseuraamuslaitoksen, palo- ja pelastustoimen, sosiaalipalvelujen tai terveydenhuollon palvelujen tuottajan, opetuksen tai koulutuksen järjestäjän, seurakunnan tai uskonnollisen yhdyshenkilön, turvapaikan hakijoiden vastaanotto toimintaa tai hätäkeskustoimintaa harjoittavan yksikön, sekä koululaisten aamu- ja iltapäivätoimintaa harjoittavan yksikön palveluksessa olevilla henkilöillä on velvollisuus lastensuojeluilmoituksen tekemiseen tilanteessa, jossa he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä (LSL 25 §, laki lastensuojelulain muuttamisesta 88/2010). Useilla viranomaisilla oli il-

moittamisvelvollisuus jo ennen lakimuutoksia, mutta niiden myötä korostui se, että ilmoittamiseen riittää *epäily* rikoksesta: selvitysvastuu lastensuojelutarpeesta on lastensuojelun viranomaisilla. Ilmoitusvelvollisuuden piiriin kuuluvia viranomaisia myös tarkennettiin niin vuoden 2008 kuin edelleen vuoden 2010 muutoksessa.

Sosiaalityöntekijällä puolestaan on velvollisuus ja oikeus ilmoittaa väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyistä poliisille. Velvollisuus perustuu sekä lastensuojelulakiin (25 d §) sekä lakiin sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000 17–18 §). Lakien sisältöjä eritellään tarkemmin artikkelissa II⁶, mutta lähtökohtaisesti sosiaalityöntekijä on oikeutettu ilmoittamaan poliisille kaikista perustelluista epäilyistä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä asiakkaan luvasta riippumatta, jos lapsen etu sitä vaatii. Näin sosiaalityöntekijän rooli rikosepäilyjen ilmitulossa poliisille korostuu, sillä lastensuojeluilmoituksen teon ollessa nykyään hyvinkin yksiselitteisen velvoittava kaikkia viranomaisia kohtaan esimerkiksi terveydenhoitohenkilökunnan mahdollisuutta tehdä rikosilmoitus ei suoraanaisesti määritellä laissa. Lähtökohtaisesti terveydenhuoltohenkilökunta ei saa luvatta antaa asiakkaastaan tietoja, joita he ovat saaneet asemansa tai tehtävänsä perusteella (785/1992 13 §). Esitutkintalain (27 §) mukaan terveydenhuoltohenkilökunnan salassapitovelvollisuus kuitenkin väistyy, jos tiedot koskevat rikosta, jossa enimmäisrangaistus on vähintään kuusi vuotta vankeutta. Tällöin terveydenhuoltohenkilökunnalla on todistamisvelvollisuus esitutkinnassa ja oikeudenkäymiskaaren (17. luvun 23 §) perusteella velvollisuus todistaa asiassa oikeudessa. Sosiaalityöntekijällä on kuitenkin velvollisuus ja oikeus tehdä lastensuojeluilmoitus ja tutkintapyyntö poliisille, joten asian tulisi joka tapauksessa päätyä poliisin tietoon. Muiden lasten kanssa työskentelevien viranomaisten, kuten koulun tai päiväkodin henkilökunnan, oman aseman tai tehtävän kautta saadut tiedot ovat niin ikään salassa pidettäviä. Myös heillä on velvollisuus tehdä lastensuojeluilmoitus, mutta rikosilmoituksen teosta ei ole erikseen laissa määritelty. Huomionarvoista tässä on kuitenkin myös se, että salassapitovelvollisuus väistyy aina silloin kuin se, jonka etuja salassapitovelvollisuudella suojataan, antaa siihen suostumuksena (JulKL 26 §).

Ilmoittamisoikeuksien ja -velvollisuuksien lisäksi väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyihin liittyy lainsäädäntö tiedonvaihdoista. Lapsen edun nimissä sosiaalityöntekijällä on oikeus saada toiselta viranomaiselta tietoa salassapitovelvollisuuksien estämättä (SHAL 20 §). Poliisilain mukaan niin ikään poliisilla on oikeus saada muilta viranomaisilta virkatehtävien suorittamiseksi tarpeelliset tiedot salassapitovelvollisuuden estämättä, jollei sellaisen tiedon tai asiakirjan antamista poliisille ole laissa kielletty tai rajoitettu (PolL

---

6 Jatkoissa kun tekstissä viitataan artikkeleihin, tarkoitetaan artikkeleita tässä raportissa.

35 § 1. mom.). Viranomaisilla on myös velvollisuus antaa poliisille virka-apua poliisin virkatehtävän suorittamiseksi (PoL 41 §). Tutkinnanjohtajalla on lisäksi oikeus hankkia esitutkinnassa asiantuntijalausuntoja (ETL 46 §). Virka-apua ja asiantuntijalausuntoja voidaan pyytää esimerkiksi terveydenhuollolta tai oikeuslääkäriltä lapsen somaattiseen tutkimukseen, lapsen psykologiseen tutkimukseen ja oikeuspsykologiseen haastatteluun tai rikoksetta epäillyn oikeuslääketieteelliseen tutkimukseen (Taskinen 2003, 35).

Viranomaisyhteistyötä säätelevä lainsäädäntö on siis monin paikoin monimuotoisempaa kuin itse rikosprosessia säätelevä lainsäädäntö, ja se jättää tilaa erilaisille tulkinnoille. Käytännön työtä on siksi pyritty helpottamaan erilaisilla ohjeistuksilla. Suuremmilla kunnilla on omat kirjatut toimintamallinsa siitä, miten pahoinpitely- tai hyväksikäyttöepäilyissä edetään. Stakes (nykyään Terveyden ja hyvinvoinnin laitos) antoi vuonna 2003 valtakunnalliset suosituksensa sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle näiden asioiden käsittelyyn (Taskinen 2003, 36–59). Stakesin ohjeistuksessa viranomaisia neuvotaan muun muassa lastensuojeluilmoitusten ja rikosilmoitusten tekemisessä, selvitysten keskittämisessä tietyille toimipakoille, hoidollisen prosessin käynnistämisessä ja asiantuntijatyöryhmän perustamisessa pahoinpitely- ja seksuaalisen hyväksikäytön tutkimuksille. Ohjeen vahvuutena on, että opas on tarkoitettu kaikille asian kanssa työskenteleville, ei vain tietyille ammattiryhmälle.

Lisäksi poliisin toimintaa lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyissä ohjataan Sisäasiainministeriön (2006) ohjeistuksessa Lapsen kohtaaminen poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa. Tämä ohje pitää sisällään sekä yleisiä esitutkinnan periaatteita lapsiin kohdistuvissa rikosasioissa että yksityiskohtaisia, teknisiä ohjeita lasten kuulustelujen tekemiseen ja niiden taltioimiseen. Terveydenhoitoalalla puolestaan seksuaalisen hyväksikäytön tunnistamiseen on kirjattu oma käypä hoito -suositus (Solantaus ym. 2006) sekä kaltoinkohtelun tunnistamisen ja siihen puuttumisen hoitosuositus (Paavilainen ym. 2008). Näissä keskitytään terveysviranomaisten toimintaan mutta korostetaan myös viranomaisten yhteistyön tärkeyttä.

6 TUTKIMUKSEN AINEISTOT JA MENETELMÄ

Tutkimuksessa tutkitaan rikosprosessia ja viranomaisyhteistyötä lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttötapausten selvittämisessä kolmenlaisten aineistojen valossa. Ensimmäinen aineisto koostuu rekisteriaineistosta, joka on poimittu Poliisiasiain tietojärjestelmään vuonna 2004–2009 kirjatusta rikosilmoituksista. Poiminta on tehty sellaisten fyysisen ja seksuaalisen väkivallan rikosnimikkeiden perusteella, joissa uhrina on alle 18-vuotias lapsi.

Toinen aineisto kerättiin eri viranomaisten asiakirjoista. Poiminta perustuu valtakunnalliseen rikosilmoitustutkimukseen ja sen yhteydessä kerättyihin tietoihin rikoksen uhreista (Humppi 2008). Tämä asiakirja-aineisto muodostuu esitutkintapöytäkirjoista, syyttäjän haastehakemuksista, syyttämättäjäntämisspäättöksistä ja tuomiolauselmista. Rekisteri- ja asiakirja-aineistossa tarkastelutapa on pääasiassa määrällinen. Kolmas aineisto koostuu viranomaisten teemahaastattelusta. Haastateltavia viranomaisia ovat poliisit, syyttäjät, tuomarit, sosiaalityöntekijät, lääkärit sekä päiväkodin ja koulun työntekijät. Kaikki tutkimuksen aineistot on kerätty kolmelta eri paikkakunnalta.

6.1 Tutkimukseen osallistuvat paikkakunnat

Tutkimuksen kohteena ovat väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyt kolmella eri paikkakunnalla. Paikkakunnat valittiin tutkimukseen asukasmäärän ja maantieteellisen sijainnin perusteella niin, että ne edustavat asukasmäärältään erikokoisia kaupunkeja eri puolelta Suomea. Paikkakuntien valintaa ei ohjannut alueiden rikostilanne tai mikään rikosilmoituksissa aiemmin esille tullut seikka. Paikkakunta 1 on asukasmäärältään keskimääräistä suurempi kaupunki, paikkakunta 2 keskivertoinen ja paikkakunta 3 asukasmäärältään keskimääräistä pienempi kaupunki. Paikkakuntien nimiä ei tutkimuksessa julkaista haastateltavien sekä rikosilmoitusaineistossa olevien asianosaisten anonymiteetin turvaamiseksi. Tekstissä tutkimuspaikkakuntiin viitataan nimillä paikkakunta 1, paikkakunta 2 sekä paikkakunta 3.

Paikkakunta 1 on ainoa, jossa on kuntatasolla laadittu viranomaisten toimintamalli kaltoinkohdellun lapsen kanssa työskentelyyn. Muilla paikkakunnilla viranomaisten toimintaa ohjaa pääasiassa Stakesin asiantuntijaryhmän ohjeistus sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittämiseen (Taskinen 2003). Koska yhteinäistä, käytössä olevaa valtakunnallista mallia lapsen pahoinpitelyn ja seksuaalisen hyväksikäytön selvittämiseen ei ole, paikkakunnilla voi olla erilaisia toimintamalleja.

6.2 Paikallinen tapaustutkimus

Tutkimuksen aineisto on siis kerätty kolmen eri paikkakunnan alueelta. Aineistoa ei siten voida pitää edustavana otoksena viranomaisten toiminnasta koko valtakunnan alueella, vaan väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjä lähestytään enemmänkin paikallisen tapaustutkimuksen metodin mukaisesti. Tapaustutkimus, *case study*, on yksi laadullisen tutkimuksen perusmenetelmistä, jossa tavoitellaan tutkittavan ilmiön monipuolista ja syvällistä ym-

märtämistä. Tapaustutkimuksen kohteena voi olla yksi tai useampi tapaus, yksilö tai ryhmä, jolloin tapaustutkimuksella pyritään pikemminkin ilmiön ymmärtämiseen kuin sen yleistämiseen (Metsämuuronen 2008, 16–17).

Tapaustutkimuksen etuna on se, että keskittymällä muutamaan tapaukseen päästään pureutumaan tutkittavaan aiheeseen useasta eri näkökulmasta. Sen kautta rakentuu paitsi ilmiön moninainen ymmärrys myös tapaustutkimuksen luotettavuus. Tapaustutkimuksille on tyypillistä useiden eri aineistojen yhteiskäyttö päätelmien teossa (Yin 2004, 83–97). Tutkimuksen lähtökohta on usein myös toiminnallinen. Tästä syystä tapaustutkimuksen tuloksia voidaan soveltaa käytäntöön (Cohen & Manion 1995, 123). Tutkimalla rikosprosessia ja viranomaisyhteistyötä kolmella eri paikkakunnalla voidaan samalla löytää parempia käytäntöjä valtakunnallisen mallin kehittämiseksi. Vaikka tutkimustulokset ovat sidoksissa aineistoon valikoituneisiin paikkakuntiin, niissä toistuvat samat teemat ja siten ne antavat viitteitä rikosprosessin ja viranomaisyhteistyön toimivuudesta valtakunnallisellakin tasolla. Samalla on kuitenkin huomioitava, että muilla kuin tutkimukseen osallistuvilla paikkakunnilla voi olla hyvin erilaisia, myös parempia käytäntöjä.

6.3 Tutkimuksen aineistot

Tutkimuksessa käytetään kolmea erilaista aineistotyyppiä: rekisteriaineistoa, asiakirja-aineistoa ja haastatteluaineistoa. Aineistojen muodostus liittyi tiiviisti toisiinsa, ja se on esitelty lyhyesti seuraavassa. Aineistojen sisältöjä kuvataan tarkemmin erikseen kussakin kirjan artikkelissa.

Rekisteriaineisto

Rekisteriaineisto muodostettiin kaikista poliisin tietoon tutkimukseen osallistuneilla kolmella paikkakunnalla vuosina 2004–2009 tulleista väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyistä, joissa asianomistaja oli alle 18-vuotias. Rekisteriaineiston muodostivat siis rikosilmoitukset, ja havaintoyksikkönä ovat rikosilmoituksissa esiintyvät uhrin. Ilmoitukset poimittiin Poliisiasian tietojärjestelmästä (PATJA) asianomistajan iän sekä rikosnimikkeen perusteella. Rikosnimikkeiksi valittiin kaikki henkeen, terveyteen ja seksuaalisuuteen kohdistuneita rikoksia kuvaavat nimikkeet (ks. liite 2). Vuosilta 2004–2008 kerättiin koko vuoden kaikki rikosilmoitukset. Vuodelta 2009 mukaan otettiin analyysin aloitusajankohdan takia vain kaikki ensimmäisen kuuden kuukauden aikana tulleet ilmoitukset.

Rekisteriaineistossa oli yhteensä 1 464 rikosilmoitusta. Kaikki ilmoitukset luettiin läpi, jotta aineistoon saataisiin merkintä ilmoituksen tekijän suhteesta uhriin, mikä on analyysin yksi keskeinen kiinnostuksen kohde. Ilmoi-

tusten lukemisen myötä varmistuimme myös siitä, että kaikissa tapauksissa kyse todella oli lapseen kohdistuvasta rikosepäilystä.

Rikosilmoitusten käyttöön tutkimusaineistona liittyy joitakin rajoituksia, jotka tulee muistaa tuloksia tulkittaessa. Yksittäinen rikosilmoitus on vasta epäily mahdollisesti tapahtuneesta rikoksesta. Rikosilmoituksen tekeminen ja sen vastaanottaminen eivät vielä tarkoita, että rikos on tapahtunut. Rikosilmoituksen sisältö perustuu niin ikään ilmoituksen tekijän kertomukseen. Tästä syystä rikosilmoituksista poimitut tiedot, kuten tässä tutkimuksessa rikoksesta ilmoittaja, perustuvat rikosilmoitukseen kirjattuihin tietoihin. Lapsiin kohdistuvissa rikosepäilyissä rikosilmoitukset ovat sisällöltään ja kirjoitustyylyltään vaihtelevia (Humppi 2008, 57–58; 2009, 75). Tällöin se, kuinka selkeästi rikoksesta ilmoittaja ja muut tekijät on ilmoitukseen kirjattu, riippuu ilmoituksesta.

Asiakirja-aineisto

Poiminta asiakirja-aineistosta perustuu valtakunnalliseen tutkimukseen, jossa analysoitiin kaikki vuonna 2007 poliisille ilmoitetut epäilyt lapsiin kohdistuvasta väkivallasta ja hyväksikäytöstä (Humppi 2008). Tämän tutkimuksen yhteydessä kerättiin rikosilmoitusaineisto sellaisten henkeen, terveyteen ja seksuaalisuuteen kohdistuvien rikosnimikkeiden perusteella, joissa rikoksen uhri on alle 18-vuotias. Vuonna 2007 näitä ilmoituksia löytyi Poliisiasian tietojärjestelmästä 5 225. Tässä rikosilmoitusten kokonaisvaltaisessa analyysissä (Humppi 2008) aineistosta muodostettiin kaksi eri ikäryhmää ja kaksi eri aineistoa. Ensimmäinen aineisto muodostettiin tapauksista, joissa rikoksen uhri on alle 15-vuotias lapsi. Toinen aineisto muodostettiin tapauksista, joissa rikoksen uhri on 15–17-vuotias lapsi tai nuori. Alle 15-vuotiaiden uhrien osalta aineistoon valittiin koko vuoden 2007 tapaukset ja 15-vuotiaiden osalta neljän kuukauden (1.1.–30.4.2007) tapaukset. Aineistojen jakamiselle eri ikäryhmiin oli useita eri perusteita⁷. Näissä aineistoissa rikoksia lähestyttiin uhrikohtaisesti. Tämä tarkoittaa sitä, että yksi tapaus edustaa aina yhtä uhria. Todellisuudessa yhdessä rikosilmoituksessa voi olla useita uhreja. Tällaisessa tapauksessa tähän analyysiin yhdestä ilmoituksesta tuli useampi havainto.

Edellä mainitun tutkimuksen yhteydessä kerättyä, rikoksen uhreja koskevaa aineistoa käytetään tämän tutkimuksen asiakirja-aineiston lähtökohtana. Valtakunnallisesta, rikoksen uhreja koskevasta aineistosta (Humppi 2008) poimittiin tähän tutkimukseen rikoksen uhrit niiltä kolmelta paikkakunnalta, jotka tutkimukseen osallistui. Näin saatiin kyseisiä, kolmen paikkakunnan ta-

⁷ Ensinnäkin alle 15-vuotiaisiin lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa on tutkittu huomattavasti vähemmän kuin tätä vanhempiin lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa, minkä vuoksi tarkastelu on mielekästä keskittää nuorempiin. Toiseksi poliisin rekistereissä alle 15-vuotiaisiin kohdistuu erityyppistä väkivaltaa kuin 15–17-vuotiaisiin. Kolmanneksi 15–17-vuotiaisiin kohdistuvan väkivallan ominaispiirteet havaittiin pienemmällä aineistolla, jolloin koko vuoden tarkastelu ei olisi tuonut aineistoon mitään lisäinformaatiota. (Ks. Humppi 2008, 25.)

pauksia koskeva rekisteriaineisto, jossa yksikkönä on rikoksen uhri (N=216). Uhrikohtainen tarkastelu on edellytys asiakirja-aineiston keräämiselle ja sille, että tietoja eri viranomaisten lähteistä voidaan yhdistää. Eri viranomaisten asiakirjoissa ainoa yhdistävä asia on henkilötunnus, sillä eri viranomaisten rekisterit ovat erillisiä.

Uhrin tietojen perusteella kerättiin asiakirjat kaikista rikosprosessin vaiheista. Kerätyt asiakirjat koostuvat esitutkintapöytäkirjoista, syyttäjän haastehakemuksista, syyttämättäjättämispäätöksistä, tuomioista ja tuomiolauselmistä. Esitutkintapöytäkirjoilla tarkoitetaan poliisin esitutkinnasta laatimaa pöytäkirjaa tutkinnan aikana tehdyistä tutkintatoimenpiteistä. Syyttäjän haastehakemus tarkoittaa syyttäjän nostamaa syytettä rikoksesta epäiltyä (vastaajaa) vastaan. Syyttämättäjättämispäätös on puolestaan syyttäjän tekemä kielteinen päätös syytteen nostamisesta rikoksesta epäiltyä vastaan. Tuomiosta käy jutun lopputuloksen eli tuomiolauselman ohella ilmi muun muassa ratkaisun perusteet. Nämä asiakirjat hankittiin ottamalla yhteys kunkin paikkakunnan asiakirjoja käsittelevään virastoon. Samalla varmistettiin, että asiakirjoja saadaan käyttää tutkimuksessa.

Kerätystä asiakirja-aineistosta muodostettiin yksi aineisto kuvaamaan näiden tapausten etenemistä poliisin esitutkinnasta syyteharkintaan ja sieltä tuomioistuimeen. Eri asiakirjoista kerätyt tiedot yhdistettiin samaan aineistoon, jotta voitiin seurata rikoksen käsittelyn etenemistä sekä kunkin tapauksen kohdalla yksilöllisesti että kaikkien tapausten etenemistä kokonaisvaltaisesti. Asiakirja-aineistoa tällä tavoin tarkastelemalla pystytään hahmottamaan, kuinka tapaukset ovat edenneet poliisilta syyteharkintaan ja syyteharkinnasta tuomioistuimeen. Lisäksi asiakirja-aineistosta saadaan tietoa siitä, millaisia tutkintatoimenpiteitä tapauksista on tehty esitutkinnassa ja millaisin perustein tapauksista on tehty päätöksiä syyteharkintavaiheessa ja lopulta tuomioistuin-käsittelyssä.

Haastatteluaineisto

Haastatteluaineisto muodostettiin tutkimukseen osallistuneiden kolmen paikkakunnan viranomaisista. Haastateltavia viranomaisia olivat poliisit, syyttäjät, tuomarit, sosiaalityöntekijät, lääkärit, sekä koulun ja päiväkodin henkilökunta (N=41). Jotta haastatteluaineistolla pystyttiin vastaamaan tutkimuskysymyksiin, tuli varmistua siitä, että haastattelut kohdennettiin niihin viranomaisiin, jotka ovat olleet lapsiin kohdistuneiden rikosasioiden kanssa tekemisissä. Siksi haastattelukutsu lähetettiin sellaisille viranomaisille, joiden nimet esiintyivät edellisessä aineistossa käsiteltävien esitutkintamateriaalien yhteydessä. Viranomaisia pyydettiin haastatteluun kirjeitse. Viranomaishaastatteluilla pyritään vastaamaan kahteen eri tutkimuskysymykseen: Poliisien, syyttäjien ja tuomareiden haastatteluilla kartoitetaan esitutkinnan, syyteharkinnan ja tuomiois-

tuinkäsittelyn aikaisia toimenpiteitä ja niihin liittyviä haasteita sekä poliisien ja syyttäjien välisen yhteistyön ongelmia. Sosiaalityöntekijöiden, lääkäreiden, koulun ja päiväkodin työntekijöiden haastatteluilla kartoitetaan tapausten tunnistamiseen ja ilmoittamiseen liittyviä haasteita sekä viranomaisten välisen yhteistyön ongelmakohtia. Haastattelujen teemoja tarkastellaan tarkemmin tulevissa luvuissa.

Taulukko 1 Tutkimukseen kerätyt aineistot.

<i>Aineiston luonne</i>	<i>Aineiston lähde</i>	<i>Aineiston koko</i>
<i>Rekisteri- aineisto</i>	Poliisiasiain tietojärjestelmä (PATJA)	Alle 18-vuotiaisiin lapsiin kohdistuvien rikosilmoitusten lukumäärä vuosina 2004–2009 (N=1 464)
<i>Asiakirja-aineisto</i>	Rikosilmoitukset, esitutkintapöytäkirjat, syyttäjän haastehakemukset, syyttämättäjäättämispäätökset, tuomiot, jotka kerättiin uhrien tietojen perusteella	Alle 15-vuotiaiden uhrien lukumäärä esitutkinnassa (N=173) 15–17-vuotiaiden uhrien lukumäärä esitutkinnassa (N=43)
<i>Haastattelu- aineisto</i>	Poliisit, syyttäjät, tuomarit, sosiaaliviranomaiset, lääkärit, koulun henkilökunta, päiväkodin henkilökunta	Haastattelujen kokonaismäärä (N=41) poliisit (9), syyttäjät (6), tuomarit (2), sosiaaliviranomaiset (11), terveyskeskuslääkärit (5), erikoislääkärit (4), koulun ja päiväkodin työntekijät (4).

6.4 Tapaustarkastelu

Paikkakuntakohtaisen tarkastelun lisäksi näiltä kolmelta paikkakunnalta valittiin kuusi yksittäistä tapausta, joiden kulkua seurataan rikosprosessin kulussa ja viranomaisyhteistyön toteutumisessa aina väkivalta- tai hyväksikäyttöepäilyn heräämisestä mahdolliseen tuomioon asti. Tapaustarkastelun tavoitteena on tapaustutkimuksen metodin mukaisesti tarkastella tapausten yhteisiä ja yksilöllisiä piirteitä (Stake 2005, 443–466) ja erityisesti nostaa esiin viranomaisten kokemia haasteita tapausten selvittämisessä käytännön tasolla. Tapaukset valittiin siten, että mukaan tuli eritasoisia ja erilaisia väkivallan tekoja. Tarkastelun kohteena ovat kaksi pahoinpitelyä, yksi törkeä pahoinpitely ja yksi lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja yksi törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Tarkasteltavat tapaukset edustavat rikosnimikkeeltään sekä tavanomaisia että törkeitä rikosepäilyjä. Nämä ehdot huomioiden tarkasteluun valitut tapaukset on valikoitu rikosilmoitusaineistosta täysin satunnaisesti.

Tapaustutkimuksen metodin mukaisesti voidaan todeta, että kyse on sekä ainutlaatuisista että tyypillisistä tapauksista (ks. Yin 2003, 40–42). Teot ovat ainutlaatuisia suhteessa valtakunnalliseen rikosilmoitusaineistoon lapsiin kohdistuvasta väkivallasta, jossa iso osa edustaa pahoinpitelyjä tai lieviä pahoinpitelyitä usein ikätovereiden välillä. Perheessä tapahtuva väkivalta sen sijaan on valtakunnallisessa rikosilmoitusaineistossa harvemmin esiintyvä väkivallan muoto, ja isät ja äidit ovat rikoksesta epäiltynä harvemmin kuin perheen ulkopuoliset aikuiset (Humppi 2008, 34–35; 47–49). Myös paikkakuntien kaikista rikosilmoituksista vain osa on vastaavia perheensisäisiä epäilyjä. Tarkastelun kohteeksi valitut vakavat perheensisäiset epäilyt voidaan siten katsoa ainutlaatuisiksi suhteessa kaikkiin poliisin tietoon tulleisiin lapsiin kohdistuviin väkivallatapauksiin.

Tapauksia voidaan pitää myös tyypillisenä lapsiin kohdistuvan väkivallan muotona, sillä uhritutkimuksen mukaan perheessä koettu väkivalta on yleistä (Ellonen ym. 2008). Lisäksi tapaukset noudattavat viranomaisten toiminnassa jossain määrin ohjeistettua toimintamallia, joten ne antavat viitteitä vastaavien tapausten käsittelystä paikkakunnilla. Jotta todelliset kehittämis-kohteet ja ongelmatilanteet viranomaisten toimintatavoissa nousevat esiin, on tärkeää tarkastella juuri vakavampien väkivallan muotojen selvittämistä. Näiden tapausten valinta oli siten edellytys tutkimuskysymyksiin vastaamiselle.

6.5 Tutkimuseettiset kysymykset

Epäilyt lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä ovat aina eettisesti haasteellinen tutkimuskohde. Valtaosin tieto yksittäisistä tapauksista on salassa pidettävää, ja tiedon arkaluonteisuuden vuoksi näiden asioiden ottaminen tutkimuksen kohteeksi vaatii luottamuksellista suhdetta tutkijoiden ja tutkittavien viranomaisten välillä. Tutkimuksessa kiinnitetään huomio ennen kaikkea aineiston salassapidettävyyteen, luottamuksellisuuteen ja yksittäisten henkilöiden anonymiteetin suojaamiseen. Tämä periaate toteutuu siten, että yksittäiset paikkakunnat, viranomaiset ja tapauksiin sisältyvät henkilöt säilyvät koko tutkimuksen ajan ja sen jälkeen tunnistamattomina. Tämän vuoksi yksittäisiä paikkakuntia ei nimetä eikä haastateltavien sanomaa yksilöidä tarkasti. Yksittäisten tapausten elinkaarta koskevassa luvussa tapausten tunnistettavuuden häivyttämiseen kiinnitetään entistä tarkempaa huomiota kuitenkin niin, että se ei vaaranna tiedon paikkansapitävyyttä.

Salassa pidettävän tiedon keräämiseksi tutkimuslupia hankittiin useita. Tutkimukseen osallistuvien paikkakuntien poliisilaitoksilta, syyttäjänvirastoista ja käräjäoikeuksista pyydettiin lupa tietojen saamiseksi viranomaisten salassa pidettävistä asiakirjoista tieteellistä tutkimusta varten. Tutkimusrekisterin ylläpidosta ja yksilöä koskevien tietojen yhdistämisestä tehtiin tietosuojavaltuutetulle tieteellisen tutkimuksen rekisteriseloste. Terveystieteiden tutkimuskeskuksen haastatteluaineiston osalta haettiin lupa jokaisen paikkakunnan sairaanhoitopiiriltä. Tutkimukseen osallistuminen oli myös yksittäisille viranomaisille vapaaehtoista. Jokaiselta tutkimukseen osallistuvalla viranomaiselta kysyttiin lupa ja suostumus haastatteluun osallistumiselle henkilökohtaisesti, ja haastatteluaineiston luottamuksellisesta käsittelystä huolehdittiin. Tutkimukseen osallistuvia henkilöitä informoitiin tutkimuksen tarkoituksesta ja haastatteluaineiston käytöstä.

Tutkittaessa lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa tai hyväksikäyttöä ja viranomaisten työtä keskeinen ongelmakohta koskee lapsen osallisuutta itseään koskevan tiedon tuottamiseen. Lapsi- ja lapsuustutkimuksessa painotetaan lapsen osallisuutta, lapsen kuulemistä ja lapsen oman äänen esille tuloa tutkimustarkoituksessa (Strandell 2005). Tässä tutkimuksessa lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa ja hyväksikäyttöä lähestytään kuitenkin pääasiassa viranomaisten – ei lasten itsensä – näkökulmasta. Tämän vuoksi tutkimus kertoo ennen kaikkea viranomaisten toimintamalleista ja viranomaisten lasta koskevasta päätöksenteosta. Tutkimuksessa ei siten pystytä kuulemaan lapsia henkilökohtaisesti, ja aineiston perusteella lasten kokemusten tavoittaminen ei ole mahdollista. Tästä huolimatta tutkimuksella voidaan mahdollisesti kehittää lasta koskevien päätösten tekoa lapsen etua huomioivaan suuntaan.

7 RAPORTIN RAKENNE

Tutkimuksessa tarkastellaan epäilyjä lapsiin kohdistuvasta väkivallasta ja hyväksikäytöstä rikosprosessin eri vaiheissa sekä viranomaisyhteistyön toteutumista näiden epäilyjen selvittämisessä. Kirjassa kuvataan omina artikkeleina kronologisesti koko prosessi väkivallan ja hyväksikäytön tunnistamisesta epäilyn heräämiseen, epäilyn heräämisestä rikosilmoituksen tekemiseen ja sieltä edelleen poliisin tekemään esitutkintaan, syyttäjän tekemään syyteharkintaan ja lopulta aina tuomion täytäntöönpanoon saakka. Kirja etenee siten, että aluksi tarkastellaan väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen tunnistamista ja niistä ilmoittamista. Huomion kohteena ovat erityisesti lastensuojelusta poliisin tietoon tulleet rikosilmoitukset, rikoksen ilmoittajat ja ilmoituskanavat. Artikkelissa tarkastellaan uuden lastensuojelulain mahdollisia vaikutuksia viranomaisten ilmoittamisherkkyyteen vertaamalla ilmoitusten määrää ennen ja jälkeen lastensuojelulain muutoksen. Lisäksi artikkelissa tarkastellaan haastattelujen perusteella viranomaisten ajatuksia lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen tunnistamiseen ja eteenpäin ilmoittamiseen liittyvistä haasteista ja ongelmista.

Kirjan kolmannessa artikkelissa huomio kohdistuu ilmoittamisen jälkeiseen vaiheeseen eli poliisin toimintaan väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen selvittämisessä. Tarkastelun kohteena on, millaisia tutkintatoimenpiteitä tapauksissa on tehty ja millä tavoin tapaukset ovat edenneet syyteharkintaan tai päättyneet esitutkintavaiheeseen. Erityisesti tarkastellaan keskeisiä tutkintatoimenpiteiden osa-alueita, lapsen kuulustelua ja asiantuntijalausannon roolia poliisin esitutkinnassa. Artikkelissa nostetaan esiin poliisin kokemia haasteita ja ongelmia lapsiin kohdistuvien rikosepäilyjen tutkinnassa ja arvioidaan eri tutkintatoimenpiteiden merkitystä poliisien haastatteluiden perusteella. Paikkakuntakohtaisia eroja poliisin toimintamallissa eritellään pääasiassa poliisien haastatteluissa esiin nousseiden asioiden perusteella.

Neljännessä artikkelissa eritellään syyteharkintavaiheeseen johtaneet rikosepäilyt. Kiinnostuksen kohteena ovat syyttäjän haastehakemuksiin ja syyttämättäjättämispäätöksiin kirjatut päätökset ja niiden perustelut. Syyttäjien päätöksiä eritellään taustatekijöiden mukaan. Artikkelissa tuodaan esiin syyttäjien kokemuksia poliisin esitutkinnasta ja haastatteluiden perusteella esiin nousseet esitutkinnan kehittämistarpeet. Artikkelissa pohditaan riittävän näytön mahdollisuuksia ja näytön eri osa-alueiden toimivuutta syyteharkintavaiheessa. Myös yksilöllisiä eroja syyttäjien käsityksissä avataan.

Kirjan viides artikkeli keskittyy tuomioistuimeen saakka edenneisiin rikosepäilyihin. Artikkelissa tarkastellaan näistä rikosepäilyistä tehtyjä päätöksiä, rangaistuksia ja päätösten perusteluita. Tämän artikkelin pääasiallisena tarkoituksena on osoittaa, millaisiin ratkaisuihin lapsiin kohdistuneet väki-

valta- ja seksuaalirikokset johtavat tuomioistuinkäsittelyvaiheessa. Lisäksi kuvataan oikeudenkäynnin erityispiirteitä syyttäjien ja käräjätuomareiden haastatteluiden perusteella.

Kuudennessa artikkelissa tarkastellaan viranomaisyhteistyön käytännön toteutumista väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen ilmoittamisvaiheessa ja esitutkinnan aikaisessa yhteistyössä. Viranomaisyhteistyön toteutumista kuvataan jokaisen viranomaisen näkökulmasta erikseen haastatteluissa esille nousseiden teemojen perusteella. Tarkoituksena on avata jokaisen viranomaisen näkökulmaa lapsiin kohdistuvien rikosepäilyjen selvittämiseen ja hahmottaa mahdollisia eroja eri viranomaisten ajattelutavoissa. Artikkelissa kootaan yhteen haastatteluaineistossa esille nousseet viranomaisten työn kehittämiskohteet.

Kirjan seitsemännessä artikkelissa seurataan kuuden eri rikosprosessin etenemistä. Kunkin tapauksen kohdalla tarkastellaan väkivallasta tai hyväksikäytöstä tunnistamista, siitä ilmoittamista, esitutkinnan aikaista työskentelyä ja tapauksesta riippuen myöhempiä rikosprosessin vaiheita. Kyse on tapaustarkastelusta, jossa nostetaan esiin kunkin tapauksen kohdalla tehdyt päätökset sekä kartoitetaan viranomaisen kokemuksia asian selvittämisestä. Tapaukset on valikoitu siten, että ne edustavat monipuolisesti lapsiin kohdistuvia rikoksia. Yksittäisiä henkilöitä tai paikkakuntia ei ole näistä tapauksista mahdollista tunnistaa. Kirjan päättää kahdeksas artikkeli, jossa vedetään yhteen väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen prosessissa esiin tulleita yhteisiä teemoja.

Kirjallisuus

- Aaltonen, A.-K. (2009): *Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa*. Helsinki: Edita.
- Bunting, L. (2008): Sexual offences against children. An exploration of attrition in the Northern Ireland criminal justice system. *Child Abuse & Neglect* 32, 1109–1118.
- Burmoi, P. (2009): *Esitutkintaprosessin hallinta ja kehittäminen: Pirkanmaan poliisilaitoksen esitutkintaprosessin prosessikuvaus. Poliisiammattikorkeakoulun poliisipäällystötutkinnon A-osan opinnäytetyö*, Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.
- Cohen, L. & Manion L. (1995): *Research Methods on Education*. 4th Edition. London: Routledge.
- Cross, T.P., Walsh, W.A., Simone, M. & Jones, L.M. (2003): Prosecution of child abuse: A meta-analysis of rates of criminal justice decisions. *Trauma, Violence & Abuse* 4, 323–340.
- Ellonen, N., Kivivuori, J. & Kääriäinen, J. (2007): *Lapset ja nuoret väkivallan uhreina. Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 64*. Espoo: Poliisiammattikorkeakoulu.
- Ellonen, N., Kääriäinen, J., Salmi, V., Sariola, H. (2008): *Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset. Tutkimus peruskoulun 6. ja 9. luokan oppilaiden kokemasta väkivallasta. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 71, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 87*. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.
- Euroopan komissio (2010): *Ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivistä lasten seksuaalisen hyväksikäytön ja seksuaalisen riiston sekä lapsipornografian torjumisesta ja puitepäätöksen 2004/68/YOS kumoamisesta. KOM(2010)94 lopullinen*.
- Faller, K. C. (2007): *Interviewing children about sexual abuse. Controversies and best practice*. Oxford: Oxford University Press.
- Finkelhor, D. & Ormrod, R.K. (2001): Factors in the under-reporting of crimes against juveniles. *Child Maltreatment* 6, 219–228.
- Finkelhor, D. & Wolak, J. (2003): Reporting assaults against juveniles to the police. Barriers and catalysts. *Journal of interpersonal violence* 18, 103–118.
- Finnilä-Tuohimaa, K. (2009): *Expertise and decision making among clinicians in investigations of alleged child sexual abuse*. Turku: Turun yliopiston julkaisuja.

- Forsberg, H. (2005): Havaita, nimetä, uudelleen määrittää, vaieta – lapsia koskevan kotiväkivallan kategorisoinnista. Teoksessa Aatsinki, U. & Valenius, J. (toim.): Ruumiita ja mustelmia. Näkökulmia väkivallan historiaan. Saarijärvi: Gummerus.
- Forsberg, H. (2002): Lasten asiakkuudet ja kokemukset turvakodissa. Arviointitutkimus Lapsen aika – projektista. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 31. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Gottberg, E. (2007): Perhesuhteet ja lainsäädäntö. 4. uudistettu painos. Turku: Turun yliopisto. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja A. Yksityisoikeuden julkaisuja.
- Hakamo, T., Jauhiainen, K., Alvesalo, A. & Virta, E. (2009): Talousrikokset rikosprosessissa. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 33. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu
- Helminen, K., Lehtola, K. & Virolainen, P. (2005): Esitutkinta ja pakkokeinot. Helsinki: Talentum.
- Hershkowitz, I. (2009): Socioemotional Factors in Child sexual abuse investigations. *Child Maltreatment* 14, 172–181.
- Hinkkanen, V. (2009): Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Tutkimus rangaistuskäytännöistä ja seksuaalirikosten uusimisesta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 92. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Hirvelä, P. (1997): Lapsi rikosprosessissa. Erityisesti inestinin todistamisen ongelmat. Helsinki: WSLT.
- Hirvelä, P. (2007): Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Helsinki: WSOY.
- Honkatukia, P. (2001): Ilmoitti tullessa raiskatuksi. Tutkimus poliisin tietoon vuonna 1998 tulleista raiskausrikoksista. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 180. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Horwarth, J. & Morrison, T. (2007): Collaboration, integration and change in children's services: Critical issues and key ingredients. *Child Abuse & Neglect* 31, 55–69.
- Humppi, S. (2008): Poliisiin tietoon tullut lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 75. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.
- Humppi, S., Kääriäinen, J. & Ellonen, N. (2009): Physical violence against children and adolescents reported to the police. Discrepancies between a register-based data and Child victim survey. Julkaisematon artikkelikirjoitus.

- Isoherranen, K. (2005): Moniammatillinen yhteistyö. Vantaa: WSOY
- Jonkka, J. (1991): Syytekynnyks. Tutkimus syytteen nostamiseen vaadittavan näytön arvioinnista. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Kaikko, K & Friis, L (2009): Menetelmät lastensuojelun tukena. Teoksessa Bardy, M. (toim.) Lastensuojelun ytimessä. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kainulainen, H. (2004): Raiskattu? Tutkimus raiskausten käsittelemisestä rikosprosessissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 212. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Kivivuori, J. (2006): Onko kukaan meistä enää turvassa? - Rikosten ja turvallisuuden mittaamisesta. Teoksessa K. Rantala & S. Virta (toim.): Tieto - mahdollisuus, uhka vai turva? Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 47. Espoo: Poliisiammattikorkeakoulu.
- Korkman, J. (2006): How (not) to interview children: interview with young children in sexual abuse investigations in Finland. Turku: Institute for human rights, Åbo Akademi University.
- Lapsiasiavaltuutettu (2008): Lausunto: HE 126/2008 Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittämisen järjestämisestä. http://www.lapsiasia.fi/c/document_library/get_file?folderId=97173&name=DLFE-8312.pdf (Luettu 9.2.2010).
- Lehtimäki, S. (2008): Lasten kaltoinkohtelun tunnistaminen ja siihen puuttuminen - yhteistyötä yli ammattirajojen. Tampereen yliopiston Hoitotieteen pro gradu -tutkielma.
- Lippert, T., Cross, T.P., Jones, L. & Walsh, W. (2009): Telling interviewers about sexual abuse: Predictors of child disclosure at forensic interviews. *Child Maltreatment* 14, 100–113.
- Mahkonen, S. (2003): Lastensuojeluilmoitus. Jyväskylä: Gummerus.
- Metsämuuronen, J. (2008): Laadullisen tutkimuksen perusteet. 3. uudistettu painos. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.
- Niemi-Kiesiläinen, J. (2004): Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta. Helsinki: WSOY.
- Oikeusministeriö (2009): Asettamispäätös OM 25/41/2008. <http://www.om.fi/1238674355737> (Luettu 4.2.2010).
- Paavilainen, E. & Pösö, T. (2003): Lapset, perhe ja väkivaltatyö. Porvoo: WSOY.
- Paavilainen, E. & Flinck, A. & Leppäkoski, T. & Merikanto, J. & Pösö, T. & Rautakorpi, H. & Pikkarainen, T. & White, M. (2008): Lasten kaltoinkohtelun tunnistaminen ja siihen puuttuminen. Hoitotyön suositus. <http://www.hotus.fi/@Bin/107094/Hoitotyön+suositus+kaltoinkohtelu.pdf> (Luettu 1.12.2009).

- Peutere, L. (2008): Rasistisia piirteitä sisältävät rikosepäilyt rikosprosessissa. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 73. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.
- Pipe, M-E., Lamb, M.E., Orbach, Y. & Cederborg, A-C. (2007): Child sexual abuse. Disclosure, delay and denial. Mahvah: Lawrence Erlbaum.
- Salmi, V. (2004): Varhaisnuorten normirikkomukset – ongelma vai osa nuoruutta? Helsingiläisten 12–13-vuotiaiden kielletyn ja rikollisen toiminnan laajuus, piirteitä ja merkityksiä. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Salmi, V. (2009): Nuorten rikoskäyttäytyminen ja uhrikokemukset. Nuorisorikollisuuskyselyiden tuloksia 1995–2008. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 246.
- Sariola, H. (1990): Lasten väkivalta- ja seksuaalikokemukset. Julkaisu 85. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Sariola, H. (2006): Älkäämme lyökö lapsia – historiallinen asennemuutos etenee. Haaste, 3/2006.
- Sariola, H. (2007): Älä lyö lasta -kampanja muutti asenteita. Haaste 4/2007, 7–10.
- Sedlak, A. J., Schultz, D., Wells, J., Lyons P., Doueck, H.J. & Gragg, F. (2006): Child protection and justice systems processing of serious child abuse and neglect cases. *Child Abuse & Neglect* 30, 675–677.
- Sisäasiainministeriö (2008): Turvallinen elämä jokaiselle. Sisäisen turvallisuuden ohjelma. Valtioneuvoston yleisistunto 8.5.2008. Sisäasiainministeriön julkaisuja 16/2008. [http://www.intermin.fi/intermin/hankkeet/turva/home.nsf/files/162008/\\$file/162008.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/hankkeet/turva/home.nsf/files/162008/$file/162008.pdf) (Luettu 25.9.2009).
- Sisäasiainministeriö (2009): Kouluväkivallan ennalta ehkäisemiseksi käynnistetty laajasti toimenpiteitä. Sisäasiainministeriön lehdistötiedote 13.2.2009.
- Solantaus, T., Antikainen, J., Jerkku, M., Komulainen, J., Pajunen, T., Palomäki, E., Timoska, R. & Vala, U. (2006): Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn tutkiminen. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Lastenpsykiatriyhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2009): Lasten seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen. Työryhmän muistio. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 30. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=39503&name=DLFE-9918.pdf (Luettu 25.1.2010).
- Sugue-Castillo, M. (2009): Legal outcomes of sexually abused children evaluated at the Philippine General Hospital Child Protection Unit. *Child Abuse & Neglect* 33, 193–202.

- Stake, R.E. (2005): *Qualitative analysis for social scientists*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strandell, H. (2005): Lapset, etiikka ja vaikea osallisuus. Julkaisussa *Laadullisen sosiaalitutkimuksen eettiset kysymykset*. Helsinki: Stakes, 33–40. <http://www.stakes.fi/verkkojulkaisut/tyopaperit/Tp4-2005.pdf> (Luettu 14.12.2009).
- Söderholm, A., Halila, R., Kivitie-Kallio S., Mertsol, J. & Niemi, S. (toim.) (2004): *Lapsen kaltoinkohtelu*. Helsinki: Duodecim Oy.
- Taskinen (2003) (toim.): *Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpiteilyn selvittäminen*. Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. Helsinki: Stakes oppaita 55.
- THL (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos) 2010a: <http://info.stakes.fi/kouluterveyskysely/FI/index.html> (Luettu 18.1.2010).
- THL (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos) 2010b: *Toimeksiantosopimus pilotoinnista* (asiakirjanumero (THL 1419/6.00.00/2009) http://www.hare.vn.fi/mAsiakirjojenSelailu.asp?h_iId=13223&a_iId=149412) (Luettu 18.1.2010).
- Tolvanen, K. & Vuento, M. (2004): Poliisi ja lapsiin kohdistuneet rikokset. Teoksessa Söderholm, A. ym. (toim.): *Lapsen kaltoinkohtelu*. Helsinki: Duodecim, 207–217.
- Tuominen, M. (2009): *Lastentalomallin oikeudelliset reunaehdot*. Pro Gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Oikeustieteiden laitos. <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu03961.pdf> (Luettu 18.1.2010).
- Virolainen, J. (1995): *Lainkäyttö*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Virolainen, J. & Pölönen, P. (2003): *Rikosprosessin perusteet. Rikosprosessioikeus I*. Helsinki: WSOY.
- Virolainen, J. & Pölönen, P. (2004): *Rikosprosessin osalliset – Rikosprosessioikeus II*. Helsinki: WSOY.
- Virolainen, J. (2007): *Prosessioikeus – prosessioikeuden perusasioita*. Teoksessa Haavisto (toim.): *Oikeusjärjestys*. Osa III, 5. täydennetty painos. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 377–465.
- Vuorenpää, M. (2007): *Syyttäjän tehtävät*. Erityisesti silmällä pitäen rikoslain yleisestävää vaikutusta. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys
- Walsh, W., Lippert, T., Cross, T.P., Maurice, D.M. & Davison, K.S. (2008a): *How long to prosecute child sexual abuse for a community using a children’s advocacy center and two comparison communities?* *Child Maltreatment* 13, 3–13.

- Walsh, W., Jones, L.M., Cross, T.P. & Lippert, T. (2008b): Prosecuting child sexual abuse. The importance of evidence type. *Crime & Delinquency* 54, 1–19.
- Yin, Robert K. (2003): Case study research. Design and methods. 3rd Edition. London: Sage.
- YK:n lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus (1989): http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/Lasten_oik_sopimus.pdf (Luettu 9.2.2010).

Lakiviitteet

- asetus esitutkinnasta ja pakkokeinoista 7.6.1988/575
esitutkintalaki 30.4.1987/449
Euroopan neuvoston yleissopimus lasten suojelemisesta seksuaalista hyväksikäyttöä ja seksuaalista väkivaltaa vastaan 25.10.2007
Euroopan unionin neuvoston puitepäätös lasten seksuaalisen hyväksikäytön ja lapsipornografian torjumisesta 2004/68/YOS
laki kunta- ja palvelurakennemuutoksesta 9.2.2007/169
laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 3.4.1983/361
laki lapseen kohdistuneen seksuaalirikoksen selvittämisen järjestämisestä 19.12.2008/1009
laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812
laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689
lastensuojelulaki 13.4.2007/417
laki lastensuojelulain muutoksesta 12.2.2010/88
oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4
pakkokeinolaki 30.4.1987/450
poliisilaki 7.4.1995/493
rikoslaki 19.12.1889/39

II. VÄKIVALTA- JA HYVÄKSİKÄYTTÖEPÄILYISTÄ ILMOITTAMINEN

Noora Ellonen

1 JOHDANTO

Lapsiin kohdistuva väkivalta on suurimmaksi osaksi arvioitu piilorikollisuudeksi, joka ei tule viranomaisten tietoon (Ellonen, Kivivuori & Kääriäinen 2007). Oletus saa vahvistusta, kun verrataan vuonna 2008 tehdyn lapsiuhritutkimuksen antamaa ilmiön kokonaiskuvaa (Ellonen, Kääriäinen, Salmi & Sariola 2008) samana vuonna tehtyyn analyysiin poliisin tietoon tulleesta lapsiin kohdistuvasta väkivallasta (Humppi 2008). Näiden tutkimusten ja aineistojen perusteella voidaan arvioida, että harvempi kuin joka kymmenes väkivaltarikosepäily tulee poliisin tietoon. Vaikka ilmoitusherkkyys vaihtelee lapsen iän ja väkivallan muodon mukaan, voidaan sanoa, että suurin osa lapsiin kohdistuvasta väkivallasta on piilorikollisuutta.

Piilorikollisuuden osuutta voidaan vähentää laskemalla ihmisten ilmoituskynnystä väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyistä. Se edellyttää ennen kaikkea ilmiön yhteiskunnallista tunnustamista eli sitä, että lapsiin kohdistuva väkivalta mielletään arkiajattelussa väkivallaksi siinä missä aikuisiinkin kohdistuva väkivalta (McAllister 2000; Paavilainen ym. 2008). Vakava fyysinen väkivalta ja seksuaalinen hyväksikäyttö tunnustetaan Suomessa jo yleisesti kielletyksi ja vääräksi. Sen sijaan asenteissa lievemmäksi miellettyä kuritusväkivaltaa kohtaan on jatkuvasta positiivisesta kehityksestä huolimatta edelleen parantamisen varaa (Sariola 2007). Samoin laajemmin ajateltuna kaltoinkohtelu, esimerkiksi hoidon laiminlyönti, kaipaa laajempaa tunnustamista yhdeksi väkivallan muodoksi (Paavilainen ym. 2008).

Ilmiön tunnustamisen ohella olennaista on ilmiön tunnistaminen: mikä käytännössä on väkivallaksi tunnustettua toimintaa. Tämä puolestaan edellyttää avointa keskustelua kaikesta väkivallasta, sen tunnusmerkistöistä ja vaikutuksista. Lasten osalta erityinen vastuu väkivaltaan puuttumisessa on luonnollisesti vanhemmilla. Vanhempien puuttuminen epäsovivaan käyttäytymiseen paitsi edistää lapsen kasvuympäristön turvallisuutta myös välittää lapsille asenteita siitä, miten väkivaltaan tulee suhtautua. Tämän ohella koostuu kuitenkin myös viranomaisten vastuu väkivallan tunnistamisessa ja siihen puuttumisessa, sillä usein lapset kohtaavat väkivaltaa juuri lähielinym-

päristössään ja tekijöinä ovat hyvinkin läheiset ihmiset (Ellonen ym. 2008). Viranomaisten rooli perheen sisällä tapahtuvassa väkivallassa korostuu myös siksi, että lapsi itse on harvoin aktiivinen avunhakija. Lapsen omaa avun hakemista vaikeuttavat paitsi vielä mahdollisesti rajalliset kognitiiviset taidot myös häpeä, omien vanhempien suojelu sekä kyvyttömyys tunnistaa väkivaltaisen toiminta vääräksi. (Paavilainen & Pösö 2003a, 75.)

Väkivaltaan puuttumisessa korostuu ennen kaikkea niiden viranomaisten rooli, jotka työskentelevät arjessa lasten kanssa. Näitä ovat esimerkiksi päiväkodin ja koulun työntekijät. He näkevät mahdollisen väkivallan merkit ensimmäisenä ja ovat siten vastuussa asiaan puuttumisesta. Toisaalta merkittävä rooli on myös terveydenhoitoviranomaisilla ja sosiaaliviranomaisilla, jotka kohtaavat väkivallan seurauksia erilaisten vammojen ja oireiden muodossa. Sosiaalityöntekijän on usein se viranomainen, jonka kautta suurin osa esimerkiksi päiväkodissa tai koulussa esiintyvistä väkivaltaepäilyistä päätyy poliisille ja sitä kautta rikostutkintaan. Vuonna 2008 alussa uudistuneen ja vuonna 2010 täydennetyn lastensuojelulain myötä sosiaalityöntekijän rooli väkivaltaepäilyistä ilmoittajana on korostunut entisestään, kun viranomaisten velvollisuutta lastensuojeluilmoituksen tekemiseen tarkennettiin.

Viranomaisten oikeuksia ja velvollisuuksia lapsiin kohdistuvissa väkivaltatapauksissa säädellään pääosin lailla. Väkivallan tai hyväksikäytön tunnistamisen helpottamiseksi on tehty erilaisia oppaita (esim. Taskinen 2003) sekä hoitosuosituksia (Paavilainen ym. 2008; Solantaus ym. 2006). Siitä huolimatta viranomaisten kyvyssä tunnistaa väkivaltaepäilyjä käytännössä ja puuttua asiaan on todettu selviä puutteita. Niin kotimaisten kuin kansainvälistenkin tutkimusten mukaan tunnistamista ja sitä kautta asiaan puuttumista vaikeuttavat muun muassa liiallinen varovaisuus, pelko vääristä ilmoituksista, tietotaidon puute sekä omat asenteet väkivaltaa kohtaan (Paavilainen ym. 2008; Leventhal 1999, Truman 2000, Lazenbatt & Freeman 2006).

Tässä luvussa tarkastellaan, kuinka eri viranomaiset tunnistavat väkivaltaa ja ilmoittavat epäilyistä. Aihetta lähestytään kahdesta eri näkökulmasta. Ensinnäkin tarkastellaan väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyistä tehtyjen rikosilmoitusten määrällistä kehitystä viime vuosien aikana. Erityisesti kiinnitetään huomiota rikosilmoituksen tekijään. Koska vuoden 2008 lastensuojelulain uudistuksessa viranomaisten ilmoitusvelvollisuutta epäilyistä tarkennettiin, voidaan olettaa, että yhä useampi väkivalta- ja hyväksikäyttöepäily on tullut esiin. Tämän tulisi näkyä myös poliisin tilastoissa. Toiseksi luvussa tarkastellaan viranomaisten ajatuksia väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen tunnistamiseen sekä epäilyistä ilmoittamiseen liittyvistä vaikeuksista. Tarkastelu perustuu viranomaishaastatteluaineistoon.

1.1 Keskeinen lainsäädäntö

Lastensuojelulain mukaan sosiaali- ja terveydenhuollon, opetustoimen- ja nuorisotoimen, poliisitoimen, rikosseuraamuslaitoksen, palo- ja pelastustoimen, sosiaalipalvelujen tai terveydenhuollon palvelujen tuottajan, opetuksen tai koulutuksen järjestäjän, seurakunnan tai uskonnollisen yhdiskunnan, turvapaikan hakijoiden vastaanotto toimintaa tai hätäkeskustoimintaa harjoittavan yksikön, sekä koululaisten aamu- ja iltapäivätoimintaa harjoittavan yksikön palveluksessa olevilla henkilöillä on velvollisuus lastensuojeluilmoituksen tekemiseen tilanteessa, jossa he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä. (LSL 471/2007 25 §, laki lastensuojelulain muuttamisesta 88/2010). Väkivalta on yksiselitteisesti lapsen kehitystä vaarantava ilmiö ja siten syy lastensuojeluilmoituksen tekoon. Lastensuojelulain uudistuksessa vuoden 2008 alussa ilmoitusvelvollisuutta tarkennettiin ja korostettiin entisestään. Väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen osalta lastensuojeluilmoituksen tekoon riittää *epäily* lapsen kohdistetusta väkivallasta, sillä ilmoitus tulee tehdä, mikäli on tarvetta lastensuojelutarpeen selvittämiseen. Myös ilmoitusvelvollisuuden piiriin kuuluvia viranomaisia tarkennettiin. Lakia on täydennetty edelleen uusilla säännöksillä vuonna 2010. Uusilla säädöksillä lisättiin ilmoitusvelvollisuuden piiriin kuuluvia henkilöitä sekä muodostettiin uusi tapa saattaa lastensuojeluasia vireille yhdessä vanhempien kanssa. Uudistuksen tarkoituksena on entisestään madaltaa kynnyistä ottaa yhteyttä lastensuojeluun sekä turvata paremmin arjessa lasten kanssa työskentelevien viranomaisten ja perheen välinen yhteistyösuhde. Lisäksi lakiin lisättiin velvollisuus niin sanotun ennakkollisen lastensuojeluilmoituksen tekoon, mikäli on perusteltua syytä epäillä, että syntävä lapsi tulee tarvitsemaan lastensuojelun tukitoimia välittömästi syntymänsä jälkeen (Laki lastensuojelulain muuttamisesta 88/2010.)

Sosiaalioikeudellisella velvollisuudella ilmoittaa väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyistä poliisille. Velvollisuus perustuu sekä lastensuojelulakiin (25 §) sekä lakiin sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (SHAL 812/2000). Lain sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (SHAL 18 § 2. mom.) mukaan sosiaalioikeudellisella on pyydettyä oikeus antaa asiakkaan tietoja suostumuksesta riippumatta poliisille, syyttäväviranomaiselle tai tuomioistuimelle, jos se on tarpeen sellaisen rikoksen selvittämiseksi, josta rikoslain (39/1889) 15. luvun 10. pykälässä on määritelty ilmoitusvelvollisuus. Lapsiin kohdistuneiden rikosepäilyjen kohdalla se tarkoittaa ilmoituksen tekoa törkeistä lapsen kohdistuneista pahoinpitelyepäilyistä, törkeistä lapsen seksuaalisen hyväksikäyttöepäilyistä, raiskausepäilyistä, törkeistä terveyden vaarantamisista sekä kaikista henkikiroksista. Sen lisäksi kyseinen laki antaa sosiaalioikeudelliselle oikeuden antaa tietoja kenelle tahansa viranomaiselle,

mikäli siihen on erikseen laissa säädetty oikeus tai velvollisuus (SHAL 18 § 1. mom.). Lastensuojelulaki velvoittaa sosiaalityöntekijän ilmoittamaan omaaloitteisesti poliisille niistä perustelluista pahoinpitely- ja hyväksikäyttöepäilyistä, joista rikoslain 20. tai 21. pykälässä säädetty enimmäisrangaistus on vähintään kaksi vuotta. Ilmoittamisvelvollisuus koskee täten kaikkia seksuaalirikosepäilyjä sekä pahoinpitelyepäilyjä pois lukien seuraavien rikosnimikkeiden alle asettuvat rikokset: lievä pahoinpitely, vamman tuottamus ja pelastustoimen laiminlyönti. Laki kuitenkin mahdollistaa sosiaalityöntekijälle omaaloitteisen ilmoittamisen poliisille myös lievemmissä pahoinpitelyepäilyissä. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (SHAL 812/2000) mukaan sosiaalityöntekijällä on oikeus ilmoittaa kaikesta lapseen kohdistuneesta väkivallasta, mikäli se on lapsen edun taikka erittäin tärkeän yleisen edun tähden välttämätöntä (SHAL 17 §, 18 § 3. mom.).

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista puhuu sosiaalityöntekijän *oikeuksista* tiedon antamiseen poliisille joko pyydettyä tai omaaloitteisesti. Halutessaan tätä voidaankin tulkita niin, että sosiaalityöntekijällä ei ole velvollisuutta ilmoituksen tekemiseen kaikissa lievemmissä rikosepäilyissä. Sen sijaan lastensuojelulaissa puhutaan ilmoitusvelvollisuudesta, jolloin sosiaalityöntekijät ovat *velvoitettuja* ilmoittamaan vakavimmista rikosepäilyistä. Laki kuitenkin mahdollistaa sosiaalityöntekijälle omaaloitteisenkin ilmoittamisen poliisille kaikista rikosepäilyistä lapsen edun nimissä. Olennaista on myös havaita, että lastensuojelulaissa määritelty ilmoitusvelvollisuus koskee paitsi lapsen kohdistuneita myös lapsen kasvuympäristössä tapahtuneita rikoksia (LSL 25 § 6. mom.), jolloin esimerkiksi tieto lapsen läsnäolosta perheessä tapahtuvassa parisuhdeväkivallassa velvoittaa sosiaalityöntekijää rikosilmoituksen tekoon. Kun nämä sosiaalityöntekijöiden oikeudet omaaloitteeseen ilmoittamiseen poliisille yhdistetään lastensuojelulain muutoksen mukanaan tuomaan muuta viranomaisia koskevaan lastensuojeluilmoituksen tekemisen velvoitteeseen, voidaan olettaa, että lapsiin kohdistuvista väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyistä pitäisi tulla entistä suurempi osa poliisin tietoon ja nimenomaan sosiaalityöntekijän kautta.

Sosiaalityöntekijän rooli rikosepäilyjen ilmitulossa poliisille siten siis korostuu. Kun lastensuojeluilmoituksen tekeminen on nykyään hyvin yksiselitteisesti kaikkien viranomaisten velvollisuus, on esimerkiksi terveydenhoitohenkilökunnan velvollisuus tehdä rikosilmoitus huomattavasti epäselvempi asia. Terveydenhuollon potilaan asemaan säätelevän lain mukaan terveydenhuoltohenkilökunta ei saa luvatta antaa asiakkaastaan tietoja, joita he ovat saaneet asemansa tai tehtävänsä perusteella. (PotilasL 785/1992 13 §). Esitutkintalain (27 §) sekä oikeudenkäymiskaaren (17 §) perusteella sallasapitovelvollisuus väistyy tietyissä törkeissä väkivaltaepäilyissä, jolloin terveydenhuoltohenkilökunnalla on todistamisvelvollisuus esitutkinnassa tai

oikeudessa. Laki koskee siis tilanteita, joissa poliisi tai tuomioistuin pyytää lääkäriä todistamaan tapahtuneesta. Sen sijaan velvollisuudesta tai -oikeudesta rikosilmoituksen tekoon terveydenhoitohenkilökunnan osalta ei erikseen laissa säädetä, jolloin käytännössä toimitaan lain potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992) mukaan, joka korostaa potilastietojen salassapitovelvoitetta. Lastensuojeluilmoituksen teko kaikesta lapseen kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä on kuitenkin kaikkien terveydenhoitoviranomaisen lakisääteinen velvollisuus. Sen kautta rikostutkintaa edellyttävät tapaukset tulisi päätyä myös poliisiin tietoon.

Vastaavasti monien muiden lasten kanssa työskentelevien viranomaisten, kuten koulun tai päiväkodin työntekijöiden, oman aseman tai tehtävän kautta saamat tiedot ovat salassa pidettäviä eikä rikosilmoituksen tekemisestä ole erikseen laissa määritelty. Käytännössä kaikilta kuitenkin edellytetään lastensuojeluilmoituksen tekemistä väkivaltaepäilyjä kohdatessaan. Huomionarvoista ilmoittamiseen liittyvässä keskustelussa on myös se, että salassapitovelvollisuus väistyy myös *aina* silloin kaikkien viranomaisten kohdalla, jos tietojen luovuttamiseen saadaan asiakkaan lupa (621/1999 26 §). Joten jos asiakas tai hänen huoltajansa antaa kirjallisen luvan, väistyy salassapitovelvollisuus ja viranomainen saa tehdä myös rikosilmoituksen suoraan poliisille lapsiin väkivalta- tai hyväksikäyttöepäilyistä ilman esteitä.

1.2 Aiempi tutkimus

Lainsäädäntö siis mahdollistaa hyvin viranomaisten puuttumisen väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyihin. Lainsäädännön tulkintaan on myös kirjoitettu käytännön oppaita (Taskinen 2003; Paavilainen ym. 2008; Solantaus ym. 2006). Lapsiin kohdistuvan väkivallan ja hyväksikäytön tunnistamista helpottaa puolestaan siihen liittyvien tunnusmerkkien tunteminen, joista niin ikään on paljon kirjallisuutta ja oppaita (Paavilainen ym. 2008; Solantaus ym. 2006; Merikanto 2003). Lisäksi myös lapsen normaalin kehityksen tunteminen on olennaista, jotta pystyy erottamaan normaalit muutokset oireilusta (Paavilainen & Pösö 2003a, 75; Joki-Erkkilä 2009). Aiheesta on suhteellisen paljon tieteellistä tutkimusta, johon edellä mainitut ohjeetkin osittain perustuvat.

Fyysisen väkivallan tunnusmerkeistä mainitaan usein erilaiset mustelmat, palovammat, raapimis- ja repimisjäljet, luunmurtumat ja pään alueen vammat. Psykkiseen väkivaltaan liittyviä oireita ovat esimerkiksi masentuneisuus, pelkotilat, sopeutumisvaikeudet, koulunkäynnin vaikeudet ja päihteiden käyttö (Paavilainen ym. 2008). Seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkeinä mainitaan usein sukupuolielinten vammat, tulehdusoireet ja virtsaamiseen tai suolen toimintaan liittyvät ongelmat (Solantaus ym. 2006). Psykkistä väkivaltaa lukuun ottamatta väkivallan tunnusmerkkien kuvaus

keskittyy pitkälti somaattisiin merkkeihin. Käyttäytymiseen liittyviä merkkejä kuvataan huomattavasti harvemmin. Eija Paavilainen ja Aune Flinck ovat tehneet mittavan kirjallisuuskatsauksen sekä fyysisen että psyykkisen väkivallan tunnusmerkistöistä (Paavilainen & Flinck 2007). Sen perusteella on muodostettu kaltoinkohdellun lapsen hoitosuositus, joka on valtakunnallinen ohje erityisesti hoitotyössä työskenteleville heidän kohdatessaan lapsiin kohdistuvia väkivaltaepäilyjä (Paavilainen ym. 2008). Seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkkejä ja oireita on puolestaan kuvattu lapsen seksuaalisen hyväksikäytön käypä hoito -suosituksessa (Solantaus ym. 2006). Huomionarvoista on myös se, että näkyvien tunnusmerkkien lisäksi tutkimuksissa on nostettu esiin se, että merkkejä kaltoinkohtelusta voi löytyä myös perheen muusta toiminnasta. Esimerkiksi lisääntyneet neuvolakäynnit (Paavilainen & Tarkka 2003) tai vanhempien epätavallinen käyttäytyminen päivähoidon työntekijöitä (Viitasaari 2003) tai terveydenhoitohenkilökuntaa kohtaa (Hopia, Orhanen & Paavilainen 2004) voivat olla merkki lapsen kaltoinkohtelusta.

Oma tutkimusalansa ovat väkivaltakokemuksille altistavat riskitekijät. Lapsen kaltoinkohtelun hoitosuositusta varten tehdyssä kirjallisuuskatsauksessa on mittava kuvaus myös riskitekijöistä, jotka on jaettu lapseen, vanhempiin ja perheeseen liittyviin riskitekijöihin. (Paavilainen & Flinck 2007; Paavilainen ym. 2008). On kuitenkin tärkeää muistaa, että riskitekijä ei ole sama asia kuin väkivallan indikaattori. Riskitekijät lisäävät väkivallan käytön todennäköisyyttä mutta eivät automaattisesti tarkoita sitä.

Tunnusmerkistöjen ja riskitekijöiden kuvaamisesta huolimatta tutkimukset osoittavat viranomaisilla olevan hankaluuksia väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen tunnistamisessa. Niin kotimaisen kuin kansainvälisenkin tutkimuksen mukaan hankaluuksia aiheuttavat muun muassa liiallinen varovaisuus, pelko vääristä ilmoituksista, tietotaidon puute sekä omat asenteet väkivaltaa kohtaan (Paavilainen & Pösö 2003, 77a; Leventhal 1999; Truman 2000; Lazenbatt & Freeman 2006). Omien asenteiden ja epävarmuuden rooli korostuu juuri siksi, että viranomaisten tietotaito ja toiminnan raamittaminen ovat paikoin puutteellisia, jolloin tulkintojen tekeminen jää yksittäiselle viranomaiselle. Tällöin on luonnollista, että toisaalta omalle ammattiryhmälle tyypilliset asenteet (Paavilainen & Pösö 2003b, 38) ja toisaalta henkilön omat käsitykset määrittävät toimintaa.

Toisaalta tietotaidon kohdalla korostuvat ennen kaikkea peruskoulutuksessa annetut eväät sekä toimialan työskentelykulttuuri. Suomalaisessa sosiaalityössä on sanottu korostuvan perheen autonomian suojelu. Pelätään puuttua perheen yksityisalueelle varsinkin, jos kyseessä on epämääräinen väkivaltaepäily (Paavilainen & Pösö 2003a, 77). Lastensuojelun tehtävänään on lapsen kehityksen ja terveyden turvaaminen, ja perhe ja sen tukeminen on

ensisijaista (Bardy 2009, 41). Perheen yksityisyyttä on kunnioitettava, mutta lapsen kohdistuvaan väkivaltaan olisi puututtava (Saurama 2002). Monissa väkivaltatilanteissa tämä aiheuttaa ristiriitatilanteen, sillä väkivaltaa tapahtuu nimenomaan perheessä. Näissä tilanteissa niin kansallinen lastensuojelulaki kuin kansainvälinen lasten oikeuksien sopimuksien mahdollistavat ja jopa edellyttävät perheen autonomian rikkomista ja lapsen turvaamista.

Väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyistä tehtyjä lastensuojelu- tai rikosilmoituksia on tutkittu huomattavasti vähemmän kuin väkivallan tunnusmerkistöjä ja riskitekijöitä. Lastensuojeluilmoitusten tutkimista, esimerkiksi juuri väkivallan näkökulmasta, hankaloittaa se, että lastensuojelun tietojen valtakunnallista tilastointia on rajoitettu yksityisyyden suojaan vedoten. Lastensuojelun asiakkaiden määriä tilastoidaan vuosittain, mutta niiden taustalla vaikuttavia tekijöitä ei. Tilastointia vaikeuttaa toki myös luokittelun vaikeus; harvoin lastensuojelullisten toimenpiteiden taustalla on vain yksi syy. Valtakunnallisten määrällisten tilastojen mukaan lastensuojelun asiakasmäärät kokonaisuutena ovat kasvaneet viime vuosina (Kuoppala & Säkkinen 2009). Väkivallan osuutta tähän ei kuitenkaan pystytä arvioimaan. Asiakkuuksien lisääntymistä sinänsä ei myöskään suoranaisesti tule ajatella aina negatiivisena kehityksenä – se voi kertoa myös viranomaistyön tehostumisesta. Toisaalta kun samaan aikaan kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä on lisääntynyt (Kuoppala & Säkkinen 2009), voidaan kehityksessä nähdä paljon myös negatiivista.

Jonkin verran on tehty alueellisia tarkasteluja lastensuojeluilmoituksen taustalla olevista syistä. Tarja Heino (2007) on tutkinut lastensuojeluasiakkuuden taustalla olevia syitä Porissa, Hämeenlinnassa ja Tampereella. Tutkimus tuo esiin, miten väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyt sekä erilaiset kaltoinkohtelun muodot ovat yksi merkittävä lastensuojeluasiakkuuden syy. (Heino 2007, 55–63.) Johanna Hiitola ja Hannan Heinonen (2009) ovat puolestaan tarkastelleet valtakunnallisesti hallinto-oikeuden huostaanottopäätöksissä esiintyviä syitä huostaanotolle. Tutkimuksen mukaan 63 % päätöksistä yhtenä syynä mainitaan väkivaltaisuus jossain muodossa.

Sanna-Mari Humpppi on puolestaan analysoinut tutkimuksessaan kaikki Suomessa vuonna 2007 poliisiin tietoon tulleet lapsiin kohdistuvat väkivalta- ja hyväksikäyttötapaukset (Humpppi 2008) sekä kuvannut erityisesti seksuaalirikosten tyyppejä (Humpppi 2009). Vastaavaa tarkastelua ei ole tehty muilta vuosilta, joskin se olisi mielenkiintoista muutoksen kannalta. Ville Hinkkanen (2009) puolestaan on tarkastellut lapsiin kohdistuneiden seksuaalirikosten tuomioita ja niihin liittyviä käytänteitä.

2 AINEISTO JA TOTEUTUS

Lapsiin kohdistuviin väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyihin liittyvää tunnistamista ja niihin puuttumista tarkastellaan tässä artikkelissa kahden aineiston avulla: rikosilmoitusaineistoon perustuvan rekisteriaineiston sekä haastatteluaineiston avulla. Molemmat aineistot on poimittu niiltä kolmelta paikkakunnalta, jotka ovat koko tämän tutkimuksen kohteena. Paikkakunnat on valittu tutkimukseen asukasmäärän ja maantieteellisen sijainnin perusteella niin, että ne edustavat asukasmäärältään erikokoisia kaupunkeja eri puolelta Suomea. Paikkakuntien nimiä ei tutkimuksessa julkaista haastateltavien sekä rikosilmoitusaineistossa olevien asianosaisten anonymiteetin turvaamiseksi. Tekstissä viitataan tutkimuspaikkakuntiin viittauksella paikkakunta 1, paikkakunta 2 sekä paikkakunta 3. Paikkakuntien piirteitä on kuvattu artikkelissa I, luvussa 6.1.

Väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyistä tehtyjen rikosilmoitusten määrän kehitystä sekä sitä, näkyykö vuoden 2008 lastensuojelulain muutos ja sen kautta lisääntyneet lastensuojeluilmoitukset myös lisääntyneinä rikosilmoituksina, tutkitaan rikosilmoitusaineiston avulla. Poliisiasiain tietojärjestelmästä (PATJA) on poimittu sellaiset alle 18-vuotiaisiin kohdistuneet rikosilmoitukset, joissa on kyseessä jokin henkeen, terveyteen tai seksuaalisuuteen kohdistuva rikosnimike. Pöytäkirjoissa käytyt rikosnimikkeet on listattu liitteessä 2. Tarkasteluun poimittiin kaikki kyseiset rikosilmoitukset kolmelta tutkimuspaikkakunnalta viimeisten viiden kokonaisen vuoden ajalta 2004–2008, sekä vuoden 2009 ensimmäiseltä kuudelta kuukaudelta. Rikosilmoitukset luettiin läpi ja varmistettiin, että kyseessä todella on lapsen kohdistuva väkivalta- ja hyväksikäyttötapaus. Samalla kirjattiin erikseen ylös ilmoituksen tekijä, sillä hänen suhteensa asianomistajaan ei käy automaattisesti selville rikosilmoituksen kohdasta, johon ilmoittajan tiedot kirjataan. Suhde selviää usein vasta ilmoituksen selostusosasta, jossa kuvataan tapahtunut sanallisesti (ks. Humppi 2008, 26). Tämän aineiston perusteella kuvataan rikosilmoitusten määrällistä muutosta.

Väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen havaitsemista ja ilmoittamiseen liittyviä haasteita tarkastellaan viranomaishaastattelujen perusteella. Tätä tutkimusta varten on haastateltu 33 viranomaista kolmelta paikkakunnalta. Haastattelut jakautuivat viranomaisryhmittäin taulukon 2 mukaan. Haastatteluissa kartoitettiin sekä väkivalta- ja seksuaalirikoksista ilmoittamiseen että viranomaisten väliseen yhteistyöhön liittyviä asioita, joita tarkastellaan erikseen kirjan kuudennessa artikkelissa. Poliisien osalta ilmoittamiseen ja viranomaisyhteistyöhön liittyvät kysymykset sisällytettiin haastatteluihin, joissa käsiteltiin myös väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkintaa (artikkeli III). Sosiaalityöntekijöiden, lääkäreiden sekä koulujen ja päiväkodin työntekijöiden haastattelut käsittelevät yksinomaan tapausten havainnointia, ilmoittamista ja yhteistyötä.

Taulukko 2 Viranomaishaastattelut (lkm).

Poliisit	9
Sosiaalityöntekijät	11
Terveyskeskuslääkärit	5
Erikoislääkärit	4
Koulun ja päiväkodin työntekijät	4

Sosiaalityöntekijöiden, lääkäreiden sekä koulun ja päiväkodin työntekijöiden haastattelut muodostuivat kokonaisuudessaan samoista teemoista (liite 4). Ensisijaisesti tavoitteena oli käytäntöjen kuvaaminen ja haastateltavan omien ajatusten kartoittaminen viranomaisyhteistyön haasteista. Siksi kysymykset erityisesti tunnistamisesta ja asian eteenpäin ilmoittamisesta olivat hyvin avoimia. Sosiaalityöntekijöiden, lääkäreiden sekä koulun ja päiväkodin työntekijöiden haastattelut teki sama tutkija. Poliisien haastattelut teki eri tutkija. Sosiaalityöntekijöiden, lääkäreiden sekä koulun ja päiväkodin työntekijöiden haastatteluissa painottuivat eri teemat sen mukaan, mistä viranomaisesta oli kyse. Koulun ja päiväkodin työntekijöiden haastattelussa painotettiin luonnollisesti väkivaltatapausten havainnointi ja ilmoitusten tekeminen, sillä he työskentelevät lasten kanssa päivittäin ja ovat siten avainasemassa väkivaltaepäilyjen havaitsemisessa. Sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa taas korostuivat yhteistyön teemat, sillä lapset eivät tule sosiaalityöntekijän asiakkaaksi ilman muiden ilmoituksia. Kaikilta haastateltavilta kuitenkin kysyttiin kysymyksiä yhtenevistä teemoista.

Väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen havainnointiin liittyviä haasteita kuvaillaan tässä tutkimuksessa yleisellä tasolla erittelemättä kaikkia ajatuksia haastateltavien mukaan. Näin tehdään siksi, että viranomaisten kokemukset väkivallan havainnoinnista olivat sekä eri paikkakunnilla että eri viranomaisten kesken hyvin samanlaisia. Erittelemättä jättäminen turvaa paremmin myös haastateltavien anonymiteetin, sillä tässä luvussa käsitellään ennen kaikkea koulujen ja päiväkodin työntekijöiden haastatteluja, joita oli kokonaisuudessaan vain vähän. Tämän suppeuden vuoksi tuloksia ei siis voida yleistää kuvaamaan kaikkia päiväkodin ja koulun työntekijöiden ajatuksia. Toisaalta mitään tämän tutkimuksen tuloksia ei voida liiallisesti yleistää: tutkimus perustuu aineistoon kolmen kunnan alueelta. Kuten tässä luvussa huomataan, esiin nousevat asiat kuvastavat jossain määrin samanlaisia ongelmia paikkakunnasta tai viranomaisista riippumatta. Onkin oletettavaa, että samantyyppisiä ongelmia voitaisiin löytää myös muista kunnista.

3 VÄKIVALTA- JA HYVÄKSİKÄYTTÖEPÄILYT RIKOSILMOITUKSISSA

Tilastokeskuksen mukaan lastensuojeluilmoitusten määrä on viime vuosina lisääntynyt (Kuoppala & Säkkinen 2009). Yhtenä syynä tähän voi olla vuoden 2008 alussa voimaan tullut uudistettu lastensuojelulaki, jossa korostetaan arjessa lasten kanssa työskentelevien viranomaisten velvollisuutta lastensuojeluilmoituksen tekoon heti, kun epäily lapsen hyvinvoinnin uhasta herää. Lakimuutoksen yhtenä tarkoituksena oli nimenomaan puuttumisen aikaistaminen ja parantaminen (Heinonen 2009). Tässä tutkimuksessa esitetään oletus siitä, että tämä muutos näkyisi myös lisääntyneenä rikosilmoitusten määränä väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen kohdalla, sillä sosiaalityöntekijöillä on velvollisuus ilmoittaa epäilyistä poliisille. Vaikka väkivalta on vain yksi syy lastensuojeluilmoituksen tekoon (ks. esim. Heino 2007), ja vaikka sosiaalityöntekijällä on ollut oikeus ilmoittaa epäilyistä poliisille aiemminkin, oletetaan tässä tutkimuksessa, että osassa lisääntyneistä lastensuojeluilmoituksista syynä on ollut nimenomaan väkivalta- tai hyväksikäyttöepäily, sillä väkivallan on osoitettu olevan yksi merkittävimmistä syistä esimerkiksi huostaanottojen taustalla (Hiitola 2009). Näin voidaan olettaa, että lisääntyneiden lastensuojeluilmoitusten määrä olisi lisännyt myös lastensuojelusta tulleiden rikosilmoitusten määrää. Tähän oletukseen vastataan tässä tutkimuksessa; eli näkyykö lastensuojelulain muutos myös poliisinrekistereissä.

Taulukossa 3 on kuvattu kolmella tutkimuspaikkakunnalla poliisille tehtyjen rikosilmoitusten määrä lapsen kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä. Vuosilta 2004–2008 taulukossa on kaikki poliisille ilmoitetut epäilyt; vuodelta 2009 taulukkoon on otettu ensimmäisten kuuden kuukauden aikana poliisiin tietoon tulleet. Tutkimuspaikkakunnalla tehtiin kyseisinä vuosina yhteensä 1 464 ilmoitusta. Paikkakunnalla 1, joka on tutkimuskunnista selvästi suurin, tehtiin kaikkina vuosina eniten rikosilmoituksia.

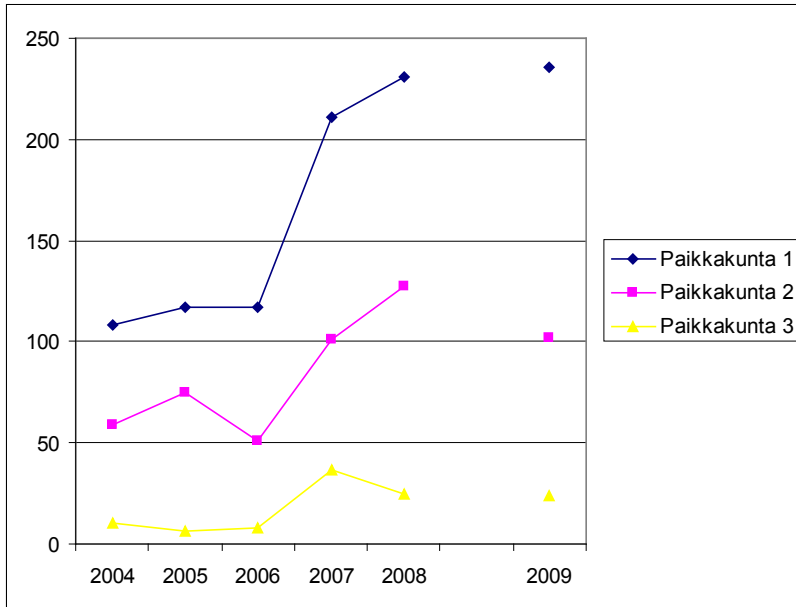

Taulukko 3 Väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyihin liittyvien rikosilmoitusten määrällinen kehitys vuodesta 2004 kolmella tutkimuspaikkakunnalla (n).

	2004	2005	2006	2007	2008	2009 ¹
<i>Paikkakunta 1</i>	108	117	117	211	231	118
<i>Paikkakunta 2</i>	59	75	51	101	127	51
<i>Paikkakunta 3</i>	10	6	8	37	25	12

¹Vuoden 2009 osalta mukana on ilmoitukset vain kuuden ensimmäisen kuukauden osalta.

Kaikilla tutkimuspaikkakunnilla poliisin tietoon tulleiden väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen määrä on lisääntynyt viime vuosina. Ilmoitusten määrällistä kehitystä ja ennen kaikkea sen ajallista sijoittumista voidaan tarkastella paremmin piirtämällä taulukon 3 luvuista kuvio. Kuviossa 1 on vuosien 2004–2008 osalta kaikki vuosien aikana tulleet ilmoitukset. Vuoden 2009 luku, joka on merkitty taulukkoon erillisenä pisteenä, on arvioitu kertomalla kuuden ensimmäisen kuukauden aikana tehtyjen rikosilmoitusten lukumäärä kahdella. Ilmoitukset eivät toki tule tasaisesti ympäri vuoden. Siitä huolimatta kuviossa näkyy rikosilmoitusten määrän selvä lisääntyminen.

Kuvio 1 Väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyihin liittyvien rikosilmoitusten määrällinen kehitys vuodesta 2004 kolmella tutkimuspaikkakunnalla.

Rikosilmoitusten lisääntymistä ei voida automaattisesti tulkita merkiksi väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen kokonaiskasvusta. Se voi olla osin merkki myös tehostuneesta viranomaistyöskentelystä. Lastensuojelulain uudistuksen näkökulmasta mielenkiintoista on kuitenkin se, että selkeä kasvu kaikilla kolmella tutkimuspaikkakunnalla asettuu vuoteen 2007, eli ennen lastensuojelulain muutoksen voimaantuloa. Uudistetun lastensuojelulain astuttua voimaan vuoden 2008 alussa ilmoitusten määrä lisääntyi myös mutta ei yhtä voimakkaasti. Paikkakunnalla 3 ilmoituksia oli vuonna 2008 jopa edellisvuotta vähemmän. Pienellä paikkakunta 3:lla ilmoituksia on niin vähän, että pienistä muutoksista ei voida tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Vuoden 2009 arvion perusteella rikosilmoitusten määrä olisi niin ikään vähenemässä sekä paikkakunnalla 1 että paikkakunnalla 2.

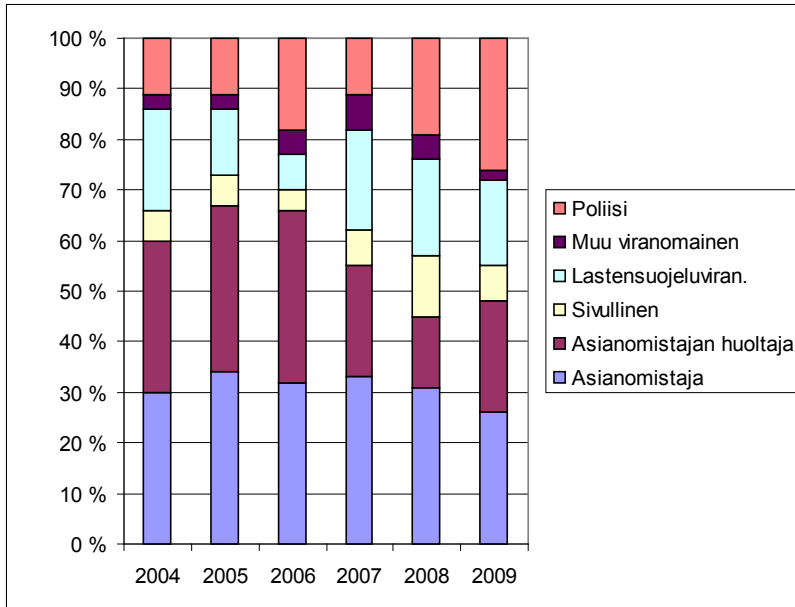
Yksiselitteistä syytä siihen, miksi tapaukset ovat lisääntyneet juuri vuonna 2007 niin selkeästi, ei tämän tutkimuksen perusteella voida varmasti sanoa. Stakesin valtakunnallinen ohjeistus väkivalta- ja hyväksikäyttötapausten selvittämiseen ilmestyi jo vuonna 2003, joten sen vaikutuksen tulisi

näkyä aiemmin. Vuonna 2006 poliisi alkoi kiinnittää entistä enemmän huomiota väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen selvittämiseen (Sisäasiainministeriö 2006). Myös paljon muita ohjeita, koulutuksia, kampanjoita sekä kuntien väkivaltatapauksiin liittyvien toimintamallien kirjaamista ajoittui noihin vuosiin. Niiden vaikutuksen voidaan arvioida näkyvän ilmoitusten määrän kehityksessä. Toisaalta voidaan ajatella myös niin, että lastensuojelulain muutoksen valmistelun aktiivinen vaihe ajoittui vuoteen 2007, jolloin aiheesta oli paljon keskustelua. Tämä on itsessään voinut saada viranomaisissa aikaan herkistymistä väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyille jo ennen varsinaisen lakimuutoksen voimaantuloa tammikuussa 2008.

Tämän tarkastelun perusteella voidaan kuitenkin sanoa, että vaikka lastensuojelulain muutos näkyisi lastensuojeluilmoitusten lisääntymisenä, se ei näy rikosilmoitusten kokonaismäärän lisääntymisenä ainakaan vuoden 2009 kesään mennessä. Syynä voi olla se, että lisääntyneissä lastensuojeluilmoituksissa ei ole ollut niinkään kyse väkivalta- tai hyväksikäyttöepäilyistä vaan jostain muusta lapsen hyvinvointia uhkaavasta tekijästä. Toinen syy voi olla se, että väkivaltaepäilyistä tehdään entistä useammin lastensuojeluilmoituksia mutta lastensuojelu ei tee epäilyistä entistä useammin rikosilmoituksia. Tarkasteltaessa ilmoitusten määrää kokonaisuutena tulosta voi selittää myös se, että muista ilmoituslähteistä on tullut huomattavasti vähemmän rikosilmoituksia viime vuosina ja ilmoitusten määrä lastensuojelusta todellisuudessa olisikin noussut.

Vastaus jälkimmäiseen kysymykseen saadaan tarkastelemalla tarkemmin niitä tahoja, joista rikosilmoitus epäilyistä lapseen kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä on tullut. Mikäli lisääntyneissä lastensuojeluilmoituksissa olisi kyse lisääntyneistä väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyistä, sen tulisi näkyä ainakin sosiaalityöntekijöiden tekemien rikosilmoitusten suhteellisen osuuden kasvuna kokonaismäärästä. Kuviossa 2 on kuvattu paikkakunnan 1 ja kuviossa 3 paikkakunnan 2 rikosilmoitukset ilmoittajan mukaan. Paikkakunnan 3 ilmoituksia ei tarkastella yksityiskohtaisemmin niiden vähäisen määrän takia.

Paikkakunnan 1 rekisterien mukaan useimmiten rikosepäilyistä ilmoittaa itse uhri (asianomistaja) tai hänen huoltajansa. Poliisi on ilmoittaja niissä tapauksissa, joissa poliisi saa yleisen tehtävän kautta tietoonsa pahoinpitelyn. Pääasiassa kyse on järjestyspoliisin havainnoimasta ilta-aikaan kadulla ikätovereiden välillä tapahtuvasta väkivallasta. Poliisiin kautta tulleet ilmoitukset ovat lisääntyneet viime vuosina erityisesti paikkakunnalla 1, mikä kertoo ennen kaikkea järjestyspoliisin tehokkuudesta puuttua nuorison käyttäytymiseen. (Kuvio 2.)

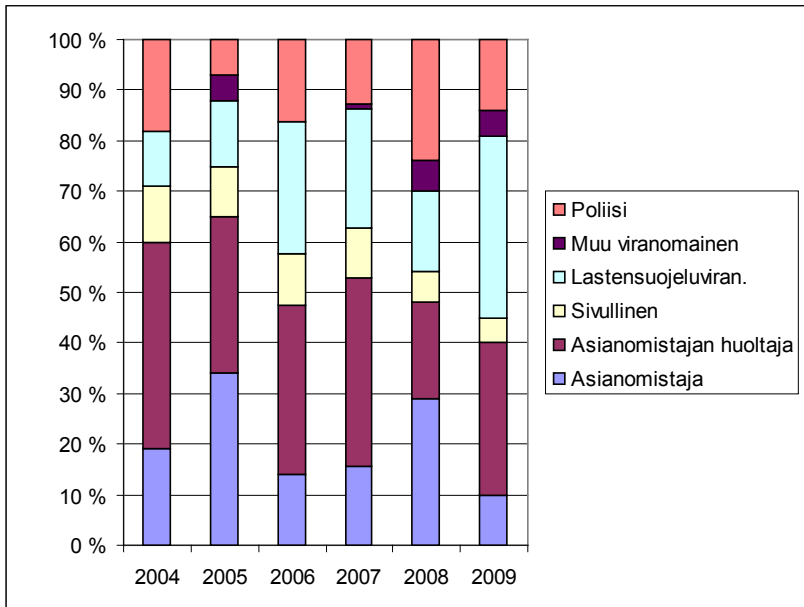

Kuvio 2 Poliisiin tietoon tulleet väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyt ilmoittajan mukaan vuodesta 2004 tutkimuspaikkakunnalla 1.

Jos epäily lapsen kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä tulee poliisiin tietoon toisen viranomaisen (muun kuin poliisin) kautta, on ilmoittajana useimmiten sosiaalityöntekijä. Paikkakunnalla 1 lastensuojelun kautta tulleiden ilmoitusten suhteellisessa määrässä ei ole havaittavissa suuria muutoksia viime vuosien aikana. Jälleen selkein muutos on tapahtunut vuonna 2007, jolloin sosiaalityöntekijöiden suhteellinen osuus ilmoittajien joukossa kasvoi. Tämä tukee ajatusta siitä, että vuosiin 2006 ja 2007 ajoittuneet erilaiset projektit, koulutukset ja julkaistut ohjelmat olisivat osaltaan madaltaneet sosiaalityöntekijöiden ilmoituskynnystä. Vuoden 2007 jälkeen lastensuojeluviranomaisten osuus ilmoittajista on jälleen pysynyt kutakuinkin samana.

Paikkakunnalla 1 lastensuojelulain muutos ei siten tämän tarkastelun perusteella näytä vaikuttaneen väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen määrään poliisin rekistereissä. Olisikin mielenkiintoista tarkastella, kuinka suuressa osassa lisääntyneissä lastensuojeluilmoituksissa on lastensuojelun tilastojen mukaan ollut kyse väkivalta- tai hyväksikäyttöepäilyistä. Mikäli niiden osuus on huomattava, tulisi lastensuojeluilmoituksen kynnyksen

madaltamisen lisäksi tavoitteeksi asettaa sosiaalityöntekijöiden ilmoitus-
kynnyksen madaltaminen suhteessa rikosilmoituksen tekemiseen.

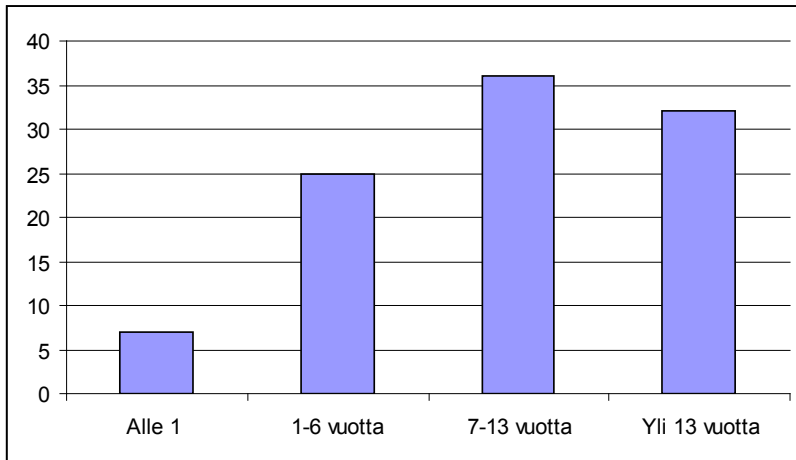
Kuvio 3 Poliisin tietoon tulleet väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyt ilmoittajan mukaan vuodesta 2004 tutkimuspaikkakunnalla 2.

Paikkakunnalla 2 sen sijaan näyttää sosiaalityöntekijöiltä tulleen vuonna 2009 suhteellisesti enemmän rikosilmoituksia kuin aikaisemmin (Kuvio 3.). Tämä puhuisi sen puolesta, että toisilla paikkakunnilla lakimuutos näkyisi myös poliisin rekistereissä. Tämä eroavaisuus kuntien välillä puolestaan voi johtua muun muassa paikallisesta panostuksesta lain omaksumiseen osaksi lastensuojelun käytäntöjä. Lastensuojelulain muutosta tulisikin arvioida myös tästä näkökulmasta: Yhtenä lakimuutoksen tavoitteena oli lastensuojelun toiminnan alueellisten erojen kaventaminen (Heinonen 2009).

Lastensuojelusta tulleiden rikosilmoitusten piirteitä

Lastensuojelusta tulleita tutkintapyyntöjä epäilyistä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä on tullut vuosina 2004–2009 kolmella tutkimuspaikkakunnalla yhteensä 202. Lastensuojelusta tulee suhteessa enemmän seksuaalirikosepäilyjä kuin muita pahoinpitelyepäilyjä kuin keskimäärin

muista ilmoittajalähteistä. Lastensuojelun kautta tulleista rikosilmoituksista 47 prosentissa oli kyse seksuaalirikosepäilyistä. Muiden viranomaisten kautta tulleista rikosilmoituksista 17 prosentissa kyseessä oli seksuaalirikosepäily. Sosiaaliviranomaisten ilmoittamissa epäilyissä uhri on useimmiten kouluikäinen lapsi. Joka kolmas rikosepäilyn kohteena oleva lapsi on alle kouluikäinen. Sosiaaliviranomaisten rooli erityisesti vauvaikäisiin kohdistuneiden väkivaltaepäilyjen ilmoittamisessa onkin suuri. Kaikista ilmoituksista seitsemässä prosentissa oli kyseessä epäily alle 1-vuotiaaseen lapseen kohdistuvasta pahoinpitelystä (kuvio 4).

Kuvio 4 Uhrien ikäjakauma lastensuojelun kautta tulleissa väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyissä kolmella tutkimuspaikkakunnalla, % (N=202).

Suurin osa lastensuojelun kautta poliisiin tietoon tulleista väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyistä koskee kotona tapahtunutta väkivaltaa tai hyväksikäyttöä. Useammassa kuin joka kolmannessa sosiaaliviranomaisen kautta poliisiin tietoon tulleessa tapauksessa epäiltynä on lapsen isä tai isäpuoli. Kun verrataan tätä valtakunnalliseen tarkasteluun, jossa ilmoituksia ei ole eritelty ilmoituksen tekijän mukaan (Humppi 2008), on se lähes kolminkertainen määrä. Voidaan sanoa, että sosiaaliviranomaisen rooli perheen sisäisten väkivalta- ja hyväksikäyttötapausten ilmitulossa on erityisen tärkeä, sillä perheessä tapahtuva lapsiin kohdistuva väkivalta on erityisen paljon piilossa poliisilta (Humppi 2008).

Taulukko 4 Rikoksesta epäillyn suhde lapseen lastensuojelun kautta tul-
leissa väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyissä kolmella tutkimus-
paikkakunnalla, % (N=202).

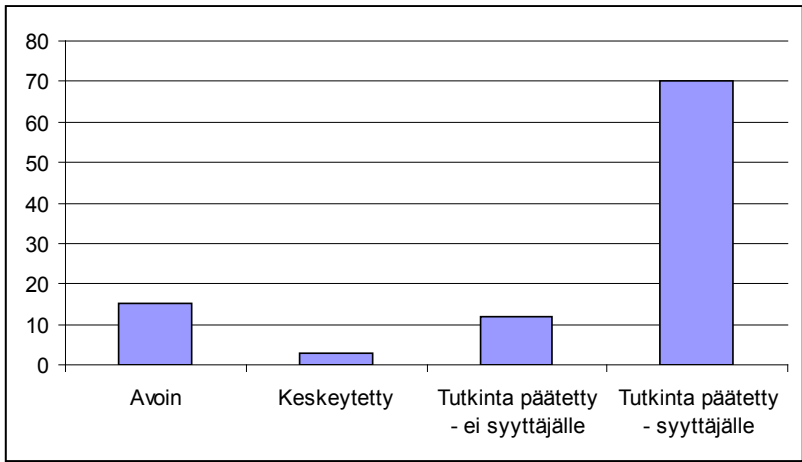
<i>Epäilty</i>	<i>%</i>	<i>N</i>
<i>Isä</i>	32	65
<i>Isäpuoli tai äidin miesystävä</i>	9	18
<i>Äiti</i>	13	27
<i>Äiti puoli tai isän naisystävä</i>	<1	1
<i>Vanhemmat</i>	11	23
<i>Poikaystävä</i>	4	7
<i>Tuttu¹</i>	14	29
<i>Isoisä tai isoäidin miesystävä</i>	5	8
<i>Veli</i>	2	5
<i>Sivullinen/tuntematon</i>	4	8
<i>Ei tietoa tekijästä</i>	2	5
<i>Ei käy ilmoituksesta ilmi</i>	3	6
N	100	202

¹Tutulla tarkoitetaan tässä naapuria, vanhempien ystävää, oman ikäistä naamatuttua, kaveria.

Lähes poikkeuksetta lastensuojelun kautta poliisiin tietoon tulleet epäilyt lap-
seen kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä osoittautuvat aiheelli-
siksi; kynnys esitutkinnan aloittamiseen on ylittynyt, ja tapaukset ovat pää-
tyneet syyttäjälle. Tässä tarkastelussa mukana olleista tapauksista 70 prosen-
tissa asia oli viety syyttäjälle. Keskeytettyjä tapauksia oli muutama prosentti.
Niissä oli pääasiassa kyse siitä, että tekijää ei ollut tunnistettu. Keskeytys
ei siis tarkoita tässä välttämättä sitä, että kyseessä ei olisi rikos, vaan sitä,

että rikokselle ei pystytä vielä nimeämään epäiltyä ja tutkinta on keskeytetty odottamaan mahdollista lisäselvitystä esitutinnan jatkamiseksi. Tapauksissa, joissa tutkinta on päätetty, on pääasiassa ollut kyse lasten keskinäisestä väkivallasta, jossa rikoksesta epäilty on alle 15-vuotias eikä siten rikosoikeudellisesti vastuussa teostaan.

Tulos siitä, että lastensuojelusta tulleet rikosilmoitukset ovat pääsääntöisesti aina aiheellisia, on nähtävissä sekä aikaisemmilta tarkasteluvuosilta että viime vuosilta. Tämä voisi kieliiä siitä, että edelleen lastensuojelussa haetaan hyvin vahvaa konkreettista näyttöä tapahtuneesta, ennen kuin yhteys poliisiin otetaan, vaikka lastensuojelulain muutoksen myötä on korostettu sitä, että perusteltu epäily väkivallasta tai hyväksikäytöstä riittää tutkintapyyntöön tekemiseen ja vasta poliisilla on vastuu asian varsinaisesta tutkinnasta. Tämän vuoksi vain suhteellisen selvät tapaukset tulevat poliisiin tietoon. Mikäli näin on, kaivattaisiin edelleen ilmoituskynnyksen tarkistamista myös lastensuojelussa.

Kuvio 5 Lastensuojelun kautta tulneiden lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjä koskevien rikosilmoitusten eteneminen esitutkinnassa, %.

Yleisesti sosiaaliviranomaisilta poliisiin tietoon tulneiden väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen lisäksi rikosilmoituksista tarkasteltiin erikseen sen mukaan, onko kyseessä ollut lastensuojelulaitoksessa tai sijaisperheessä koettu väkivalta. Tämä siksi, että Suomessa laitosväkivaltatapauksia ei juuri ole tarkasteltu poliisin rekistereistä mutta aikaisemman muun tutkimuksen mukaan

myös laitoksissa ja sijaisperheissä lapsiin kohdistuu väkivaltaa (Ellonen & Pösö 2010). On myös esitetty, että siitä ei helposti ilmoiteta. Lastensuojelulaitos oli tapahtumapaikkana viidessä rikosepäilyssä tässä aineistossa. Yhdessäkään niistä kyse ei ollut aikuisen lapsen kohdistamasta väkivallasta tai hyväksikäytöstä, vaan lasten keskinäisistä väkivaltarikosepäilyistä. Kun verrataan tätä tulosta lasten omiin kertomuksiin laitoksessa koetusta väkivallasta (Ellonen & Pösö 2010) voidaankin todeta, että laitoksissa koettu väkivalta ja hyväksikäyttö on varsin aliraportoitua.

4 VIRANOMAISTEN AJATUKSIA VÄKIVALTA- JA HYVÄKSİKÄYTTÖEPÄILYJEN TUNNISTAMISESTA JA ILMOITTAMISESTA

Tässä luvussa tarkastellaan viranomaishaastattelujen perusteella lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen havainnointiin ja niistä eteenpäin ilmoittamiseen liittyviä haasteita. Tulokset perustuvat päiväkodin ja koulun työntekijöiden, terveyskeskus- ja erikoislääkäreiden sekä sosiaalityöntekijöiden haastatteluihin (N=33). Erikoislääkäreillä viitataan tässä keskussairaaloissa työskenteleviin eri erikoistumisalojen lääkäreihin.

4.1 Väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen yleisyys

Väkivallan tunnistamisen vaikeus tuli haastatteluissa esille heti ensimmäiseksi puhuttaessa niiden väkivaltaepäilyjen määrästä, joita haastateltavat viranomaiset olivat ylipäättään työuransa aikana kohdanneet. Keskussairaaloissa työskenteleviä erikoislääkäreitä lukuun ottamatta puhuttiin korkeintaan yksittäisistä tapauksista vuosittain. Kaikista haastatelluista vähiten väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyihin olivat törmänneet terveyskeskuslääkärit. Tämä tuli esille kaikilla kolmella tutkimuspaikkakunnalla. Tulos tuntuu hämmästyttävältä, sillä suurin osa haastatelluista oli myös tehnyt päivystystyötä, johon akuuttien väkivaltatapausten hoito usein keskittyy. Toki tulee muistaa, että jos väkivaltaa kokenut lapsi on kovin pieni, voi terveyskeskuslääkäriin sijaan ensimmäinen lapsen kohtaava viranomainen olla myös neuvolan terveydenhoitaja tai lääkäri. Sitä, että tähän tutkimukseen ei haastateltu neuvolan henkilökuntaa, voidaankin pitää tutkimuksen puutteena. Kuitenkin kaikki haastatellut terveyskeskuslääkärit kertoivat asiakaskuntansa koostuvan myös lapsista. Tulosta voidaan pitää yllättävänä myös siinä mielessä, että nimenomaan fyysisten merkkien ajatellaan usein olevan selvimpiä merkkejä väkivallasta. Toisaalta terveydenhuoltohenkilökunnan vaikeuksia puuttua väkivaltaan on

tuotu esiin myös muissa tutkimuksissa. Perusteena on pitkälti koulutuksen ja säännönmukaisten toimintamallien puute (Leppäkoski 2007).

Keskussairaaloissa työskentelevät erikoislääkärit puolestaan kohtaavat haastateltavien mukaan useimmiten väkivaltaepäilyjä. Väkivaltaepäilyihin törmätään keskussairaaloissa kuukausittain. Haastatellut erikoislääkärit korostivat kuitenkin sitä, että kyseessä on väkivaltaepäily. Osa epäilyistä osoittautuu tarkemmissa tutkimuksissa vääräksi. Erikoislääkäreiden rooli väkivaltaepäilyjen havainnoinnissa on muihin viranomaisiin nähden kuitenkin hieman erilainen: usein lapsi lähetetään erikoissairaanhoidon jossain muualla havaittujen vakavien tai jollain tapaa epäilyttävien vammojen seurauksena, vaikkakin osa tapauksista tulee myös suoraan sairaalaan päivystystapauksena lähiomaisten tuomana. Tällöin kyse on usein jo hyvin vakavan väkivallan aiheuttamista vammoista.

Niistä viranomaista, jotka työskentelevät lasten kanssa joka päivä ja joille varsinaisen tunnistustyön voidaan ajatella keskittyvän, eniten väkivaltaepäilyjä tämän tutkimuksen mukaan kohtaa koulun henkilökunta. Kouluissa ilmiö siis tunnistetaan ehkä paremmin kuin muualla. Kuitenkin myös koulun henkilökunta kertoi törmäävänsä väkivaltaepäilyihin vain muutamia kertoja vuodessa. Tässä tulee kuitenkin muistaa, että tähän tutkimukseen osallistuvat koulun työntekijät olivat pääasiassa opetushenkilöstöä yhtä terveydenhoitajaa lukuun ottamatta. Aiemman tutkimuksen mukaan koulun eri henkilökuntaryhmien välillä on selviä eroja: oppilaat kertovat kotitilanteestaan useammin erityistyöntekijöille, kuten terveydenhoitajille, kuraattoreille ja psykologeille, kuin opettajille (Dufva 2001, 40). Vähiten epäilyistä aktiivisen väkivallan käytöstä lasta kohtaan kertoivat päiväkodin työntekijät. He kuitenkin kertoivat selvästi eniten hoidon laiminlyönnistä tai muusta kaltoinkohtelusta.

Sosiaalityöntekijät ovat väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen tunnistamisessa omanlaisessa asemassa: väkivaltaepäilyt tulevat sosiaalityöntekijöiden tietoisuuteen pääasiassa muiden ilmoittamana. Haastatellut sosiaalityöntekijät olivat vain harvoin törmänneet tilanteeseen, jossa lapsiperhe oli tullut lastensuojeluasiakkaaksi muista syistä ja vasta myöhemmin sosiaalityöntekijä oli alkanut epäillä perheessä käytettävän myös väkivaltaa lasta kohtaan. Tulosta voidaan pitää yllättävänä, sillä lastensuojeluilmoituksen tekoon johtavia lapsen kehitystä haittaavia tekijöitä on väkivallan lisäksi useita (Heino 2007, 55–63). Koska sosiaalityön asiakasperheille on tunnusomaista moniongelmaisuus, voisi ajatella, että osassa perheistä olisi myös väkivaltaisuutta, vaikka asiakkaaksi olisi päädytty esimerkiksi päihitteiden käytön tai mielenterveysongelmien seurauksena.

Kokonaisuudessaan se, että lasten kanssa työskentelevät viranomaiset törmäivät vain harvoin epäilyihin lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä, kertoo siitä, että ilmiön tunnistamisessa on edelleen puutteita. Näin voidaan sanoa siksi, että tutkimusten mukaan lapset kuitenkin kokevat

väkivaltaa ja seksuaalista hyväksikäyttöä huomattavasti useammin kuin mitä viranomaishaastatteluisissa tässä tulee ilmi (Ellonen ym. 2008). Seuraavassa on esitetty viranomaisten ajatuksia siitä, miksi väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen tunnistaminen on vaikeaa.

4.2 Tunnistamisen vaikeudet

Edellä kävi ilmi, että heikoiten lapsiin kohdistunutta väkivaltaa tai hyväksikäyttöä tunnistavat terveyskeskuslääkärit. He eivät osanneet itse antaa tyhjentävää syytä sille, miksi väkivaltaepäilyjä ei ole heidän kohdalleen osunut. Kaikki haastatellut terveyskeskuslääkärit totesivat kuitenkin, että väkivalta johtuneita lasten vammoja on voinut päästä heidän ohitseensa heidän ymmärtämättään. Toisin sanoen väkivalta ja hyväksikäyttö tunnistettiin helpommin ilmiönä kuin yksittäisenä tapauksena.

Koulun ja päiväkodin työntekijöiden joukossa vallitsi niin ikään yhteisymmärrys siitä, että väkivaltaa on lasten elinpiireissä. Suurin vaikeus on sekä koulun että päiväkodin työntekijöiden mukaan se, että väkivalta on muuttunut muodoiltaan entistä vaikeammaksi tunnistaa. Lapset myös oireilevat hyvin eri tavoin. Kaikkien mielestä helpoimpia ovat tapaukset, jossa on selkeästi nähtävillä fyysiset jäljet väkivallasta. Tällöin on usein kyse hyvin akuutista väkivaltaepäilystä, ja tilanteen selvittely lähtee automaattisesti käyntiin hoidon hakemisen myötä. Sekä päiväkodissa että kouluissa tuotiin kuitenkin esiin, että aktiivista fyysistä väkivaltaa on selvästi vähemmän kuin aiemmin. Kouluissa tuotiin esiin henkisen väkivallan ja kiusaamisen yleistyminen. Siihen puuttuminen koettiin vaikeaksi juuri siksi, että sitä on vaikea osoittaa toteen. Toinen vaikeaksi koettu väkivallan muoto oli kaikkien haastateltujen koulussa työskentelevien viranomaisten mielestä pitkään kestänyt koulukiusaaminen. Yksi rehtori kuvasi tilannetta näin:

”Jos on isoja juttuja, alkanut esim. ala-asteella, ne ovat kaikkein vaikeimpia. Niissä huoltaja voi kieltää puuttumisen, koska seuraa lisää vaikeuksia. Ne on vaikeita juttuja selvittää, vaikka kyseessä ei olisi fyysinen väkivalta. Vaikeus on myös siinä, että saadaan vanhemmat vakuutettua siitä, että koulussa osataan homma”.

Päiväkodissa niin ikään todettiin aktiivisen fyysisen väkivallan olevan vähäisempää, mutta hoidon ja ylipäätään lasten laiminlyönti on heidän mukaansa lisääntynyt paljon. Fyysisestä laiminlyönnistä, kuten lapsen pesun tai ruokkimisen laiminlyönnistä, jää luonnollisesti helpommin näkyvät jäljet, ja asiaan pystyy puuttumaan. Sen sijaan esimerkiksi jatkuvasta henkisestä tai lapsen turvallisuuden laiminlyönnistä näkyvät oireita vasta hyvinkin pitkällä

viiveellä. Tällainen lapsen emotionaalinen kaltoinkohtelu on noussut viime aikoina erityiseksi tutkimukselliseksi kiinnostuksen kohteeksi juuri sen vakavien seurausten takia (Söderholm 2009; Yates & Wekerle 2009; Egeland 2009; Trickett ym. 2009).

Päiväkodin työntekijän mukaan myös lasten keskinäinen väkivalta on muuttunut:

”Aiemmin lapset saattoivat harmistuessaan vaikka lyödä tai tönäistä kaveria mutta nyt siihen liittyy paljon sellaista että lapset hakee rajoja ja kysyy aikuiselta että voiko näin tehdä, tekemällä niin. Lapset näkee sitä paljon ympärillä ja testaavat sitten että voiko näin tehdä. Eli lapset rakentaa sillä lailla etiikkaa, käsitystä oikeasta ja väärästä, ja selvittävät miten kuuluu toimia. Se väkivalta on raadollisempaa ja siihen täytyy tosiaan puuttua. Se ei ole enää välien selvittelyä ja sen opettelu, miten riita sovitaan.”

Lasten leikkien väkivaltaistuminen on noussut esiin myös aiemmassa tutkimuksessa (Viitasaari 2003). Seksuaalisen hyväksikäytön tunnistaminen koettiin niin ikään vaikeana ja tapaukset muuta fyysistä väkivaltaa harvinaisempina. Seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyviä epäilyjä tuli esiin myös niin, että alun perin selviteltiin muuta fyysistä väkivaltaa ja selvitystyön yhteydessä selvisi myös hyväksikäyttöön viittaavia merkkejä.

Sekä kouluissa että päiväkodissa oltiin kuitenkin sitä mieltä, että myös henkinen väkivalta ja emotionaalinen kaltoinkohtelu näkyy lapsessa mutta huomattavalla viiveellä. Selkeä merkki lapsen pahoinvoinnista on viranomaisten mukaan usein lapsen vetäytyminen omiin oloihinsa. Tulos on mielenkiintoinen suhteessa siihen johdannossa esitettyyn kirjallisuuteen, jossa tunnusmerkkejä haetaan enemmänkin fyysisten merkkien perusteella kuin lapsen käyttäytymisestä. Kansainvälisessä kirjallisuudessa lapsen vetäytyminen on kuitenkin tunnistettu nimenomaan yhdeksi emotionaalisen kaltoinkohtelun merkiksi (Erickson & Egeland 1996). Haastatellut viranomaiset kuitenkin korostavat, että vetäytyminen ei välttämättä tarkoita, että lapsi kokee väkivaltaa, mutta väkivalta voi olla yksi syy vetäytymiseen. Haastateltavat toivat esiin, miten vetäytyminen on kuitenkin usein silmiinpistävää ja lähes poikkeuksetta merkki jostain huolesta tai ongelmasta. Pienillä lapsilla myös ylitsepuksuava tarrautuminen aikuisiin voi olla oire pahoinvoinnista, joka voi johtua väkivallasta ja hyväksikäytöstä. Seksuaalinen hyväksikäyttö voi niin ikään aiheuttaa tarrautumista, vetäytymistä tai käyttäytymisen seksualisoitumista. Huoleksi tässä nostettiin kuitenkin se, että tällaiset oireet tulevat esiin usein vasta, kun lapsi on kärsinyt laiminlyönnistä jo kauan:

”Lapsi kestää hirveän pitkään sitä. Lapsi ei ala reagoimaan heti, se oppii selviytymään siitä tilanteesta.”

4.3 Puuttumiseen liittyvät vaikeudet

Keskusteltaessa viranomaisten kanssa väkivaltaan puuttumisesta keskeiseksi haasteeksi nousi epävarmuus: mitä jos olenkin väärässä? Epävarmuus tuli voimakkaasti esiin lähes kaikissa haastatteluissa, vaikka kaikki haastateltavat kertoivat, etteivät koskaan jää yksin väkivalta- tai hyväksikäyttöepäilyjen kanssa. Kaikissa työpaikoissa viranomaiset pystyivät jakamaan epäilynsä yhden tai useamman kollegan kanssa. Työyhteisön tuesta huolimatta epävarmuus epäilyn oikeellisuudesta nosti kynnystä puuttua asiaan. Paikoin se johti jopa ilmoituksen tekemättä jättämiseen. Yhden terveyskeskuslääkärin sanoin, ”on helpompaa jättää asiaan puuttumatta kun lähteä pelkän epäilyn kanssa toimimaan”. Useimmiten kuitenkin epävarmuus aiheutti vain ilmoituksen pitkittymisen. Niin päiväkodeissa kuin kouluissakin haastateltavat puhuivat ”riittävän näytön” saamisesta ennen lastensuojeluilmoituksen tekoa. Koulun työntekijä kuvaa tilannetta, jossa lastensuojeluilmoitus tehtiin näkyvien fyysisten merkkien jälkeen näin:

”Itsellä oli ollut huoli tilanteesta jo pidemmän aikaa ja perhe oli myös sosiaalityöntekijöiden kontrollissa. Mitään konkreettista ei kuitenkaan ollut johon tarttua, joten oli hyvä että tilanne kärjistyi”.

Vastaavasti sosiaalityöntekijät puhuivat poikkeuksesta ”riittävän näytön” saamisesta ennen rikosilmoituksen tekoa. Tällä tarkoitettiin nimenomaan konkreettisten merkkien hakemista väkivallasta ennen kun asiasta ilmoitettiin muille.

Riittävän näytön saamiseen liittyi myös tiedon lähteen luottavuuden arviointia. Sosiaalityöntekijät toivat vaikeina esiin ne tilanteet, joissa toinen vanhempi kertoo lapsen kertoneen hänelle jotain toisen vanhemman toiminnasta ja on tiedossa, että taustalla on riitaa vanhempien välillä esimerkiksi huoltajuusasioissa. Sosiaalityöntekijän mukaan ”näihin on vaikea tietää, miten suhtautua”. Hankalia ovat myös tilanteet, jossa lapsen kertoma on ristiriidassa vanhempien kertoman kanssa. Sosiaalityöntekijät kuvasivat tilannetta muun muassa seuraavasti:

”Jos on pienestä lapsesta kyse niin se, mistä erotat totuuden, jos lapsi sanoo että jotain on, mutta vanhemmat sanovat toista. Ja jäljetkin ovat sellaiset, että ne olisi voineet tulla vaikka leikistä. Ja se, että tekeekö tutkintapyyntö tekeminen lisää hallaa sille perheelle. Kun tavoitteena on koko perheen tilanteen ja lapsen tukeminen, että he saisivat apua. Sen takia sen tutkintapyyntö tekemistä usein mieltii, että onko siitä hyötyä vai haittaa. Että sen rajan hakeminen. Ja näitä rajatapauksia on suurin osa.”

Lasten kertomuksen luotettavuutta on pohdittu myös aiemmissa tutkimuksissa. Päiväkodin työntekijöiden mukaan lapset voivat kertoa hyvinkin tarkasti kodin tapahtumista, mutta aikuisen haasteeksi jää päätellä, mikä siitä on totta ja mikä mielikuvitusta. (Viitasaari 2003, 109; Lahikainen 2001.) Toisaalta kuvitelluillakin tilanteilla voi olla yhteys todellisiin väkivaltakokemuksiin, jolloin mielikuvat ja leikit voivat olla lapsen tapa puhua asiasta (Eskonen 2005).

Vaade konkreettisten todisteiden saamisesta voidaan kuitenkin nähdä ristiriitaisena ajantasaisen lainsäädännön kanssa. Lastensuojelulain mukaan lastensuojeluilmoituksen tekoon riittää henkilön arvio siitä, että lapsen lastensuojelun tarve tulee selvittää. Kyseessä on nimenomaan siis vaade lastensuojelun *tarpeen* selvittämiseen: varsinaisen päätöksen varsinaisesta lastensuojelun tarpeesta tekee vasta sosiaalityöntekijä. Epäily lapseen kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä on ilmeinen syy lastensuojelun tarpeen selvittämiseen. Sosiaalityöntekijöillä rikosilmoituksen tekoon riittää niin ikään *perusteltu epäily* tapahtuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä. Sosiaalityöntekijän kohdalla perustelujen saaminen voi siis edellyttää sosiaalityöntekijältä selvitystyötä, mutta vasta poliisin tehtävä on tutkia, onko rikosta todellisuudessa tapahtunut vai ei. Liiallisen näytön keräämisestä ennen rikostutkintaa on päinvastoin osoitettu olevan jopa tutkinnallista haittaa (esimerkkinä tapaus 5 artikkelissa VII). Liian varovainen puuttuminen saattaa puolestaan johtaa siihen, että tapauksista muodostuu hyvin pitkän aikavälin tapahtumia, mikä merkitsee lapsen epävarmojen elinolojen tarpeetonta pitkittymistä.

Yhtä koulun työntekijää lukuun ottamatta epävarmuuden tuntemuksiin liittyi haastateltavilla myös pelko siitä, että suhde perheeseen kärsii, jos asiasta tehdään ilmoitus eteenpäin. Tämä on tuotu esiin myös aiemmassa tutkimuksessa (Paavilainen & Pösö 2003a, 77). Yksi terveyskeskuslääkäri kuvasi väkivalta- ja hyväksikäyttöpäilyjen kaikkein vaikeimmaksi asiaksi juuri pelon luottamuksen menettämisestä:

”Vaikeinta on, että saa säilymään sen kontaktin ja luottamuksen, että ollaan samalla puolella vaikka jotain ikävää tapahtuu.”

Pelko tuli esiin myös uskonpuutteena omiin tulkintoihin. Epävarmuus on ymmärrettävää asian vaikeuden takia, mutta se, että suhde perheeseen priorisoidaan lapsen turvallisuuden edelle, on ristiriidassa haastatteluissa tulleen muun keskustelun kanssa. Muuten lähtökohtana oli, että väkivaltaepäilyihin pyritään puuttumaan lapselle edullisimmalla tavalla. Se on ristiriidassa myös sen kanssa, että YK:n lasten oikeuksien sopimuksen (1989) mukaan lapsilla, niin kuin kaikilla muillakin, on perusoikeus turvalliseen elämään. Marjatta

Bardy (2009) kuvaa hyvin teoksessa Lastensuojelun ydin, miten kyseinen sopimus on merkkipaalu lapsuuden historiassa mutta miten käytännössä tämä yhteisesti hyväksytty tavoite horjuu edelleen.

Toisaalta haastatteluissa tuli esille myös päinvastaisia ajatuksia. Terveyskeskuslääkärit toivat esiin sen, että väkivaltaepäilyn ottaminen puheeksi on hyvin vaikeaa lyhyen vastaanoton aikana, varsinkin jos ei tunne potilasta tai perhettä. Terveyskeskuslääkärit kokivat, että omalääkärisysteemi, jossa lääkäri tuntisi perheen paremmin, helpottaisi ongelmien ottamista puheeksi sekä varmasti auttaisi ongelmatilanteiden tunnistamisessa. Valitettavasti omalääkärisysteemi ei kuitenkaan toimi kaikissa kunnissa. Terveyskeskuslääkäri arvioi tilannetta näin:

”Omalääkärialueet on liian isot. Me ei mitenkään pystytä vastaamaan siihen sillä lailla kuin olisi hyvä. Siinä se omalääkärisysteemi Suomessa ontuukin, alueet on liian isot”.

Haastatteluissa tuli kuitenkin ilmi, että pelko asiakassuhteen kärsimisestä mahdollisten väkivaltaepäilyjen ilmetessä ei perustunut haastateltavien kokemuksiin vaan pikemminkin uskomuksiin: kellä haastatelluista ei ollut todellisia kokemuksia siitä, että suhde perheeseen olisi täysin katkennut lastensuojeluilmoituksen jälkeen. Vastakkaisia kokemuksia sen sijaan kerrottiin niin päiväkodista kuin sairaalastakin. Tutkimukseen kuuluvilla keskussairaaloilla on hyvin kategorinen systeemi siitä, mitä tapauksia tarkastellaan mahdollisena väkivaltaepäilyinä ja mitä ei. Se perustuu tiettyjen vammojen esiintymiseen. Osa epäilyistä osoittautuu tarkemmista tutkimuksissa vääräksi, ja vammalle löytyy tapaturmainen selitys. Lääkärit toivat esiin sen, miten suurin osa vanhemmista kuitenkin ymmärtää proseduurin aloittamisen, kun tilannetta perustellaan toimintamallilla. Onhan asian selvittäminen perheenkin edun mukaista, mikäli kyse ei todella ole ollut väkivallasta. Erikoislääkäri kuvaa tilannetta näin:

”Yleensä he ei ole edes pahoillaan asiasta. Pysin esittämään asian positiivisesti, en koskaan syyllistä vanhempia, vaan selittän että tämä on pienten ihmisten turvaksi ja valtakunnallinen ohje. Ja että kukaan ei epäile että tässä on pahoinpitely. Toki se herättää ahdistusta ja meidän ryhmä yrittää siinä tuke. Mutta siihen asiaan olen kaikkein eniten yllättyneet, että se ei tuo oikeastaan mitään problemaa. Ja kun ajattelee että siinä tulee säderasitusta ja turhia käyntejä täällä, niin luulisi että vanhemmat enemmänkin olisi. Ne jotka on ärsyyntyneet, niin heillä yleensä on syyllisyydentuskaa.”

Myös lastensuojeluilmoituksen teossa tulisikin luottaa enemmän perheen arviointikykyyn siinä, että viranomaisten tehtävä on lapsen hyvinvoinnin tur-

vaaminen. Myös puhetta siitä, että asiakassuhde kärsii mahdollisen ilmoituksen myötä, tulisi käytännön työssä vähentää: sillä uusinnetaan aikaisempia pelkoja eikä anneta tilaa uusille näkökulmille ja opeille. Yhteistyötä perheen kanssa lastensuojelullisissa toimenpiteissä korostetaan myös vuonna 2010 tehdyssä lastensuojelulain muutoksessa (88/2010.)

Riittävän näytön saaminen ennen ilmoituksen tekoa sekä pelko asiakassuhteen kärsimisestä kulkevat usein käsi kädessä. Epäilylle halutaan varmistusta ennen kuin lähdetään vaarantamaan asiakassuhteen toimivuutta. Sosiaalityöntekijä kuvaa tilannetta seuraavasti:

”Jos vaikka poliisille ruvetaan tekemään tutkintapyyntöä, niin pitäisi olla enemmänkin todistetta kuin pelkkä tunne. Vanhempien ei tarvitse myöntää, mutta en osaa sanoa mitä se riittävä näyttö on, se on niin tapauskohtaista. Niissä, joista olen päätytynyt tekemään, on ollut kauhean selkeästi tiedossa, lapsi on itse kertonut tai on ollut lääketieteellistä faktaa. Ehkä kaipaan kuitenkin siihen jonkinlaista faktaa, lapsen omaa kertomaa tai selkeitä merkkejä. Se on vähän monimutkaista. Ja täytyy aina mieltiä myös yhteistyötä perheen kanssa jatkossa, aina tutkintapyyntöä tekeminen ei ole se paras ratkaisu eli ei kannata hätiköidä. Tietenkin silloin, jos lapsi on vaarassa, niin tehdään ilmoitus heti. Jos tilanne on epäselvä, niin sitten keskustelen vanhempien kanssa ja odotan tuleeko jotain näyttöä.”

Sosiaalityöntekijöillä oli yksimielinen vastaus siihen, miksi päiväkodista tai koulusta tulee suhteellisen vähän lastensuojeluilmoituksia epäilyistä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä: pelko siitä, mitä lapselle tapahtuu sen jälkeen. Sosiaalityöntekijät kertoivat törmäävänsä työssään edelleen siihen, että lastensuojelun sisältöjä tunnetaan kovin huonosti ja liian usein pelätään, että lastensuojeluilmoitusta seuraavat automaattisesti äärimmäiset toimenpiteet, kuten lapsen huostaanotto. Todellisuudessa lastensuojeluilmoituksen teko käynnistää yksinomaan lastensuojelutarpeen selvittämisen. Sosiaalityöntekijöiden joukossa ongelmaksi koettiinkin lastensuojelun huono tuntemus. Kullakin paikkakunnalla oli tehty projektiluontoisesti kierroksia päiväkodeissa kertomassa sosiaalityön sisällöistä, ja sosiaalityöntekijöiden mukaan niiden vaikutus on ilmeinen: vierailuja seurasi konsultaatiopuheluiden sekä ilmoitusten määrän selvä kasvu. Mutta kun henkilökunta vaihtuu päiväkodeissa ja kouluissa, tilanne palaa ennalleen. Tämä projektiluontoisen työskentelyn ongelmallisuus on noussut esiin myös muissa selvityksissä (Sisäasiainministeriö 2007).

Lisäksi haastatteluissa nousi esiin se, millaiseen väkivaltaan puututaan ja millaiseen ei. Fyysinen väkivalta, varsinkin jos se on aiheuttanut jälkiä,

koettiin helpoksi puuttua. Sen sijaan kaikki haastateltavat kokivat henkiseen väkivaltaan puuttumisen vaikeaksi. Henkiseen väkivaltaan puututtiin pitkälti myös niin sanotusti omin voimin päiväkodissa tai koulussa. Siitä tehtiin harvemmin lastensuojeluilmoituksia eikä oikeastaan koskaan rikosilmoituksia, mikä näkyy myös rikostilastoissa (Humppi 2008). Seksuaalisesta väkivallasta haastateltavat eivät juuri puhuneet, sillä kokemukset hyväksikäyttökokeuksista olivat äärimmäisen harvinaisia.

Kaltoinkohteluksi luokiteltava toiminta, esimerkiksi hoidon laiminlyöminen, johti päiväkodin työntekijän mukaan suhteellisen usein lastensuojeluilmoitukseen mutta erityisen harvoin rikosilmoitukseen (Humppi 2008). Sosiaalityöntekijät toivat esiin sen, miten rikosilmoituksen tekoa harkitaan kaltoinkohteluissa tapauskohtaisesti. Tämäntyyppiseen toimintaan suhtauduttiinkin ennen kaikkea lastensuojelutarpeen kautta. Kaltoinkohtelun vakavuus ja rikoksenomainen luonne kuitenkin ymmärrettiin:

”Jos lapsi on selkeästi jätetty heitteille, niin tekisin tutkintapyyntöä. Jos pienelle lapselle siten aiheuttaa hengenvaaran, niin sehän on selkeä pahoinpitely.”

Terveyskeskuslääkäreille ajatus lastensuojeluilmoituksen tekemisestä esimerkiksi hoidon laiminlyöntitilanteessa oli kutakuinkin hypoteettinen, vaikka he törmäivät työssään juuri hoidon laiminlyöntiin. Erityisesti emotionaalisen kaltoinkohtelun aliraportointi on todettu myös kansainvälisissä tutkimuksissa (Barnet & Miller-Perrin & Perrin 2005).

Millaiseen väkivaltaan puututaan ja mihin ei, tulee esille myös siinä, kun epäily lasten hyvinvoinnista herää viranomaiselle mutkan kautta. Esimerkiksi muutamassa terveyskeskuslääkärin haastattelussa nousi esiin tilanne, jossa perheen äiti tulee vastaanotolle omissa asioissaan ja osoittautuu, että hänellä on esimerkiksi vakavia päihteiden käyttöön tai mielenterveyteen liittyviä ongelmia. Lääkäri tietää perheessä olevan lapsia ja toteaa äidin kyvyttömyyden niiden hoitamiseen. Näissä tilanteissa lääkärit kuitenkin katsoivat perheen äidin olevan heidän asiakkaansa, ja asiasta ei tullut lapsen hyvinvoinnin turvaamisen kannalta jatkotoimenpiteitä. Vastaavia tapauksia ovat esimerkiksi vanhemmat, jotka tulevat hakemaan lastaan päiväkodista kyseenalaisessa tilassa. Lastensuojelulain mukaan viranomaiset ovat kuitenkin velvollisia puuttumaan perheen lasten hyvinvointiin myös näissä tilanteissa. Lain mukaan viranomaisen on selvitettävä ja turvattava lapsen hoidon ja tuen tarve myös aikuisille suunnatuissa palveluissa (LSL 10 §).

Keskustelu väkivallan tunnistamisesta ja siihen puuttumisesta lasten arjessa työskentelevien viranomaisten kanssa kääntyi aina myös väkivaltaan johtaneisiin tilanteisiin. Erityisesti päiväkodissa tuotiin esiin se, että taus-

talla on usein raskaita elämäntilanteita perheissä, epä tietoisuutta ja uusavuttomuutta. Vanhempien kyvyttömyys tuotiin esiin niin lapsen hoidossa kuin oikeiden moraalikäsitusten opettamisessa lapselle. Ajatukset väkivallan taustasta ovat ymmärrettäviä niiden viranomaisten keskuudessa, jotka tapaavat perheitä päivittäin. Pyritään tavallaan ymmärtämään perheen tilannetta. Kuten haastateltu päiväkodin työntekijä toi esiin, ”*sitä alkaa helposti tekemään perhetyötä, vaikka heidän tehtävänsä on ennen kaikkea huolehtia lapsista.*” Koulun työntekijä puolestaan kuvaa erityislasten kanssa elävien vanhempien tilannetta seuraavasti:

”Esimerkiksi jos tunnemme perheen todella hyvin ja ymmärrämme heidän uupumuksensa, eikä heille ole yhteiskunnan puolelta riittäviä tukipalveluja. Silloin lastensuojeluilmoituksen tekeminen tuntuu pahalta, koska perhe oikeasti tarvitsisi tukea eivätkä vanhemmat halua lapsille pahaa. Silloin yritämme ensin järjestää asiat muulla tavalla. Erityisopettajat tunnistavat helposti, onko kyseessä perheväkivaltatapaus vai onko kyse uupumuksesta.”

Haastattelujen mukaan väkivaltaan johtaneet syyt vaikuttavat paikoin siihen, missä määrin väkivalta- tai hyväksikäyttöepäilyyn puututaan. Toisilla kouluilla oli täysi nollatoleranssi väkivallassa ja kaikista ilmoitettiin eteenpäin, toisissa ymmärrettiin perheen vaikeaa tilannetta ja annettiin asian olla. Vastaavasti päiväkodissa lähdettiin opastamaan vanhempia lapsen hoidossa puuttumatta muulla tavoin hoidon laiminlyöntiin. Nämä toimintamallit nähtiin lapsen edun näkökulmasta parempana kuin lastensuojeluilmoituksen tekeminen.

”Aina pitää myös miettiä kokonaisuutta lapsen kannalta eli etä vaikuttaako ilmoituksen tekeminen tai tekemättä jättäminen lapsen auttamista. Asia ei ole yksinkertainen.”

” Täytyy aina myös miettiä yhteistyötä perheen kanssa jatkossa, aina tutkintapyyntöön tekeminen ei ole se paras ratkaisu eli ei kannata hätiköidä.”

Rikosprosessi tai epäilyjen oikeudellinen käsittely nähtiin siis paikoin lapsen edun vastaisena (ks. myös artikkeli IV, luku 5.2). Viranomaisen ajatukset tuovatkin hyvin esiin sen moninaisen keskustelun (ks. artikkeli I, luku 3.), mikä eri tilanteissa todellisuudessa on lapsen etu ja kuka sen määrittelee.

4.4 Puuttumismallit

Kun epäily lapsen kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä on herännyt ja siihen on päätetty puuttua, tulee aika toimia. Joillakin kunnilla Suomessa on kirjatut toimenpidemallit, miten viranomaisten tulee toimia väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyn herätessä ja millainen proseduuri tästä käynnistyy. Toisissa kunnissa puolestaan ei ole kirjattu mitään tiettyä mallia, vaan väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyt etenevät viranomaisten prosesseissa siinä missä muutkin asiat.

Tähän tutkimukseen osallistuneista kunnista suurimmassa (1) on erillinen kirjattu toimenpidemalli väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjä varten. Paikkakunnilla 2 ja 3 ei ole erillistä toimenpidemallia. Käytännön toimintatavat erosivatkin suhteellisen paljon tutkimuspaikkakuntien välillä. Toisaalta toimintatavat erosivat myös yksittäisten organisaatioiden, kuten koulujen, kesken kaikissa tutkimuskunnissa. Tämä puolestaan kertoo toiminnan vaihtelusta riippumatta kunnallisista toimenpidemalleista.

Sekä tutkimukseen osallistuvissa kouluissa että päiväkodissa puuttumisen alkoi aina keskustelulla vanhempien kanssa. Tilanteen mukaan kyse oli joko neuvottelusta, jossa pyrittiin ehkä löytämään vaihtoehtoisia selityksiä epäilyttävälle vammoille tai käyttäytymiselle, tai akuutimman tilanteen ollessa käynnissä ilmoituksesta, että asiasta on tehty ilmoitus eteenpäin. Suurin osa sosiaalityöntekijöistäkin korosti vanhempien mukaan ottamista heti epäilyn alkuvaiheista asti. Tässä tulikin selkeästi esiin sosiaalityössä viime vuosina korostunut kumppanuussuhde asiakkaan ja viranomaisen välillä (Juhila 2006; Rantanen & Toikko 2006), jota osaltaan vahvistetaan myös lastensuojelulain vuoden 2010 muutoksessa. Toisaalta niin sosiaalityöntekijät kuin muut viranomaisetkin esittivät myös vastakohtaisia mielipiteitä vanhempien mukaan ottamisesta. Myös tilanteen seuranta nousi esille sekä päiväkodissa että koulussa yhtenä puuttumismallina. Akuutit tilanteet olivat toki eri asia, mutta jos viranomaisille nousi esiin vain huoli lapsen hyvinvoinnista, tilannetta usein seurattiin ensin jonkun aikaa. Kerättiin niin sanotusti näyttöä tapahtuneesta. Päiväkodissa lapsista myös kirjattiin päivittäin havaintoja muistiin.

Asiasta myös keskusteltiin aina organisaation muiden työntekijöiden kanssa. Kouluissa oppilashuoltoryhmä on yksi kanava asiasta keskusteluun. Asian eteenpäin viemistä pohdittiin siis yhdessä. Jos kyseessä oli koulun ulkopuolinen väkivalta- ja hyväksikäyttöepäily ja havainnot sekä pohdinnat tukivat epäilyä, tehtiin asiasta lastensuojeluilmoitus. Mikäli kyse oli koulun sisällä tapahtuneesta lasten keskinäisestä väkivallasta, käytettiin mahdollisuuksien mukaan vertaissovittelua, joka on koettu tehokkaammaksi puuttumiskeinoksi. Tapauskohtaisesti harkittiin myös lastensuojeluilmoituksen tekemistä. Kouluista tehdään myös jonkin verran

rikosilmoituksia. Päiväkodissa seurantaa seuraava askel oli lastensuojeluilmoitus. Rikosilmoituksia tähän tutkimukseen osallistuneesta päiväkodista ei ollut tehty koskaan.

Pääasiassa kouluissa sekä päiväkodissa arvioitiin, että lastensuojeluilmoitus tehdään kaikista tietoisuuteen tulleista väkivalta- ja hyväksikäyttöpäilyistä, poikkeuksena osa vertaissovitteluun menneistä koulukiusaamistapauksista. Kun samalla puhuttiin vain yksittäisistä tapauksista vuodessa, voidaan jälleen todeta tapausten tunnistamisen vaikeus. Haastateltavien omasta mielestä kyse ei siis ole ilmoituskynnyksen korkeudesta.

Ilmoitusten vähäisyys tuli esiin myös kysyttäessä tilannetta sosiaalityöntekijöiltä. Heidän mukaansa koulut ilmoittavat suhteellisen ahkerasti väkivalta- ja hyväksikäyttöpäilyistä mutta päiväkodit erityisen vähän. Sosiaalityöntekijät toivat esiin myös sen, että koulujen ja päiväkotien välillä on suurta vaihtelua ilmoitusherkkyydessä. Sosiaalityöntekijät korostivat koulukuraattorin tärkeyttä. Kouluissa, joissa on kuraattori, väkivaltaepäilyihin puututaan sosiaalityöntekijöiden mielestä paremmin. He arvioivat sen johtuvan siitä, että kuraattori on yleensä sosiaalityön ammattilainen. Sen sijaan päiväkodissa ei ole ketään, joka tuntisi sosiaalityön käytäntöjä, mikä näkyy korkeampana kynnyksenä ilmoituksen tekoon. Sama tuli esille terveyskeskuslääkäreiden haastatteluissa. Ylipäätään muihin kuin terveydellisiin asioihin puuttuminen koettiin helpommaksi niissä sairaaloissa, joissa on oma sosiaalityöntekijä, ja vaikeammaksi niissä, joissa ei ole. Sosiaalityöntekijöiden mukaan kouluissa ja päiväkodeissa on myös erilaisia toimintakulttuureja: toisissa asiaan kiinnitetään yksinkertaisesti enemmän huomioita kuin toisissa.

Erikoislääkäreiden puuttumismallit olivat hyvin selkeitä, sillä kuten edellä kävi ilmi, tutkimukseen kuuluneissa keskussairaaloissa on muodostettu hyvin kategorinen systeemi väkivaltaan puuttumiseen. Kaikki tietyt vammat johtavat siihen, että lapset käyvät läpi tietyn proseduurin, johon kuuluu moniammatillisen työryhmän työskentely. Erikoislääkäreiden mielestä toimintamalli on hyvä. Haasteeksi he mainitsivatkin ainoastaan sen, että niin sanotusti etulinjassa työskentelevät viranomaiset havaitsisivat epäilyttävät vammat ja oireet paremmin ja lähettäisivät lapsia heille herkemmin tutkittavaksi.

4.5 Lastensuojeluilmoituksen ja rikosilmoituksen tekeminen

Lastensuojeluilmoituksen ja rikosilmoituksen tekeminen on väkivalta- ja hyväksikäyttöpäilyihin puuttumisen toimintamalleista virallisimpia. Niitä seuraa aina uusi, toisen viranomaisen prosessi, jossa selvitetään tilanne ja mahdolliset jatkotoimenpiteet. Laki ja toimintarutiinit puhuvat sen puolesta,

että viranomaiset tekisivät epäilyistä ensin lastensuojeluilmoituksen ja sosiaalityöntekijän tehtävä olisi tehdä asiasta tarvittaessa rikosilmoitus. Vaikka väkivallan havainnoijalla on tietyissä tapauksissa oikeus myös rikosilmoituksen tekoon, haastateltavat kokivat tämän lastensuojelun kautta käytävän proseduurin lähes poikkeuksetta helpommaksi ja itselleen turvallisemmaksi kuin rikosilmoituksen teon.

Poliisit saivat yksinomaan positiivista palautetta lastensuojeluilmoituksen tekemisestä. Erityisesti paikkakunnan 2 sosiaalityöntekijöiden mukaan poliisien osaaminen tässä on parantunut viime vuosien aikana. Toisaalta esiin nousi myös se, että poliisien välillä on suurta eroa lastensuojeluilmoitusten tekemisen aktiivisuudessa. *”Toiset poliisit ymmärtävät asian ja sosiaalityön velvollisuuden selkeästi paremmin kuin toiset”*. Kaikki viranomaiset kokivat poliisilaitosten yhteydessä olevan sosiaalipäivystyksen roolin erittäin merkittävänä, ja sen turvaaminen kaikille poliisilaitoksille olisi ensisijaisen tärkeää.

Rikosilmoituksen teko lapsiin kohdistuneissa väkivaltaepäilyissä jää siis usein sosiaalityöntekijän vastuulle. Kuten johdannossa todettiin, sosiaalityöntekijöillä on velvollisuus rikosilmoituksen tekoon tietyissä tapauksissa mutta oikeus kaikissa väkivaltaepäilyissä. Lainsäädännössä niin ikään kuvataan lastensuojelun keskeiseksi tehtäväksi edistää lapsen suotuisaa kehitystä ja hyvinvointia sekä puuttua lapsen ja perheen ongelmiin riittävän varhain (LSL 4 §).

Oikeuksien ja velvollisuuksien tulkinnassa on kuitenkin selkeitä eroja niin paikkakuntien kuin yksittäisen paikkakunnan viranomaistenkin välillä. Paikkakunnalla 2 kaikista väkivaltaepäilyistä tehdään poikkeuksetta rikosilmoitus. Lakia tulkitaan yhteiseen sopimukseen perustuen niin, vaikkakaan kunnassa ei ole kirjattu mitään yhteistä virallista toimintamallia. Sosiaalityöntekijät kuvasivat tilanteita, jossa heidän omasta mielestään lapselle olisi edullisempaa hoitaa asia jollain toisella tavalla, mutta heitä on ohjeistettu tekemään kaikista epäilyistä rikosilmoitus. *”Kyllä, tarkoitus on tehdä kaikista (rikosilmoitus). Meillä on ohjeistus että siinä ei käytettäisi harkintaa, itse olen tehnyt kaikista.”* Toinen saman kunnan sosiaalityöntekijä kuvaa tilannetta seuraavasti:

”Ei (tekijän) katumuksella ollut merkitystä. Ja meidän tehtävä ei ole tutkia, onko rikosta tapahtunut vai ei, se on poliisin tehtävä. Se on meillekin helpottavaa, että meidän ei tarvitse tehdä mitään esitutkintaa asiasta ennen kuin se viedään poliisille.”

Paikkakunnalla 3 kaikkien lastensuojeluun tulleiden väkivaltaepäilyjen ympärille kootaan moniammatillinen työryhmä, jossa on tarpeen mukaan mukana poliisi.

Paikkakunnalla 1 sen sijaan ei ole yksiselitteistä ohjeistusta juuri rikosilmoituksen tekemiseen, vaikka kunnalla onkin yleisesti kirjatut ohjeet toimenpidemallista. Paikkakunnalla 1 tulkinta ilmoitusvelvollisuudesta jääkin yksittäiselle viranomaiselle, joskin tutkintapyyntö tehdään yleensä yhdessä muiden sosiaalityöntekijöiden tai kunnan lakimiehen kanssa. Toiset lastensuojelun sosiaalityöntekijät tekevät kaikista rikosilmoituksen, sillä heidän mielestään niin kuuluu tehdä. Toiset eivät tee kaikista rikosilmoitusta vedoten siihen, että lapsen etu on käsitellä asia jollain toisella tavalla. Sosiaalityöntekijät kuvasivat tilannetta seuraavin sanoin:

”Kaikista periaatteessa pitäisi tehdä (rikosilmoitus), mutta kaikista ei kuitenkaan tehdä. Konsultoin aina lakimestä, minun päätöksiäni nämä ei ole. Lakimies on arvioinut että tämä on sen verran pieni, tästä ei tulisi mitään ja jos kerran katuu. Että näitä on. Sitten asia hoidetaan muuten, keskustellaan ja käydään läpi. Tämä on hankala kohta. Esimerkiksi nyt oli sellainen räikeä tapaus, missä oli sitten väkivaltaa ollut jo vuosien mittaan mutta niistä ei jostain syystä oltu tehty ilmoitusta, mutta ne menivät sitten kaikki siinä samalla kerralla että niistä tehtiin. Kertaluontoisten tapausten kohdalla, jos tekijä on pahoillaan, niin niissä pohditaan tehdäänkö ilmoitus vai ei.”

”Ilmi tulleista tapauksista on tehty rikosilmoitus. Mutta harkintaakin toki käytetään ja mietitään, pahentaako rikosprosessi tilannetta. Kyselen myös meidän lakimieheltä, mitä pitäisi tehdä. Lapsen etu on aina etusijalla, että mikä on järkevintä.”

”Olen miettinyt, mihin rajan voi vetää, se on joskus aika vaikeaa. Joissain tilanteissa yhteistyö ja kyky auttaa perhettä tyssää heti, jos rikosilmoituksen tekee”

”Se on vähän monimutkaista. Ja täytyy aina miettiä myös yhteistyötä perheen kanssa jatkossa, aina tutkintapyyntöä tekeminen ei ole se paras ratkaisu eli ei kannata hätiköidä. Tietenkin silloin, jos lapsi on vaarassa, niin tehdään ilmoitus heti. Jos tilanne on epäselvä, niin sitten keskustelen vanhempien kanssa.”

5 POHDINTAA

Väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen tunnistamisessa on tämän tutkimuksen mukaan edelleen parantamisen varaa kaikilla viranomaisilla. Jos verrataan tässä tutkimuksessa esiin tulleita viranomaisten ajatuksia uhritutkimusten tuloksiin lasten kertomasta väkivallan määrästä (Ellonen ym. 2008), voidaan todeta, että edelleen suurin osa väkivalta- ja hyväksikäyttötapauksista menee viranomaisten ohi. Väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen tunnistamisen haasteet ovatkin moninaisia. Tässä tutkimuksessa esille tulleet haasteet lapsiin kohdistuvien väkivaltaepäilyjen tunnistamisessa ovat pitkälti yhteneviä aiempien tutkimusten kanssa: epävarmuus omista päätelmistä, pelko väärästä ilmoituksesta sekä oma arvio siitä, mikä väkivalta edellyttää puuttumista ja mikä ei. Tämän tutkimuksen rajoituksena tulee muistaa, että tulokset perustuvat kolmen kunnan alueella tehtyyn tapaustutkimukseen, eivätkä siten ole yleistettävissä yksiselitteisesti koko valtakunnan tasolle. Koska tulokset ovat kuitenkin linjassa aikaisemman tutkimuksen kanssa sekä samat teemat nousivat esiin paikkakunnasta riippumatta, voidaan tulosten katsoa antavan viitteitä laajemminkin viranomaisten toiminnasta.

Esille nousseet haasteet väkivalta- ja hyväksikäyttötapausten tunnistamisessa olivat hyvin samanlaisia myös eri viranomaisten ja eri paikkakuntien kesken. Eri ammattiryhmien välillä oli jonkin verran eroja siinä, miten helposti haasteet onnistutaan ylittämään. Erityisen heikosti väkivaltaepäilyjä tunnistavat terveyskeskuslääkärit siitä huolimatta, että väkivallan tunnusmerkkistöjä käsittelevä kirjallisuus keskittyy juuri fyysisten merkkien tunnistamiseen. Sen sijaan tutkimukseen osallistuneet erikoislääkärit tunnistivat väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjä huomattavasti paremmin. Erojen taustalta voidaan löytää ainakin se, paljonko asiaan kiinnitetään huomiota alan koulutuksessa. Lääkäreiden peruskoulutuksessa ei ole aikaisemmin ollut ollenkaan tilaa väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen käsittelylle. Nykyään tilanne on hieman parantunut, joskaan ei vieläkään kaikissa yliopistoissa. Omaehtoista lisäkoulutusta asiaan kuitenkin on saatavilla, ja se näkyy erikoislääkäreiden ammattitaidossa. Kaikki tutkimukseen osallistuneet erikoislääkärit olivat oma-aloitteisesti hankkineet itselleen lisäkoulutusta pääasiassa työn ohessa. Väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen tunnistamiseen liittyvän osaamisen tukeutuminen yksinomaan toimijoiden oman aktiivisuuteen varaan on kuitenkin kestävätilanne. Koulutuksen tulisi olla osa kaikkien lasten kanssa työskentelevien viranomaisten peruskoulutusta.

Ammattiryhmien välisten erojen lisäksi on tunnistamisen helppoudessa havaittavissa eroja yksittäisten viranomaisten kesken. Tässä ensisijaista on ennen kaikkea se, mitä yksilö katsoo väkivallaksi ja mitä ei, mikä puolestaan on pitkälti arvosidonnainen asia. Vastaavanlaisia tuloksia on saatu viran-

omaisten toiminnasta lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten selvittämisessä (Finnilä-Tuohimaa 2009). Myös epävarmuuden kokemukset vaihtelevat yksilöittäin. Tämän epävarmuuden vähentämiseen voidaan toisaalta vaikuttaa niin ikään koulutuksen avulla. Merkittävässä roolissa epävarmuuden vähentämisessä on myös mahdollisuus puhua omista tuntemuksista. Lähes poikkeuksetta haastatellut viranomaiset toivat esiin tarpeen työnohjaukselle, jota kuitenkin suurimmalle osalle ei ollut järjestetty edes pyynnöstä. Laajemmin ajateltuna oleellista olisi myös käytännön toimintarutiinien vahvistaminen niin, että henkilökohtaiselle tulkinnalle ja epävarmuudelle jäävä tila pieneneisi.

Väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen tunnistamista seuraavissa puuttumismalleissa sen sijaan oli selkeitä eroja paikkakuntien ja ammattiryhmien välillä. Paikkakuntakohtaisia eroja on ennen kaikkea siinä, missä määrin lastensuojelu tekee väkivaltaepäilyistä rikosilmoituksia. Tutkimuspaikkakunnalla 2 sosiaalityöntekijät kertoivat tekevänsä kaikista väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyistä rikosilmoituksen, kun taas paikkakunnalla 1 käytetään tapauskohtaista harkintaa. Kumpaankin toimintatapaan on löydettyä tukea lainsäädännöstä. Paikkakunnalla 2 ohjeistuksella on haluttu varmistua siitä, että kaikki tulkitsevat lakia samoin eikä yksittäiselle viranomaiselle jää tulkintavaraa. Paikkakunnalla 1 taas on jätetty tilaa viranomaisen omalle tulkinnalle.

Paikkakuntakohtaisten erojen lisäksi ilmoitusherkkyudessa on havaittavissa eroja viranomaisten välillä. Paikkakunnalla 1, jossa yleistä linjaa ilmoituksen teolle ei ole, osa sosiaalityöntekijöistä tekee herkemmin rikosilmoituksia kuin toiset. Samoin toiset koulujen ja päiväkotien viranomaiset tekevät lastensuojeluilmoituksen herkemmin kuin toiset. Erot ovat seurausta nimenomaan siitä, että rutiininomaisten toimintamallien ja ohjeiden puuttuessa tulkinta puuttumisen tarpeellisuudesta jätetään yksittäiselle viranomaiselle. Tällöin luonnollisesti korostuvat henkilön omat asenteet ja tulkinnat väkivallasta, kuten aiemmassakin tutkimuksessa on todettu. Lapsen oikeusturvan ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta tämä voidaan kuitenkin nähdä ongelmallisena, jos prosessi ja lopputulos ovat riippuvaisia asiaa hoitavasta viranomaisesta. Paikoissa, joissa väkivaltaepäilyihin on tietyt rutiinit ja toimenpidemallit, kuten tutkimukseen kuuluvissa keskussairaaloissa, yksilölliselle tulkinnalle puuttumisen oikeellisuudesta jää huomattavasti vähemmän tilaa ja toiminta on paitsi asiakkaan myös viranomaisen oikeusturvan kannalta huomattavasti turvatumpaa. Vakiintuneiden toimenpidemallien puuttumisen merkitys väkivalta- ja hyväksikäyttötilanteisiin puuttumisessa ja niiden selvittämisessä on tullut esille myös aiemmassa tutkimuksessa (Leppäkoski 2007).

Paikkakuntakohtaiset erot lastensuojeluviranomaisten herkkyydessä ilmoittaa väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyistä poliisille osoittaa myös sen,

että vuoden 2008 lastensuojelulainmuutoksen taustalla olleita tavoitteita ei ainakaan vielä ole kaikilta osin saavutettu. Lakimuutoksen yhtenä tavoitteena on mainittu kuntakohtaisten erojen kaventaminen lastensuojelun toiminnassa (Heinonen 2009). Lakimuutoksen integroimisessa osaksi lastensuojelun käytäntöä onkin siten vielä kehittämistä. Tarve lain käytännön soveltamisen opastamiseen tulee esille myös tarkasteltaessa lastensuojelusta poliisille ilmoitettujen väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen määrää. Niiden mukaan näyttäisi siltä, että lakimuutos ei ainakaan kaikissa kunnissa kesään 2009 mennessä näy mitenkään poliisintilastoissa. Tässä tulee kuitenkin huomioda, että tämän tutkimuksen tulokset perustuvat tapaustutkimukseen kolmen kunnan alueelta, eivätkä siten ole yksiselitteisesti yleistettävissä valtakunnan tasolle.

Mikäli tulkinta siitä, miten viranomaisen tulisi missäkin tilanteessa toimia, jätetään suuremmissa määrin yksittäiselle viranomaiselle, antaa se tilaa myös epävarmuudelle, joka puolestaan tämän tutkimuksen mukaan näkyy puuttumisen viivästyksenä. Viivästyminen aiheuttaa myös se, että lähes poikkeuksetta epäilyille pyritään hankkimaan vahvaa ja ennen kaikkea konkreettista näyttöä ennen ilmoituksen tekoa, vaikka lainsäädäntö ei sitä suoraan edellytä. Tällöin ei toteudu se varhaisen puuttumisen idea, jota lasten hyvinvoinnin turvaamisessa pyritään toteuttamaan. Väkivalta- tai hyväksikäyttötilanne on voinut jatkua lapsen elämässä jo kauan; tässäkin tutkimuksessa tuli esille lasten taipumus äärimmäiseen selviytymiseen ennen oireilua. Tämä korostaa matalan puuttumiskynnyksen tärkeyttä.

Tulisiko väkivaltaan puuttumista sitten yhdenmukaistaa valtakunnallisesti? Suomen lainsäädäntöhän mahdollistaa viranomaisten puuttumisen kaikkeen väkivaltaan. Erilaisia paikallisia toimenpidemalleja on kehitetty helpottamaan puuttumista, ja tunnistamisen avuksi on kirjoitettu useita oppaita. Täydellisesti sitovaa ja aukotonta yhtä mallia väkivallan tunnistamiseen on kuitenkin mahdoton luoda, sillä väkivaltaepäilyt eroavat toisistaan hyvin paljon. Sen sijaan tulisi panostaa ennen kaikkea kirjoittamattomien toimintamallien ja työkulttuurien muuttamiseen. Viranomaisten epävarmuus ja konkreettisen näytön tarve väkivallasta ovat peruja toimintakulttuurista, jolloin perheen autonomia oli ensisijainen kaikkeen muuhun nähden. Kuten luvun alussa todettiin, tällä vuosituhannella lasten oikeudet ovat korostuneet entisestään ja viranomaisten tulisi muuttaa toimintakulttuureitaan sen mukaisesti. Perhelähtöisen näkökulman rinnalle tulisikin aktiivisesti nostaa lapsen oikeuksien näkökulmaa ja vahvistaa entisestään sen asemaa myös lastensuojelussa. Se edellyttää avointa keskustelua sekä mahdollisuuden antamista uusien oppien kanssa kentälle tuleville uusille viranomaisille. Muutos on hidasta, vaikka sitä toki tapahtuu.

Hyvänä esimerkkinä positiivisesta muutoksesta on kuritusväkivallan rooli suomalaisessa yhteiskunnassa. Vuosikymmeniä sitten oli sallittua – paikoin jopa suotavaa – ojentaa lasta ruumiillisesti kurittamalla. Vuonna 1984 se kuitenkin kiellettiin lailla. Sen jälkeen kuritusväkivaltaa esiintyi edelleen paljon, eihän teon kriminalisointi hetkessä muuta ihmisten asenteita. Kurittamisen kieltäminen lailla ja vuosien asennekampanjat ovat kuitenkin tuottaneet tulosta, sillä nyky-yhteiskunnassamme lasten ruumiillinen kurittaminen on vähentynyt puoleen kahdenkymmenen vuoden aikana (Ellonen ym. 2008). Samanlainen muutos on saavutettavissa väkivaltaan ja hyväksikäyttöön puuttumisessa, mikäli asiasta puhutaan avoimesti ja siihen liittyviä asenteita ja pelkoja pyritään aktiivisesti vähentämään kaikilla kaikkien viranomaisten piirissä.

Yksi merkittävä keino puuttumiseen liittyvien ongelmien poistamisessa on koulutus. Ensinnäkin kaivataan koulutusta itse väkivallasta ja hyväksikäytöstä. Kuten viranomaisten haastatteluissa kävi ilmi, väkivalta ilmiönä muuttuu jatkuvasti, ja matkassa pysyminen edellyttää säännönmukaista tutkimusta ja tiedonvälitystä lasten kanssa työskenteleville peruskoulutuksenkin jälkeen. Toisaalta tarvitaan koulutusta toisten viranomaisten toiminnasta – ensisijaisesti siitä, mitä on lastensuojelu. Lastensuojelu ei metsästä perheitä asiakkaakseen kadulla, vaan toimeen tarttuminen edellyttää perheen saattamista avun piiriin. Tämä korostaa juuri niiden viranomaisten roolia lastensuojeluilmoituksen teossa, jotka ovat joka päivä tekemisissä lasten kanssa. Tämän tutkimuksen mukaan lastensuojelun heikko tuntemus voi kuitenkin olla esteenä ilmoitusten tekemiselle. Lastensuojeluilmoitus ei myöskään automaattisesti tarkoita rikosprosessin aloittamista eikä äärimmäisiä lastensuojelullisia toimenpiteitä. Lastensuojeluilmoitus merkitsee yksinomaan lastensuojelutarpeen selvittämistä. Tämän sisäistäminen poistaisi taakkaa myös viranomaisten omilta harteilta. Sosiaalityöntekijät auttavat perhettä juuri niissä asioissa, joita esimerkiksi päiväkodissa nostettiin esiin ongelmina. Perhetyö kuuluu sosiaalitoimeen, ei päiväkotiin.

Lisäkoulutuksen yksi keskeinen lähtökohta on ajantasainen tutkimus aiheesta. Lastensuojelun sisällöistä ja toiminnasta onkin kirjoitettu useita hyviä ja ajankohtaisia kirjoja (esim. Bardy 2009; Taskinen 2007; Mahkonen 2008; Tanskanen & Timonen-Kallio 2009). Myös seminaarityyppisten täydennyskoulutusten määrä on viime vuosina lisääntynyt. Käytännössä tällä hetkellä lisäkoulutuksen hankkimisen ongelmaksi muodostuukin resurssien suuntaaminen. Monissa kunnissa koulutukseen tarkoitettuja määrärahoja ei ole, joten lasten kanssa työskentelevät viranomaiset eivät pääse kyseisiin koulutuksiin. Myös se, että viranomaisten oma työnohjaus on pitkälti laiminlyöty, hankaloittaa viranomaisten kehittymistä omassa työssään. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät ovat niin työllistettyjä, että ajatus oppaiden lukemisesta työaikana

herätti tutkimukseen osallistuneissa haastateltavissa pääasiassa naurunpurskahduksia. Resurssien vähäisyys edellyttäisikin juuri koulutusten järjestämistä esimerkiksi lakimuutoksista, jotta ne integroituisivat osaksi käytännön työtä. Oma-aloitteinen tutustuminen muutoksiin ei nykyisellä työtahdilla ole mahdollista.

Resurssien ja ajan puute nosti kaikkien eri alojen viranomaisten joukossa huolen myös siitä, miten pitkälle perheiden tilanteet pääsevät ennen kuin joku puuttuu asiaan. Suurimpana edistysaskeleena toimintakulttuurien muuttamisessa ja sitä kautta väkivaltaepäilyjen entistä paremmassa tunnistamisessa olisikin yhteiskunnallinen arvokeskustelu siitä, missä määrin lasten ja nuorten hyvinvointiin suunnattuja palveluita voidaan leikata rikkomatta lasten oikeutta turvalliseen kasvuympäristöön.

Kirjallisuus

- Bardy, M. (2009.) (toim.) Lastensuojelun ytimessä. Helsinki: Yliopistopaino.
- Bardy, M. (2009): Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Bardy, M. (toim.) Lastensuojelun ytimessä. Helsinki: Yliopistopaino, 16–46.
- Barnet, O., Miller-Perrin, C. L. & Perrin, R. D. (2005): Child psychological maltreatment. Teoksessa Barnet, O., Millner-Perrin, C. L. & Perrin, R. D. (toim.): Family violence across the lifespan: An introduction. Kalifornia: Sage, 151–178.
- Dufva, V. (2001) Mikä lapsella hätänä? Perheväkivalta koulun henkilöstön näkökulmasta. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 25. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Egeland, B. (2009): Taking stock: Childhood emotional maltreatment and developmental psychopathology. *Child Abuse & Neglect* 33 (1), 22–26.
- Ellonen, N., Kivivuori, J. & Kääriäinen, J. (2007): Lapset ja nuoret väkivallan uhreina. Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 64. Espoo: Poliisiammattikorkeakoulu.
- Ellonen, N., Kääriäinen, J., Salmi, V. & Sariola, H. (2008): Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset. Tutkimus peruskoulun 6. ja 9. luokan oppilaiden kokemasta väkivallasta. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 71, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 87. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.
- Ellonen, N. & Pösö, T. (2010): Lasten väkivaltakokemukset lastensuojelulaitoksissa ja sijaisperheissä. Yhteiskuntapolitiikka, tulossa 1/2010.

- Eskonen (2005): Perheväkivalta lasten kertomana. Miten ja mitä lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä perheväkivallasta? Acta Universitatis Tampereensis 1107. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Erickson, M. & Egeland, B. (1996): The quiet assault: A Portrait of child neglect. Teoksessa J. Briere, L. Berliner, S. Bulkley, C. Jenny & T. Reids (toim.): The handbook of child maltreatment. Kalifornia: Sage, 4–20.
- Finnilä-Tuohimaa, K. (2009): Expertise and decision making among clinicians in investigations of alleged child sexual abuse. Turku: Turun yliopiston julkaisuja.
- Heino, T. (2007): Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. Työpapereita 30/2007. Helsinki: Stakes.
- Heinonen, H. (2009): Johdanto. Teoksessa Hiitola, J. & Heinonen, H. Huostaanotto ja oikeudellinen päätöksenteko. Hallinto-oikeuksien ratkaisut huostaanottoasioissa 2008. THL raportteja 46. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hiitola, J. (2009): Tulokset. Teoksessa Hiitola, J. & Heinonen, H. Huostaanotto ja oikeudellinen päätöksenteko. Hallinto-oikeuksien ratkaisut huostaanottoasioissa 2008. THL raportteja 46. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hiitola, J. & Heinonen, H. (2009): Huostaanotto ja oikeudellinen päätöksenteko. Hallinto-oikeuksien ratkaisut huostaanottoasioissa 2008. THL raportteja 46. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hinkkanen, V. (2009): Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Tutkimus rangaistuskäytännöistä ja seksuaalirikosten uusimisesta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 92. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Hopia, H. & Orhanen, S. & Paavilainen, E. (2004): Perheiden käyttäytymien sairaalassa: terveydenhuoltohenkilöstön kuvaus epäilemistään lapsen tai nuoreen kohdistuneesta kaltoinkohtelutapauksesta. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 41, 324–335.
- Humppi, S. (2008): Poliisiin tietoon tullut lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 75. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.
- Humppi, S. (2009): Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö rikosilmoituksissa. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 82. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.
- Joki-Erkkilä, M. (2009): Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön somaattiset löydökset & erotusdiagnostiikka. Lastenlääkäripäivät Turussa 5. –6.11.2009.
- Juhila, K. (2006): Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

- Kuoppala, T. & Säkkinen, S. (2009): Lastensuojelu 2008. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tilastoja 19/2009.
- Lahikainen, A.-R. (2001): Lasten kuuntelemisesta ja sen esteistä. Teoksessa: I. Järventie & H. Sauli (toim.): Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: WSOY, 21–46.
- Lazenbatt A & Freeman R. 2006. Recognizing and reporting child physical abuse: A survey of primary healthcare professionals. *Journal of Advanced Nursing* 56, 227–236.
- Leventhal JM. 1999. The challenges of recognizing child abuse: Seeing is believing. *The Journal of American Medical Association (JAMA)* 281, 657–659.
- Leppäkoski, T. (2007): Women exposed to acute physical intimate partner violence seeking care at emergency departments - identification of and intervention in violence. *Acta Universitatis Tampereensis* 619. Tampere: Tampereen yliopisto.
- McAllister M. (2000): Domestic violence: A life-span approach to assessment and intervention. *Primary Care Practice* 4, 174–189.
- Mahkonen, S. (2008): Lastensuojelu ja laki. Helsinki: Edita.
- Merikanto, J (2003): Lääkäri lasten pahoinpitelyn tunnistajana. Teoksessa Paavilainen, E. & Pösö, T. (2003): Lapset, perhe ja väkivaltatyö. WSOY, Porvoo, 157–165.
- Paavilainen, E. & Tarkka, M.-T. (2003): Definition and identification of child abuse by Finnish public health nurses. *Public Health Nursing* 20, 49–55.
- Paavilainen E & Flinck A. 2007. Lasten kaltoinkohtelun tunnistaminen ja siihen puuttuminen: Systemaattisesti kerätty tutkimustieto kehittämistyön tukena. *Tutkiva Hoitotyö* 5(2), 4–8.
- Paavilainen, E. & Flinck, A. & Leppäkoski, T. & Merikanto, J. & Pösö, T. & Rautakorpi, H. & Pikkarainen, T. & White, M. (2008): Lasten kaltoinkohtelun tunnistaminen ja siihen puuttuminen. *Hoitotyön suositus*. <http://www.hotus.fi/@Bin/107094/Hoitotyön+suositus+kaltoinkohtelu.pdf> (Luettu 1.12.2009)
- Paavilainen, E. & Pösö, T. (2003a): Epäily, tunnistaminen, ilmitulo ja puuttuminen perheväkivaltaan. Teoksessa Paavilainen, E., & Pösö, T. (toim.): Lapset, perhe ja väkivaltatyö. WSOY, Porvoo, 75–88.
- Paavilainen, E. & Pösö, T. (2003b): Lasten kokema perheväkivalta käsitteenä ja ilmiönä. Teoksessa Paavilainen, E., & Pösö, T. (toim.): Lapset, perhe ja väkivaltatyö. WSOY, Porvoo, 13–44.
- Rantanen, T. & Toikko, T. (2006): Käytäntötutkimuksesta kansalaislähtöiseen kehittämiseen. *Janus* 14 (4), 403–410.

- Sariola, H. (2007): Älä lyö lasta -kampanja muutti asenteita. Haaste 4/2007, 7–10.
- Saurama, E. (2002): Vastoin vanhempien tahtoa. Helsingin kaupungin tilastokeskuksen tutkimuksia 7. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastokeskus.
- Sisäasiainministeriö (2006): Ohje lapsen kohtaamisesta poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa. SM-2006-02026/Ri-2, 20.6.2006.
- Sisäasiainministeriö (2007): Vanhemmuus ja toimiva viranomaisyhteistyö. lasten ja nuorten syrjäytymisen ennaltaehkäisyn avaimet. Sisäasiainministeriön julkaisuja 45/2007.
- Solantaus, T., Antikainen, J., Jerkku, M., Komulainen, J., Pajunen, T., Palomäki, E., Timoska, R. & Vala, U. (2006): Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn tutkiminen. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Lastenpsykiatriyhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim.
- Söderholm, A. (2009): Lapsen laiminlyönti. Lastenlääkäripäivät Turussa 5. –6.11.2009.
- Tanskanen, I. & Timonen-Kallio, E. (2009): Lastensuojelun hyvät käytännöt. Turku: Turun ammattikorkeakoulu.
- Taskinen, S. (2007): Lastensuojelulaki (417/2007): soveltamisopas. Helsinki: Stakes.
- Taskinen (2003) (toim.): Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. Stakes oppaita 55.
- Truman P. 2000. Physical child abuse. Nursing Standard 14, 33–34.
- Trickett, P., Mennen, F., Kim, K., Sang, J. (2009): Emotional abuse in a sample of multiply maltreated, urban young adolescents: Issues of definition and identification. Child Abuse & Neglect 33 (1), 27–35.
- Truman P. 2000. Physical child abuse. Nursing Standard 14, 33–34.
- Viitasaari, L. (2003): Lasten kokema perheväkivalta päivähoidon haasteena. Teoksessa Paavilainen, E. & Pösö, T. (toim.): Lapset, perhe ja väkivalta-työ. Porvoo: WSOY, 103–118.
- Yates, T. & Wekerle, C. (2009): The long-term consequences of childhood emotional maltreatment on development: (Mal)adaptation in adolescence and young adulthood. Child Abuse & Neglect 33 (1), 19–21.
- YK:n lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus (1989): http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/Lasten_oik_sopimus.pdf (Luettu 9.2.2010).

Lakiviitteet

lastensuojelulaki 13.4.2007/417

laki lastensuojelulain muutoksesta 12.2.2010/88

laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812

laki potilaan asemasta ja oikeuksista 17.8.1992/785

laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621

oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4

rikoslaki 19.12.1898/39

Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lastensuojelulain, vankeuslain 4 ja 20 luvun sekä tutkintavankeuslain 2 luvun 5 §:n muuttamisesta, HE 225/2009

III. VÄKIVALTA- JA HYVÄKSIKÄYTTÖEPÄILYT POLIISIN ESITUTKINNASSA

Sanna-Mari Humppi

1 JOHDANTO

Tässä artikkelissa tarkastellaan poliisin tekemää esitutkintaa epäilyissä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä. Esitutkintaa lähestytään rekisteriaineiston, esitutkintapöytäkirjojen sekä rikostutkijoiden ja tutkinnanjohtajien haastattelujen näkökulmasta. Tutkimuskysymyksenä on, millaisia tutkintatoimenpiteitä näissä rikosepäilyissä on tehty ja millä tavoin tapaukset ovat päättyneet esitutkintavaiheeseen tai edenneet poliisilta syyteharkintaan. Kiinnostus kohdistuu ennen kaikkea tutkinnan eri osa-alueisiin, kuten lapsen kuulusteluun ja asiantuntijalausuntojen rooliin poliisin esitutkinnassa. Poliisien haastatteluiden perusteella kuvataan poliisin kokemia haasteita lapsiin kohdistuvien rikosepäilyjen tutkinnassa. Myös paikkakuntakohtaisia eroja poliisin toimintamallissa kartoitetaan.

1.1 Esitutkinta lainsäädännön näkökulmasta

Tutkittaessa poliisin suorittamaa esitutkintaa on huomioitava lainsäädäntö siitä, kuinka ja millaisin toimenpitein poliisin tulee esitutkinta laatia. Esitutkintalain on keskeisimmät periaatteet esitutkinnan suorittamisesta, asianosaisten oikeuksista ja tutkintatoimenpiteistä. Esitutkinnalla tarkoitetaan selvityksen hankkimista epäilyistä rikoksesta mahdollisen syyteharkinnan suorittamista ja rikosoikeudenkäyntiä varten. Esitutkinnan tarkoituksena on siten hankkia ja järjestää seuraavissa rikosprosessin vaiheissa tarvittava todistusaineisto. (Helminen ym. 2005, 2–5, 14–16). Esitutkintalain 2 § 1 momentin mukaan poliisin on aloitettava esitutkinta aina, jos on syytä epäillä rikoksen tapahtuneen.

Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena ovat sellaiset epäilyt lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöistä, joissa on toimitettu täydellinen esitutkinta⁸. Täydellisessä esitutkinnassa valmistellaan todistelu syyteharkintaa ja oikeudenkäyntiä varten. Täydellinen esitutkinta käsittää ilmoitusvaiheen, alustavat toimenpiteet, mahdolliset pakkokeinot, kuulustelut ja todistelut sekä esitutkinnan lopettamisen (Helminen ym. 2005, 23–30).

---

⁸ Aineistoon sisältyi vain yksi tapaus, jossa esitutkinta oli toimitettu suppea esitutkinta.

Täydellisen esitutkinnan keskeiset toimenpiteet ovat kuulustelut sekä muiden todisteiden kokoaminen, järjestäminen ja tallettaminen (Helminen ym. 2005, 28). Näiden tutkintatoimenpiteiden avulla pyritään selvittämään muun muassa rikos, sen teko-olosuhteet, rikoksen asianosaiset ja asianomistajan vaatimukset (ETL 5 § 1. ja 2. mom.). Esitutkinnasta laaditaan esitutkintapöytäkirja, johon liitetään kuulustelukertomukset ja muu esitutkinnassa kerätty aineisto. Tutkinnan päättämisen jälkeen esitutkintapöytäkirja toimitetaan syyttäjälle, joka voi pyytää poliisilta lisätutkintaa aineistonkeruuta varten (ETL 15 § 2 mom.). Esitutkintapöytäkirja on siten syyteharkinnan perusta.

Kaikki tapaukset eivät etene syyteharkintaan saakka, sillä osassa tutkinta päätetään jo esitutkintavaiheessa. Esitutkintapöytäkirjaa ei lähetetä syyttäjälle silloin, kun rikosta ei esitutkinnan mukaan ole tapahtunut, jos rikosepäily ei täytä rikoksen tunnuspiirteitä tai jos ketään ei voida laittaa syytteeseen tai esittää muuta rikokseen perustuvaa julkisoikeudellista vaadetta (ETL 43 § 2. mom. 1-kohta). Esitutkinta siis päätetään ilman asian saattamista syyttäjälle esimerkiksi silloin, kun rikokseen on syllistynyt alle 15-vuotias lapsi, joka ei ole rikosoikeudellisessa vastuussa (RL 3: 4 § 1. mom.). Tutkinta päätetään tai voidaan jättää toimittamatta syyttäjälle niin ikään tilanteissa, joissa syyteoikeus on selvästi vanhentunut tai jos asianomistaja ei asianomistajarikoksessa vaadi teosta rangaistusta (ks. myös Vuorenpää 2007, 139–141). Asianomistajarikoksella tarkoitetaan sellaista rikosta, josta voidaan nostaa syyte vain, jos asianomistaja tai tämän edustaja on esittänyt syyttämispyyntöä viralliselle syyttäjälle tai poliisille (ROL 1: 2 § 2. ja 5. mom.). Asianomistajarikoksia ovat esimerkiksi vähintään 15-vuotiaisiin kohdistuneet lievät pahoinpitelyt (RL 21. luku 18 §). Käytännössä on usein kysymys myös näytön riittävydestä: asia saatetaan syyttäjän harkittavaksi, jos esitutkinnassa saatu näyttö arvioidaan riittäväksi syytteen nostamista varten (Helminen ym. 2005, 248–252).

Esitutkintaa johtaa poliisissa tutkinnanjohtaja, jolla on vastuu tutkinnallisten ratkaisujen tekemisestä ja asianosaisten oikeusturvaan vaikuttavista asioista (ETL 14 §). Tutkinnanjohtaja päättää tutkinnan aloittamisesta ja lopettamisesta, tutkinnan suuntaamisesta ja toteuttamisesta, yhteydenpidosta sidosryhmiin sekä pakkokeinojen käyttämisestä. Käytännössä on siis tutkinnanjohtajan vastuulla, mihin tutkintatoimenpiteisiin ryhdytään ja mihin ei. Tutkinnanjohtaja ei kuitenkaan itse osallistu tutkintaan, vaan sen suorittavat rikostutkijat. Tutkijoina voivat toimia käytännössä rikosylikonstaapelit tai ylikonstaapelit Tutkijoiden pääasiallisena tehtävänä on kuulusteluiden ja muiden tutkintatoimenpiteiden suorittaminen lainmukaisesti. (Helminen ym. 2005, 99–107.)

Epäillyn uhrin oikeusturvan suojelemisen lisäksi esitutkintavaiheessa on tärkeää pyrkiä suojelemaan myös rikoksesta epäillyn asemaa. Tämä tar-

koittaa, että epäiltyyn on suhtauduttava syyttömänä (ETL 7 § 2. mom.). Poliisikuulustelussa rikoksesta epäillyn syyttömyys pyritään suojaamaan useilla eri periaatteilla⁹. Muista rikosprosessin vaiheista poiketen esitutkintavaiheen kuulusteluissa on kuitenkin yleensä tärkeämpää selvittää rikos kuin huolehtia epäillyn oikeusturvasta (Pölönen 2003, 330; Jonkka 1993, 229). Tämä tarkoittaa, että esitutkinnan kannalta rikoksen selvittäminen katsotaan tärkeämmäksi kuin epäillyn oikeusturva. Poliisin suorittama kuulustelu tähtääkin ensisijaisesti rikoksen selvittämiseen, tiettyjen tosiasioiden varmentamiseen ja toisten asioiden poissulkemiseen. Esitutkintakuulustelu on siten lähtökohdiltaan erilainen kuin tuomioistuinkuulustelu, jossa painottuu enemmän oikeudenmukainen oikeudenkäynti (Pölönen 2003, 329–333).

Esitutkintalaissa on muutamia yksittäisiä kohtia, jotka säätelevät esitutkintaa silloin, kun asianomistajana on nuori henkilö. Esimerkiksi esitutkintalain 39a §:n mukaan asianomistajan ja todistajan kuulustelu on videoitava silloin, kun kuulustelukertomusta on tarkoitus käyttää todisteena oikeudenkäynnissä, koska henkilön nuoren iän tai henkisen kehitystason vuoksi henkilökohtainen kuuleminen oikeudessa voisi aiheuttaa kuultavalle haittaa. Saman pykälän mukaan kuulustelussa on otettava huomioon henkilön iän ja kehitystason asettamat erityisvaatimukset muun muassa kuulustelumenetelmille. Pykälässä tähdennetään, että mikäli asianomistajan tai todistajan kuulustelu nauhoitetaan videotallenteelle esimerkiksi nuoren iän vuoksi, rikoksesta epäillylle on varattava mahdollisuus esittää kysymyksiä kuulustelevalle. On kuitenkin huomioitava, että kyseisessä pykälässä (ETL 39a §) ei määritellä tarkemmin henkilön ikärajaa vaan puhutaan ainoastaan nuoresta iästä.

Toinen keskeinen nuoria asianomistajia koskeva pykälä koskee lapsen huoltajan tai edunvalvojan oikeutta olla läsnä lapsen kuulustelussa (ETL 33 §). Tässä pykälässä katsotaan, että alle 15-vuotiaan asianomistajan kuulustelussa lapsen huoltajalla, edunvalvojalla tai muulla laillisella edustajalla on oikeus olla läsnä kuulustelussa. Tilanteissa, jossa lapsen huoltajaa epäillään tutkittavana olevasta rikoksesta, oikeus olla läsnä kuulustelussa on lapsen edunvalvojalla.

1.2 Esitutkinta ohjeistusten näkökulmasta

Esitutkintalain ohella poliisin toimintaa ohjeistetaan erilaisilla lapsiin kohdistuvien rikosasioiden tutkintaan keskittyvillä ohjeilla. Yksi näistä on sisäasiainministeriön ohjeistus Lapsen kohtaamisesta poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa (Sisäasiainministeriö 20.6.2006). Tämä ohjeistus on tarkoitettu erityisesti lapsiin kohdistuvien rikosten tutkintaan ja esitutkintalain sovel-

---

⁹ Näitä ovat muun muassa tasapuolisuusperiaate, syyttömyysolettama, hienotunteisuusperiaate, vähimmän haitan periaate, suhteellisuusperiaate ja epäillyn oikeus puolustautua (ks. ETL 7 ja 8 §; myös Helminen ym. 2005, 60–77)

tamiseen tapauksissa, joissa on kyse alle 18-vuotiaasta lapsesta. Sisäministeriön ohjeistuksen varsinaisena tarkoituksena on yhdenmukaistaa menettelyä alle 18-vuotiaan lapsen tai nuoren kohtaamisesta poliisiin työssä ja erityisesti esitutkinnassa lapsen ollessa rikoksen uhrin asemassa. Lasta on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla, ja lapsen hyvinvointi on otettava huomioon yleisen järjestyksen ja turvallisuuden valvonnassa sekä kotihälytystilanteissa. Poliisin on varmistauduttava sitä, että lapsen tilanne ja olosuhteet jatkuvat turvallisena ja lapsen edun mukaisesti. Jos tilanne vaatii, on asiasta tehtävä lastensuojeluilmoitus tai pyydyttävä lastensuojelutyöntekijä paikalle. Samalla ohjeessa korostetaan, että lapsiin kohdistuvat törkeät väkivalta- ja seksuaalirikokset ovat vaativaa esitutkintaa, joiden tutkintatoimenpiteet on annettava tähän tehtävään perehtyneiden poliisien suoritettaviksi.

Toinen keskeinen ohjeistus sisäasiainministeriön ohjeen ohella on eri viranomaisia kosettava Stakesin ohjeistus lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittämisestä vuodelta 2003. Ohjeistuksessa viranomaisia neuvotaan yksityiskohtaisesti eri selvitysprosessin vaiheissa muun muassa lastensuojelu- ja rikosilmoitusten tekemiseen, selvitysten keskittämiseen tietyille toimipaikoille, hoidollisen prosessin käynnistämiseen ja asiantuntijatyöryhmän perustamiseen pahoinpitely- ja seksuaalisen hyväksikäytön tutkimuksille. Poliisin työn näkökulmasta Stakesin ohjeistus koskee pääasiassa niitä tutkimuksia, joita lapselle tehdään esitutkintavaiheessa. Ohjeistuksen mukaan nämä tutkimukset tulee tehdä toimipaikoissa, joissa on asianmukainen valmius ja henkilökunnalla riittävästi koulutusta ja kokemusta epäilyjen selvittämiseen. Pahoinpitelytapauksissa lapsi tulee ottaa sairaalaan hoidettavaksi, ja tutkimuksen pahoinpitelyn selvittämisestä tekee erikoislääkäristä, sosiaalityöntekijästä ja psykologista koostuva asiantuntijaryhmä. Jos tutkimus tehdään poliisin toimeksiannosta, asiantuntijatyöryhmä kirjoittaa selvityksistä lausunnon, joka tulisi luovuttaa poliisille kolmen kuukauden kuluessa pyynnön saapumisesta. Seksuaalisen hyväksikäytön epäilyissä lapsen hoidollista prosessia ei aloiteta ennen selvityksen valmistumista. Hyväksikäytön selvittäminen sosiaali- ja terveyshuollossa sisältää lapsen huoltajien kuulemisen sekä lapsen fyysisen tutkimuksen ja psyykkisen kuulemisen. Seksuaalisen hyväksikäytön epäilyissä poliisi tarvittaessa kuulustelee sekä epäillyn ja huoltajat että lapset yhteistyössä lasten haastatteluun perehtyneen asiantuntijan kanssa. (Taskinen 2003, 48–50). Ohjeistuksesta käy näin ollen ilmi, että väkivalta- ja hyväksikäyttötapausten selvittäminen vaatii myös esitutkinnan aikana viranomaisten välistä yhteistyötä ja usean eri ammatillisen lähtökohdan huomioon ottamista. Tähän yhteistyöhön liittyviä haasteita käsitellään tarkemmin kuudennessa artikkelissa.

Epäilyissä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä myös poliisin ja syyttäjän tekemällä yhteistyöllä on esitutkinnassa merkittävä rooli. Sisäasiainministeriön (2006) ohjeistuksessa muistutetaan, että tutkinnanjohtajan on huolehdittava muun muassa esitutkintalain mukaisesta ennakoilmoituksen tekemisestä syyttäjälle (ETL 15 § 1. mom.). Ennakoilmoituksella tarkoitetaan poliisin syyttäjälle tekemää ilmoitusta siitä, että tutkittavaksi on saapunut tietyn tyyppinen rikosasia. Lapsiin kohdistuva väkivalta- tai hyväksikäyttötapaus on yksi näistä ennakoilmoituksen piiriin kuuluvista rikosasioista. Ennakoilmoituksen tekemiseen lapsiin kohdistuvissa rikosasioissa velvoitetaan myös myöhemmin voimaan tullessa, syyttäjälle ilmoitettavien rikosasioiden ohjeessa¹⁰ (Sisäasiainministeriö 22.4.2008). Näihin ohjeistuksiin vedoten lapsiin kohdistuvat rikosasiat pitäisi esitutkinnan alkuvaiheessa ilmoittaa syyttäjälle, jotta syyttäjä voi etukäteen perehtyä rikosilmoitukseen ja ottaa yhteyttä tutkinnanjohtajaan¹¹. Ohjeistusten mukaan poliisin ja syyttäjän yhteistyö lapsiin kohdistuvissa rikosasioissa katsotaan tärkeäksi, jopa pakolliseksi toimenpiteeksi, jotta tarvittavat tutkintatoimenpiteet suoritetaan oikein. Vastuu ilmoitusmenettelyn toimivuudesta kuuluu sekä poliisin että syyttäjälaitoksen henkilöstölle.

1.3 Lapsen kuuleminen esitutkinnassa

Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttötapauksen tutkinnassa monesti tärkein yksittäinen toimenpide on lapsen kuuleminen (Hirvelä 2007; ks. myös Pipe et. al. 2007; Faller 2007; Korkman 2006). Sisäasiainministeriön (2006) ohjeen mukaan lasta kuulee pääsääntöisesti poliisi. Alle 6-vuotiaan lapsen kuulustelusta poliisi voi tarvittaessa neuvotella asiantuntijan kanssa ja sopia lapsen haastattelusta asiantuntijan välityksellä. Alle 15-vuotiaiden lasten kuulustelut on nauhoitettava video- tai muulle ääni- ja kuvatallenteelle, sillä alle 15-vuotiailla videoitua kuulustelua on tarkoitus käyttää oikeudenkäynnissä. Oikeudenkäymiskaaren 17. luvun 11 § 2. momentissa kuitenkin todetaan, että esitutkinnassa videoitua alle 15-vuotiaan kertomusta saadaan käyttää tuomioistuimessa todisteena vain, jos syytetyllä on varattu mahdolli-

---

10 Ohjeessa on tarkennettu erikseen ne tutkittavat rikosasiat, joissa ennakoilmoitus syyttäjälle tulee tehdä. Tässä ohjeessa syyttäjälle ilmoitettaviksi rikosasioiksi katsotaan mm. sellaiset, joihin liittyy lastensuojelullisia toimenpiteitä, ja sellaiset, joiden esitutkintaan sisältyy pääkäyttävä (oikeudenkäyntiä) korvaavia toimenpiteitä, esimerkiksi asianomistajan videokuulustelu.

11 Ilmoitusmenettely toimii käytännössä Poliisiasian tietojärjestelmän (PATJA) ja syyttäjän Sakari-järjestelmien varassa. Poliisi luokittelee jokaisen ilmoitettavan asian sen mukaan, edellyttääkö se syyttäjän reagointia vai ei (Sisäasiainministeriö 2008).

suus esittää kuulusteltavalle lisäkysymyksiä¹².

Kuulustelut tulee suorittaa mahdollisimman pian rikosepäilyn ilmoittamisen jälkeen (Sisäasiainministeriö 2006). Erityistä huomiota on kiinnitettävä siihen, että lapsi saadaan kertomaan tapahtumista tai epäilyistä rikoksesta mahdollisimman kattavasti, yksityiskohtaisesti ja tarkasti. Päivi Hirvelän (2007, 560) mukaan kertomuksen yksityiskohtaisuus, muuttumattomuus, sijoittuminen aikaan ja paikkaan, yksityiskohtien lisääntyminen muistelun myötä, omakohtaisuus ja liittyminen emootioihin ovat tekijöitä, joiden perusteella kertomuksen luotettavuutta todistusharkinnassa ja oikeudenkäynnissä myöhemmin arvioidaan. Kuulustelun vaativuuden vuoksi tutkintatoimenpiteet lapsiin kohdistuvien rikosasioiden selvittämisessä tulisi mahdollisuuksien mukaan jakaa näihin tehtäviin perehtyneille poliiseille (EPA 11 § 2 mom.). Jos poliisi ei itse pysty kuulemaan lasta tämän iän ja kehitystason vuoksi, lapsi voidaan ohjata asiantuntijatyöryhmän kuultavaksi. Näissä tilanteissa lasta kuulustellaan viranomaisen välisenä yhteistyönä (Sisäasiainministeriö 2006). Käytännössä kyse on lasten oikeuspsykiatrisen asiantuntijatyöryhmän laatumasta kuulustelusta ja siihen mahdollisesti liittyvästä asiantuntijalausunnosta.

2 AINEISTO JA TOTEUTUS

Poliisin suorittamaa esitutkintaa tarkastellaan tässä sekä määrällisen asiakirja-aineiston että laadullisen haastatteluaineiston perusteella. Tutkimuksen määrällisenä asiakirja-aineistona käytetään esitutkintapöytäkirjoja, jotka kerättiin Poliisiasian tietojärjestelmään (PATJA) kirjattujen rikosilmoitusten pohjalta. Poiminta näistä asiakirjoista perustuu tutkimukseen kaikista vuonna 2007 poliisille ilmoitetuista lapsiin kohdistuvista väkivalta- ja seksuaalirikoksista (Humppi 2008). Määrällisellä aineistolla muodostetaan kuva rikosepäilyjen luonteesta sekä tutkinnan aikana suoritetuista tutkintatoimenpiteistä. Laadullisena aineistona käytetään rikostutkijoiden ja tutkinnanjohtajien haastatteluja, joiden pohjalta tuodaan esiin ongelmakohtia, joita rikosepäilyjen tutkintaan liittyy.

Tutkimus keskittyy tarkastelemaan väkivalta- ja hyväksikäyttötapausten selvittämistä kolmella eri paikkakunnalla. Paikkakunnat valittiin tutkimukseen satunnaisesti asukasmäärän ja sijainnin mukaan siten, että paikkakunta 1 on asukasmäärältään keskimääräistä suurempi kaupunki, paikkakunta 2 keskisuuri kaupunki ja paikkakunta 3 pieni kaupunki (paikkakunnista ks. tar-

---

12 Lisäkysymysten esittämisellä tarkoitetaan sitä, että rikoksesta epäillylle varataan mahdollisuus tutustua kuulustelumateriaaliin poliisin tiloissa. Hän saa halutessaan laatia kysymyksiä lapselle. Poliisi voi tarvittaessa yksin tai asiantuntijoiden välityksellä muokata kysymyksiä. (Sisäasiainministeriö 2006.)

kemmin artikkeli I, luku 6.1). Näiltä paikkakunnilta kerättiin rikosilmoitukset ja esitutkintapöytäkirjat niistä tapauksista, joista oli tehty poliisille ilmoitus vuonna 2007. Tutkimukseen osallistuvien paikkakuntien nimet pidetään salassa, jotta yksittäisiä tapauksia ja henkilöitä ei voida tunnistaa aineistosta, ja jotta luottamuksellinen haastatteluaineisto oli mahdollista kerätä. Tästä syystä aineistosta tehdyt havainnot ovat näihin paikkakuntiin ja yksittäisiin tapauksiin sidoksissa. Tilastollista yleistettävyyttä asiakirjojen perusteella ei voida tehdä. Sen sijaan asiakirjat kertovat näiden tapausten luonteesta kyseisissä yksittäistapauksissa, mikä on yksi laadullisen tutkimuksen perustavoitteista (Eskola & Suoranta 2000).

Esitutkintapöytäkirjat kerättiin niiden rikosilmoitusten perusteella, jotka näiden paikkakuntien poliisilaitoksille on ilmoitettu vuonna 2007. Nämä paikkakuntakohtaiset rikosilmoitukset saatiin valtakunnallisesta lapsiin kohdistuneiden pahoinpitely- ja seksuaalirikostapausten rikosilmoitusaineistosta (Humppi 2008). Tästä rekisteriaineistosta poimittiin paikkakuntakohtaiset rikosilmoitukset, joita vuonna 2007 on yhteensä 187. Paikkakuntakohtaisessa valinnassa tarkastettiin, että kolmen paikkakunnan rikosilmoitukset ovat rikosnimikkeiden yleisyydeltään yhdenmukaisia valtakunnallisen aineiston kanssa¹³.

Esitutkintapöytäkirjat kerättiin kaikista aineistoon sisältyvistä rikosilmoituksista, ja ne saatiin kunkin paikkakunnan poliisilaitokselta. Esitutkintapöytäkirjat voidaan tietyissä tapauksissa määrätä salassa pidettäväksi (Sisäasiainministeriö 2007). Salassa pidettäviä asiakirjoja voidaan kuitenkin luovuttaa tutkimukselliseen käyttöön (JulkL 28 §). Kaikki tarvittavat esitutkintapöytäkirjat saatiin tutkimusta varten, ja ne luettiin läpi sen selvittämiseksi, millaisia tutkintatoimenpiteitä tapauksissa on tehty.

Yhdessä esitutkintapöytäkirjassa voi olla joko yksi tai useampi asianomistaja eli rikoksen uhri. Lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja hyväksikäyttötapauksissa asianomistajaksi kirjataan usein myös lapsen vanhempi. Tässä tutkimuksessa asianomistajalla viitataan kuitenkin ensisijaisesti rikoksen uhriin. Myös poliisin suorittamaa esitutkintaa lähestytään valtaosin uhrin näkökulmasta. Tämä tarkoittaa, että eri asiakirjoista poimittiin tiedot rikoksen uhrien tietojen perusteella. Puhuttaessa yksittäisistä epäilyistä tai tapauksista tarkoitetaan siis epäilyä yksittäisen uhrin mukaan. Uhrikohtainen tarkastelu on edellytys sille, että tietoja eri asiakirjoista pystyttiin yhdistämään. Esitutkintapöytäkirjoissa esiintyvien uhrien lukumäärä eri paikkakunnilla on kuvattu taulukossa 5. Alle 15-vuotiaiden uhrien osalta mukana ovat vuoden 2007 kaikki ilmoitukset ja 15–17-vuotiaiden osalta kolmannesvuoden ilmoitukset (ks. myös artikkeli I, luku 6.3).

---

13 Tutkimukseen valituista rikosilmoituksista 82 % on fyysisen väkivallan ja laiminlyönnin rikosnimikkeitä ja 18 % seksuaalisen väkivallan ja hyväksikäytön rikosnimikkeitä. Valtakunnallisessa aineistossa vastaavat luvut ovat 80 % ja 20 % (Humppi 2008, 28).

Taulukko 5 Uhrien lukumäärä kolmella paikkakunnalla vuoden 2007 rikosilmoituksissa.

	<i>Alle 15-vuotiaat</i>	<i>15-17 -vuotiaat</i>	<i>Yhteensä</i>
<i>Paikkakunta 1</i>	94	27	122
<i>Paikkakunta 2</i>	52	12	64
<i>Paikkakunta 3</i>	27	4	31
Yhteensä	173	43	216

Tutkimuksessa haastateltiin yhteensä 4:ää rikostutkijaa ja 5:tä tutkinnanjohtajaa kolmella eri paikkakunnalla. Haastateltavat valittiin edellä mainittujen esitutkintapöytäkirjojen perusteella: haastattelukutsu lähetettiin sellaisille rikostutkijoille ja tutkinnanjohtajille, jotka olivat olleet mukana lapsiin kohdistuneiden rikosasioiden tutkinnassa. Osa haastateltavista tutkijoista ja tutkinnanjohtajista oli käsitellyt lapsiin kohdistuvia rikosasioita paljon, osa vähemmän. Isoimmalta paikkakunnalta valittiin haastateltavaksi useita tutkijoita ja tutkinnanjohtajia, muilta paikkakunnilta haastateltiin yhtä tutkijaa ja tutkinnanjohtajaa. Yhtä lukuun ottamatta kaikki henkilöt suostuivat tutkimukseen¹⁴.

Haastattelu toteutettiin puolistrukturoituna teemahaastatteluna laadullisen tutkimuksen metodin mukaisesti. Puolistrukturoidussa teemahaastattelussa haastattelun aihepiirit ja teema-alueet on ennalta määrätty, ja kysymysten muoto ja järjestys eivät ole yhtä tiukkarajaisia kuin strukturoidussa lomakehaastattelussa. Jokaisessa haastattelussa käydään läpi samat teemat, mutta niiden järjestys ja laajuus vaihtelevat. (Eskola & Suoranta 2000, 86.) Tässä tutkimuksessa haastattelujen teemat käsittelivät näyttökynnyksen ylittymistä rikoksen ilmoittamisvaiheessa, tutkinnan aloittamista, eri tutkintatoimenpiteitä, lapsen kuulustelua asianomistajana, asiantuntijalausannon merkitystä sekä viranomaisyhteistyötä sosiaaliviranomaisten, terveydenhuollon henkilökunnan ja syyttäviviranomaisten kanssa (ks. liite 3). Haastattelun kesto vaihteli 45 minuutista noin 1 tuntiin 20 minuuttiin, ja ne toteutettiin eri paikkakuntien poliisilaitoksilla. Tässä artikkelissa käsitellään haastateltuja esitutkinnan toteuttamisen näkökulmasta. Kysymyksiä yhteistyöstä muiden viranomaisten kanssa käsitellään erikseen kirjan kuudennessa artikkelissa.

Laadulliselle tutkimukselle on tyypillistä, että sillä ei tavoitella samankaltaista yleistettävyyttä kuin määrällisellä tutkimuksella. Tästä syystä laa-

¹⁴ Yksi tutkinnanjohtaja kieltäytyi haastatteluun osallistumisesta työtehtävien muuttumisen vuoksi.

dullisessa tutkimuksessa ei välttämättä ole kovin monta haastateltavaa. Myös haastattelutilanteet ovat yksilöllisiä. Haastattelijan ja haastateltavan välisestä vuorovaikutuksesta riippuu, millaista tietoa haastatteluhetkellä tuotetaan. (Esim. Eskola & Suoranta 2000, 85–94.) Tässä tutkimuksessa toteutuivat sekä haastattelutilanteiden yksilölliset erot että toistuvat teemat; haastattelutilanteet vaihtelivat haastateltavan mukaan, mutta haastatteluiden sisällöstä oli selkeästi erotettavissa toistuvat teemat. Koska tutkimuksessa pyritään ilmiön ymmärtämiseen pikemminkin kuin sen yleistettävyyteen, toteutuneiden poliisihaastattelujen määrää (9) voidaan pitää aineiston kannalta luotettavana.

3 POLIISIN SUORITTAMA ESITUTKINTA

Tässä luvussa tarkastelen asiakirja-aineiston avulla sitä, millaisilla tutkintatoimenpiteillä epäilyjä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä on poliisin esitutkinnassa tutkittu. Huomion kohteena on se, ketä asianosaisia esitutkinnassa on kuultu ja millaisia asiakirjoja esitutkinnassa on hankittu. Esitutkintalain mukaan yhdessä epäilyssä voidaan suorittaa yksi tai useampia tutkintatoimenpiteitä, jotka valitaan tapauskohtaisesti. Viime kädessä rikostutkija, tutkinnanjohtaja ja syyttäjät ratkaisevat, mitkä yksittäiset tutkintatoimenpiteet kyseisestä rikosepäilystä suoritetaan (Helminen ym. 2005, 29). Asianosaisilla on kuitenkin oikeus pyytää kuulusteluja ja muita tutkintatoimenpiteitä, jos voidaan osoittaa, että ne saattavat vaikuttaa asiaan (ETL 12 §).

Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttötapausten esitutkinnassa ja myöhemmissä rikosprosessin vaiheissa tärkeitä käsitteitä ovat *lapsen kertomus* ja *asiantuntijalausunto*. Näitä voidaan pitää keskeisinä toimenpiteinä, joiden ympärille rikosprosessi myöhemmissä vaiheissa rakentuu (Hershkowitz 2009; Lippert ym. 2009; Hirvelä 2007, 338; Pipe ym. 2007; Faller 2007; Korkman 2006; Sisäasiainministeriö 2006; Sosiaali- ja terveysministeriö 2009). *Lapsen kertomuksella* tarkoitetaan lapsen omaa kertomusta epäiltyä olevasta teosta. Lapsen kertomus on poliisin tai asiantuntijan nauhoittama kuulustelukertomus, jossa lapsi vastaa kysymyksiin tutkittavana olevasta asiasta. *Asiantuntijalausunto* sen sijaan viittaa tässä yhteydessä joko 1) lääkärin laatimaan somaattiseen, uhrin fyysisiin vammoihin keskittyvään lausuntoon tai 2) asiantuntijatyöryhmän laatimaan lausuntoon lapsen oikeuspsykiatrisesta tutkimuksesta, joka pitää sisällään sekä lapsen somaattisen tutkimuksen että lapsen haastattelun.

3.1 Tutkintatoimenpiteet

Asianosaisten kuulustelun ja asiantuntijalausuntojen lisäksi esitutkinnassa suoritettiin tapauskohtaisesti muita toimenpiteitä. Näitä olivat esimerkiksi paikkakohtainen tekninen tutkinta, potilasasiakirjojen kokoaminen, laboratorii-

onäytteet, tallenteet soitetuista puheluista tai internet-keskusteluista, oikeuslääketieteellinen ruumiinavaus sekä muun tapauksen kannalta merkittävän aineiston kokoaminen (päiväkirja- ja kalenterimerkinnot, valokuvat, cd-levyt jne.). Nämä tutkintatoimenpiteet olivat yksilöllisiä, ja jotta niitä ei voitaisi tunnistaa, niitä ei eritellä tässä tutkimuksessa tarkemmin.

Esitutkintapöytäkirjojen perusteella tapauksissa kuulusteltiin useampaa eri henkilöä. Useimmiten esitutkinnassa kuulusteltiin rikoksesta epäiltyä, jota kuultiin valtaosassa tapauksista (71 %)¹⁵. Lasta kuulusteltiin asianomistajana yli puolessa tapauksista (57 %). Lapsen huoltajaa kuulusteltiin noin joka kolmanneksessa tapauksista, ja yhtä usein kuulusteltavina henkilöinä käytetään myös muita todistajia. Sen sijaan asiantuntijalausunto esimerkiksi lapsen fyysisistä vammoista tai oikeuspsykiatrisesta tutkimuksesta hankitaan esitutkinnan tueksi hieman harvemmin, noin kolmanneksessa tapauksista. (Taulukko 6.)

Taulukko 6 Esitutkinnan tutkintatoimenpiteet epäilyissä lapsiin kohdistu-
neesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä, % (N=216).

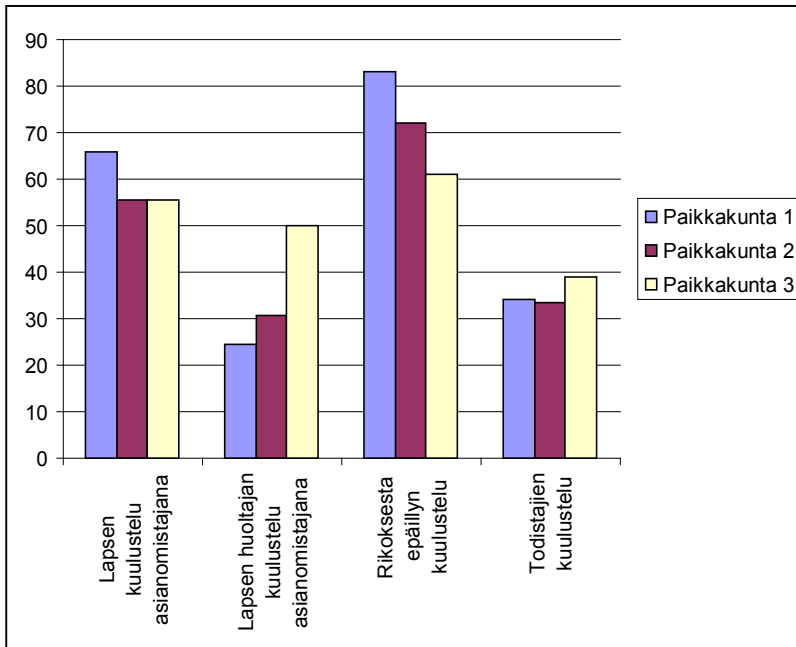
<i>Toimenpide</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
<i>Lapsen kuulustelukertomus</i>	124	57
<i>Lapsen huoltajan kuulustelukertomus¹</i>	68	32
<i>Rikoksesta epäillyn kuulustelukertomus</i>	155	72
<i>Muiden henkilöiden kuulustelukertomus</i>	75	35
<i>Asiantuntijalausunto</i>	77	36
Yhteensä	216	

¹Lapsen huoltajan kertomuksesta laadittu erillinen kuulustelukertomus.

15 On huomioitava, että alle 15-vuotiasta lasta voidaan EPA 14 §:n nojalla kuulustella teon johdosta, jos hänen epäillään syyllistyneen rikokseen. Alle 15-vuotiasta lasta ei kuitenkaan milloinkaan kuulustella rikoksesta epäiltynä, sillä alle 15-vuotias henkilö ei ole rikosoikeudellisessa vastuussa muuten rangaistavasta teosta (RL 3:4 § 1. mom.). Koska osassa lapsiin kohdistuvista väkivalta- tai hyväksikäyttötapausten rikoksesta epäilty on alle 15-vuotias, häntä ei tällöin kuulla rikoksesta epäiltynä.

Asianosainten kuulustelu

Esitutkintavaiheessa suoritettujen tutkintatoimenpiteiden vaihtelivat jonkin verran paikkakunnan mukaan. Tarkastelun kohteena tässä oli yksittäinen rikosnimike (pahoinpitely). Kuviosta 6 havaitaan, että paikkakunnalla 1 lasta kuullaan asianomistajana pahoinpitely-rikosnimikkeessä 65 %:ssa tapauksista. Muilla paikkakunnilla lasta kuullaan asianomistajana pahoinpitely-rikosnimikkeessä hieman harvemmin (55 %). Paikkakunnalla 1 myös rikoksesta epäillyn kuulustelu on yleisempää kuin muilla paikkakunnilla. Eniten paikkakuntakohtaista vaihtelua on kuitenkin lapsen huoltajan kuulustelussa. Paikkakunnalla 3 lapsen huoltajaa kuullaan asianomistajana puolessa pahoinpitely-rikosnimikkeistä (50 %), kun taas paikkakunnalla 1 lapsen huoltajaa on kuultu vain neljänneksessä pahoinpitelyistä (25 %). Ainoastaan todistajien kuulustelu on lähes yhtä yleistä kaikilla paikkakunnilla. (Kuvio 6.)

Kuvio 6 Kuulustelutoimenpiteet pahoinpitelyissä eri paikkakunnilla, % (N=216).

Paikkakuntakohtaisia eroja voivat selittää ensinnäkin erot eri poliisilaitosten käytännöissä (ks. esim. Burmoi 2009, 59–61). Eroja selittävät toki myös erot väkivallan luonteessa. Mitä haasteellisemmasta tapauksesta on kyse, sitä todennäköisemmin rikoksen selvittäminen vaatii useita tutkintatoimenpiteitä ja myös lapsen kuulustelu on tärkeässä asemassa (vrt. Taskinen 2003; Hirvelä 2007, 493). Samasta rikosnimikkeestä huolimatta tapauksissa on suuria vaihteluita (Humppi 2008), jolloin tässä esiintyvät paikkakuntakohtaiset erot voivat johtua siitä, että pahoinpitely-rikosnimikkeellä kirjatut teot ovat luonteeltaan erilaisia eri paikkakunnilla.

Verrattaessa tutkintatoimenpiteitä fyysisen ja seksuaalisen väkivallan välillä havaitaan tutkintatoimenpiteissä melko isoja eroja. Seksuaalisen väkivallan rikosnimikkeiden kohdalla lasta kuullaan asianomistajana valtaosassa tapauksista (79 %). Muun fyysisen väkivallan rikosnimikkeiden kohdalla lasta kuullaan asianomistajana hiukan alle puolessa tapauksista (46 %) (taulukko 7). Lapsen oma kertomus on siten hankittu huomattavasti useammin seksuaalisen väkivallan kuin fyysisen väkivallan rikosnimikkeiden yhteydessä. Tämä antaa viitteitä siitä, että seksuaalisen hyväksikäytön esitutkinnassa lapsen kuulustelun tärkeys tiedostetaan, mutta pahoinpitelyjen selvittämisessä lapsen kuulustelua ei vielä nähdä yhtä tärkeänä.

Myös Stakesin ohjeistuksessa painopiste fyysisen pahoinpitelyn selvittämisessä on ennemminkin fyysisten vammojen kartoituksessa kuin kuulustelukertomuksen saamisessa (Taskinen 2003, 36–47). Selvitysprosessissa kiinnitetään huomio pahoinpitelyn tunnistamiseen fyysisen vammojen, kuten murtumien ja mustelmien, avulla. Pahoinpitelyn selvittämisessä pääpaino on lääketieteellisessä erotusdiagnostiikassa. Koska ohjeistusta käytetään esitutkinnan tukena, tämä saattaa selittää, miksi fyysisen väkivallan esitutkinnassa lapsen kuulustelua ei välttämättä nähdä yhtä tärkeäksi kuin seksuaalisen väkivallan kohdalla. Rikosprosessin ja erityisesti syytteen nostamisen näkökulmasta lapsen kertomus on kuitenkin yhtä tärkeä sekä pahoinpitelyissä että seksuaalisissa hyväksikäytöissä (ks. artikkeli IV, luku 6.).

Taulukko 7 Alle 15-vuotiaan lapsen kuulustelu eri rikosnimikkeissä %, (N=202).

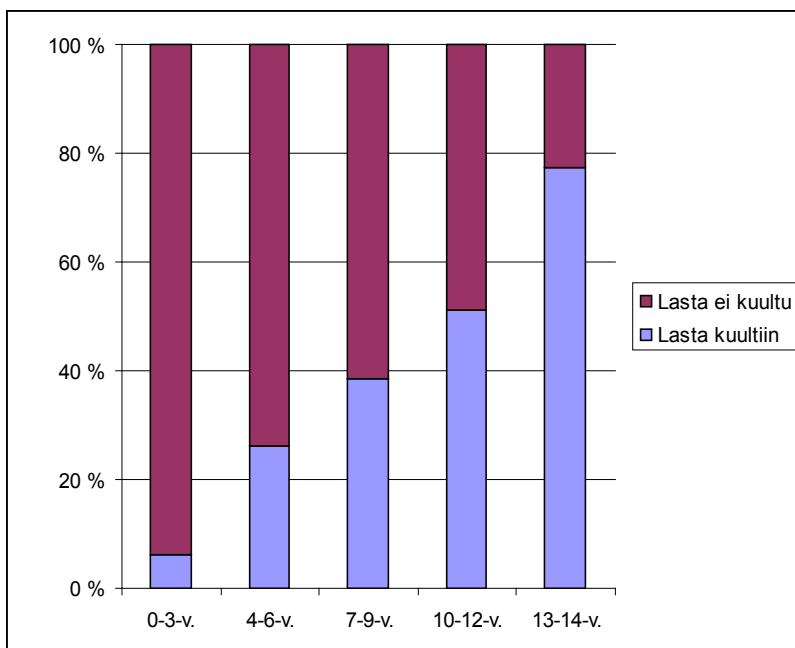
	<i>Fyysisen väkivallan rikosnimikkeet</i>	<i>Seksuaalisen väkivallan rikosnimikkeet</i>
<i>Lasta kuulusteltiin</i>	46	79
<i>Lasta ei kuulusteltu</i>	54	21
Yhteensä	100 (N=133)	100 (N=38)

Lapsen kuulemisessa oli joitakin eroja myös sen suhteen, kuka rikoksesta on epäiltynä. Taulukossa 8 on tarkasteltu alle 15-vuotiaiden lasten kuulemista rikoksesta epäillyn mukaan. Lapsen kuuleminen asianomistajana oli yleisintä perheen ulkopuolisen aikuisen ollessa epäiltynä (65 %) ja harvinaisinta perheen sisäisissä väkivalta- tai hyväksikäyttöepäilyissä (39 %). Tätä voi selittää se, että yleensä perheenjäsenen pahoinpitelemiä ovat pienet lapset, jotka iän ja kehitystason vuoksi eivät ole haastateltavissa (ks. liite 1, liitetaulukko 1). Toisaalta juuri perheensisäisissä epäilyissä lapsen haastattelu olisi tärkeintä, sillä näissä epäilyissä muilla tutkintatoimenpiteillä saadaan vain harvoin tarpeeksi vahvaa tukea syytteen nostamista varten (ks. myös artikkeli IV, luku 4.3.).

Taulukko 8 Alle 15-vuotiaan lapsen kuulustelu rikoksesta epäillyn mukaan, % (N=171).

	<i>Perheen ulkopuolinen aikuinen</i>	<i>Perheenjäsen</i>	<i>Ikätoveri</i>
<i>Lasta kuulusteltiin</i>	65	39	51
<i>Lasta ei kuulusteltu</i>	35	61	49
Yhteensä	100 (N=65)	100 (N=41)	100 (N=63)

Lapsen kuuleminen vaihtelee jonkin verran myös eri-ikäisillä lapsilla. Mitä vanhemmasta lapsesta on kyse, sitä todennäköisemmin lasta voidaan kuulla esitutkinnan aikana (kuvio 7). Esimerkiksi 13–14-vuotiaista uhreista suurinta osaa oli kuultu esitutkinnassa (80 %). Aineiston perusteella alle 7-vuotiaiden kuuleminen sen sijaan oli harvinaista. Alle kouluikäisistä, 4–6-vuotiaista, uhreista vain noin joka neljättä oli kuultu tapauksen johdosta. Tätä nuorempien uhrien kuuleminen oli hyvin harvinaista. Se, että nuoria lapsia ei kuulla esitutkinnan aikana asianomistajana, on merkki pienten lasten kuulemisen vaikeudesta. Alle 4-vuotiaat lapset eivät välttämättä ymmärrä eroa toden ja mielikuvituksen välillä eivätkä muista menneitä tapahtumia tarkasti tai yksityiskohtaisesti (Lahtinen 2008, 177; 187). Toisaalta poliisikuulustelu voidaan tulkita haitalliseksi lapselle hänen ikänsä ja kehitystasonsa vuoksi, minkä vuoksi pieni lapsi voidaan jättää kuulematta esitutkinnan aikana. Toisaalta oikeuspsykologian ja lasten haastatteluihin erikoistuneiden asiantuntijoiden mukaan pienetkin lapset voivat tuottaa luotettavan kertomuksen sopivilla haastattelutekniikoilla (Lamb et. al. 2008).

Kuvio 7 Alle 15-vuotiaan lapsen kuuleminen eri ikäryhmissä, % (N=171).

Asianomistajana voidaan lapsen ohella tai lapsen sijaan kuulustella myös lapsen huoltajaa. Alle 15-vuotiaan lapsen huoltajaa, edunvalvojaa tai muuta laillista edustajaa kuullaan lähtökohtaisesti asianomistajan vaatimusten selvittämiseksi (Helminen ym. 2005, 279). Esitutkimateriaalin perusteella on kuitenkin melko harvinaista, että asianomistajien kuulustelu nojaisi *vain* lapsen huoltajan kuulustelukertomukseen. Taulukosta 9 nähdään, että vain noin kymmenenneksessä tapauksista asianomistajana oli kuulusteltu *vain huoltajaa* ilman lapsen kuulustelukertomusta. Sen sijaan noin kolmanneksessa asianomistajana oli kuulusteltu *vain lasta* ilman lapsen huoltajan kuulustelukertomusta. Tapauksia, joissa asianomistajakuulusteluna käytetään sekä lapsen että aikuisen kertomusta, on noin viidennes. Nämä luvut osoittavat, että esitutkimavaiheessa lapsen kertomus katsotaan merkitykselliseksi tutkintatoimenpiteeksi suhteessa muihin kuulustelukertomuksiin.

Taulukko 9 Lapsen ja huoltajan kuulustelut, % (N=216).

<i>Toimenpide</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
<i>Sekä lapsen että huoltajan kertomus</i>	44	20
<i>Lapsen kertomus, ei huoltajan kertomusta</i>	71	33
<i>Lapsen huoltajan kertomus, ei lapsen kertomusta</i>	30	14
<i>Ei kummankaan kuulustelukertomusta¹</i>	71	33
Yhteensä	216	100

¹Näissä epäilyissä tutkinta tyypillisesti päättynyt ilman syyttäjälle lähettämistä, asia on soviteltu puhelimitse tai kasvokkain puhuttelun avulla. Näissä epäilyissä kyse oli yleensä ikätovereiden välisistä tappeluista.

Vaikka huoltajaa ei esitutkinnassa varsinaisesti kuulusteltaisi erillisenä asianomistajana, huoltajalla on kuitenkin lain mukaan oikeus olla läsnä alle 15-vuotiaan asianomistajan kuulustelussa (ETL 33 § 1. mom.). Huoltajan läsnäolo käytännössä tarkoittaa sitä, että huoltaja esittää asianomistajan (lapsen) vaatimukset ja myös useimmissa tapauksissa allekirjoittaa lapsen kuulustelukertomuksen. Tapauksissa, joissa epäiltynä on jompikumpi lapsen vanhemmista, lapselle on yleensä käräjäoikeuden päätöksellä määrätty edunvalvoja. Edunvalvojan rooli on esittää asianomistajan vaatimukset. Myös muiden henkilöiden, kuten sosiaali- ja terveystieteiden, paikallaolo kuulustelussa on mahdol-

lista. Aineiston perusteella kuitenkin sosiaali- ja terveysturvaviranomaiset ovat lähinnä lähinnä rikoksesta epäiltyjen kuulustelussa. Ulkopuolisia henkilöitä lapsen kuulustelutilanteessa ei aineistoon kuuluvien tapausten joukossa yleensä ollut.

Tähän tutkimukseen kuuluvien esitutkintapöytäkirjojen perusteella lapsen kuulusteluun liittyy kognitiivisten taitojen haasteita, kuten muistaminen ja oikean ja väärän erottaminen. Poliisin haasteena taas on kohdata lapsi oikealla tavalla ja herättää kuulustelutilanteessa lapsen tarvitsema luottamus. Esimerkiksi asianomistajana kuulusteltu lapsi oli saattanut kertoa ensin lääkärin tai terveydenhoitajan vastaanotolla jommankumman vanhemman tekemästä pahoinpitelystä. Poliisin suorittaessa kuulemista lapsi ei ole vahvistanut mutta ei myöskään kiistänyt aiemmin kertomaansa tekoa. Kyseisessä tapauksessa lasta saattoi kuulla useampaan otteeseen sekä poliisi että psykiatrisen asiantuntija, mutta toistuvista yrityksistä huolimatta vahvistusta aikaisemmalle kertomukselle ei ole saatu äänitettyä nauhalle.

Helmisen ym. (2005, 264) mukaan esitutkinnan lopputuloksen ratkaisee usein se, kuinka hyvin tai huonosti poliisi on onnistunut asianosaisten kuulustelutekniikassa ja -taktiikassa. Rikoksen selvittäminen riippuu siten paljon ihmisten välisestä vuorovaikutussuhteesta eli kuulustelijan ja kuulusteltavan välisestä kanssakäymisestä. Lapsen kuulustelun onnistuminen on tärkeä edellytys paitsi esitutkinnan onnistumiselle myös rikosvastuun toteutumiseksi. Päivi Hirvelä (2007, 513) toteaa, että lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tapauksissa tuomioistuimien jättää hyväksikäytön todennäköisesti tuomitsematta, jos teon todisteena ei ole lapsen omaa kertomusta. Tämän vuoksi lapsen kuulustelukertomusta voidaan pitää keskeisimpänä näyttönä lapsiin kohdistuvien pahoinpitely- ja hyväksikäyttöepäilyjen selvittämisessä.

Asiantuntijalausunto uhrin terveydentilasta tai oikeuspsykiatrisesta tutkimuksesta

Esitutkinnan toinen keskeinen tutkintatoimenpide liittyy asiantuntijalausuntoihin, joita on tässä tutkimuksessa kahdenlaisia: 1) somaattisiin, uhrin fyysisiä oireita ja terveydentilaa kuvaavat lääkärintilaukset ja 2) lasten oikeuspsykiatrisesta tutkimuksesta tehdyt asiantuntijalausunnot. Somaattiset lääkärintilaukset asianomistajan terveydentilasta voivat olla joko erikoislääkärin, koulu- ja neuvolalääkärin tai terveyskeskuslääkärin laatimia. Useimmissa tapauksissa lääketieteellisenä lausuntona käytetään vain lyhyehköä terveyskeskus-, koulu- tai neuvolalääkärin laatimaa lääkärintilaukset asianomistajan vammoista. Vakavimmissa tapauksissa lääketieteellisiä lausuntoja voi olla useampia. Ne ovat erikoislääkäreiden laatimia laajempia lausuntoja asianomistajan tai rikoksesta epäillyn vammoista, oireista ja terveydentilasta. Lääketieteellisiä lausuntoja esitutkinnan tueksi voidaan kerätä joko yksi tai useampi. Muutamissa tapauksissa myös rikoksesta epäillyn syyttömyy-

den tueksi oli hankittu lääkärinlausunto epäillyn terveydentilasta. Rikoksesta epäillyn lääkärinlausunto koskee esimerkiksi epäillyn kehitysvammaisuutta, johon liittyy käyttäytymishäiriöitä, kuten aggressiivisuutta.

Toisen osan asiantuntijalausunnoista muodostavat lasten oikeuspsykiatrisesta tutkimuksesta laaditut lausunnot. Lasten oikeuspsykiatrisen tutkimus on poliisin pyynnöstä käynnistytävä, asiantuntijatyöryhmän laatima laaja tutkimus, jota pääsääntöisesti käytetään lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittämiseen. Lasten oikeuspsykiatrisia tutkimuksia tekevät yliopistolliset sairaalat eri kuntien sairaanhoitopiireissä. Asiantuntijatyöryhmään kuuluu tapauksen mukaan sosiaali- ja terveydenhuollon alan ammattilaisia. Varsinaisen lapsen oikeuspsykiatrisen tutkimus koostuu useista vaiheista (Sosiaali- ja terveysministeriö 2009). Ensin poliisi lähettää asiantuntijatyöryhmälle virka-apupyynnön, jossa poliisi pyytää asiantuntijalta apua lapsen kuulemiseen. Virka-apupyynnön saapumisen jälkeen poliisin ja asiantuntijoiden kesken järjestetään viranomaisneuvottelu, jossa eri viranomaiset keskustelevat tutkimuksen suorittamisesta, työnjaosta ja aikatauluista. Lapsen oikeuspsykiatrisen tutkimuksen laajuus ja toteutus on tapauskohtainen, mutta yleensä se koostuu seuraavista asioista: vanhempien ja huoltajien haastattelut, lapsen oikeuspsykologinen haastattelu, lapsen tai nuoren psyykkisen tilan arviointi sekä mahdollinen rikosten haittavaikutusten arviointi. Oikeuspsykiatrisen tutkimuksen jälkeen asiantuntijatyöryhmä laatii tutkimuksesta asiantuntijalausannon, joka toimitetaan poliisille. Suositusten mukaan tutkimuksen tulisi olla valmis viimeistään kolmen kuukauden sisällä virka-apupyynnön lähettämisestä (Taskinen 2003).

Taulukkoon 10 on kirjattu esitutkinnassa hankitut asiantuntijalausunnot fyysisen ja seksuaalisen väkivallan tapauksissa. Kun esitutkintapöytäkirja-aineistoa tarkastellaan kokonaisuudessaan, valtaosassa tapauksista asiantuntijalausuntoa ei ollut esitutkinnassa hankittu ollenkaan. Fyysisen väkivallan tapauksissa asiantuntijalausunto oli hankittu joka kolmannessa epäilyistä (33 %). Seksuaalisen väkivallan esitutkinnassa asiantuntijalausunto oli hankittu kokonaisuudessaan hieman useammin (43 % epäilyistä). Fyysisen väkivallan tapauksissa hankitut asiantuntijalausunnot painottuvat somaattisiin lääkärinlausuntoihin, jotka ovat yleensä terveyskeskuslääkärin laatimia lausuntoja. Fyysisen väkivallan epäilyissä lapsi viedään tämän tutkimuksen mukaan oikeuspsykiatriseen tutkimukseen todella harvoin (1 %). Seksuaalisen väkivallan tapauksissa sen sijaan lähes puolet hankituista asiantuntijalausunnoista on lapsen oikeuspsykiatrisen tutkimuksen perusteella laadittuja lausuntoja. On kuitenkin huomioitava, että tässä esitetyt tulokset ovat kyseiseen aineistoon sidoksissa, eivätkä siten yleistettävissä paikallisesti tai valtakunnallisesti.

Suurimmassa osassa tapauksista asiantuntijalausuntoa ei siis tämän tutkimuksen mukaan kuitenkaan ollut esitutkinnassa hankittu. Tämä viittaa

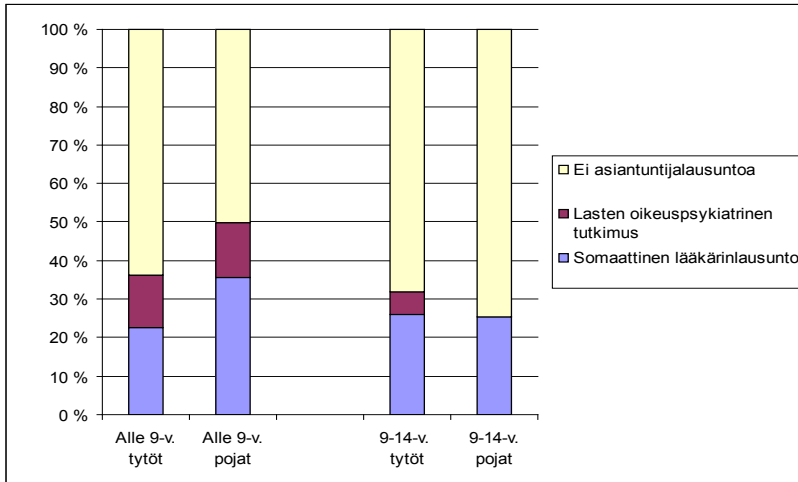

siihen, että asiantuntijalausunto näyttää olevan esitutkinnassa ennemminkin henkilöiden kuulustelujen lisä kuin itsenäinen tutkintatoimenpide. Havainto on mielenkiintoinen, sillä Stakesin ohjeistuksessa lapsiin kohdistuvan pahoinpitelyn selvittämisessä sen sijaan painotetaan nimenomaisesti lääketieteelliseen erotusdiagnostiikkaan, ja sitä käytetään tärkeimpänä pahoinpitelyn osoittajana (Taskinen 2003, 36–37; 41–42). Tähän verrattuna somaattisten asiantuntijalausuntojen lukumäärä erityisesti epäilyissä lapsen pahoinpitelystä on siten melko vähäinen.

Taulukko 10 Esitutkinnassa kerätyt asiantuntijalausunnot eri väkivallan muodoissa, % (N=216).

<i>Asiantuntijalausunto</i>	<i>Fyysinen väkivalta</i>	<i>Seksuaalinen väkivalta</i>
<i>Somaattinen lääkärintlausunto</i>	32	23
<i>Lapsen oikeuspsykiatrinen tutkimus</i>	1	20
<i>Ei asiantuntijalausuntoa</i>	67	57
Yhteensä	100 (N=176)	100 (N=40)

Asiantuntijalausuntoja hankittiin tämän tutkimuksen mukaan jossain määrin eri tavalla myös eri uhriryhmien kohdalla (kuvio 8). Yleisesti ottaen nuorempien uhrien osalta kerättiin hieman enemmän asiantuntijalääkärintlausuntoja kuin vanhempien uhrien. Jos lääkärintlausuntojen hankkimista tarkastellaan sekä iän että sukupuolen mukaan, havaitaan muutamia selkeitä eroja. Eniten somaattisia lääkärintlausuntoja kerätään näytön tueksi alle 9-vuotiaiden poikien osalta, joilla myös lasten oikeuspsykiatriset tutkimukset ovat yleisiä. Vähiten somaattisia lääkärintlausuntoja kerätään 9–14-vuotiaille pojille, joille ei ole myöskään lainkaan tehty lasten oikeuspsykiatrisia tutkimuksia. Tyttöjen joukossa vastaavaa eroa eri-ikäisten uhrien välillä ei ole somaattisten lääkärintlausuntojen hankkimisessa. Alle 9-vuotiailla tytöillä somaattisten lääkärintlausuntojen määrä on kuitenkin pienempi kuin samanikäisillä pojilla.

Kuvio 8 Esitutkinnaassa kerätyt asiantuntijalausunnot eri uhriryhmissä, % (N=171).

3.2 Tutkinnan päättäminen, keskeyttäminen tai avoimeksi jättäminen

Esitutkinnan valmistuttua poliisi toimittaa tapauksen syyttäjälle mahdollista syyteharkintaa varten. Läheskään kaikki poliisille ilmoitetut epäilyt lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä eivät kuitenkaan etene poliisilta syyttäjälle (taulukko 11). Poliisiasiain tietojärjestelmän perusteella syyttäjälle edenneitä oli aineistossa hieman yli puolet (57 %). Tutkinta oli päätetty ilman syyttäjälle lähettämistä kolmanneksessa tapauksista (31 %). Tämä tarkoittaa, että näissä tapauksissa rikosepäilyn tutkinta oli lopetettu esitutkinnaassa. Rikosepäilyn tutkinta saatettiin myös keskeyttää (7 %). Tutkinnan keskeyttämiseen päädytään silloin, kun todistusaineisto esitutkinnan päättämiseksi on puutteellinen eikä uutta todistusaineistoa ole odotettavissa (Helminen ym. 2005, 223)¹⁶. Avoimissa tapauksissa (5 %) jutun käsittely oli yhä käynnissä ja esitutkintaa ei ollut saatu vielä valmiiksi. Kun lukuja verrataan Tilastokeskuksen koko väestöä koskeviin väkivalta- ja seksuaalirikoksiin, havaitaan lapsiin kohdistuvien rikosepäilyjen etenevän muita rikosepäilyjä hieman harvemmin syyttäjälle. Tilastokeskuksen (2007) tarkastelussa

¹⁶ Keskeytetyissä jutuissa esitutkintaa voidaan kuitenkin jatkaa tarvittavan todistusaineiston löytyessä.

poliisilta syyttäjälle oli edennyt 62 % tapauksista, mikä on vain hieman suurempi osuus kuin lapsiin kohdistuvien rikosepäilyjen aineistossa keskimäärin (57 %). Tämän aineiston perusteella epäilyt lapsiin kohdistuneesta väkivalta- tai hyväksikäytöstä etenevät siten syyttäjälle vain hieman harvemmin kuin aikuisiin kohdistuneet vastaavat rikosepäilyt.

Taulukko 11 Tutkinnan tila väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyissä, % (N=216).

<i>Tutkinnan tila</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
<i>Syyttäjälle</i>	124	57
<i>Tutkinta päättynyt</i>	66	31
<i>Tutkinta keskeytetty</i>	15	7
<i>Tutkinta avoin</i>	11	5
Yhteensä	216	100

Taulukkoon 12 on koottu Poliisiasiain tietojärjestelmästä löytyneet perusteet tutkinnan päättämiseksi, keskeyttämiseksi tai avoimeksi jättämiseksi. Yleisin syy tutkinnan päättämiseen kaikilla paikkakunnilla oli *rikoksesta epäillyn nuori ikä*. Jos rikoksesta epäilty oli alle 15-vuotias, rikosepäilyä ei lähetetty edelleen syyttäjälle vaan asia saatettiin joko sovittelutoimiston tai sosiaali-toimiston käsiteltäväksi. Rikoslain 3. luvun 4 § 1. momentin mukaan rikos-oikeudellinen vastuu koskee vasta 15-vuotiaita, jolloin alle 15-vuotiaat eivät ole rikosoikeudellisessa vastuussa muuten rangaistavasta teosta eikä heitä siten voi tuomita rangaistukseen. Poliisilla ei myöskään ole ehdotonta velvol-lisuutta kuulustella kaikkia alle 15-vuotiaita rikoksesta epäiltyjä (Helminen ym. 2005, 336).

Toiseksi yleisin syy tutkinnan päättämiseksi oli se, että asianomistaja ei vaadi rangaistusta. Kyseessä on tällöin niin sanottu asianomistajarikos, joissa asianomistajalla on oikeus päättää rangaistuksen vaatimisesta tai tutkinnan päättamisestä. Yksi tällainen rikos on esimerkiksi lievä pahoinpitely. ETL 3 § 1. momentin mukaan asianomistajarikoksissa esitutkinta toimitetaan vain, jos asianomistaja on ilmoittanut esitutkintaviranomaiselle tai syyttäjälle vaativansa rikokseen syyllistyneelle rangaistusta. Jos asianomistaja ensin vaatii rangaistusta mutta myöhemmin peruuttaa rangaistuvaatimuksensa, tutkinta

on lopetettava. On huomattava, että alle 15-vuotiailla asianomistajilla asianomistajarikoksen rangaistusvaatimuksista päättää käytännössä lapsen huoltaja tai edunvalvoja (ROL 1: 4 §). Mikäli huoltaja on kuitenkin epäiltynä, syyttämispyyntöä ei tarvita (ROL 1: 3 § 2. mom.). Niin ikään jos asianomistaja on alle 15-vuotias, myös lievä pahoinpitely on virallisen syytteen alainen rikos (RL 21: 16 §). Tällä hetkellä oikeusministeriön työryhmä (2009) on myös tehnyt ehdotuksen, jonka mukaan asianomistajarikoksena ei voida pitää lievää pahoinpitelyä, joka kohdistuu alle 18-vuotiaaseen, joka on tekijästä erityisen riippuvaisessa asemassa.

Jos suoritettua esitutkinnan perusteella ei löydy perusteltuja syitä epäillä rikoksen tapahtuneen, poliisi saattaa päättää tutkinnan toteamalla, että *teossa ei ole tapahtunut rikosta*. Näitä tapauksia aineistossa oli joka kymmenes. Eirikokseksi luokitellut ilmoitukset saattoivat olla esimerkiksi väärinkäsityksistä tai vahingoista johtuvia. Niissä asianosaisilla ei ollut korvausvaatimuksia esitettäväksi, ja asia ehdittiin sopia asianosaisten kesken. Ilmoitus saatettiin todeta ei-rikokseksi myös vakavammissa rikosepäilyissä, joissa useiden tutkintatoimenpiteiden jälkeen ei noussut esiin asioita, joiden perusteella tutkintaa olisi jatkettu. Näistä tapauksista esimerkkinä ovat hyväksikäyttöepäilyt, joiden taustalla oli muita syitä, kuten lapsen vanhempien välinen huoltoriita (ks. taulukko 13, rikosilmoitus 1).

Tekijän ollessa tuntematon rikosepäilyä ei myöskään voitu lähettää syyttäjälle, ja tutkinta keskeytettiin. Näitä tapauksia oli aineistossa lähinnä suurella paikkakunnalla, ja ne tapahtuivat yleensä julkisella tai puolijulkisella paikalla, kuten kadulla tai pihapiirissä. Kyseessä saattoi olla esimerkiksi yhtäkkiä tapahtuva kimppuun käyminen. Näissä tapauksissa asianomistaja pystyi yleensä kertomaan tekijästä vain ulkoiset tuntomerkit, mikä ei riittänyt sopivan tekijän löytymiseen.

Esitutkinta päätetään poliisin puolella myös silloin, jos syyttäjä määrää *esitutkinnan rajoittamisesta*. Aineistoon sisältyi kaksi tällaista tapausta. Toisessa oli kyse kustannusperusteisesta rajoittamisesta (ETL 4 § 4. mom.)¹⁷. Toisessa tapauksessa oli kyse esitutkinnan rajoittamisesta seuraamusluonteisen syyttämättäjäyttämisen nojalla. Näitä perusteita ovat vähäisyys-, nuoruus-, kohtuus- tai konkurrenssiperuste (ROL 1: 7 § ja 8 §).

---

17 Kustannusperusteisessa rajoittamisessa syyttäjä voi tutkinnanjohtajan esityksestä määrätä esitutkinnan lopettamisesta, jos tutkinnasta aiheutuvat kustannukset olisivat selvässä epäsuhteessa tutkittavana olevan asian laatuun ja siitä mahdollisesti odotettavaan seuraamukseen.

Taulukko 12 Perusteet tutkinnan päättämiseksi tai keskeyttämiseksi, %
(N=216).

<i>Peruste</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
<i>Rikoksesta epäilty on alle 15-vuotias</i>	28	35
<i>Asianomistaja ei vaadi rangaistusta</i>	24	30
<i>Teossa ei ole tapahtunut rikosta</i>	8	10
<i>Tekijä on tuntematon</i>	5	6
<i>Syyttäjä määrännyt esitutkinnan rajoittamisesta</i>	2	2
<i>Muu syy¹</i>	4	5
<i>Ei merkintää perusteesta²</i>	10	12
Yhteensä	81	100

¹ Poliisin luokitelma muu syy. Koskee esim. ikätovereiden välisiä väkivaltatapauksia, joissa juttu lähetetty sovittelutoimistoon.

² Jutuista, joihin perustetta ei ollut kirjattu, suurin osa oli keskeytettyjä.

Taulukossa 13 on kuvattu muutamia esimerkkitapauksia esitutkintavaiheeseen päätyneistä jutuista. Esimerkeissä on kyse yksittäisistä tapauksista, mutta ne havainnollistavat lapsiin kohdistuvien rikosasioiden etenemiseen liittyviä ongelmia tapauskohtaisesti. Lapsen seksuaalisissa hyväksikäytöissä tutkinta voitiin päättää ei rikosta -perusteella silloin, kun tutkinnassa ei saatu useista tutkintatoimenpiteistä huolimatta tukea rikosepäilylle (taulukko 13, rikosilmoitus 1). Tällöin suoritettujen tutkintatoimenpiteiden ei riittäneet jutun saattamiselle syyteharkintaan. Valtaosassa jutut olivat päätyneet esitutkintaan epäillyn nuoresta iän vuoksi. Tällaiset ikätovereiden väliset tappelutillat olivat tyypillisiä erityisesti kouluikäisille pojille (ks. myös Humpppi 2008). Pahoinpitelyrikosten etenemisessä merkittävä vaikutus on rikosnimikkeeseen käytöllä. Jos rikosnimikkeeksi esimerkiksi yli 15-vuotiaan nuoren kohdalla kirjataan lievä pahoinpitely, asianomistaja voi itse katkaista jutun käsittelyn (taulukko 13, rikosilmoitus 3).

Taulukko 13 Esitutkintavaiheeseen päätyneet rikosepäilyt rikosprosessissa.

<i>Rikosilmoitus</i>	<i>Tutkintatoimenpiteet</i>	<i>Tutkinnan tila ja peruste</i>
1. Sosiaaliviranomaisen ilmoittama tutkintapyyntö, jossa lapsen äidille on herännyt epäily lapsen isän käyttävän seksuaalisesti hyväkseen heidän yhteistä, alle 3-vuotiasta lastaan.	Huoltajan kuulustelu asianomistajana, rikoksesta epäillyn kuulustelu, lääketieteellinen lausunto. Em. perusteella ei ole syytä epäillä rikosta.	Esitutkinta päätetty. Todettu ei rikosta.
2. Nuorisoporukan tappelutilanne, jossa 13-vuotias poika pahoinpitelee 14-vuotiasta poikaa lyömällä muutaman kerran.	Tapauksen asianosaisia puhuteltu ja ilmoitettu tapahtuneesta asianomistajan huoltajalle. Tapauksesta laadittu lastensuojeluilmoitukset.	Esitutkinta päätetty ilman syyttäjälle lähettämistä, sillä rikoksesta epäilty on alle 15-vuotias.
3. Nuorisojoukon tappelutilanne, jossa 15-v. poikaa lyöty ja potkittu päähän. Seurauksena kuhmu ja nirhaumia kasvoissa ja muualla vartalossa. Rikosnimikkeenä lievä pahoinpitely.	Tapauksen asianosaisia puhuteltu ja ilmoitettu tapahtuneesta asianomistajan huoltajalle. Tapauksesta laadittu lastensuojeluilmoitukset.	Esitutkinta päätetty ilman syyttäjälle lähettämistä, sillä kyseessä on asianomistajarikos ja asianomistaja on peruuttanut vaatimuksensa.

4 POLIISINTOIMINTA JA ALUEELLISET EROT

Tässä luvussa tarkastelen poliisin toimintaa epäilyissä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä rikostutkijoiden ja tutkinnanjohtajien haastattelujen perusteella. Toiminnalla tarkoitan tässä tutkimuksessa käytäntöä, jonka mukaan rikosepäilyjen tutkinta poliisilaitoksilla toteutetaan. Toimintaa yleisellä tasolla sääntelee pääasiassa esitutkintalaki ja sisäasianministeriön ohjeistus Lapsen kohtaamisesta poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa (ks. tämän artikkelin luku 1.1.). Ohjeistuksesta huolimatta käytännön tutkinnassa on eroja sekä yksittäisen poliisilaitoksen sisällä että poliisilaitosten välillä.

Haastattelujen perusteella yksittäisten poliisilaitosten käytännön toimintamalliin ja esitutkinnan suorittamiseen vaikuttaa, kuinka vahvasti lapsiin kohdistuneiden rikosasioiden tutkinta on keskitetty tietylle tutkintaryhmälle. Paikkakunnan 1 poliisilaitoksella epäilyjä lapsen kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä tutkii keskitetysti muutama rikostutkijaryhmä. Muilla paikkakunnilla lapsiasioihin erikoistuneita rikostutkijoita ja tutkinnanjohtajia on poliisilaitoksella yksi tai kaksi. Jonkinasteisesta keskittämisestä huolimatta kaikki epäilyt lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä eivät mene keskitetysti tietylle tutkintaryhmälle, vaan myös muut tutkintaryhmät saattavat saada juttuja käsiteltäväksi. Esimerkiksi paikkakunnalla 2 henkilötötilanne vaikuttaa siihen, kuka henkilö juttua tutkii:

”Siinä, kenelle se juttu menee tutkittavaksi, ei ole mitään tiukkaa sääntöä. Riippuu siitäkin, mihin aikaan se juttu tulee. Jos se tarvitsee heti toimenpiteitä ja koulutuksen saanut tutkija ei ole paikalla, niin se on järkevää laittaa jollekin muulle että päästään jutussa nopeasti alkuun. Mutta kyllä käytännössä koulutuksen saaneelle tutkijalle tulee valtaosa näistä jutuista. Meillä on se ongelma, että ryhmässä, johon nämä jutut pääsääntöisesti tulevat, pitäisi olla toinenkin, joka näitä juttuja ottaisi.”

Esitutkinnan sujuminen lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttötapausten tutkinnassa on tämän tutkimuksen mukaan melko paljon riippuvainen siitä, kenelle tutkijalle ja tutkintaryhmälle rikosepäilyjen tutkinta on keskitetty. Tämä tuli esiin sekä poliisien että myöhemmin syyttäjien haastatteluissa (ks. myös artikkeli IV, luvut 5.1. ja 6.3). Erot esitutkinnan laadussa tulivat haastatteluissa esiin pääasiassa poliisien saamassa koulutuksessa, asiantuntemuksen luonteessa, ikärajojen ja muun ohjeistuksen tiedostamisessa ja käytännön mahdollisuuksissa kuulustelujen suorittamiseen. Isoimman paikkakunnan poliisilaitoksilla henkilökunta oli käynyt erikoiskoulutusta enemmän kuin pienemmillä paikkakunnilla. Paikkakunnan 1 poliisilaitoksella erikoiskoulu-

tusta oli saatu kursseilla ja seminaareissa, ja viranomaisyhteistyön ja verkoston kehittämistä oli myös pidetty yllä.

Erot koulutuksessa korostuivat hyvin paljon paikkakuntien välillä. Paikkakunnan 3 poliisilaitoksella koulutusta lapsiin kohdistuvan väkivallan tai hyväksikäytön tutkintaan ei juuri ollut, ja asiantuntemus oli saatu ainoastaan aikaisempien kokemusten ja muiden viranomaisten konsultoinnin kautta. Koulutuksen puute näkyikin tutkijoilla muun muassa ikärajojen tiedostamisessa ja käytännön kuulustelujen suorittamisessa. Koulutuksen puuttuessa toimintamallia ohjasi enemmän muiden viranomaisten konsultoiminen ja tapauskohtainen harkinta. Seuraavassa puheenvuorossa tutkija kertoo omasta kokemuksestaan lapsiin kohdistuvien rikosepäilyjen tutkinnassa oman paikkakuntansa poliisilaitoksella. Paikkakunta on kooltaan keskimääräistä pienempi:

”Minulla on rikostutkijan peruskoulutus eli en ole saanut seksuaalirikoksiin erillistä koulutusta. Näitä lasten videohaastatteluja määhän teen sen perusteella, mitä olen oppinut työtä tehdessäni. Yhdelle tutkijalle on ne perusteet selvitetty. Meillä ei myöskään ole välineitä sitä varten, meillä on videokamera mutta meillä ei ole asianmukaisia huoneita lasten kuulemista varten. On ollut puhe, että alle viisitoistavuotiaat laitettaisiin asiantuntijatyöryhmän kuultavaksi, mutta se taas tietysti että millainen se tapaus on. Että ne tapaukset ovat niin moninaisia että ei voida semmoista viivaa vedellä.”

Edellisessä puheenvuorossa käy ilmi, että kaikilla lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttötapausten tutkinnasta vastaavilla tutkijoilla ei ole asianmukaista erikoiskoulutusta kyseiseen tehtävään. Haastattelujen perusteella koulutuksen tarve on erityinen pienten paikkakuntien poliisilaitoksella, joissa koulutettuja tutkijoita on usein vain yksi. Myös poliisilaitosten puutteelliset resurssit asettavat haasteita esitutkinnan suorittamiselle. Koulutuksen ja resurssien puutteellisuudesta johtuen käytännöt eri poliisilaitosten välillä voivat olla hyvin suuria. Haastatteluiden perusteella yhtenäinen, valtakunnallinen toimintamalli esimerkiksi ikärajojen noudattamisessa näyttää siten puuttuvan. Tulos on mielenkiintoinen suhteessa sisäasiainministeriön (2006) ohjeistukseen, jonka tavoitteena oli nimenomaan toimintamallien yhtenäistäminen.

Myös saman paikkakunnan sisällä esiintyi eroja asiantuntemuksessa ja käydyssä koulutuksessa. Erot esitutkinnassa olivat paikannettavissa siihen, mille tutkintaryhmistä kyseinen juttu oli annettu tutkittavaksi. Varsinkin tavanomaisimmat pahoinpitelytapaukset saattavat mennä sattumanvaraisesti minkä tahansa yksikön hoidettavaksi, jolloin esitutkinnan suorittaminen lain

mukaisesti ei välttämättä toteudu esimerkiksi lapsen kuulustelun suhteen (ks. myös artikkeli IV, luku 6.3). Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttötapausten, yhtä lailla kuin muidenkin rikostyyppien, luonne ja vakavuus vaihtelevat, jolloin esitutinnan ja prosessin toimivuuden takaamiseksi kaikkia ei ole mielekästä laittaa saman ryhmän tutkittavaksi. Tutkintaryhmissä, jotka käsittelevät tavanomaisia rikoksia ja joissa tutkintaan tulevat jutut vaihtelevat rikostyyppien mukaan laidasta laitaa, ”ei varsinaisesti asiantuntevasta ole. Silloin, jos siihen liittyy tällaista seksuaalista väkivaltaa, olemme pyrkineet naispuolista tutkijaa käyttämään. Mutta kuka tahansa näistä meidän tutkijoista saattaa saada tällaisen asian tutkittavaksi.” Näin ollen eroissa on kyse siitä, mille tutkintaryhmille, tutkijoille ja tutkinnanjohtajille rikosepäilyjen tutkinta keskitetään.

Vaikka tutkijoiden käytännön kokemuksessa ja ammattitaidossa on eroja, tutkinnanjohtajat eivät näneet tarvetta lainsäädännön muuttamiselle ja kuulusteluvastuun siirtämiselle muille viranomaisille. Erityisesti koulutusta saaneiden tutkijoiden ryhmissä tutkinnanjohtajat luottivat tutkijoiden ammattitaitoon ja katsoivat, että poliisin osaaminen riittää lapsen kuulustelemiseen. Lapsen kuulustelu onnistuu poliisin ammattitaidolla silloin, kun kuulustelija on koulutuksen käynyt tutkija. Poliisien tekemiä lasten haastatteluja leimaa siten ensisijaisesti totuuden tavoittelun intressi:

”Ainakin minun ryhmissä tutkijat ovat varsin pitkälle koulutettu siihen tehtävään. Eli se puhuttelu on kyllä monesti jopa ammattitaitoisempaa kuin jollakin muulla viranomaisella. Koska se tapahtuu aika lailla objektiivisesti, se tapahtuu myös suoraan. Riippuu tietysti lapsen ikätasosta, kysytään asioita asioilla eikä kierrellä. Ehdottomasti pyritään välttämään sanojen suuhun laittamista. Kyllä mä luotan siihen tutkijoiden ammattitaitoon.”

Edellisessä puheenvuorossa tutkinnanjohtaja tekee erottelun poliisien ja muiden viranomaisten välillä ja korostaa poliisien kuulustelutekniikoiden olevan rikoksen selvittämisen kannalta jopa ammattitaitoisempia kuin muilla ammattiryhmillä. Puheenvuorossa tulee esille se, miten eri viranomaiset lähestyvät väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjä eri tavoin. Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttötapausten selvittämisessä rikostutinnan näkökulmasta ensisijaisena tavoitteena on rikoksen selvittäminen, kun taas toisilla viranomaisilla tavoite voi olla enemmänkin lastensuojelullinen tai hoidollinen. Tämä tavoitteiden eroavaisuus heijastui myös muissa tutkijoiden ja tutkinnanjohtajien haastatteluissa: informaation saaminen saattoi joissain tapauksissa mennä lapsen edun edelle (ks. artikkeli I, luku 3). Tästä esimerkkinä toimii tapaus, jossa lasta haastateltiin yhteensä neljä kertaa:

kaksi kertaa poliisi ja kaksi kertaa asiantuntija. Alun perin lapsi oli kertonut pahoinpitelystä lääkärin vastaanotolla, mutta tätä kertomusta ei saatu millään tavoin tallennettua. Tämän jälkeen poliisi ja myöhemmin asiantuntija yrittivät useampaan kertaan kuulustella lasta. Tarvittavaa kuulustelukertomusta ei kuitenkaan saatu. Stakesin ohjeistuksessa lapsen edun mukaisiksi kuulustelukerroiksi on katsottu enintään kolme kuulustelukertaa (Taskinen 2003). Käytännössä tulee kuitenkin vastaan tapauksia, joissa ohjeistusta ei täysin pystytä noudattamaan.

Tyypillistä väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen tutkinnassa on tapauskohtainen harkinta. Tämä tuli esiin lähes kaikkien poliisien haastatteluisa. Käsiteltäviksi tulevat rikosasiat ovat moninaisia, ja poikkeustilanteita tulee usein vastaan. Tästä syystä tutkittavaksi tulevat jutut saattavat usein olla myös erityiskoulutuksen käyneille poliiseille haasteellisia. Seuraavassa luvussa eritellään näitä tutkijoiden ja tutkinnanjohtajien kokemia vaikeuksia, joita lapsiin kohdistuvien rikosepäilyjen tutkinta pitää sisällään.

5 POLIISIEN KÄSITYKSET ESITUTKINNAN VAIKEUKSISTA

Epäilyt lapsiin kohdistuneista rikoksista ovat haastattelujen perusteella poliiseille vakavia ja hankalasti tutkittavia tapauksia. Poliisit suhtautuvat lapsiin kohdistuneisiin rikosasioihin vakavuudella, ja vähättelyä näiden rikosepäilyjen luonteesta ei haastateluisa esiintynyt. Tutkijoiden sanoin näitä rikosepäilyjä ”*verrataan kiireellisyysluokassa henkirikostutkintaan*” ja ”*lieviä pahoinpitelyjä ei ole näistä jutuista juurikaan kirjattu*”. Vaikka lapsiin kohdistuviin väkivalta- ja hyväksikäyttötapauksiin suhtaudutaan kuten muihinkin vakaviin henkeen ja terveyteen kohdistuviin rikoksiin, ne samalla kamppailevat tärkeysjärjestyksestä muiden vakavien rikosepäilyjen kanssa:

”Tämähän on äärimmäisen komplisoitunutta tutkintaa. Tämä ei ole todellakaan yksinkertaista. Se vaikeus on siinä, kun meillä ei ole semmoista järjestelmää ja sellaisia ihmisiä, jotka vain näihin asioihin keskittyisi, vaan he keskittyvät kaikkiin muihinkin yhtä lailla vakaviin rikoksiin. Ja silloin nämä taistelevat paikastansa sen rikostutkijan ajassa nämä jutut, kun verrataan tapoihin tai muihin vakaviin rikoksiin.”

Poliisien haastattelujen perusteella suurimmaksi esitutkinnan ongelmakohdaksi koettiin esitutkinnan vaihteleva taso. Poliisilla ei ole yhtenäistä valtakunnallista toimintamallia lapsiin kohdistuvien rikosepäilyjen käsittelyyn, joten erot eri paikkakuntien välillä ja myös yksittäisten poliisien välillä voivat

olla erittäin suuria. Tämä vaikeuttaa paitsi rikosprosessin etenemistä muissa vaiheissa myös poliisien omaa työtä esitutkinnan aikana. Poliisit tunnistivat oman toimintansa kirjavuuden ja koulutuksen puutteet, minkä toivat melko avoimesti esiin erityisesti rikostutkijat.

5.1 Lapsen aseman huomioiminen

Rikostutkinta lapsiin kohdistuneissa vakavissa rikosasioissa on valtaosin keskitetty erityiskoulutuksen saaneille rikostutkijoille tai tietyille tutkintaryhmille. Tavanomaisimmissa väkivaltatapauksissa lasta kuulustelevat muut tutkintaryhmät tai tutkijat. Erikoiskoulutuksen käyneet tutkijat olivat haastattelutilanteessa tietoisia sisäministeriön ohjeistuksesta, aiheeseen liittyvästä kirjallisuudesta sekä Stakesin mallista lapsen kuulusteluun. Yhden ja saman mallin noudattaminen jokaisessa tapauksessa mainittiin kuitenkin ongelmalliseksi, sillä tapauskohtaista harkintaa juttuihin tarvitaan aina. Yhdenäisen toimintamallin tarve mutta samalla sen muodostamisen vaikeus on tullut esille myös aiemmassa tutkimuksessa (Tolvanen & Vuento 2004). Lasten kuulustelutilanteiden haasteiksi mainittiin muun muassa kehitystasojen erot samanikäisillä lapsilla, lapsen luottamuksen ansaitseminen kuulustelutilanteessa, huoltajan läsnäolon kielteinen vaikutus kuulusteluun, lapsen taipumus suojella vanhempiaan rikosepäilyn tutkinnassa, eri viranomaisten risteävät toimintamallit ja -intressit sekä vaihtelevat kuulustelukäytännöt ja yhteisen mallin puuttuminen. Osin vastaavanlaisia tuloksia on saatu myös muissa tutkimuksissa. Kirjallisuudessa on kiinnitetty huomiota muun muassa lapsen iän, sukupuolen, tekijän ja uhrin välisen suhteen, teon vakavuuden sekä haastattelutekniikoiden vaikutuksista haastattelutilanteeseen ja sen lopputuloksiin (Lippert ym. 2009; Lamb ym. 2008; 19–40; Hershkowitz 2009). Kuulustelutilanteet ovat moninaisia, ja osa poliiseista tiedostaa kuulusteluun sisältyvät haasteet varsin hyvin. Lapsen aseman huomioiminen ja lapsen edun toteutuminen katsottiin tärkeäksi, joskaan ei aina toteutuvaksi, tavoitteeksi.

Lapsen iän ja kehitystason arviointi poliisikuulustelua varten osoittautui yleisesti hankalaksi tehtäväksi. Sisäministeriön ohjeistuksen mukaan poliisi kuulee yli 6-vuotiaita lapsia itse, ja tätä nuoremmat ohjataan asiantuntijoiden kuultavaksi. Asiantuntijoiden kuultavaksi voidaan ohjata myös lapsi tai nuori, jolla kehitystason vuoksi ei ole riittäviä edellytyksiä poliisikuulusteluun. Haastatteluiden perusteella ikäraajat poliisiin ja asiantuntijan suorittamaan kuulusteluun vaihtelivat kuitenkin rikostutkijoiden mukaan 5–15-vuoden välillä. Osa tutkijoista ei ollut lainkaan tietoisia näistä ikärajoista. Täsmällisistä ikärajoista huolimatta lapsen kehitystason arviointi koettiin ongelmalliseksi, sillä samanikäisten lasten kehitystasot voivat vaihdella suuresti.

Lapsen erityisaseman huomioimisessa rikosprosessin kulussa on tärkeä rooli sillä, kuinka lapsen kuulusteluun valmistaudutaan. Lapselle on tehtävä selväksi erot totuuden ja valheen välillä, ja lapsen jännitys on pyrittävä minimoimaan ennen varsinaisen kuulustelun alkamista. Lapseen on pyrittävä luomaan hyvä haastattelusuhde, ja varsinaisiin kuulustelukysymyksiin etenemisen tulee tapahtua vaiheittain. (Haapasalo 2000, 118). Mahdollisuudet tämäntyyppiseen lapsen kuulusteluun valmistautumiseen ovat hyvin paljon kiinni tutkijasta. Kysyttäessä tutkijoilta lapsen kuulusteluun valmistautumisesta isommalla paikkakunnalla valmistautumisessa oli kyse lähinnä lapsen taustatietojen selvittämisestä ennen kuulustelua ja käytännön tilajärjestelyiden hoitamisesta. Pienemmän paikkakunnan poliisilaitoksella tapana oli, että lapsen kanssa pyrittiin viettämään aikaa ja tutustumaan lapseen ennen kuulustelua. Haastattelujen perusteella lapsen kuulusteluun valmistautumisessa on kyse paitsi haastattelijan omasta motivaatiosta myös aika- ja henkilöstöresursseista haastatteluun valmistautumiseen, minkä vuoksi kuulusteluiden käytännöissä voi olla suuria eroja.

Ennen lapsen kuulustelua tulee tehdä päätös siitä, suorittaako kuulustelun poliisi vai asiantuntija. Päätös on usein tapauskohtainen. Poliisien haastatteluissa kävi ilmi, että tapauskohtaista harkintaa vaativissa jutuissa psykologinen ja hoidollinen ajattelumalli astuu mukaan poliisien ajattelutapoihin. Poliisit haluavat rikoksen selvittämisen ohella myös käsitellä lasta oikein ja varmistaa lapsen saavan rikosprosessin kuluessa lapsen kehitystasolle sopivaa kohtelua. Tämäntyyppinen lapsen edun huomioiminen toteutuu erityisesti tapauksissa, joissa lapsen psyykinen tila edellyttää hoidollisia toimenpiteitä ja muiden viranomaisten toimia. Hoidollisen intressin huomioimisessa on kyse myös resursseista, minkä vuoksi rikostutkinnan näkökulmasta päätös lapsen kuulustelusta ja mahdollisista muiden viranomaisten toimista täytyy harkita yksilö- ja tapauskohtaisesti.

5.2 Tutkintaa hidastavat lausunnot

Tutkijoilla ja tutkinnanjohtajilla oli erilaisia kokemuksia asiantuntijalausuntojen toimivuudesta osana lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttötapausten tutkintaa. Tässä yhteydessä asiantuntijalausunnolla tarkoitetaan asiantuntijakuulusteluun pohjautuvaa lausuntoa, tavallisimmin lapsen oikeuspsykiatrisen työryhmän laatimaan lausuntoa. Valtaosa poliiseista piti asiantuntijalausuntoja hyödyllisinä rikoksen selvittämisen kannalta. Poliisien mukaan asiantuntijakuulustelujen ja niistä laadittujen lausuntojen avulla esitutkinnassa saadaan arvokasta tietoa tapauksen selvittämisen kannalta. Osa poliiseista kuitenkin koki, että asiantuntijalausunnot viivästyttävät poliisin tekemää rikostutkintaa joko merkittävästi tai ainakin jossain määrin. Tämä

ongelma vaihteli paikkakunnittain siten, että paikkakunnalla 1 lausuntojen viivästyminen koettiin muita paikkakuntia suuremmaksi ja lausuntojen viivästyminen nousi suureksi ongelmaksi kaikilla lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttötapausten tutkintaan keskittyneillä tutkijoilla tai tutkinnanjohtajilla. Paikkakunnilla 2 ja 3 ongelma oli haastattelujen perusteella huomattavasti pienempi. Ongelmat asiantuntijalausuntojen viivästyemisessä liittyivät enimmäkseen lasten oikeuspsykiatrisen tutkimuksen perusteella laadittuihin lausuntoihin. Somaattisiin lausuntoihin, kuten terveyskeskuslääkäriinlausuntoihin, ei liittynyt vastaavaa viivytystä.

Lapsiin kohdistuneiden rikosasioiden selvittäminen tulisi esitutkinnassa hoitaa kiireellisenä (Sisäasiainministeriö 2006). Tämän vuoksi esitutkinnan viipyminen koetaan poliisien keskuudessa turhauttavana sekä asianomistajan ja rikoksesta epäillyn oikeusturvaa vaarantavana. Haastatteluiden perusteella poliiseilla on kokemus, että lausuntojen viivästyisestä johtuen poliisin vastuulla olevan esitutkinnan keskeiset periaatteet voivat vaarantua ja ministeriön ohjeistusten vaatimukset eivät täyty. Seuraavassa puheenvuorossa tutkija kuvaa asiantuntijalausunnoista aiheutuvaa viivästyystä paikkakunnan 1 poliisilaitoksella:

”Se aikajänne, jolloin se asiantuntijakuulustelu suoritetaan ja se lausunto on meillä, on liian pitkä. Stakesin ohjeistuksessa todetaan, että jos viranomainen vastaanottaa poliisilta jonkun virka-apupyynnön, niin sen lausunnon pitäisi olla tietyssä ajassa poliisilla. Mutta täällä meillä on aika usein käynyt niin, että kun se lähetetään se virka-apupyynnö yliopistolliseen sairaalaan, niin se ensimmäinen kontakti sieltä meihin päin on se viranomaispalaveri. Mikä tarkoittaa että siellä kokoontuu se työryhmä, poliisi, sosiaalityöntekijä ja se työryhmä puhumaan tästä lapsesta. Tämä saattaa tapahtua viikkoja ja jopa kuukausia sen virka-avun lähettämisestä. Sitten sen lapsen kuuleminen alkaa jopa yli vuosikin myöhemmin. Sitten kun sitä lasta on kuultu, ja se työryhmän laatima lausunto esitutkintaa varten on poliisilla, niin pahimmat esimerkit on siellä kolmessa vuodessa. Se on kestämätön tilanne sen lapsen mutta myös rikoksesta epäillyn, kaikkien kannalta. Se on sellainen ilmassa roikkuva asia.”

Puheenvuorossa tutkija havainnollistaa, millaisena prosessina virka-apupyynnönä lähtevät lausuntopyynnöt näyttäytyvät poliisin esitutkinnan näkökulmasta. Poliisin näkökulmasta ensimmäinen tavoite olisi suorittaa lapsen oikeuspsykiatrisen haastattelu, jotta esitutkinta saataisiin valmiiksi ja jotta juttu voitaisiin lähettää syyttäjälle harkintaan. Käytäntönä kuitenkin on, että poliisin tarpeeseen

saada asiantuntija-apua reagoidaan ensin viranomaispalaverilla, ja varsinaiseen kuulusteluun päästään vasta pitkän ajan kuluttua esitutkinnan alkamisesta. Poliisien näkökulmasta asiantuntijakuulustelujen ja niistä laadittujen lausuntojen keston taustalla ovat siten paitsi resurssit myös viranomaisten risteävät intressit. Haastattelujen perusteella poliisit kokevat, että kyse on erilaisista tavoitteista ja intresseistä esitutkintaviranomaisten ja asiantuntijakuulustelua suorittavien viranomaisten välillä. Asiantuntijakuulustelussa lapsen kuulustelun kiireellisyyttä ei poliisien mielestä huomioida, vaan lapsen hoidollinen näkökulma ajaa esitutkinnan vaatimusten edelle. Poliisin tarve kuulustella lasta mahdollisimman nopeasti esitutkintaa varten ei tällöin toteudu, ja poliisi ei saa tarvittavaa virkapua asiantuntijoilta. Seuraavassa puheenvuorossa tutkinnanjohtaja erittelee eri viranomaisten risteäviä intressejä paikkakunnalla 1:

”Lähtökohta on, että lapsi täytyisi saada mahdollisimman nopeasti puhuteltua. Tietysti siellä asiantuntijaryhmässä sitten perustellaan lapsen traumaattisuutta, että onko se sitten hyväkään että lasta ihan verekseltään ja tuoreeltaan näihin tilanteisiin lähdetään viemään. Mutta esitutkintaviranomaisen näkökulmasta kyllä lähtökohta on se, että mitä nopeammin me saadaan epäiltyyn rikokseen tukea, sen parempi. Erityisesti jos on epäselvää, onko rikos tapahtunut, tai jos rikos on tapahtunut, mihinkä me pystytään se epäily kohdistamaan, ja sitten tutkintaa viemään pakkokeinoin ja hankkimaan sitä todistusaineistoa. Jos meillä ei ole sitä informaatiota, ja kysymys että mistä me saadaan sitä informaatiota, on se lapsi. Niin ongelmia on käytännössä tullut, että me ei olla käytännössä saatu sitä edes ensi puhuttelua kohtuujassa.”

Viranomaisten erilaisista intressien vuoksi osa poliiseista piti myös asiantuntijakuulustelujen sisältöä ongelmallisena esitutkinnan näkökulmasta. Poliisin suorittamassa kuulustelussa ja asiantuntijakuulustelussa on erilaiset lähtökohdat, mikä heijastuu kuulusteluiden ja lausuntojen sisältöön. Yksi tutkijoista luonnehti asiantuntijakuulustelua pehmeämmäksi vaihtoehdoksi poliisikuulustelulle, mutta tarvittavan tiedon saamisen kannalta tällainen lähestymistapa ei välttämättä ollut paras mahdollinen:

”Koen ongelmaksi, kun he ovat psykologeja, niin haastattelija ei pääse asiaan vielä kolmessa vartissakaan. Tuntuu että lapselle annetaan siimaakin, jos hän vähän väistää kysymystä niin sitten peruutetaan. Ja tässä on eri lähtökohta, siellä asiantuntijakuulustelussa lapsi saa leikkiä samaan aikaan kun taas täällä poliisilla vain istutaan ja mietitään. Uudet lelut häiritsevät lapsen keskittymistä.”

Poliisien näkökulmasta asiantuntijalausunnot näyttävät siten perusteellisilta, aikaa vieviltä ja lapsen hoidollista näkökulmaa korostavilta. Poliisit tekevät puheenvuoroissaan selkeän erottelun rikostukinnallisen tai oikeuspsykiatrisen ja erilaisiin hoidollisiin menetelmiin perustuvan lähestymistavan välillä. Siinä missä poliisin tekemässä lapsen kuulustelussa on selkeä totuuden tavoittelun intressi, asiantuntijan tekemä kuulustelu painottaa lasta tulkitsevaa, ymmärtävää ja hoidollista näkökulmaa. Sama ristiriita ja näkemusero oikeuspsykologisen ja terapeuttisten suuntausten välillä on tuotu esiin myös kirjallisuudessa (esim. Finnilä-Tuohimaa 2008, 437–438). Esimerkiksi jotkut kliinikot ovat nähneet seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi joutumisen psykiatrisena diagnoosina tai oireyhtymänä (Summit 1983), jolloin myös tällaisten tutkimusten lähtökohdat poikkeavat hyvin olennaisesti rikostutkinallisista lähtökohdista. Osin tästä syystä osa mielenterveyden ammattilaisista on kokenut oikeuspsykologisen lähestymistavan ja sen tutkimustradition vieraaksi. Tästä johtuen tutkimuksia, jotka keskittyvät yksinomaan rikoksen selvittämiseen, on mielenterveyden ammattilaisten parissa haluttu täydentää erilaisilla tulkitsevilla ja ymmärtävillä näkökulmilla. Nykyisin oikeuspsykologisen tutkimuksen traditio on Suomessa omaksuttu osaksi erityisesti väkivaltarikollisuuden tutkintaa (Santtila & Weeizmann-Henelius 2008). Esimerkiksi todistajapsykologian parissa on käsitelty lapsen lausunnon ja sen luotettavuuden arvioimista erityisesti rikosoikeudelliselta kannalta (Lahtinen 2008, 176–196; Haapasalo 2000, 83–122).

Haastatteluissa tuli myös ilmi, että asiantuntijakuulustelujen perusteellisuudesta huolimatta niiden perusteella laadituista lausunnoista ei välttämättä saa vastauksia niihin kysymyksiin, joista esitutkinnassa ollaan kiinnostuneita. Turhauttavana koettiin poliisien keskuudessa se, että aikaa vievästä tutkimuksesta huolimatta lausunnon sisällöstä ei saatu esitutkintaan mitään uutta tietoa. Tämä oli tyypillistä erityisesti seksuaalisen hyväksikäytön yhteydessä laadituille somaattisille lääkärin lausunnoille, jotka hankitaan lapsen oikeuspsykiatrisen tutkimuksen yhteydessä. Lähes kaikki lapsen kuulusteluun erikoistuneet poliisit toivat esiin, että asiantuntijakuulustelussa saatu tieto vastasi täysin sitä, mitä he itse olisivat omassa kuulustelussaankin saaneet. Jos lapsi ei asiaa kuulustelevalle poliisille kerro, vain harvoin tai lainkaan hän sitä kertoo myöhemmissä haastatteluissa muille viranomaisillekaan:

”Tähän mennessä ei ole tullut yhtään sellaista haastattelua vastaan, ettei olisi itekin samaa asiaa saanut esille. Mutta toisaalta se on se luotettavuus siinä, otan itekin mielellään sieltä asiantuntijalausunnon että varmistun tapauksesta. Koska useinhan siellä lausunnoissa lukee, että ei voida osoittaa että näin on tapahtunut mutta ei voi myöskään pois sulkea sen mahdollisuutta.”

Puheenvuorossa tutkija viittaa siihen, että asiantuntijalausuntojen rooli ei ole niinkään tuoda uutta tietoa tapaukseen vaan pikemminkin varmistaa tutkimusten luotettavuus. Poliisien näkökulmasta asiantuntijalausunnot vahvistavat sen, mikä on käynyt selväksi jo esitutkinnassa. Tyypillistä on, että asiantuntijoiden tekemillä tutkimuksilla ei voida osoittaa teon tapahtuneen, mutta sen mahdollisuutta ei voida sulkea poiskaan. Tämä johtuu siitä, että seksuaalisesta hyväksikäytöstä vain harvoin jää fyysinen, lääketieteellinen todiste (Heger, Ticson, Velasquez & Bernier 2002). Tällaisissa tapauksissa poliisit kokivat asiantuntijalausunnon rikoksen selvittämisen kannalta tarpeettomana. Jos asiantuntijalausunnoista ei saada minkäänlaista tukea, poliisin täytyy muun näytön puuttuessa päättää tutkinta ilman syyttäjälle lähettämistä. Jotta asiantuntijalausunnot olisivat merkityksellisiä rikosprosessin näkökulmasta, niistä täytyisi löytyä jonkinlaista tukea sille, että rikos joko on tai sitä ei ole tapahtunut. Tällöin yksittäiset sanavalinnat ja se, kuinka lausunto on kirjoitettu, vaikuttavat lausunnon merkityksellisyyteen:

”Muistan sellaisia tapauksia, joissa lausunnossa on, että löydökset eivät viittaa rikokseen. Jos sitten samalla epäilty kiistää asian, niin poliisilla ei ole muuta mahdollisuutta kuin päättää tutkinta siinä kohtaa. Jos näyttää siltä, että ei ole saatavilla lisänäyttöä asiaan. Mutta sekin riippuu siitä, miten lausunto on kirjattu, jos se jättää vielä mahdollisuuden sille, että rikos on tapahtunut, niin kyllä silloin laitamme sen aika matalalla kynnyksellä eteenpäin syyttäjälle.”

Johtopäätöksenä asiantuntijalausuntojen voidaan todeta lisäävän esitutkinnassa tehtyjen havaintojen luotettavuutta, mutta viranomaisten päätöstenteon kannalta sillä on haastattelujen perusteella vain harvoin ratkaiseva merkitys. Poliisit kokevat, että asiantuntijakuulusteluihin ja erityisesti niiden käytäntöihin liittyy kehittämistarpeita, jotka kumpuavat viranomaisten eriävistä toimenkuvista ja oman työn tavoitteista. Vaikka osa poliiseista kokee oman asiantuntemuksensa riittävän hyvin lapsen kuulusteluun, valtaosan mielestä poliisi tarvitsee lapsiin kohdistuvien rikosasioiden selvittämisessä muiden viranomaisten apua. Seuraavassa luvussa tarkastellaan poliisien näkemyksiä omasta asiantuntemuksestaan lapsiin kohdistuvien rikosasioiden tutkinnassa.

5.3 Oman asiantuntemuksen puuttuminen

Poliisien kokemana oma asiantuntemus lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttötapausten tutkinnassa vaihteli hyvin paljon paikkakunnan ja tutkintaryhmän mukaan. Osa poliiseista piti omaa asiantuntemustaan ja erikoistumisestaan todella hyvänä, kun taas osa kuvasi omaa asiantuntemustaan lapsiin kohdistuvissa asioissa jopa ammattitaidottomaksi. Se, missä määrin haastatteluissa nousivat esiin poliisien koulutustarpeet, riippui hyvin paljon paikkakunnasta, tutkintaryhmästä ja yksittäisestä tutkijasta. Kaikkien paikkakuntien poliisilaitoksella esiin nousi vahvasti tutkinnan kirjavuus. ”*Muuhun henkirikostutkintaan ja omaisuusrikostutkintaan verrattuna ammattitaito koetaan huomattavasti huonommaksi keskimäärin*”, kuten yksi rikostutkija asian ilmaisi. Yksiköissä, joissa lapsiin kohdistuneet väkivalta- ja hyväksikäyttötapaukset olivat vain yksittäisiä rikosepäilyjä satojen muiden joukossa, asiantuntemusta ei ollut juuri lainkaan. Haastattelujen perusteella lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttötapausten tutkinta vaatii erikoisosastamista, jota on vain koulutetuilla ja kokeneilla poliiseilla: ”*jos näitä asioita ihan peruskoulutuksella koetetaan hoitaa, kaikki asiat eivät mene ihan putkeen välttämättä*”.

Erikoiskoulutusta saaneet tutkijat kokivat oman asiantuntemuksensa riittäväksi erityisesti yli 6-vuotiaiden lasten kuulustelemiseen. Vaikka poliisin ammattitaito riittää heidän oman kokemuksensa mukaan kuulusteluun, on kuitenkin eri asia, osaavatko poliisit kohdella lasta lapsen vaatimalla tavalla. Oman ammattitaidon kehittämiskohteita liittyi siten tulkintojen tekemiseen lapsen puheesta ja lapsen oikeanlaiseen kohtaamiseen. Poliisit kokivat, että heillä ei ole riittävästi asiantuntemusta lapsen puheen oikeanlaiseen tulkintaan. Haastavaksi koettiin se, että poliisin pitäisi pystyä haastattelutilanteessa asettumaan lapsen asemaan, muotoilla kysymykset lapsen ymmärtämällä tavalla ja tulkita lapsen puhetta oikein:

”Poliisillahan ei riitä ammattitaito alle 6-vuotiaiden lasten haastatteluun välttämättä. Koska siihen vaaditaan kuitenkin psykologista koulutusta. Onhan tilanteita, joissa lapsi onertonut poliisille semmoisen asian, mikä on ihan oikeasti tapahtunutkin. En epäile sitä, etteikö poliisi saisi lapselta kertomusta. Mutta se, että osaako poliisi, joka ei ole psykologista koulutusta välttämättä saanut, käsitellä tätä lasta oikealla lailla.”

Edellisessä puheenvuorossa tutkija viittaa siihen, että lapsen kohtaaminen vaatii poliisilta psykologisia taitoja, kuten lapsen puheen tulkintaa ja lapsen kehitystason ymmärtämistä. Kuulusteluun tulevilla lapsilla saattaa olla erityisominaisuuksia, kuten puheen tuottamiseen liittyviä kehityshäiriöitä, jotka vaikeuttavat haastattelua. Poliisit kokivat oman asiantuntemuksensa

puutteelliseksi näissä tavallisista poikkeavissa tapauksissa. Myös ulkomaalaisten lasten kuulustelu on haasteellista, sillä esimerkiksi tulkin läsnäolo voi vaikeuttaa kuulustelua. Osa tutkijoista piti hankalina tavanomaisuudesta poikkeavia tilanteita, joissa esimerkiksi poika oli seksuaalisen hyväksikäytön uhrina, ja asioiden puhuminen kuulustelutilanteessa oli tavallista hankalampaa. Asiantuntemuksen kehittämisen kannalta siten olennaista on tapausten yksilöllisyyden ja samanikäisten lasten kehityserojen tiedostaminen. Rikostutkinta lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja hyväksikäyttötapauksissa vaatii haastatteluiden perusteella ennen kaikkea lapsen kohtaamiseen ja lapsen kehitystason ymmärtämiseen liittyvien asioiden tuntemusta.

Asiantuntemuksen puuttuminen lapsiin kohdistuvien rikosasioiden selvittämisessä saattaa rikosprosessin myöhemmissä vaiheissa johtaa virheellisiin päätöksiin ja syyttömän tuomitsemiseen. Yksi tutkijoista kuvasi esitutinnan luonnetta lähempänä arvaamista kuin totuuden selvittämistä silloin, kun lasten rikosasioita tutkivat kouluttamattomat henkilöt: *kun menee ajassa tarpeeksi taaksepäin, on mahdollista että jopa tällaisten arvausten perusteella ovat ihmiset saaneet tuomioita*". Esitutinnan luotettavuuden ja oikeiden johtopäätösten takaamiseksi poliisit paikkakunnasta riippumatta kokevat tarvitsevansa asiantuntijoiden apua rikosepäilyjen selvittämiseen. Asiantuntemuksen puute ja virheellisten johtopäätösten yhteys havaittiin myös Finnälä-Tuohimaan (2009) tutkimuksessa, jossa tarkasteltiin sosiaali- ja terveydenhuollon asiantuntemuksen laatua seksuaalisen hyväksikäytön selvittämisessä.

6 LOPUKSI

Artikkelissa tarkasteltiin lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttötapauksen käsittelyä poliisin esitutkinnassa. Keskeisin havainto on, että poliisin suorittamat esitutkintatoimenpiteet vaihtelevat lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa. Rekisteri- ja asiakirja-aineiston määrällinen tarkastelu osoittaa, että poliisin suorittamissa tutkintatoimenpiteissä on eroja eri ikäisten uhriryhmien sekä väkivallan muodon mukaan. Lapsen kuulustelu, joka yleisesti ottaen katsotaan tärkeimmäksi tutkintatoimenpiteeksi, on yleisempää seksuaalisen hyväksikäytön kuin pahoinpitelyjen tapauksissa. Kokonaisuudessaan lasta kuulustellaan asianomistajana harvimminkin silloin, kun kyseessä on perheen sisäinen väkivaltaepäily. Eroja tutkintatoimenpiteissä ei niinkään ilmene paikkakuntien välillä kuin väkivallan luonteen ja lapsen iän mukaan. Varsinaiset paikkakuntien väliset erot tutkintatoimenpiteissä näyttävät rekisteri- ja asiakirja-aineistossa siten melko vähäisiltä.

Eroille poliisin suorittamissa tutkintatoimenpiteissä on löydettävissä joitakin perusteita. Esitutkintalain ETL 14 §:n mukaan tutkinnanjohtaja

johtaa tutkintaa ja päättää, mitkä tutkintatoimenpiteet kulloinkin suoritetaan (myös Helminen ym. 2005, 99–107). Kaikkia mahdollisia tutkintatoimenpiteitä jokaisen yksittäisen tapauksen kohdalla ei ole mahdollista eikä tarpeellista suorittaa, ja rikosepäily voidaan ratkaista vähemmälläkin tutkinnalla. Kuitenkin lapsen kuulustelu asianomistajana, kuten muukin henkilötodistelu, katsotaan erityisesti rikosprosessissa etenemisen ja tuomion kannalta erityisen tärkeäksi (Hirvelä 2007). Jos tutkinnasta puuttuu lapsen kertomus, syyte jätetään syyteharkintavaiheessa useimmin nostamatta ja tuomio antamatta (ks. myös artikkelit IV ja V). Asiakirja-aineiston perusteella lapsen asianmukaiseen kuulusteluun tulisi kiinnittää erityishuomioita pahoinpitelyjen ja muiden fyysisen väkivallan rikosnimikkeiden tutkinnassa, jossa kuulustelematta jättäminen on yleisempää kuin seksuaalisen väkivallan rikosnimikkeiden tutkinnassa.

Haastatteluaineisto poliisien omista käsityksistä ja kokemuksista tukee rekisteriaineiston havaintoja. Poliisit mieltävät lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkinnan hyvin haasteellisenä mutta vakavasti otettavana tehtävänä. Poliisit tunnistavat koulutuksen ja asiantuntemuksen puutteet omassa työssään ja toivovat valtakunnallisen mallin käyttöönottoa ja enemmän koulutusta lapsen haastatteluun ja viranomaisten väliseen yhteistyöhön. Koska lapsiin kohdistuneet väkivalta- ja hyväksikäyttötapaukset ovat moninaisia, ne vaativat samalla asiantuntemusta eri aloilta, kuten sosiaali- ja terveystieteestä, psykologiasta, lääketieteestä ja oikeustieteestä. Koulutuksen tarve ei siten koske ainoastaan poliiseja vaan yhtä lailla muita lasten rikosasioiden parissa työskenteleviä viranomaisia. Esimerkiksi esitutkinta poliisin puolella viivästyy sellaisista syistä, joihin tutkintaa tekevillä poliiseilla ei käytännössä ole itse mahdollisuus vaikuttaa. Esitutkinnan viivästyminen voidaan katsoa paitsi lapsen edun ja sisäasiainministeriön (2006) ohjeistuksen vastaiseksi myös epäilyllyn oikeusturvaa heikentäväksi. Epäilyjä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä käsittelevät myös sellaiset tutkijat, jotka eivät ole käyneet aiheeseen liittyvää koulutusta. Jotta käytännön poliisitoiminta saataisiin ohjeistusten ja suositusten mukaiseksi, avainsanana voidaan pitää tieteen- ja ammattialat ylittävää koulutusta ja sen myötä tulevaa osaamista.

Kirjallisuus

- Burmoi, P. (2009): Esitutkintaprosessin hallinta ja kehittäminen: Pirkanmaan poliisilaitoksen esitutkintaprosessin prosessikuvaus. Poliisiammattikorkeakoulun poliisipäällystötutkimuksen A-osan opinäytetyö, Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.
- Eskola, J. & Suoranta J. (2000): Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Faller, K. C. (2007): Interviewing children about sexual abuse. Controversies and best practice. Oxford: Oxford University Press.
- Finnilä-Tuohimaa, K. (2009): Expertise and decision making among clinicians in investigations of alleged child sexual abuse. Turku: Turun yliopiston julkaisuja.
- Finnilä-Tuohimaa, K. (2008): Lapsen seksuaalisen hyväksikäyttöepäilyn selvittäminen. Teoksessa Santtila, P. & Weizmann-Henelius (toim.): Oikeuspsykologia. Helsinki: Edita, 432–455.
- Haapasalo, J. (2000): Todistajanpsykologia. Teoksessa Haapasalo, J., Kiesiläinen, K. & Niemi-Kiesiläinen, J. (2000): Todistajanpsykologia ja todistajankuulustelu. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus, 11–144.
- Helminen, K., Lehtola, K., & Virolainen P. (2005): Esitutkinta ja pakkokeinot. Helsinki: Talentum.
- Heger, A., Ticson, L., Velasquez, O. & Bernier, R.(2002): Children referred for possible sexual abuse: medical findings in 2384 children. *Child Abuse & Neglect* 26, 645–659
- Hershkowitz, I. (2009): Socioemotional Factors in Child sexual abuse investigations. *Child Maltreatment* 14, 172–181.
- Humpi, S. (2008): Poliisin tietoon tullut lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 75. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.
- Hirvelä, P. (2007): Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Helsinki: WSOY.
- Jonkka, J. (1993): Todistusharkinnasta. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Korkman, J. (2006): How (not) to interview children: interview with young children in sexual abuse investigations in Finland. Turku: Institute for human rights, Åbo Akademi University.
- Lamb, M.E., Hershkowitz, I., Orbach, Y. & Esplin, P.W. (2008): Tell me what happened. Structured investigative interviews of child victims and witnesses. New York: Wiley.

- Lahtinen, H. (2008): Todistajapsykologia - lapsitodistajat. Teoksessa Santtila, P. & Weizmann-Henelius (toim.): Oikeuspsykologia. Helsinki: Edita, 176–198.
- Lippert, T., Cross, T.P., Jones, L. & Walsh, W. (2009): Telling interviewers about sexual abuse. Predictors of child disclosure at forensic interviews. *Child Maltreatment* 14, 100–113.
- Oikeusministeriö (2009): Oikeusministeriön työryhmämietintö 2009:11. <http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Julkaisuarkisto20022009/Tyoryhmamietintoja/Tyoryhmamietintojenarkisto/Tyoryhmamietintoja2009/1243789923138> (Luettu 9.2.2010).
- Pipe, M-E., Lamb, M.E., Orbach, Y. & Cederborg, A-C. (2007): Child sexual abuse. Disclosure, delay and denial. Lawrence Erlbaum Associates.
- Pölonen, P. (2003): Henkilotodistelu rikosprosessissa. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys
- Santtila, P. & Weizmann-Henelius (toim.) (2008): Oikeuspsykologia. Helsinki: Edita.
- Sisäasiainministeriö (2006): Ohje lapsen kohtaamisesta poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa. SM-2006-02026/Ri-2, 20.6.2006.
- Sisäasiainministeriö (2007): Käsikirja esitutkintapöytäkirjan laadinnasta, versio 1.1. Sisäasiainministeriön poliisiosasto.
- Sisäasiainministeriö (2008): Ohje syyttäjälle ilmoitettavista rikosasioista, ilmoitusmenettelystä ja syyttäjän toimenpiteistä. SM-2008-01595/Ri-2. Voimassaoloaika 1.5.2008–30.4.2013.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2009): Lasten seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen. Työryhmän muistio. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 30. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=39503&name=DLFE-9918.pdf (Luettu 25.1.2010).
- Summit, R.C. (1983): The child sexual abuse accomodation syndrome. *Child Sexual Abuse* 7, 177–193.
- Taskinen (2003) (toim.): Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. Stakes oppaita 55.
- Tilastokeskus (2007): Poliisiin tietoon tullut rikollisuus. Tilastojulkistus.
- Tolvanen, K. & Vuento, M. (2004): Poliisi ja lapsiin kohdistuneet rikokset. Teoksessa Söderholm, A. ym. (toim.): Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim, 207–217.

Lakiviitteet

esitutkintalaki 30.4.1987/449

asetus esitutkinnasta ja pakkokeinoista 7.6.1988/575

rikoslaki 19.12.1898/39

laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621

laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689

IV. VÄKIVALTA- JA HYVÄKSIKÄYTTÖEPÄILYT SYYTEHARKINNASSA

Sanna-Mari Humppi

1 JOHDANTO

Tässä artikkelissa tarkastellaan esitutkinnasta syyteharkintavaiheeseen edenneitä epäilyjä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta ja hyväksikäytöstä kolmella tutkimuspaikkakunnalla. Kiinnostuksen kohteena ovat syyttäjän haastehakemuksiin ja syyttämättäjättämispäätöksiin kirjatut päätökset ja niiden perustelut. Syyttäjien päätöksiä eritellään taustatekijöiden, kuten asianomistajan iän sekä väkivallan tapahtumakontekstin, mukaan. Keskeisenä tutkimuskysymyksenä on, millaisissa tapauksissa syyte nostetaan ja millaisissa päädytään syyttämättä jättämiseen.

Tutkimuskysymykseen vastataan sekä määrällisen että laadullisen aineiston perusteella. Tutkimuksen määrällisenä aineistona käytetään syyttäjän asiakirjoja, joiden avulla tarkastellaan syyttäjien tekemiä päätöksiä ja näiden päätösten perusteluita. Tutkimuksen toisena aineistona käytetään kihlakunnansyyttäjien haastatteluja kolmella paikkakunnalla. Syyttäjien haastattelujen avulla tuodaan esiin syyttäjien kokemuksia lapsiin kohdistuvien rikosasioiden erityispiirteistä ja poliisin esitutkintaan sisältyvistä kehittämiskohteista.

1.1 Syyttäjän rooli rikosprosessissa

Syyttäjällä on hyvin keskeinen rooli rikosprosessissa. Virolainen & Pölönen (2004, 35–37) kuvaavat syyttäjän roolia kaksois- ja kolmoisroolin käsitteellä. Syyttäjää luonnehditaan ensinnäkin moottoriksi tai dynamoksi. Tällä tarkoitetaan syyttäjän vastuuta syytteen nostamisessa ja ajamisessa sekä rikosvastuun tehokkaassa toteutumisessa. Toisaalta syyttäjää on rikosprosessin suodatin, millä tarkoitetaan syyttäjän oikeutta esitutkinnan rajoittamiseen ja syyttämättä jättämiseen niin sanotulla prosessuaalisella perusteella¹⁸. Seuraamusluontoinen syyttämättä jättäminen on puolestaan tuomiovallan käyttöä, syyttäjän toimimista tuomarina, ja lähellä tuomioistuimen ratkaisua jättää vastaaja rangaistukseen tuomitsematta (Jokela 2008, 59). Seuraamusluonteisella syyttämättä jättämisellä tarkoitetaan syyttäjän päätöstä, jolla hän lukee teon

---

¹⁸ Prosessuaalisia perusteita ovat riittävän näytön puuttuminen, teossa ei ole tapahtunut rikosta, syyteoikeus on vanhentunut tai syyttäjällä ole syyteoikeutta (Virolainen & Pölönen 2004, 49–50).

syyski epäillylle mutta luopuu muista rikosoikeudellisista toimista epäiltyä vastaan. Seuraamusluonteisessa syyttämättä jättämisessä syyttäjä siis katsoo, että rikoksesta epäilty on syyllistynyt tekoon, mutta asiaa ei tarvitse viedä oikeudenkäyntiin saakka vaan syytteen nostamisesta voidaan luopua¹⁹. Yleisiä seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen perusteita ovat vähäisyysperuste, nuoruusperuste, kohtuusperuste ja konkurrenssiperuste (ROL 1. luku 7–8 §; ks. myös Vuorenää 2009, 158–164). Syyttäjän toinen tehtävä on valvoa, että rikosprosessin voimavarat kohdennetaan järkevästi. Lisäksi syyttäjällä katsotaan olevan kolmas, kriminaalipoliittinen rooli tuomiovallan käyttönä silloin, kun kyseessä on rangaistusmääräysmenettely eli käytännössä sakkorangaistuksen antaminen (RmL 9 §). Rikosprosessin kokonaisuutta ajatellen syyttäjä on kuitenkin ennen muuta tutkintaviranomainen, ei varsinaisesti tuomio- tai ratkaisuvallan käyttäjä (Jonkka 2003, 983).

Syyteharkintavaiheessa esitutkintapöytäkirja saapuu poliisilta syyttäjän harkittavaksi. Syyttäjän on poliisin keräämän esitutkintamateriaalin perusteella harkittava, onko asiassa nostettava syyte ja aloitettava oikeudenkäynti vai ei. Lähtökohtaisesti syyttäjä voi päätyä joko syytteen nostamiseen, syyttämättä jättämiseen tai rangaistusmääräysmenettelyyn (Vuorenää 2009, 154–157). Syyte on nostettava, jos epäillyn syyllisyyden tueksi on olemassa todennäköisiä syitä (ROL 6 §). Syyteharkinnassa syyttäjä ottaa kantaa sekä näyttökysymykseen eli siihen, mitä todellisuudessa katsotaan tapahtuneen, että oikeuskysymykseen eli siihen, miten tapahtunutta tekoa on arvioitava rikosoikeudellisesti. Syyttäjä arvioi, täyttääkö teko rikoksen tunnusmerkistön, onko rikoksesta epäillyn henkilön syyllisyydestä riittävä näyttö ja onko perustetta jättää rikoksesta syyte nostamatta rikoksen vähäisyyteen tai muuhun lakiin (ROL 1. luku 7–8 §) perustuvan perusteeseen vedoten. (Virolainen & Pölönen 2004, 49–50). Jos syyttäjä ei nosta asiasta syytettä, hän päätyy syyttämättä jättämiseen. Syyttämättä jättämispäätökset voidaan jakaa vapauttaviin ja syyksi lukeviin (Vuorenää 2009, 157–165). Tarvittaessa syyttäjä voi päätyä myös rangaistusmääräysmenettelyyn, josta säädetään erillisessä laissa (RmL). Syyttäjä käyttää siten päätöksissään laajaa itsenäistä harkintavaltaa, sillä asian eteneminen oikeudenkäyntiin on syyttäjän päätettävissä.

Syyttäjän päätöksentekoa syyteharkintavaiheessa voidaan käsitteellistää Jaakko Jonkan (1991, 248–296) punnintamallin avulla. Jonkan mukaan oikeudellinen päätöksenteko on kahden eri periaatteen välinen punnintatilanne. Syyteharkinnassa ovat vastakkain rikoksen selvittämisen intressi ja syytetyt oikeusturvaintressi. Vaikeissa rajatapauksissa päätös syytteen nostamisesta

19 Näyttökynnyksestä seuraamusluontoisessa syyttämättä jättämisessä on käyty oikeuskirjallisuudessa paljon keskustelua. Osa tutkijoista katsoo, että seuraamusluontoiseen syyttämättä jättämiseen riittää syytekynnyksen ylittyminen. Toinen koulukunta on sitä mieltä, että seuraamusluontoinen syyttämättä jättäminen vaatii samaa näyttöä kuin tuomitseminen. (ks. esim. Vuorenää 2007, 34; Jääskeläinen 1997, 225).

on näiden kahden intressin välinen punnintatilanne. Selvittämisingressin korostuessa tärkeäksi muodostuu syytteen nostaminen ja oikeusturvaintressin korostuessa syyttämättä jättäminen. Mitä tärkeämmäksi rikosvastuun toteutuminen katsotaan, sitä painavampi oikeusturvaintressin on oltava, jotta epävarmuustilanteessa voitaisiin jättää syyttämättä. Sen sijaan mitä tärkeämmäksi syyttömän suojaaminen katsotaan, sitä painavampi selvittämisingressin on oltava, jotta syyte voidaan epävarmuustilanteessa nostaa. (Ks. myös Hirvelä 2007, 414; Niemi-Kiesiläinen 2004, 275.) Jonkka tuo väitöskirjassaan esiin, että lähtökohtaisesti syytetyn oikeusturvaintressillä on monissa tapauksissa etusija. Jonkan mukaan (1991, 253) epävarmuustilanteessa tulisikin jättää syyte nostamatta, ellei konkreettisesti tapauksessa ilmene tekijöitä, joilla syytteen nostamista voitaisiin perustella. Siihen, kumpi intresseistä katsotaan tärkeämmäksi yksittäistapauksessa, vaikuttavat kuitenkin monet tekijät. Tämä järjestys oikeusturvaintressin ensisijaisuudesta voidaan esimerkiksi kääntää silloin, jos selvittämisingressi on lisääntynyt tai oikeusturvaintressi vähentynyt.

1.2 Poliisin ja syyttäjän esitutkintayhteistyö

Esitutkintavaiheen ja mahdollisesti myös syyteharkinnan aikana syyttäjä ja poliisi tekevät yhteistyötä. Esitutkintayhteistyö katsotaan sekä poliisin että syyttäjän velvollisuudeksi. Yhtäältä poliisilla on velvollisuus ETL 15 § 1. momentin mukaiseen ennakoilmoituksen tekemiseen tiettytyyppisissä rikosasioissa, esimerkiksi juuri epäilyissä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä (ks. artikkeli III, luku 1.1.). Toisaalta syyttäjällä on ETL 15 § 2. momentin mukaan ennen esitutkintapöytäkirjan saapumista, pöytäkirjan saapumisen jälkeen ja vielä syytteen nostamisen jälkeen velvollisuus seurata, valvoa ja ohjata esitutkintaa sekä oikeus pyytää poliisilta lisätutkintaa rikoksen selvittämiseksi. Mainitun lainkohdan mukaan poliisin on muutoinkin noudatettava syyttäjän antamia määräyksiä esitutkinnan tavoitteiden turvaamiseksi. Suomalaisen oikeuskäytännön mukaan päävastuu tutkinnan johtamisesta on tutkinnanjohtajalla²⁰, mutta syyttäjä voi ottaa kantaa esitutkintaa koskeviin ratkaisuihin esitutkinnan toimittamisesta tai toimittamatta jättämisestä (Vuorenpää 2007, 136–147). Käytännössä syyttäjän oikeus ja velvollisuus esitutkinnan ohjaamiseen tapahtuu pikemminkin poliisin ja syyttäjän yhteistyönä kuin yksiselitteisesti syyttäjän kontrollin kautta (Virolainen & Pölönen 2004, 43).

Syyttäjällä on vaikutusvaltaa paitsi esitutkinnan aloittamista koskeviin kysymyksiin myös keskeisiin todistelua ja näyttöä koskeviin kysymyksiin. Esimerkiksi Vuorenpään (2007, 147–153) mukaan syyttäjä osaa useimmi-

---

20 Monissa Euroopan maissa käytäntö on erilainen. Ruotsissa, Norjassa ja Saksassa esitutkintaa johtaa syyttäjä (Virolainen & Pölönen 2004, 41–42).

ten esitutkintaviranomaisia paremmin arvioida, minkälaista näyttöä oikeudenkäynnissä tarvitaan. Tästä syystä syyttäjä pystyy vaikuttamaan siihen, että esitutkinnassa hankittu todistelu mahdollistaa syyteen ajamisen oikeudenkäynnissä. Esitutkintayhteistyön kannalta syyttäjän tulee informoida poliisia siitä, minkälaista ja miten paljon näyttöä oikeudenkäynnissä tullaan tarvitsemaan. Käytännössä kuitenkin syyttäjä on useimmissa tavanomaisissa jutuissa passiivinen esitutkinnan aikana eikä juuri puutu esitutkinnan kulkuun millään tavalla (Helminen ym. 2005, 113). Oikeuskirjallisuudessa onkin tuotu esiin, että poliisin ja syyttäjän yhteistyössä olisi kehittämisen varaa, sillä se edesauttaisi monien rikosten käsittelyä ja rikosprosessin tehostamista (Virolainen 2007, 413–414).

2 AINEISTO JA TOTEUTUS

Syyteharkintavaihetta epäilyissä lapsiin kohdistuvasta väkivallasta ja hyväksikäytöstä kartoitetaan tässä tutkimuksessa sekä määrällisesti että laadullisesti. Tutkimuksen aineisto ja toteutus on suurelta osin yhdenmukainen poliisin esitutkintaa kuvaavan artikkelin kanssa (ks. artikkeli III, luku 2). Tutkimuksen määrällisenä aineistona käytetään syyttäjän asiakirjoja: haastehakemuksia ja syyttämättäjättämispäätöksiä. Näiden asiakirjojen avulla tarkastellaan syyttäjien tekemiä päätöksiä ja näiden päätösten perusteluita. Tutkimuksen toisena aineistona käytetään kihlakunnansyyttäjien haastatteluja kolmella paikkakunnalla. Syyttäjien haastattelujen avulla tuodaan esiin syyttäjien kokemuksia lapsiin kohdistuvien rikosasioiden erityispiirteistä ja poliisin esitutkintaan sisältyvistä kehittämiskohteista.

Syyttäjien asiakirjat kerättiin samoilta kolmelta paikkakunnalta kuin poliisin esitutkinta-aineisto. Poliisin esitutkinta-aineistosta poimittiin syyttäjälle lähteneet väkivalta- ja hyväksikäyttötapaukset, ja näiden tapausten asiakirjoja pyydettiin syyttäjänvirastosta ja käräjäoikeudesta. Asiakirjat poimittiin rikosilmoituksiin kirjattujen uhrien tietojen perusteella. Syyttäjien, kuten muidenkin viranomaisten, salassa pidettäviä asiakirjoja voidaan lupaa vasten myöntää tutkimukselliseen käyttöön (JulkL 28 §). Salaisia syyttäjän asiakirjoja varten lupaa haettiin sekä käräjäoikeudesta että syyttäjänvirastosta. Lupa salaisten asiakirjojen käsittelyä varten myönnettiin.

Syyttäjien päätöksiä tarkastellaan tutkimuksessa asianomistajan (uhrin) mukaan, kuten tehtiin poliisin esitutkintaa kuvaavassa artikkelissakin. Syyttäjien päätöksiä voitaisiin tarkastella myös vastaajan eli rikoksesta epäillyn mukaan, mikä on varsinkin rikosprosessin teorioissa tyypillinen lähtökohta

(ks. Niemi-Kiesiläinen 2004, 118–122)²¹. Koska tutkimuksessa kuitenkin selvitetään rikosprosessin toimivuutta silloin, kun uhrina on lapsi, prosessin tarkastelu juuri asianomistajan mukaan on perusteltua. Taulukossa 14 on asianomistajien lukumäärä syyttäjien haastehakemuksissa.

Taulukko 14 Uhrien lukumäärä syyttäjän asiakirjoissa (N=124).

	<i>Alle 15-vuotiaat</i>	<i>15–17-vuotiaat</i>	Yhteensä
<i>Paikkakunta 1</i>	48	15	63
<i>Paikkakunta 2</i>	31	9	40
<i>Paikkakunta 3</i>	17	4	21
Yhteensä	96	28	124

Syyttäjien haastehakemukset ja syyttämättäjättämispäätökset luettiin läpi ja niistä muodostettiin syyttäjien toimenpiteitä kuvaava aineisto. Tiedot koottiin rikosilmoitusten ja esitutkintapöytäkirjojen tietojen kanssa yhteiseen aineistoon. Haastehakemuksista poimittiin syyttäjän rangaistusvaatimus, asianomistajan vaatimukset, tieto, onko epäilty myöntänyt teon esitutkinnaissa sekä syyteen nostamisen kannalta olennainen näyttö. Syyttämättäjättämispäätöksistä poimittiin perusteet syyttämättä jättämisille. Tutkimuksessa esitetyt tulokset syyttäjien päätöksistä ja toimenpiteistä perustuvat siten asiakirjoista poimittuihin tietoihin. Syyttäjien asiakirjoihin ei liity yhtä suuria epävarmuustekijöitä kuin rekisteriaineistosta poimittuihin rikosilmoituksiin (ks. artikkeli I, luku 6). Syyttäjien haastehakemukset ja syyttämättäjättämispäätökset noudattavat tiettyä rakennetta ja ovat sisällöltään yhdenmukaisia.

Asiakirja-aineiston kohdalla on syytä muistaa, että asiakirjat kerättiin kolmelta paikkakunnalta. Tästä syystä aineistosta tehdyt havainnot ovat näihin paikkakuntiin ja yksittäisiin tapauksiin sidoksissa. Tilastollista yleistettävyyttä asiakirjojen perusteella ei voida tehdä. Sen sijaan asiakirjat kertovat näiden tapausten luonteesta kyseisissä yksittäistapauksissa, mikä on yksi laadullisen tutkimuksen perustavoitteista (Eskola & Suoranta 2000). Tulosten yleistettävyyteen sekä valtakunnallisella että paikallisella tasolla on siten suhtauduttava varauksella.

21 Rikosprosessin teorioissa rikosprosessia tarkastellaan valtion ja syytetyn välisenä vastakkainasetteluna, jossa rikoksen uhrilla on toissijainen asema (Niemi-Kiesiläinen 2004, 120). Suomalaiselle ja ruotsalaiselle rikosprosessille on kuitenkin tyypillistä rikoksen uhrin vahva asema (esim. Jokea 2000, 61).

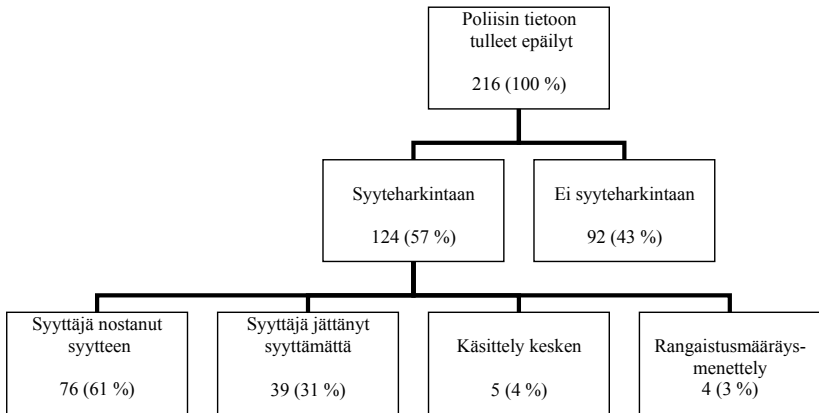
Tutkimusta varten haastateltiin lisäksi yhteensä 6:ta syyttäjää kolmella eri paikkakunnalla. Paikkakunnalta 1 tutkimukseen osallistui neljä syyttäjää ja paikkakunnilta 2 ja 3 yksi syyttäjä kummastakin. Yksi syyttäjä kieltäytyi tutkimukseen osallistumisesta. Haastateltavat valittiin syyttäjien haastehakemusten ja syyttämättäjättämispäätösten perusteella. Varsinkin isompien paikkakuntien syyttäjänvirastoissa lapsiin kohdistuvien rikosasioiden käsittelyyn on perehtynyt yksi erikoissyyttäjä, jolle suuri osa jutuista voidaan ohjata. Myös muille tulee jonkin verran käsiteltäviksi syyttäjille lapsiin kohdistuvia rikosasioita. Haastateltavista kaksi oli haastatteluhetkellä tai aikaisemmin toiminut väkivaltarikoksiin perehtyneenä erikoissyyttäjänä.

Haastattelussa noudatettiin samoja puolistrukturoidun teemahaastattelun ja laadullisen tutkimuksen perusteita kuin poliisien haastatteluissa (ks. III, luku 2). Haastattelun teemat olivat osin yhteisiä ja osin erilaisia kuin rikostutkijoiden ja tutkinnanjohtajien haastatteluissa. Syyttäjien haastattelujen teemat koostuivat esitutinnan aikaisesta yhteistyöstä poliisin kanssa, poliisin suorittamasta esitutkinnasta ja esitutkintapöytäkirjan sisällöstä, näytön eri osa-alueiden arvioimisesta, syyttämättäjättämispäätösten perusteista ja oikeudenkäynnin erityispiirteistä (ks. liite 3). Viranomaisten välisestä yhteistyöstä syyttäjiltä kysyttiin vähemmän kuin muilta viranomaisilta. Haastattelujen kesto vaihteli 40 minuutista noin 1 tuntiin 10 minuuttiin.

Laadullisella teemahaastattelulla pyritään nostamaan esiin toistuvien teemojen lisäksi yksilöllisiä eroja haastateltavien välillä (esim. Eskola & Suoranta 2000, 139). Syyttäjien haastatteluissa yksilöllisiä eroja esiintyi, mutta erot eivät olleet yhtä ilmiselviä kuin poliisien haastatteluissa. Siinä missä poliiseilla eroja esiintyi konkreettisissa toimintamalleissa, syyttäjien toimintamalli on haastattelujen perusteella yhdenmukaisempi. Yksittäisten haastattelujen perusteella ei myöskään voida tehdä yleistyksiä yksilöllisten erojen laajuudesta tai yleisyydestä valtakunnallisesti. Laadullisessa tutkimuksessa yleistettävyyttä ei voida tehdä aineistosta suoraan vaan aineistosta tehdyistä tulkinnoista (Sulkunen 1990, 272–273). Siten tutkimuksella ei voida vastata siihen, kuinka paljon syyttäjien keskuudessa esiintyy yksilöllisiä eroja valtakunnan tasolla vaan pikemminkin siihen, millaisissa tekijöissä näitä eroja mahdollisesti esiintyy.

3 SYYTTÄJÄLLE EDENNEET VÄKIVALTA- JA HYVÄKSIKÄYTTÖEPÄILYT

Tässä luvussa kuvataan poliisilta syyteharkintaan edenneet väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyt määrällisesti koko aineistossa. Tarkoituksena on tarkastella, kuinka moni väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyistä on edennyt poliisilta syyteharkintaan, ja kuinka syyttäjälle edenneet tapaukset eroavat rikosnimikkeen, paikkakunnan ja uhrin ikäryhmän suhteen. Kuviossa 9. on kuvattu poliisilta syyteharkintaan edenneiden epäilyjen määrä sekä ne toimenpiteet ja päätökset, joihin syyttäjä on päätenyt syyteharkinnassa. Hieman yli puolet poliisille ilmoitetuista epäilyistä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä eteni poliisin esitutkinnasta syyteharkintaan (57 %).

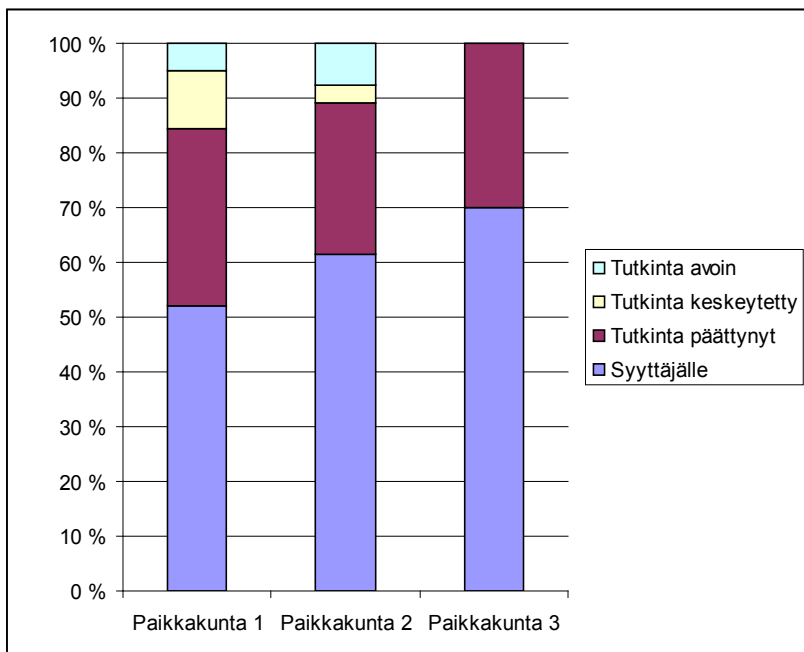
Kuvio 9 Poliisilta syyteharkintaan edenneet väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyt.

Hyväksikäyttö- ja muut seksuaalirikosepäilyt etenevät poliisilta syyteharkintaan jonkin verran pahoinpitelyrikoksia useammin. Esitutkinnassa päätettyjen tapausten osalta pahoinpitelyistä ja muista fyysisen väkivallan rikosnimikkeistä 62 % eteni syyteharkintaan. Hyväksikäytöistä ja muista seksuaalirikosepäilyistä syyttäjälle eteni hieman useampi (82 %) (taulukko 15). Tilastokeskuksen vuosiselvityksen (2007) mukaan koko väestöön kohdistuvista väkivaltarikoksista syyteharkintaan eteni 62 % ja seksuaalirikoksista 79 % poliisille ilmoitetuista tapauksista. Tämän tarkastelun perusteella lapsiin kohdistuvat väkivalta- ja hyväksikäyttötapaukset etenevät syyteharkintaan siten suunnilleen yhtä usein kuin koko väestöön kohdistuvat vastaavat tapaukset.

Taulukko 15 Syyttäjälle edenneet väkivalta- ja hyväksikäyttötapaaukset esitutkinnassa päätettyjen tapausten osalta, % (N=190).

	<i>Fyysisen väkivallan rikosnimikkeet</i>	<i>Seksuaalisen väkivallan rikosnimikkeet</i>
<i>Syyttäjälle</i>	62	82
<i>Tutkinta päättynyt (ei syyttäjälle)</i>	38	18
Yhteensä	100 (N=157)	100 (N=33)

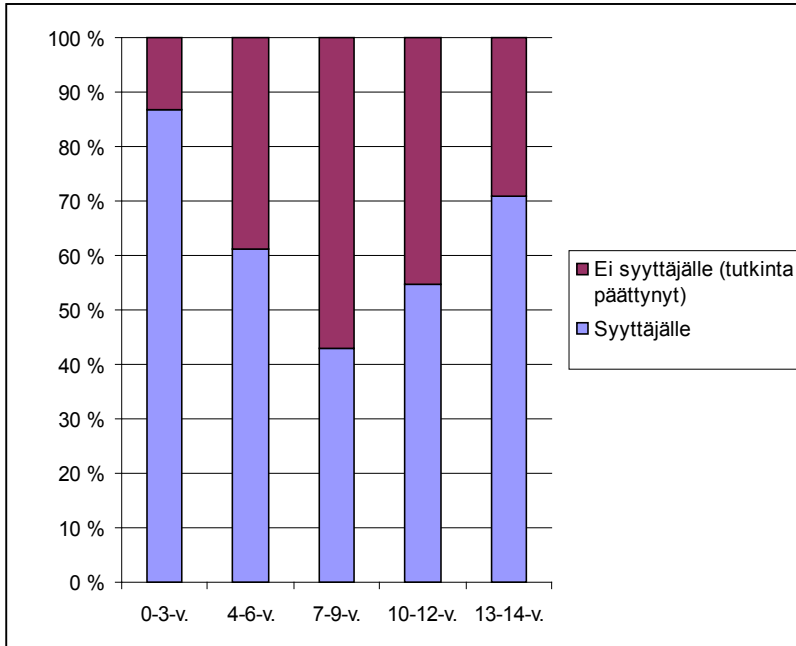
Syyteharkintaan edenneissä väkivalta- ja hyväksikäyttötapaauksissa on joi-takin eroja paikkakuntien ja uhrien ikäryhmien välillä. Suuremmilla paikkakunnilla väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyt ovat edenneet syyttäjälle hieman harvemmin kuin pienemmällä paikkakunnilla (kuviot 10). Suurimmalla paikkakunnalla hieman yli puolet kaikista esitutkinnassa olleista jutuista eteni syyttäjälle. Muilla paikkakunnilla vastaavat luvut olivat yli 60 % ja 70 %. Ero selittyy osittain sillä, että suurimmalla paikkakunnalla esitutkinnassa keskeytettyjen ja avointen juttujen määrä oli tarkasteluhetkellä hieman suurempi kuin pienemmällä paikkakunnilla. Jos tarkastelusta poistettiin keskeytettyt ja avoimet jutut, syyttäjälle edenneitä oli paikkakunnalla 1 vain hieman muita paikkakuntia vähemmän (liite 1, liitetaulukko 2). Havainto viittaa siihen, että suuremmalla paikkakunnalla tutkinta voi kestää pidempään. Myös Ruotsin rikosentorjuntaneuvosto Brån lasten pahoinpitelyjä koskevassa selvityksessä tutkinnan kesto havaittiin sitä pidemmäksi, mitä suuremmasta paikkakunnasta oli kyse (Brå 1999, 5). Tällöin pienemmällä paikkakunnalla tutkinnan kesto voi yleisesti ottaen olla lyhyempi, jolloin epäilyt etenevät nopeammin syyteharkintaan. Toisaalta havainto on sidoksissa tutkimusaineistoon, jolloin valtakunnallista yleistettävyyttä ei voida suoraan tehdä.

Kuvio 10 Tutkinnan tila väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyissä paikkakunnittain, % (N=216).

Keskeisiä eroja poliisilta syyttäjälle etenemisessä voidaan havaita myös eri uhriryhmien iän perusteella silloin, kun tarkastellaan esitutkinnassa päätettyjä tapauksia. Kuviosta 11 havaitaan, että uhrin ollessa alle 4-vuotias lapsi väkivalta- ja hyväksikäyttötapaus on edennyt syyttäjälle useammin kuin muissa uhrien ikäryhmissä. Tätä havaintoa selittää se, että pieniin lapsiin kohdistuvissa rikosepäilyissä rikosnimike on useammin törkeä pahoinpitely kuin muihin ikäryhmiin kohdistuvissa epäilyissä, jolloin ne ovat luonteeltaan vakavampia kuin muihin uhriryhmiin kohdistuvat epäilyt (ks. Humppi 2008, 82). Harvimmin epäily etenee syyttäjälle 7–9-vuotiaiden uhrien ikäryhmässä, jossa vain noin 40 % tapauksista on edennyt syyttäjälle, mikä on huomattavasti harvemmin kuin muissa ikäryhmissä. Tämä antaa viitteitä siitä, että 7–9-vuotiaiden uhrien ikäryhmään kuuluvat lapset ovat esitutkinnan kannalta hankalimmin tutkittavissa oleva uhriryhmä. Havaintoa voi selittää myös se, että 7–9-vuotiaisiin kohdistuva

väkivalta on luonteeltaan erilaista ja se sovitellaan muilla keinoin²². Vasta 13–14-vuotiailla lapsilla syyttäjälle eteneminen alkaa olla yhtä yleistä (70 %) kuin koko väestöön kohdistuvissa epäilyissä keskimäärin (66 %) (ks. Tilastokeskus 2007).

Kuvio 11 Syyttäjälle edenneet rikosepäilyt uhrin iän mukaan esitutkinnassa päätettyjen tapauksien osalta, % (N=150).

²² 7–9-vuotiailla rikoksesta epäiltynä on usein ikätoveri, alle 15-vuotias henkilö (liite 1, liitetaulukko 1). Suomessa rikosoikeudellinen vastuu koskee vasta 15 vuotta täyttäneitä (RL 3: 4 § 1. mom.).

4 SYYTTÄJIEN TOIMENPITEET

Syyteharkintavaiheessa syyttäjän on vaadittava rangaistusta, jos näytön perusteella on todennäköisiä syitä rikoksesta epäillyn syyllisyyden tueksi. Vaikka todennäköiset syyt rikoksesta epäillyn syyllisyyden tueksi ylittisivät, syyttäjät voi päätyä seuraamusluontoiseen syyttämättäjäntämispäätökseen tai turvautua rangaistusmääräysmenettelyyn. Syyteharkintavaiheessa syytekynnys on siten korkeampi kuin esitutkintavaiheen esitutkintakynnys, joskin syyllisyyden todennäköisyys jää aina tapauskohtaisesti syyttäjälle punnittavaksi. Todennäköisyyden on ilmaistu syyteharkinnassa tarkoittavan yli 50-prosenttista todennäköisyyttä sille, että epäily osoittautuu enemmän oikeaksi kuin vääräksi (ks. Hirvelä 2007, 274). Koska yhdessä ilmoituksessa asianomistajia voi olla useampia ja kaikkien asianomistajien kohdalla syytetä ei välttämättä nosteta, syyttäjien toimenpiteitä tarkastellaan tässä kunkin asianomistajan kohdalla erikseen.

Tässä aineistossa poliisilta syyttäjälle edenneistä tapauksista yhteensä 61 %:ssa syyttäjä oli nostanut syytteen lapseen kohdistuvasta pahoinpitely- tai seksuaalirikosepäilystä (kuvio 9). Osassa näistä tapauksista käsittely oli kuitenkin aineistonkeruuhetkellä kesken. Jos syytteen nostamista tarkastellaan jo päätettyjen tapausten osalta, fyysisen väkivallan ja seksuaalisen väkivallan rikosnimikkeissä syyte nostetaan yhtä usein (64 %). Sen sijaan muiden päätösten osalta rikosnimikkeissä on pieniä eroja. Tässä aineistossa rangaistusvaatimusmenettelyä käytettiin fyysisen väkivallan rikosnimikkeissä mutta ei seksuaalisen väkivallan rikosnimikkeissä.

Taulukko 16 Syyttäjän päätös eri rikosnimikkeissä päätettyjen tapausten osalta, % (N=119).

<i>Syyttäjän päätös</i>	<i>Fyysisen väkivallan rikosnimikkeet</i>	<i>Seksuaalisen väkivallan rikosnimikkeet</i>
<i>Syyttäjä nostanut syytteen</i>	64	64
<i>Syyttäjä jättänyt syyttämättä</i>	32	36
<i>Rangaistusvaatimusmenettely</i>	4	0
Yhteensä	100(N = 94)	100 (N= 25)

4.1 Syyttäjien haastehakemukset

Syyttäjän haastehakemus tarkoittaa, että tapauksesta on nostettu syyte ja asia on viety käräjäoikeuden ratkaistavaksi. Syyttäjän haastehakemukseen on kirjattu vastaajan eli rikoksesta epäillyn, asianomistajien ja todistajien henkilötietojen ohella muun muassa se, mistä rikoksista ja millä rikosnimikkeillä syyttäjä vaatii vastaajalle rangaistusta, teonkuvaus, josta rangaistusta vaaditaan, asianomistajan vaatimukset, esitutkinnassa ilmi käynyt todistelu, johon syyttäjä vetoaa, sekä syyttäjän muut vaatimukset, jotka lapsiin kohdistuvissa rikosasioissa koskevat pääasiassa vastaajan velvollisuutta korvata lääkärintodistuspalkkiosta ja todistelukustannuksista aiheutuvat kulut. Haastehakemukseen kirjatussa teonkuvauksessa on kiinnitetty huomiota uhrin saamiin vammoihin ja siihen, millaisesta väkivallasta on ollut kyse sekä millä tavoin ja kuinka usein väkivaltaa on uhrille tehty. Tarkemmin haastehakemuksen sisältö on määritelty ROL 5: 3 §:ssä (ks. myös Vuorenpää 164–168).

Syyttäjän haastehakemukseen on lisäksi kirjattu, onko epäilty tunnustanut rikoksen esitutkinnassa, ja mitä muita näytön osa-alueita syytteen nostamisessa on huomioitu (taulukko 17). Suurimmassa osassa kaikista aineistoon sisältyvistä tapauksista vastaaja eli rikoksesta epäilty on haastehakemuksen perusteella tunnustanut teon oikeaksi (46 %). Vain hieman harvemmissa tapauksissa epäilty on kiistänyt teon (40 %). Tapauksissa, joissa rikoksesta epäilty myönsi teon oikeaksi, epäilty oli usein uhrin ikätoveri. Tapauksissa, joissa rikoksesta epäilty kiisti syytteen, oli sen sijaan useimmin epäiltynä perheen ulkopuolinen aikuinen. Rikoksesta epäilty saattoi myös myöntää teon oikeaksi mutta kertoi kyseessä olleen esimerkiksi vahinko, hätävarjelun liioittelu tai ei-tahallinen teko²³. Joissain tapauksissa vastaaja myönsi syyllistyneensä tekoon, mutta ei tunnustanut teon olevan pahoinpitely.

---

23 Tapaukset, joissa vastaaja myönsi teon mutta kertoi sen olevan vahinko, ei-tahallinen teko tai hätävarjelun liioittelu, on luokiteltu luokkaan ”epäilty tunnustanut teon esitutkinnassa”.

Taulukko 17 Rikoksesta epäillyn tunnustaminen esitutkinnessa, % (N=76).

<i>Vastaus</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
<i>Epäilty tunnustanut teon esitutkinnessa</i>	35	46
<i>Epäilty kiistänyt teon esitutkinnessa</i>	30	40
<i>Ei käy ilmi</i>	7	9
<i>Käsittely kesken</i>	4	5
<i>Yhteensä</i>	76	100

Todistelu nojaa haastehakemusten perusteella henkilötodisteluun ja kirjallisiin todisteisiin eli käytännössä poliisin esitutkinnessa suorittamiin asi-anosaisten kuulusteluihin ja kirjallisiin todisteisiin, kuten asiantuntijalausuntoihin (46 %). Asiakirjojen perustella henkilötodisteluun tai kirjalliseen todisteluun vedotaan vain harvoin yksinään. Kuitenkin henkilötodistelu toimii useammin yksinään syytteen nostamisen todisteena (16 %) kuin pelkkä kirjallinen todistelu, joka on yksinään riittävänä todisteena vain harvoin (5 %). Pelkkä vastaajan syytteen myöntäminen on ollut todisteena noin joka viidennessä tapauksista, ja yhtä usein vastaajan syytteen myöntämisen tukena on käytetty muuta todistelua. Aineiston ja empiiristen havaintojen perusteella syyte nostetaan siis useimmin silloin, kun esitutkinnessa on hankittu sekä syytettä tukevaa henkilötodistelua että kirjallista todistelua. Kirjallinen todistelu voi asiantuntijalausunnon ohella tarkoittaa muutakin kirjallista todistelua, esimerkiksi kirjeitä, päiväkirjamerkintöjä, tekstiviestejä tai litteroituja puhelinkeskusteluja. Taulukkoon 18 on koottu todistelut, joihin vedoten syyttäjä katsoo syytteen nostettavaksi.

Taulukko 18 Taulukko 18. Todisteet syytteen nostamiselle, % (N=76).

Peruste	N	%
<i>Epäilty tunnustanut teon esitutkinnassa</i>	6	8
<i>Epäilty tunnustanut teon esitutkinnassa + muu todistelu</i>	8	10
<i>Henkilötodistelu</i>	12	16
<i>Kirjallinen todistelu</i>	4	5
<i>Henkilötodistelu ja kirjallinen todistelu</i>	35	46
<i>Henkilötodistelu ja kirjallinen todistelu, vastaaja kiistänyt</i>	1	1
<i>Ei käy ilmi</i>	6	8
<i>Käsittely kesken</i>	4	5
Yhteensä	76	100

4.2 Syyttämättäjättämispäätökset

Jos syyttäjä ei nosta asiasta syytettä, hän laatii asiasta syyttämättäjättämispäätöksen tai turvautuu rangaistusmääräysmenettelyyn. Syyttämättä jättämisellä tarkoitetaan syyttäjän a) ”vapauttavaa” päätöstä eli prosessuaalista syyttämättä jättämistä, jossa syyttäjän mielestä teossa ei ole rikos, siitä ei ole riittävää näyttöä tai syyteoikeutta ei ole olemassa, tai b) syyttäjän langettavaa päätöstä ja siihen liittyvää ns. seuraamusluonteista syyttämättä jättämistä²⁴ (Virolainen & Pölonen 2004, 50). Syyttämättäjättämispäätökseen on kirjattu kuvaus tapahtuneesta teosta, se päätös, jonka perusteella syytettä ei nosteta ja lisäksi syyttäjän laatima kirjallinen lausunto päätöksen perusteista.

24 Seuraamusluonteisessa syyttämättä jättämisessä syyttäjä toteaa rikoksesta epäillyn henkilön syyllisyyden mutta katsoo, että teko ei edellytä ankarampaa rangaistusta (Virolainen & Pölonen 2004, 50; Jokela 2008, 222).

Hieman alle puolessa poliisilta syyttäjälle edenneistä epäilyistä syyttäjä oli tehnyt syyttämättäjättämispäätöksen (41 %). Yleisin peruste syyttämättäjättämiseksi asiakirjatietojen perusteella oli riittävän vahvan näytön puuttuminen syytteen nostamista varten. Yli puolessa syyttämättä jätetyistä tapauksista perusteena oli se, että tapauksesta ei ollut saatavilla riittävästi näyttöä (51 %, ks. taulukko 19). Riittävän näytön puuttumisen vuoksi syyttämättä jääneistä tapauksista suuri osa (70 %) oli perhepiirissä tapahtuneita epäilyjä, joissa jompaakumpaa tai molempia vanhempia syytettiin lapsen pahoinpitelystä (ks. liite 1, liitetaulukko 3). Lapselta oli esimerkiksi löytnyt murtumia, mustelmia tai muita vammoja, joiden perusteella epäily pahoinpitelystä oli syntynyt. Kuitenkaan mahdollisuutta vammojen syntymiseen muun kuin pahoinpitelyn yhteydessä ei voitu täysin sulkea pois, jolloin näyttö katsottiin syyteharkinnassa riittämättömäksi.

Riittävän näytön puuttumisen tapauksissa oli usein kyse perheen sisäisistä, sana vastaan sana -tilanteista, joista esitutkinnassa ei saatu muuta näyttöä kuin eri osapuolten kertomukset. Näissä tilanteissa jompikumpi lapsen huoltajista syytti toista huoltajaa pahoinpitelystä, ja toinen huoltaja puolestaan kiisti teon. Eri osapuolten kertomukset olivat ristiriidassa keskenään, ja pahoinpitelylle ei esitutkinnassa saatu muuta näyttöä kuin toisen huoltajan kertomus. Tämänäyttöiset tilanteet herättävät oletuksen huoltajuuskiistasta, jolloin lasta käytetään välikappaleena aikuisten keskinäisessä riidassa. Aineistoon sisältyi yksi tapaus, jossa molemmat vanhemmista olivat vuoron perään nostaneet syytteen toista vanhempaa kohtaan – rikokselle ei ollut muuta näyttöä kuin toisen huoltajan kertomus.

Samoin näyttö saatettiin katsoa perheen sisäisissä pahoinpitelyepäilyissä puutteelliseksi nimenomaan lapsen kertomuksen puuttumisen vuoksi. Jos lasta ei kuultu esitutkinnassa asianmukaisella tavalla vaan esitutkintamateriaali perustui kaikkeen muuhun kuin lapsen kertomukseen, katsottiin se näytön kannalta riittämättömäksi. Näytön puuttuminen liittyi siten usein yksinomaan lapsen kertomuksen puuttumiseen. Sen tärkeydestä kertoo se, että lapsen oma kertomus yksinään voitiin katsoa riittäväksi näytöksi silloin, kun kyseessä oli seksuaalirikosepäily.

Taulukko 19 Perusteet syyttämättäjättämispäätöksille, % (N=39).

<i>Peruste</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
<i>Ei riittävää näyttöä</i>	20	51
<i>Kohtuuttomuus</i>	13	33
<i>Ei tapahtunut rikosta</i>	3	8
<i>Ei syyteoikeutta, asianomistajarikos</i>	2	5
<i>Vähäisyysperuste</i>	1	3
<i>Yhteensä</i>	39	100

Toiseksi yleisin syy syyttämättäjättämispäätökselle oli mahdollisen oikeudenkäynnin kohtuuttomuus suhteessa rikoksen vakavuuteen (33 %, taulukko 19). Kohtuusperusteen mukaan syyttäjä saa jättää syytteen nostamatta silloin, kun oikeudenkäyntiä ja rangaistusta on pidettävänä kohtuuttomina tai tarkoituksettomina ottaen huomioon muun muassa tekijän ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto, tekijän henkilökohtaiset olot, rikoksesta tekijälle aiheutuvat muut seuraukset tai sosiaali- ja terveydenhuollon toimet (ROL 1: 8 § 1-kohta). Kohtuusperusteella tarkoitetaan siis sitä, että oikeudenkäynti ja siitä mahdollisesti seuraava rangaistus katsotaan tarpeettomaksi tapauksen ratkaisemisen kannalta. Teon haitallisuuden vähäisyys, vammojen vähäisyys, asianosaisten saavutettu sovinto ja teko-olosuhteet katsottiin syyttämättäjättämispäätöksissä tekijöiksi, joiden perusteella oikeudenkäyntiä rangaistusta olisi pidetty kohtuuttomana. Nämä epäilyt, joissa syyttämättäjättämispäätöksen syynä oli oikeudenkäynnin kohtuuttomuus, olivat pääasiassa ikätoverien välisiä (58 %) ja perheen ulkopuolisen aikuisen epäilyjä (41 %, ks. liite 1, liitetaulukko 3). Perheen sisäisiä epäilyjä ei tässä syyttämättäjättämispäätöstyypissä ollut.

Syyttämättäjättämispäätökselle löytyi myös muita syitä. Syyttäjä saattoi katsoa, että teossa ei ollut lainkaan tapahtunut rikosta (8 %) tai syyttäjällä ei ollut syyteoikeutta tai tarvetta syyteharkintaan (5 %). Teoista, joissa ei ollut lainkaan tapahtunut rikosta, kaksi oli perheen sisäisiä epäilyjä ja yhdessä rikoksesta epäilty oli uhrin ikätoveri. Perheensisäisissä epäilyissä, jotka olivat rikosnimikkeeltään pahoinpitelyitä, oli kyse pienelle lapselle tehdystä ympä-

rileikkauksesta. Rikoksesta epäillyn mukaan teko oli tehty lääketieteellisesti asianmukaisella tavalla, ja lääkärinlausunto tätä kertomusta tuki²⁵. Ei rikosta -perusteella oli myös jätetty syyttämättä lapsen seksuaalisessa hyväksikäytössä, jossa katsottiin, että osapuolten iässä tai henkisessä ja ruumiillisessa kypsyydessä ei ole suurta eroa. Aineistoon sisältyvät asianomistajarikokset, joissa syyttäjällä ei ole syyteoikeutta (5 %), olivat niin ikään ikätovereiden välisiä epäilyitä ja rikosnimikkeeltään lieviä pahoinpitelyitä. Näissä tapauksissa asianomistaja oli perunut alun perin esitutkinnassa esittämänsä syyttämispyyntönsä.

Lain mukaan syyttäjä voi jättää syyttämättä myös teon vähäisyyden perusteella. Vähäisyysperustetta voidaan käyttää silloin, kun rikoksesta ei ole odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakko ja sitä on sen haitallisuus tai siitä ilmenevä tekijän syyllisyys huomioon ottaen kokonaisuutena arvoellen pidettävä vähäisenä (ROL 1: 7 § 1-kohta). Tämän aineiston perusteella vähäisyysperusteen käyttö oli harvinaista. Aineistosta löytyi ainoastaan yksi syyttämättäjättämispäätös, jossa perusteena oli teon vähäisyys. Tämä oli rikosnimikkeeltään lievä pahoinpitely ja luonteeltaan ikätovereiden välinen rikosepäily. Syyttämättäjättämispäätöksessä väkivallan vähäisyydestä kertoi se, että uhrille ei ollut teosta aiheutunut vammoja, teosta ei olisi ollut odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakkoa ja teko katsottiin kokonaisuudessaan vähäiseksi.

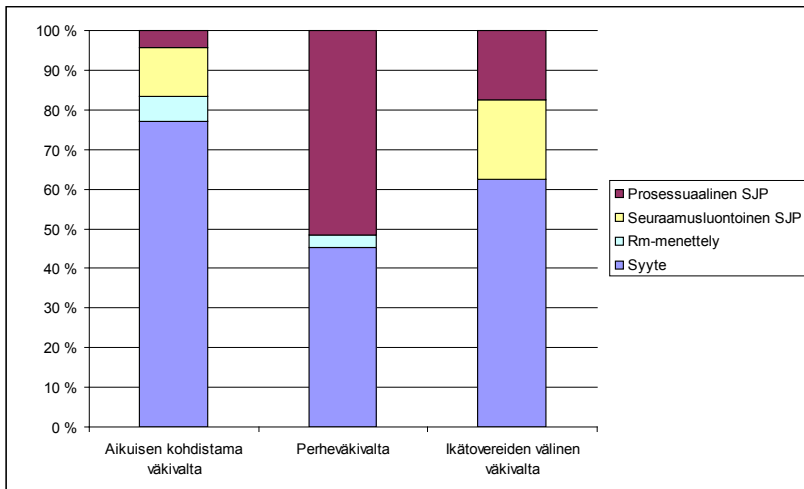
Aineistossa oli neljä tapausta, joissa syyttäjä oli päätenyt syyteharkintavaiheessa rangaistusvaatimukseen (RM-menettely, kuvio 9). Rangaistusmääräysmenettelyssä syyttäjä vahvistaa rikoksesta epäillyn syyllistyneen rikokseen mutta katsoo, että teko on sovitettavissa sakkorangaistuksella (Virolainen & Pölonen 2004, 50; Jokela 2008, 59). Rangaistusmääräysmenettelystä säädetään rangaistusmääräysmenettelylaissa (RmL). Lain mukaan rangaistusmääräysmenettely määrittää sakkorangaistusseuraamuksen antamiseksi teosta, josta lain mukaan ei ole säädetty ankarampaa rangaistusta kuin sakko tai enintään kuusi kuukautta vankeutta. Rangaistusmääräysmenettelyyn vaaditaan asianomistajan ja rikoksesta epäillyn suostumus. Rangaistusmääräysmenettelyssä poliisi allekirjoittaa rangaistusvaatimuksen ja toimittaa sen rikoksesta epäillylle sekä syyttäjälle. Syyttäjän on siten aina ”vahvistettava” poliisin laatima rangaistusvaatimus, jolloin syyttäjä toimii rangaistusmääräyksen antajana (RmL 9 §).

---

25 Korkeimman oikeuden vastaavanlaisessa tapauksessa ko. olosuhteissa tehty poikalapsen ympärileikkaus ei ole oikeudenvastainen eikä rangaistava teko (KKO:2008:93)

4.3 Toimenpiteet taustamuuttujien mukaan

Syyttäjän päätös nostaa syyte tai tehdä syyttämättäjättämispäätös vaihteli jonkin verran väkivallan eri muodoissa. Kuviossa 12 on eritelty syyttäjän tekemiä toimenpiteitä rikoksesta epäillyn mukaan. Syyttäjän toimenpiteet on jaoteltu prosessuaaliseen syyttämättäjättämiseen, seuraamusluontoiseen syyttämättäjättämiseen, rangaistumääräysmenettelyyn ja syytteen nostamiseen. Päätettyjen tapausten osalta eniten syyttämättä jättämispäätöksiä tehtiin perheensisäisissä²⁶ rikosepäilyissä, joissa puolessa tapauksissa jätettiin syyte nostamatta (50 %). Perheen ulkopuolisen aikuisen ollessa epäiltynä syyte oli sen sijaan nostettu valtaosassa tapauksista (76 %), ja näissä syyttämättä jättämisiä oli alle viidennes (15 %). Jopa ikätovereiden välisissä rikosepäilyissä syyte oli nostettu useammin (62 %) kuin perheen sisäisissä epäilyissä.

Kuvio 12 Syyttäjän toimenpiteet eri väkivallan muodoissa päätettyjen tapausten osalta, % (N=119).

Tämän aineiston perusteella syyttämättä jättäminen näyttää siten olevan yleisempää perheen sisäisissä rikosepäilyissä. Perheen sisäisissä rikosepäilyissä päädytään usein juuri prosessuaaliseen syyttämättä jättämiseen, joka tarkoittaa syyttämättä jättämistä silloin, kun syyttäjän mielestä teossa ei ole rikos, siitä ei ole riittävä näyttöä tai syyte oikeutta ei ole olemassa (Virolainen &

²⁶ Perheensisäisillä rikosepäilyillä tarkoitetaan tekoja, joissa rikoksesta epäilty on isä, isäpuoli, äiti tai äitipuoli.

Pölönen 2004, 50). Tarkasteltaessa syyttämättäjättämispäätöksien perusteita tarkemmin havaitaan, että perheen sisäisissä epäilyissä on useimmin jätetty syyttämättä nimenomaan riittävän näytön puuttumisen perusteella verrattuna muihin rikostyypeihin (liite 1, liitetaulukko 3). Perheen sisäisissä epäilyissä, joissa on päädytty syyttämättä jättämiseen, 87 %:ssa näissä tapauksissa perusteena on ollut riittävän näytön puuttuminen. Tapauksissa, joissa perheen ulkopuolinen aikuinen on ollut epäiltynä, ja joissa on päädytty syyttämättä jättämiseen, riittävän näytön puuttuminen on ollut perusteena huomattavasti harvemmin (25 % syyttämättä jätetyissä tapauksissa). Perheen sisäiset väkivalta- ja hyväksikäyttötapaukset näyttävät siten olevan asiakirjojen valossa hankalasti toteen osoitettavia rikoksia, joissa esitutkinnassa ei saada tarpeeksi näyttöä rikoksesta syyttämistä varten.

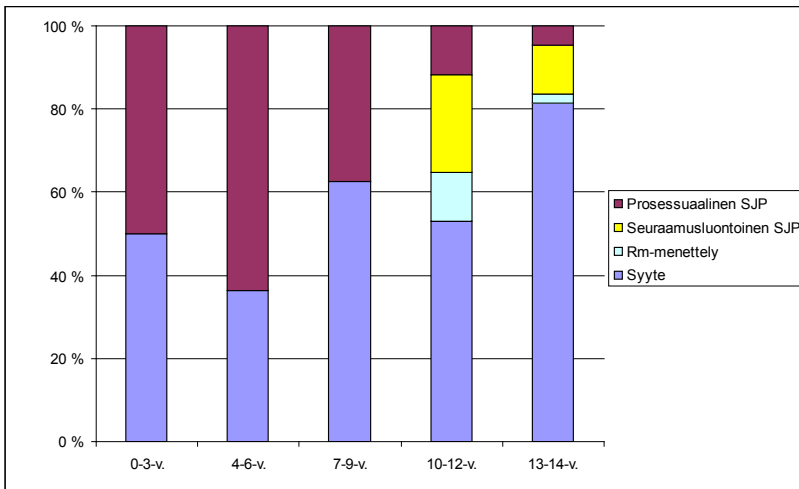
Perheensisäisissä väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyissä esitutkinnassa on kuitenkin yleisesti ottaen tehty paljon tutkintatoimenpiteitä. Rikoksesta epäiltyjen ja todistajien ohella näytön tueksi oli hankittu monia lääkärinlausuntoja ja neuvola- ja terveydenhoitajien haastatteluja sekä tehty teknisiä tutkintatoimenpiteitä. Asiakirja-aineiston perusteella lääkärinlausunnot saattoivat antaa tukea epäillylle pahoinpitelylle, mutta lapsen vanhemmat usein kiistivät teon. Perheen sisäisissä väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyissä olivat siten vastakkain lapsen huoltajan kertomus ja lääkärin laatima asiantuntijalausunto. Aineistoon sisältyi tapauksia, joissa lapsen huoltajan sana katsottiin lääkärin laatimaa asiantuntijalausuntoa vahvemmaksi. Tämä tilanne toisaalta korostaa lapsen oman kertomuksen tärkeyttä esitutkinnassa ja toisaalta havainnollistaa lääkärinlausuntoihin liittyvän todistusvoiman puutteita. Perheen sisäisissä epäilyissä syytteen nostamisen kannalta ongelmallista on lisäksi se, että esitutkinnassa rikosepäily kohdistuu usein molempiin vanhempiin. Jotta syyte voitaisiin nostaa, täytyisi kuitenkin käydä selville, kumpi vanhemmista rikokseen on todennäköisin syin syyllistynyt (ks. myös artikkeli VII, tapaus 3).

Perheensisäisissä väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyissä havainnollistuu myös rikoksen selvittämisen ja syytetyn oikeusturvaintressin välinen ristiriita. Tässä keskeisessä rikosasioita koskevassa ristiriidassa syyttäjä joutuu syyteharkintavaiheessa punnitsemaan, kumpi on painoarvoltaan suurempi: rikoksen selvittäminen vai syytetyn oikeusturva (Jonkka 1991, 250; ks. myös Hirvelä 2007, 274). Mitä korkeammaksi syyttömän suojaaminen ja hänen oikeusturvaintressinsä arvioidaan, sitä tärkeämpää rajatapauksissa on syyttämättä jättäminen (ks. myös Jonkka 1991, 250).

Kuviossa 13 syyttäjän toimenpiteitä on tarkasteltu eri uhriryhmissä. Toimenpiteet on jaoteltu prosessuaaliseen syyttämättäjättämiseen, seuraamusluontoiseen syyttämättäjättämiseen, rangaistumääräysmenettelyyn ja syytteen nostamiseen Tarkasteltaessa syyttäjän toimenpiteitä eri uhriryhmis-

sä asianomistajan iän mukaan havaitaan, että syyttämättäjättämispäätöksiä tehdään erityisesti uhrien ikäryhmässä 4–6-vuotiaat (62 %). Syyttämättä jättämiset ovat toiseksi yleisempiä 0–3-vuotiailla uhreilla (50 %). Vanhemmilla uhriryhmillä, 7–9-vuotiailla ja 10–12-vuotiailla, syyttämättä on jätetty suunnilleen yhtä paljon (noin 40 %). Vasta ikäryhmässä 13–14-vuotiaat syytteen nostaminen alkaa olla yleistä, ja tämän ikäryhmän uhreilla syyte on nostettu lähes 80 %:ssa tapauksista. Kuvion perusteella voidaan arvioida, että syytteen nostaminen vaihtelee eri ikäryhmissä. Mitä vanhemmasta lapsesta on kyse, sitä useammin syyte näytetään nostettavan.

Se, että syytteen nostaminen ja syyttämättä jättäminen vaihtelevat eri uhriryhmissä, kertoo eri ikäryhmiin sisältyvistä tutkinnallisista haasteista ja sen toisaalta väkivallan luonteesta, jota eri-ikäiset lapset kokevat. Erityisesti prosessuaalisten syyttämättäjättämispäätösten suuri lukumäärä erityisesti 4–6-vuotiailla uhreilla kertoo tämän ikäryhmän olevan tutkinnan kannalta haasteellisin. Lapsen kertomusta esitutkinnassa ja syyteharkinnassa edellytetään jo tämän ikäisiltä uhreilta, mutta toisaalta he kuuluvat lapsen kuulustelun kannalta haasteellisimpaan ikäryhmään (Lamb ym. 2008, 137–138; 164). Sen sijaan 0–3-vuotiailta uhreilta ei voida edellyttää mielekkään kuulustelukertomuksen saamista (ks. Taskinen 2003, 73), jolloin syytteen nostaminen on mahdollista ilman lapsen kuulustelukertomustakin.

Kuvio 13 Syyttäjän toimenpiteet uhrin iän mukaan päätettyjen tapausten osalta, % (N=91).

Syyttämättä jättäminen riittävän näytön puuttumisen perusteella koskee aineiston valossa usein tapauksia, joissa lapsen kuulustelukertomusta ei ole hankittu esitutkinnassa. Lapsen kuulustelua voidaan siten pitää tärkeimpänä yksittäisenä kuulustelutoimenpiteenä, mikä on havaittu myös aiemmissa tutkimuksissa (Hirvelä 2007). Lapsen kuulustelukertomuksen hankkiminen esitutkintavaiheessa ei yksinään takaa syytteen nostamista syyteharkintavaiheessa. Tästä kertoo seuraava esimerkki: Tapauksessa lasta haastatellut asiantuntija oli useaan otteeseen kysynyt lapsen kohdistuvasta väkivallanteosta. Lapsi on vuoroin kieltänyt ja vuoroin myöntänyt teon tapahtuneen ja lopulta käyttäytynyt aggressiivisesti haastattelijaa kohtaan. Haastattelun päätyttyä asiantuntijalausunnossa todettiin, että lapsen haastattelun perusteella vahvistusta väkivaltaepäilyille ei voida saada. Vaikka lasta olisi esitutkinnassa haastatellut asiantuntija ja lapsi haastattelussa tai kuulustelussa kertoisi väkivallanteosta, lapsen kertomuksen luotettavuuden arviointiin kiinnitetään jo syyteharkintavaiheessa huomiota. Syyteharkinnan näkökulmasta syytteen nostamiseen ei siten yksinään riitä, että lapsen kertomus on hankittu: se täytyy olla sisällöltään luotettava ja sen täytyy antaa todennäköisiä syitä epäilyn tueksi.

Taulukossa 20 on kuvattu esimerkkitapauksia syyteharkintaan päättyneistä väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyistä ja niiden taustatiedoista. Taulukko edustaa tyypillisiä syyteharkintaan päättyneitä tapauksia kolmella eri paikkakunnalla. Taulukosta nähdään, että näissä tapauksissa esitutkintatoimenpiteillä on ollut jonkin verran vaikutusta syytteen hylkäämiseen, mutta niiden suuri lukumäärä ei ole yksinään johtanut syyteharkintavaiheessa syytteen nostamiseen. Jos esitutkintavaiheessa on suoritettu vain vähän kuulusteluja tai jos kuulustelujen tueksi ei ole lainkaan kirjallisia todisteita, kuten asiantuntijalausuntoa, syyttäjä on tehnyt asiasta syyttämättäjättämispäätöksen näytön puutteen perusteella (tapaukset 1 ja 3, taulukko 20). Huomiotavaa on, että vaikka lapsen kertomus näytön tukena lisää mahdollisuutta syytteen nostamiseen, lapsen väkivallantekoa puoltava kertomus yhdessä muun asianmukaisen todistusaineiston kanssa ei aina riitä syytteen nostamiseen (tapaus 4, taulukko 20). Taulukkoon kirjatut tapaukset havainnollistavat siten tapauskohtaisen harkinnan merkitystä lapsiin kohdistuvien rikosasioiden syyteharkinnassa. Mikään yksittäinen tutkintatoimenpide ei välttämättä ratkaise syytteen nostamista, vaan kyse on kokonaisuudesta ja siitä, millaista tukea lapsen kuulustelukertomuksesta rikosepäilylle saadaan.

Taulukko 20 Syyteharkintaan päätyneet rikosepäilyt rikosprosessissa.

<i>Rikosilmoitus</i>	<i>Esitutkintatoimenpiteet</i>	<i>Syyttäjän ratkaisu</i>
1. Äitiä epäillään kolmen alle 10-vuotiaan lapsensa pahoinpitelystä, ilmoittajana lasten isä.	Huoltajan kuulustelu asianomistajana, rikoksesta epäillyn kuulustelu. Ei lasten kuulusteluja.	Syyttäjä tehnyt syyttämättäjättämispäätöksen näytön puutteen perusteella. Syytettä on tukenut ainoastaan rikoksesta ilmoittajan kertomus. Muilta viranomaisilta ei ole tullut ilmi syytettä tukevia seikkoja.
2. Lapsen huoltajia epäillään alle 3-vuotiaan törkeästä pahoinpitelystä. Lapselta löytynyt pahoinpitelyyn viittaavia vammoja	Rikoksesta epäillyn ja todistajien kuulustelu, lääketieteelliset ja psykiatriset lausunnot. Ei lapsen kuulustelua. Lääkärintalouksen mukaan vammat viittaavat pahoinpitelyyn.	Syyttäjä tehnyt syyttämättäjättämispäätöksen näytön puutteen perusteella. Lääkärilausunto tukee epäilyä, mutta vammojen syntymiselle ei voida osoittaa syyllistä.
3. Sosiaaliviranomaisen tutkintapyyntö, jossa mieshenkilöä epäillään alle 15-v. lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä lapsen oman kertomuksen perusteella	Lapsen kuulustelu asianomistajana, huoltajan kuulustelu asianomistajana, rikoksesta epäillyn ja todistajien kuulustelu.	Syyttäjä tehnyt syyttämättäjättämispäätöksen, ei näyttöä rikoksesta. Lapsen esitutkinnassa antama kertomus ei tue hyväksikäyttöepäilyä.
4. Sosiaaliviranomaisen tutkintapyyntö, jossa lapsen huoltajia epäillään alle 8-v. lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä	Lapsen kuulustelu asianomistajana, rikoksesta epäillyn ja todistajien kuulustelu, lääkärilausunto. Asianomistaja on kertonut kuulustelussa vanhempien koskettelusta. Lapsen huoltajat kiistävät teon.	Syyttäjä tehnyt syyttämättäjättämispäätöksen näytön puutteen perusteella. Sosiaaliviranomaisen lausunnon perusteella epäily seksuaalisesta hyväksikäytöstä on syntynyt. Lapsen kertomus ei riitä teon seksuaalisen motiivin osoittamiseen.

5 SYYTTÄJIEN TOIMINTAMALLI JA PÄÄTÖSTEN PERUSTEET

Tässä luvussa tarkastellaan syyteharkintavaihetta lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja hyväksikäyttötapauksissa syyttäjien haastatteluiden (N=6) perusteella. Haastatteluissa tarkennettiin erityisesti kysymyksiä esitutkinnan onnistumisesta ja syytteen nostamiseen vaikuttavista tekijöistä. Syyteharkintavaiheessa lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten käsittely ei ole aivan yhtä keskitettyä kuin esitutkintavaiheessa. Suuremmissa syyttäjänvirastoissa on yksi lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten käsittelyyn erikoistunut erikoissyyttäjä, mutta lapsiin kohdistuvia juttuja tulee yhtä lailla käsiteltäväksi muillekin syyttäjille. Keskitäminen saattaa tapahtua myös osastoittain siten, että tietyt syyttäjät vastaavat tiettyjen kärjäoikeuden osastojen jutuista. Syyttäjät, jotka juttuja käsittelevät, olivat kuitenkin pääosin käyneet joitain erityiskursseja aiheesta. Syyttäjistä riippuen lapsiin kohdistuvat jutut näkyivät päivittäisessä syyttäjän työssä usein tai hieman harvemmin. Kokonaisuudessaan juttuja esiintyi syyttäjän kokemusten mukaan kuitenkin melko paljon.

Syyttäjät kuvailivat lapsiin kohdistuvia rikosasioita näytöllisesti hankaliksi, usein rajatapauksiksi, joissa keskeiseksi ongelmaksi muodostui näytön riittävyys. Osa syyttäjistä piti esitutkintapöytäkirjan läpikäymistä näissä rikosasioissa hieman tavallista työläämpänä näytön luonteen ja mahdollisten lisätutkintapyyntöjen vuoksi. Syyttäjien mielestä syytekynnystä lapsiin kohdistuvissa rikosasioissa oli keskimäärin kuitenkin pidettävänä matalana. Osa syyttäjistä toi esiin oman ”nollatoleranssissa” lapsiin kohdistuviin väkivaltarikoksiin, ja osa perusteli matalaa syytekynnystä epäillyn oikeusturvalla. Syyttäjien haastattelujen perusteella tehtyjä päätöksiä ei luonnehtinut niinkään se, onko kyse lievästä rikoksesta, kuin se, että riittääkö esitutkinnassa hankittu näyttö syytteen nostamiseen ja asian viemiseen oikeudenkäyntiin saakka.

5.1 Kokemukset esitutkinnan toteutumisesta

Kokemukset poliisin suorittaman esitutkinnan onnistumisesta vaihtelivat sekä yksittäisten syyttäjien mukaan että paikkakuntien välillä. Syyttäjien kokemusten mukaan esitutkinnan aikaisessa yhteistyössä ja esitutkinnan laadussa on eroja poliisin tutkintaryhmien kesken. Kaikki haastatellut syyttäjät kertoivat poliisin esitutkinnan olevan vaihtelevaa ja paikoin puutteellista. Syyttäjät saavat juttuja käsiteltäväksi sekä keskitetyiltä ryhmiltä että muilta tutkintaryhmiltä, ja erot esitutkinnan laadussa voivat syyttäjien mukaan

olla hyvinkin suuria. Eroja esitutinnan laadussa selittää syyttäjien mukaan se, kuinka hyvin lapsiin kohdistuvien rikosasioiden esitutkinta on keskitetty asian osaaville tutkintaryhmille. Tämä tulee esiin erityisesti isompien paikkakuntien syyttäjänvirastoissa:

”Kyllä siinä (esitutinnan laadussa) eroja on. Jos niitä tutkitaan ihan päivittäistutkinnassa, jotka kaikkea mahdollista tutkii. Ja samoin tuolla maaseudulla, kuin meille tulee tästä maaseudulta näistä poliisipiireistä. Kyllä siellä on puutteita ihan perusasioissa. Kyllä sitä toivoisi, että se olisi aika lailla keskitetysti tietyllä ryhmällä, joka sen hallitsisi. Tässä on kuitenkin tietyjä perusasioita, jotka pitää olla kunnossa.”

Lapsiin kohdistuvat väkivalta- ja seksuaalirikokset kuuluvat niihin rikosasioihin, joista poliisiin tulisi sisäasiainministeriön ohjeistuksen mukaan tehdä ennakoilmoitus syyttäjälle (Sisäasiainministeriö 2006, ks. myös artikkeli III, luku 1). Ennakoilmoituksella tarkoitetaan poliisin tekemää ilmoitusta syyttäjälle poliisin esitutkinnassa käynnissä olevasta jutusta. Ennakoilmoituksella pyritään siten vahvistamaan poliisin ja syyttäjän yhteistyötä ja syyttäjän aktiivisempaa osallistumista esitutkintaan. Ennakoilmoitusten toteutumisesta oli kuitenkin syyttäjillä monenlaisia kokemuksia. Joidenkin mielestä ennakoilmoituksen toteutuminen toimi melko hyvin, joidenkin mielestä ennakoilmoituksen tekemisessä oli huomattavaa parannettavaa. Ennakoilmoituksen tekemättä jättäminen saattoi joissakin tapauksissa johtaa lainvastaiseen esitutkintaan silloin, kun juttuja tutkittiin liian vähällä kokemuksella:

”Ennen poliisin aluejakouudistusta maakunnissa tutkittiin näitä juttuja liian vähällä kokemuksella. Tai sitten kävi niin, että näitä juttuja ei ole samassa rikostutkinnassa tutkittu eikä näistä jutuista sitten monesti myöskään tehty syyttäjälle ennakoilmoitusta. Että sieltä on tullut minullekin juttuja, joissa esimerkiksi tämä haastattelu on tehty esitutkintalain vastaisesti. Tai sitten jopa niin, ettei sitä ole taltioitu ensinkään, vaan lapsen kuulustelu on kirjattu suoraan paperille. Nämä on sitten teettäneet lisätutkintaa ja siihen saattaa aikaa kulua aika paljon. Tämä oli siis ennen rakenneuudistusta, mutta edelleenkin saattaa tulla juttuja, joita ei ole ennakoilmoitettu. Ymmärrän kyllä, että varsinkin keskitetty rikostutkinta on kovan paineen alla silloin kun on isompia juttuja. Ja silloin näitä, varsinkin lapsiin kohdistuvan väkivallan juttuja, ajautuu päivittäistutkintaan. Ja siellä kokemusta ei ole niin paljon.”

Edellisessä puheenvuorossa syyttäjä viittaa siihen, että poliisin aluejako-uudistus on parantanut esitutkinnan laatua lapsiin kohdistuvien rikosasioiden tutkinnassa. Aluejakouudistuksen myötä rikosasioita on keskitetty enemmän tietyille tutkintaryhmille, minkä vuoksi esitutkinta lapsiin kohdistuvissa rikosasioissa on parantunut. Kehittämistä poliisin esitutkinnassa liittyy edellisen syyttäjän mukaan kuitenkin poliisin ja syyttäjän väliseen yhteistyöhön sekä poliisin tekemään ennakoilmoitukseen. Syyttäjä katsoo, että juuri ennakoilmoituksen tekeminen on keskeinen avain poliisin suorittaman esitutkinnan laadun parantamiseen. Erityisen tärkeää ennakoilmoituksen tekeminen on silloin, kun asiaa tutkii sellainen tutkintaryhmä, jossa koulutusta tai asiantuntemusta lapsiin kohdistuneisiin rikosasioihin ei välttämättä ole. Näissä tapauksissa syyttäjän on mahdollista puuttua esitutkinnan kulkuun silloin, kun tutkintaan voidaan vielä vaikuttaa, sillä esitutkintapöytäkirjan valmistuttua olennaisia asioita, kuten lapsen asianmukaista kuulustelua, ei useinkaan ole mahdollista lisätutkinnalla korjata. Myös muut syyttäjät toivoivat haastatteluissa esitutkinnan aikaista yhteistyötä enemmän, sillä sen katsottiin nopeuttavan syyttäjän työtä syyteharjaintavaiheessa.

Syyttäjien haastatteluissa tuli esille poliisin suorittaman esitutkinnan kehittämiskohteita. Näitä esitellään tarkemmin tämän artikkelin luvussa 6.3, kun kuvataan syyttäjien käsityksiä näytön arvioinnin ongelmakohdista. Seuraavaksi tarkastellaan, kuinka syyttäjät perustelivat päätöksiään ja millaisia yksilöllisiä eroja syyttäjien käsityksiin lapsiin kohdistuvan väkivallan luonteesta sisältyi.

5.2 Perusteiden käyttö ja yksilölliset erot

Syyttäjän päätöksenteko on sidoksissa lakiin oikeudenkäynnissä rikosasioissa, jossa säädetään, millaisin perustein teossa voidaan jättää syyttämättä (ROL 1: 7 § ja 8 §). Kuten aikaisemmasta luvusta kävi ilmi, lapsiin kohdistuvissa rikosasioissa syyttämättäjättämispäätös tehdään useimmiten riittämättömän näytön vuoksi. Syyttämättä voidaan jättää myös seuraamusluontoisiin syihin vedoten, joskin esimerkiksi vähäisyysperusteen käyttö oli asiakirjojen perusteella harvinaista. Syyttämättä jättäminen kuitenkin mahdollistaa syyttäjän oman harkintavallan käytön, jolloin yksilölliset erot syyttäjien tekemissä päätöksissä ovat mahdollisia (ks. myös Virolainen & Pölönen 2004, 49–50). Osa syyttäjistä myönsi haastattelussa avoimesti yksilöllisten tekijöiden ja syyttäjien omien arvojen vaikuttavan päätöksentekoon:

”Yksilölliset tekijät ja omat arvotkin vaikuttavat päätöksiin. Lapsiin kohdistuva väkivalta on poikkeuksellisen arvosidon-nainen juttu, koska onhan sitä Suomessa harjoitettu. Jos miettii nykyisten syyttäjienkin lapsuutta, niin monessa kodissa on voi-nut saada vitsaa ilman että sitä koetaan väkivallaksi. Ja onhan se myös, jos tietää jo etukäteen tuomarin kannan ja tietää että vaikka itse nostaa syytteen niin se tulee bumerangina takaisin. Voi olla että sekin jo vaikuttaa päätöksen tekemiseen.”

Edellisessä puheenvuorossa syyttäjä ottaa kantaa yhteiskunnalliseen kulttuu-riin ja asenteelliseen ilmapiiriin, joka varsinkin aikaisempina vuosikymme-ninä hyväksyi lasten kurittamisen yhtenä kasvatukseen²⁷ (Sariola & Ello-nen, 2008, 57; Peltoniemi 1988). Syyttäjä katsoo, että yleinen ajattelutapa ja myös omat henkilökohtaiset kokemukset lapsen kurittamisen käytöstä tavan-omaisena kasvatukseen ovat yhteydessä siihen, että lapsen pahoinpitelys-sä syyte voidaan jättää nostamatta teon vähäisyyden perusteella. Myös oi-keusjärjestelmän toimintakulttuuri, syyttäjän ja tuomarin välinen aikaisempi kontakti sekä vakiintuneet toimintamallit syyttäjän ja tuomarin kesken voivat aiheuttaa sen, että ”turhia” syytteitä ei haluta nostaa, jos tuomarin kanta on etukäteen tiedossa. Näiden tekijöiden vuoksi on mahdollista, että hyvin samantyyppisissä teoissa voidaan käytännössä päätyä erilaisiin ratkaisuihin eri paikoissa.

Syyttäjien keskuudessa oli havaittavissa joitain eroja siinä, millainen te-ko katsottiin syyttäjän oman arvion mukaan lieväksi ja millainen ei. Lapsiin kohdistuva väkivalta miellettiin yleisesti ottaen vakavaksi rikokseksi, mutta rajanveto lievän ja vakavan teon välillä ei ollut itsestään selvää. Kokonai-suudessaan kaikki syyttäjät korostivat tapauskohtaisen harkinnan merkitystä syytteen nostamisen kannalta. Tilannetekijät, kuten lapsen ikä ja perheen ko-konaistilanne, otettiin huomioon syytteen harkinnassa. Seuraavassa puheen-vuorossa syyttäjä katsoo, että syyte voidaan jättää nostamatta lapsen ikään tai perheen kokonaistilanteeseen vedoten:

”Jos ajattelee lapsen pahoinpitelyä, niin ihan tuommoiset läp-simiset ja tuommoiset, mitkä aikuisten keskuudessa olisi lieviä pahoinpitelyjä, niin kyllä aina nostan tavallisesta lapsiin koh-distuvista pahoinpitelyistä syytteen. (...) Tietysti jos ajattelee, että olisi isommasta lapsesta kyse, ja hyvällä tavalla sen vois

---

27 Vanhempien kuritusoikeus poistettiin Suomen rikoslaista vuonna 1979. Kurituksen käyttö kiellettiin lisäksi erikseen vuoden 1984 alussa voimaan tullessa laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (1 § 3 mom.). Asenteiden muuttuminen lapsen ruumiilliseen kuritukseen kesti kuitenkin kauemmin, sillä vielä vuona 1985 43 % väestöstä piti ruumiillista kuritusta hyväksyttävänä kasvatukseen (Peltoniemi 1988). Vuonna 2007 lapsen ruumiillisen kuri-tuksen hyväksyi ainakin poikkeustilanteissa 26 % vastaajista (29 %) (Sariola 2007).

saada soviteltua tai sovittua. Ehkä vois ajatella että jonkun sellaisen ihan pienen pahoinpitelyn jättäisi syyttämättä, jos se perheen tilanne olisi siitä radikaalisti parantunut. ”

Syyttäjä viittaa puheenvuorossaan siihen, että joissain tilanteissa lapsen pahoinpitely voitaisiin jättää syyttämättä, jos se perheen kokonaistilanteen kannalta olisi perheen tai lapsen edun mukaista. Tällaisessa syyttämättä jättämisessä on kyse esimerkiksi niin sanotusta seuraamusluontoisesta syyttämättä jättämisestä, jossa syyttäjä katsoo epäillyn syyllistyneen tekoon mutta samalla katsoo, että asia voidaan sopia asianosaisten kesken ja riittäväksi seuraamukseksi katsotaan esimerkiksi suullinen huomautus (ks. tämän artikkelin luku 4.2). Näissä tilanteissa syyttäjällä on itsenäinen, kriminaalipoliittinen päätösvalta, ja syyttämättä jättämisessä on kyse ensisijaisesti konfliktinratkaisusta, jossa rikosasia halutaan saada pois päiväjärjestyksestä järkevällä ja kivuttomalla tavalla (Virolainen & Pölönen 2004, 33, 36; Tolvanen 2003, 58–59).

Syyteharkinnassa lapsen pahoinpitelyyn voidaan suhtautua toisin sanoen siten, että oikeudenkäynti katsotaan tarpeettomaksi seuraamukseksi ja joskus jopa lapsen edun vastaiseksi. Vastaavanlainen keskustelu lapsen edusta nousi esiin arjessa lasten kanssa työskentelevien viranomaisten haastatteluissa artikkelissa kaksi. Tutkintapyyntöjä poliisille jätetään tekemättä sen takia, että rikosprosessin aloittamista ei nähdä lapsen edun mukaisena. Vaikka tutkintapyyntöjen tekemisessä ja syytteen nostamisessa on kyse eri asioista, molemmissa tulee tämän tutkimuksen valossa esiin viranomaisen yksilöllinen päätöksenteko. Viranomainen voi käyttää itsenäistä ja usein hyvin subjektiivistakin valtaa määritellessään, millainen päätös on lapsen edun mukainen.

Syytteen nostamisesta ei kuitenkaan päätetä pelkästään teon lievyyden tai vakavuuden perusteella, vaan syyte voidaan nostaa lievistä teoista mutta jättää syyttämättä vakavista teoista. Tässä on kyse hyvin pitkälti syyttäjakohtaisista eroista. Haastatteluissa muutamat syyttäjät tunnustivat, että virheellisiä syyttämättä jättämisistä tapahtuu silloin tällöin, ja syyteharkinta voi epäonnistua siinä missä esitutkintavaihekin. Syyttäjä kertoo tapauksesta, jossa ensimmäisellä kerralla syyttäjä oli jättänyt syyttämättä vakavasta lapsen pahoinpitelystä. Toisella kerralla juttu ohjattiin toiselle syyttäjälle, joka laati syytteen melko lievästä teosta. Toinen syyttäjä oli siten päätenyt vakavan teon kohdalla syyttämättä jättämiseen, toinen syyttäjä lievän teon kohdalla syytteen nostamiseen:

”Itselläni on nollatoleranssi lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan, mutta tässäkin on hieman syyttäjakohtaisia eroja. Minulle tuli esimerkiksi kerran hyvin lievä lapsen kohdistuvan väkivallan epäily syyteharkintaan, mutta lähdin viemään sitä eteenpäin koska näin että aiemmin oli jätetty syyttämättä vyöllä lyömisestä. Aiemmassa tapauksessa oli siis syyteharkinta mennyt pahasti pieleen, ja lähdin ajamaan juttua, koska näin että väkivalta oli toistuvaa.”

Syyttäjä viittaa puheenvuorossaan siihen, että väkivallan toistuvuus määrittää yhtä lailla syytteen nostamista kuin väkivallan vakavuuskin. Syyteharkinnassa ei siten välttämättä ole kyse vain yksittäisestä teosta vaan kokonaisuudesta ja myös aikaisemmista mahdollisista teoista kokonaisuudessaan. Se, miten syyttäjä arvioi tilannetta kokonaisuudessaan, on kuitenkin yksilöllistä. Yksilöllisiä eroja syyttäjien päätöksissä ja arvomaailmassa esiintyi esimerkiksi vähäisyysperusteen käytössä. Osan mielestä lapsiin kohdistuvissa rikosepäilyissä vähäisyysperustetta ei tulisi käyttää, osan mielestä se on perusteltua joissakin tapauksissa. Seuraavassa syyttäjä on itse sitä mieltä, että syyttämättä jättäminen teon vähäisyyden vuoksi voisi käytännössä tulla kysymykseen kuritusväkivaltatilanteessa, jossa vanhempi on tarttunut lapseen kiinni tätä rauhoitellakseen:

”Se (syytteen nostaminen) on hirveästi kiinni siitä, mitä se väkivalta on ollut. Jos se on jonkinlaista lyömistä, niin on ihme, jos syyte ei nouse. Mutta jos se on joku pieni tukistus ja lapsi on mennyt ympäri kämppää ja hajottanut kaikki paikat, niin kyllä siinä voitaisiin myös käyttää vähäisyysperustetta. Mutta nyt on Valtakunnansyyttäjänvirasto antanut meille uusia ohjeita, että pitäisi nostaa syyte lähes kaikista, vaikka olisikin hyvin, voiko sanoa, ymmärrettäviä tilanteita.”

Edellisessä puheenvuorossa syyttäjä katsoo tekoa lieventäväksi tekijäksi sen, että väkivaltaa on käytetty lapsen kuritustarkoituksessa ja väkivalta on luonteeltaan ollut lievää tukistamista. Syyttäjistä itsestään riippuu, kuinka tällaiseen kuritusväkivaltatilanteeseen suhtaudutaan. Rikoslaisissa pahoinpitelyksi katsotaan teot, joissa tehdään toiselle ruumiillista väkivaltaa, vahingoitetaan toisen terveyttä, aiheutetaan toiselle kipua tai vahinkoa tai saatetaan toinen tiedottomaan tai vastaavaan tilaan (RL 21: 5 §). Väkivallan käyttäminen kuritustarkoituksessa täyttää pahoinpitelyn tunnusmerkistön, vaikka väkivalta olisi tapahtunut kasvatustarkoituksessa. Tämä käy ilmi esimerkiksi Valtakunnansyyttäjänviraston 17.6.2009 päivätystä ratkaisusta (drno109/21/09).

Kyseisessä ratkaisussa apulaisvaltakunnansyyttäjä katsoi, että kihlakunnansyyttäjän tekemä syyttämättä jättämispäätös kasvatustarkoituksessa teh-

dystä lievästä pahoinpitelystä oli virheellinen tehdyn päätöksen ja päätöksen perusteluiden osalta. Kihlakunnansyyttäjä oli aiemmin jättänyt syyttämättä näytön puutteen perusteella, koska ei ollut näyttöä siitä, että epäillyn tarkoitus olisi ollut satuttaa lastaan. Apulaisvaltakunnansyyttäjän mukaan pahoinpitelyn tunnusmerkistö kuitenkin täyttyi. Ratkaisussaan apulaisvaltakunnansyyttäjä totesi, että tunnusmerkistön täytyminen ei edellytä, että ruumiillisesta väkivallasta aiheutuu vammoja eli pahoinpitelysäännösten sanamuodon mukaisesti terveyden vahingoittuminen tai edes kipua. Näin ollen tekijältä ei myöskään edellytetä tahallisuutta kyseisten seikkojen osalta. Näillä on kuitenkin merkitystä teon törkeysarvostelussa. (Valtakunnansyyttäjänvirasto 2009a.) Samantyyppiseen ratkaisuun päädyttiin myös toisessa Valtakunnansyyttäjänviraston ratkaisussa 23.6.2009 (drnoR08/52), jossa todettiin, että lapsen ruumiillinen kurittaminen täyttää pahoinpitelyrikoksen tunnusmerkistön, vaikka se olisikin tapahtunut kasvatustarkoituksessa. Samassa ratkaisussa tuodaan esiin, että tunnusmerkistö ei edellytä, että ruumiillisesta väkivallasta aiheutuu vammoja tai kipua (Valtakunnansyyttäjänvirasto 2009b).

6 SYYTTÄJIEN KÄSITYKSET NÄYTÖN ARVIOINNIN ONGELMAKOHDISTA

Syyteharkinnassa syyte nostetaan, jos sen tueksi on olemassa todennäköisiä syitä (ROL 1: 6 §). Oikeuskirjallisuudessa todennäköisten syiden rajana on pidetty yli 50 %:n todennäköisyyttä sille, että epäilty todetaan syylliseksi kuin syyttömäksi (Jonkka 1991, 132–137). Käytännössä todennäköiset syyt täytyy rikosasioissa kuitenkin harkita tapauskohtaisesti. Tässä luvussa eritellen niitä näytön arvioinnin ongelmakohtia, joita syyttäjät toivat haastatteluisa esiin. Luvussa käsitellään osin samoja teemoja kuin poliisien haastatteluja käsittelevässä artikkelissa III, eli näytön keskeisiä teemoja, lapsen kuulumista ja asiantuntijalausuntoja. Lopuksi nostetaan esiin niitä tekijöitä, jotka syyttäjät katsoivat ongelmiksi tai kehittämiskohteiksi poliisin suorittamassa esitutkinnassa.

Syyttäjällä on lain mukaan oikeus pyytää poliisia suorittamaan lisätutkintaa, jos näyttö syyteharkintaa varten on puutteellista. Asiakirjojen perusteella lisätutkintaa oli pyydetty vain muutamassa tähän tutkimukseen kuuluvassa tapauksessa, mutta syyttäjät eivät olleet täysin tyytyväisiä poliisin tekemään esitutkintaan. Tyytyväisyys poliisin esitutkintaan vaihteli paikkakunnittain ja rikosepäilyittäin. Paikkakunnan 1 syyttäjänvirastossa oltiin tyytyväisempiä poliisin tutkintaan kuin paikkakunnalla 3, jossa *”lisätutkintaa pyydetään yleisesti ottaen todella paljon”*. Erityisesti lapsiin kohdistuvien pahoinpitelyrikosten esitutkinta ei ollut vielä täysin ohjeistuksen ja lainsäädännön mukaista:

”Varsinkin jos miettii näitä pahoinpitelyjuttuja. Niissä ei ehkä (poliisien keskuudessa) mielletä sitä niin, että myös niissä se lapsi pitää kuulla siihen nauhalle ja myös niissä sille vastajalle pitää antaa mahdollisuus esittää sille lapselle kysymyksiä. Ja myös niissä pitää olla edunvalvoja sillä lapsella. Että saatetaan kuulla lapsi suoraan vaan, ja tulee pöytäkirja johon kuulustelu on suoraan kirjattuna. – – Ja edunvalvoja-asiat on aina vähän puutteellisia, että sitten meiltäkin niitä tehdään ihan niitä ilmoituksia maistraatille sitten, jos on perheenjäsen epäiltynä.”

Puheenvuorossaan syyttäjä viittaa siihen, että fyysisen väkivallan rikosnimikkeissä, kuten pahoinpitelyissä, poliisin toiminta ei ole vielä yhtä asianmukaista kuin seksuaalisen hyväksikäytön tapauksissa, joissa toimintamalli on jo vakiintuneempi. Syyttäjä on sitä mieltä, että tavanomaisissa pahoinpitelyissä poliisit tunnistavat huonosti lapsen asianomistaja-aseman ja muut, alle 15-vuotiaita asianomistajia koskevat, esitutkintalain vaatimat toimenpiteet. Toisin sanoen poliisit eivät aina hahmota, että tavanomaisessa väkivaltarikoksessa uhrina voi olla alle 15-vuotias ja että se vaatii tavallisista väkivaltarikoksista poikkeavia toimenpiteitä. Seksuaalirikoksissa toimintamalli on jo yhdenmukaisempi, ja lapsen asema asianomistajana tiedostetaan ja tunnistetaan.

Myös Stakesin ohjeistuksessa lapsen pahoinpitelyn ja seksuaalisen hyväksikäytön selvittämisessä on joitakin eroja. Lapsen pahoinpitelyä koskevassa tutkinnassa huomio kiinnitetään enemmän hoidollisiin toimenpiteisiin ja lääkärin lausuntoihin, kun taas seksuaalisen hyväksikäytön selvittämisessä tärkeäksi katsotaan erityisesti lapsen kertomus (ks. Taskinen 2003, 36–37; 48–50). Rikosprosessin näkökulmasta lapsen luotettava kertomus tapahtuneesta on kuitenkin yhtä tärkeä sekä pahoinpitely- että seksuaalisen hyväksikäytön rikoksissa. Jotta näiden toimenpiteiden onnistuminen voitaisiin taata, edellytetään viranomaisilta lapsiin kohdistuvan väkivallan eri muotojen – sekä lievien pahoinpitelyiden että vakavien seksuaalirikosten – tunnistamista.

6.1 Lapsen kuulustelun arvioiminen

Syyteharkintavaiheessa syyttäjä katsoo poliisin tai asiantuntijan laatiman lapsen kuulustelutallenteen ja arvioi kertomuksen luotettavuutta. Syyttäjien haastatteluiden perusteella lapsen taltioitu kertomus katsotaan usein tärkeimmäksi yksittäiseksi todisteeksi tapahtuneesta, ja sen asianmukainen laadinta on syytteen nostamisen kannalta lähes ehdoton edellytys. Haastatteluissa kaikki syyttäjät totesivat, että jutuissa, joissa lapsen kertomusta ei esitutkinnassa ole hankittu, syytettä on yleisesti ottaen hyvin vaikea nostaa.

Syytteen nostamisen kannalta lapsen kuulustelun tulee olla asianmukaisesti laadittu. Syyttäjien kokemusten mukaan poliisin tekemien kuulustelujen laadussa on kuitenkin suurta vaihtelua. Koulutusta saaneet ja asiantuntevat poliisit suorittavat lapsen kuulustelun huomattavasti paremmin kuin ne, joilla koulutusta ja kokemusta kuulusteluun on vähemmän tai ei lainkaan. Eroja lapsen kuulustelukertomuksessa esiintyy myös poliisien ja asiantuntijoiden välillä. Jotkut syyttäjät pitivät asiantuntijakuulusteluja parempina kuin poliisin suorittamia kuulusteluja. Poliisin kuulusteluja pidettiin syyttäjien keskuudessa hieman enemmän johdattelevina. Syyttäjien mielestä asiantuntijat noudattavat kuulusteluissa paremmin Stakesin ohjeistusta, ja johdatteleviin kysymyksiin tai virheellisiin kuulustelutekniikoihin ei pääse asiantuntijakuulusteluissa samalla tavalla puuttumaan kuin poliisikuulustelussa. Riittävä koulutus onkin keskeistä kuulustelun onnistumisessa. Koulutuksen yhteys onnistuneeseen lapsen haastatteluun ja oikeiden johtopäätösten tekemiseen lapsen puheesta on havaittu myös muissa tutkimuksissa (Korkman 2006; Finnilä-Tuohimaa 2009). Syyttäjä kertoo seuraavassa kuulustelukertomukseen sisältyvistä eroista:

”Poliisin tekemissä kuulusteluissahan on hirveästi eroja itse poliisien välillä. Jotkut tutkijat on oikein hyviä siinä, mutta kaikki ei välttämättä sitä ole. Ja täällähän osa lapsista kuullaan tuolla yliopistollisessa keskussairaalassa, jossa on siihen kuulusteluun nimenomaan koulutettuja ihmisiä. Ja ne kuulustelut on mun mielestä ihan hyviä. Joskus on poliisien kuulusteluissa vähän sitä, että siinä on sitä johdattelua.”

Syyttäjä tekee erottelun poliisien ja lapsen haastatteluihin koulutettujen henkilöiden välillä. Syyttäjän puheenvuorosta käy ilmi, että lapsen onnistuneeseen kuulusteluun vaikuttaa, kuka lasta kuulustelee ja millainen koulutustausta kuulustelijalla on. Kaikki syyttäjät mainitsivat johdattelun huonon kuulustelun merkiksi. Olennaista syytteen nostamisen kannalta on myös kertomuksen asianmukainen ja luotettava dokumentointi. Lapsen kuulustelukertomus tulee sekä nauhoittaa että litteroida kirjalliseen muotoon, jotta lapsen kertomusta voidaan myöhemmin oikeudenkäynnissä lainata oikein (Sisäasiainministeriö 2006; OK 17: 11 § 2. mom.). Osa syyttäjistä oli kokenut tässä kertomuksen taltioinnissa vaihtelua. Jos kuulustelukertomus vain nauhoitetaan ilman litterointia, oikeudenkäynnissä kertomukseen voidaan vastaajan puolelta puuttua epäolennaisella ja virheellisellä tavalla. Litteroidusta kuulustelukertomuksesta pystytään sitä vastoin tarkistamaan, mitä todellisuudessa kuulustelutilanteessa on sanottu.

Kuulustelukertomuksen onnistumiseen vaikuttavat useat tekijät. Siksi lapsen kuulustelun mahdollinen epäonnistuminen ei aina johdu poliisin

koulutuksen tai asiantuntemuksen puutteesta, vaan lapsen kertomus voi jäädä taltioimatta muidenkin viranomaisten toiminnassa. Näin voi käydä esimerkiksi silloin, kun lapsi kertoo tapahtuneesta ensimmäistä kertaa lääkärin vastaanotolla, jossa lapsen sanomaa ei ymmärretä tallentaa tai dokumentoida millään tavalla. Seuraavassa syyttäjä kertoo tapauksesta, jossa jutun eteneminen syyttäjältä tuomioistuimeen oli kaatunut siihen, että lapsen kertomusta pahoinpitelystä ei huomattu tallentaa heti ensimmäisessä vaiheessa, kun lapsi alkoi puhua pahoinpitelystä lääkärin vastaanotolla:

”Tätä lasta oli ensin hoidettu psykiatrisella poliklinikalla, ja se oli siellä alkanut puhumaan niitä asioita. Sitä puhetta ei ollut dokumentoitu, nauhoitettu, eikä mitään. Siitä oli vaan lääkäri tai psykologi, joka kertoi, että näin se on kertonut. No sitten sitä oli kaksi kertaa poliisi kuulustellut ja se ei ollut oikeastaan kertonut mitään siellä enää. Sitten oli kaksi kertaa vielä ollut asiantuntijakuulustelussa. Se oli vähän ohi mennyt se tilaisuus, että se olisi pitänyt se ensimmäinen kertomus saada nauhalle. – – Silloin tulee näitä väitteitä, että lasta on kuultu liian monta kertaa eikä saada mitään lapsen omaa kertomusta. Että se on manipuloitu tai on mennyt niin sekaisin.”

Syyttäjän kertomasta esimerkistä käy ilmi, kuinka poliisi ei useinkaan ole ensimmäinen aikuinen tai viranomainen, jonka kanssa lapsi on tekemisissä mahdollisessa pahoinpitely- tai hyväksikäyttötapauksessa. Lapsi saattaa kertoa mahdollisesta pahoinpitelystä huomattavasti aikaisemmin joko läheiselle aikuiselle tai toiselle viranomaiselle, ja vasta jonkin ajan kuluttua asiasta tehdään rikosilmoitus ja poliisi alkaa tutkia asiaa (ks. myös artikkeli II). Syyteharkinnan näkökulmasta sen sijaan lapsen kertomus asiasta pitäisi pystyä tallentamaan jo ensimmäisessä vaiheessa, jotta kertomuksen luotettavuus ei heikkenisi liikaa (ks. Hirvelä 2007, 498).

Esimerkki valaisee myös liian monien kuulustelukertojen haitallisuutta: on todennäköistä, että jos lapsi ei kerro asiaa poliisikuulustelussa, ei hän kerro sitä asiantuntijakuulustelussakaan. Rikosprosessin näkökulmasta todisteeksi lapsen kertomuksesta ei siten riitä asiantuntijan kertoma siitä, mitä lapsi on kertonut, vaan olennaista on kertomuksen asianmukainen dokumentointi. Esimerkkitapauksesta käy samalla ilmi, kuinka tärkeää on myös muiden kuin poliisin dokumentoiman materiaalin hyödyntäminen. Kuten tutkimuksen myöhemmistä artikkeleista käy ilmi päiväkodissa tai sairaalassa voidaan kerätä paljon dokumentoitua materiaalia epäiltyyn väkivaltaan tai hyväksikäyttöön liittyen. Esitutkinnassa tätä hyödynnetään kuitenkin vain rajoitetusti, vaikka perusteita sen käytölle tämän tutkimuksen valossa olisi (ks. artikkeli VI).

Osa syyttäjäistä listasi haastatteluissa kertomuksen arvioinnissa käytettyjä mittareita, joita olivat esimerkiksi kertomuksen muuttumattomuus, toistuvuus ja yksityiskohtaisuus. Juuri näihin tekijöihin kiinnitetään huomio myöhemmin myös oikeudenkäynnissä, jossa lapsen kertomuksen luotettavuus viime kädessä arvioidaan (ks. Hirvelä 2007, 498–502; Haapasalo ym. 2000, 89–108). Syytteen nostamisen edellytyksenä kuitenkin on, että lapsen kuulustelu on esitutkintavaiheessa hankittu ja dokumentoitu.

6.2 Asiantuntijalausuntojen tuki

Pahoinpitelyn ja seksuaalisen hyväksikäytön selvittämiseksi esitutkinnassa kerätään usein lääkärinlausunto asianomistajan somaattisista vammoista. Lisäksi useista asiantuntijoista koostuva ryhmä laatii lapsen haastattelun perusteella oikeuspsykiatrisen lausunnon. Asiantuntijalausuntojen yleisyyttä ja merkitystä esitutkinnassa on eritelty tarkemmin artikkelissa III, luvuissa 3.1 ja 5.2. Tässä keskitytään tarkastelemaan, millainen todistusvoima asiantuntijalausunnoilla, mukaan lukien sekä lapsen kuulustelusta laadittu lausunto että somaattinen lausunto, on syyteharkintavaiheessa syyttäjien haastattelujen perusteella.

Somaattisten lääkärinlausuntojen merkitys syyteharkintavaiheessa on syyttäjien mukaan pääasiassa muuta näyttöä tukevaa. Kaikki syyttäjät kertoivat lääkärinlausuntojen olevan tärkeässä asemassa vammojen todentamisen kannalta, mutta asiantuntijalausunnot eivät yltäneet todistusvoimassaan lapsen kertomuksen tai muun henkilötodistelun tasolle. Syyteharkinnassa lääkärin laatimaa somaattista lausuntoa voidaan käyttää pääasiassa vammojen ja muiden somaattisten löydösten osoittamiseen. Pahoinpitelyissä, joissa fyysisiä jälkiä jää herkemmin, lääkärinlausuntojen merkitys on suuri. Seksuaalisissa hyväksikäytöissä, joissa ulkoisia vammoja ei välttämättä jää, syytettä tukevia lääkärinlausuntoja saadaan harvemmin.

Syyttäjien kokemusten mukaan asiantuntijalausunnoista saadaan vain harvoin ratkaisevaa tietoa syytteen nostamisen kannalta. Lääkärinlausunnoista puuttuu usein tieto siitä, kuinka todennäköisesti vammat ovat syntyneet juuri pahoinpitelyn seurauksena, vaikka syyteharkinnan kannalta juuri tämän tiedon kirjaaminen on olennaista. Syyttäjät kaipasivatkin lääkärinlausunnoilta *”kannanottoa siitä, kuinka todennäköisesti vammat ovat syntyneet pahoinpitelyn seurauksena ja siitä, kuinka todennäköistä se on, että jäljet sopisivat pahoinpitelyyn.* Useat syyttäjät mainitsivat lääkärinlausuntojen olevan usein yleisluontoisia ja luonteeltaan epätarkkoja. Jotta lääkärinlausuntoja saataisiin vastaamaan paremmin syyteharkinnan tarpeisiin, lausuntoihin tulisi saada asteikko siitä, mitä lääkärin lausuma tarkoittaa, ja mitä kaikkia muita lausumia he käyttävät vammoja arvioidessaan. Tällä tavoin lääkärilausunnon tarkoitus voitaisiin hahmottaa paremmin syyteharkinnan

näkökulmasta. Seuraavassa puheenvuorossa syyttäjää kuvaa toimivan lääkäriinlausunnon luonnetta:

”Toimivassa lääkäriinlausunnossa on monipuolisesti selitetty, mitä on tutkittu ja millaisissa tutkimuksissa lapsi on ollut. Lausunnossa pitäisi näkyä se, montako kertaa sitä on kuultu, ja kenen toimesta. Pitäisi olla yhteenveto siitä, mitä se lapsi on kuulustelussa kertonut. Lisäksi yhteenveto kokonaisuudesta, eli siitä, mitä tästä lapsen kertomuksesta, käyttäytymisestä, hänen iästään ja terveydentilastaan pystyy päättämään ja siitä, kuinka uskottavana sitä lapsen kertomusta tässä tilanteessa voidaan pitää.”

Syyttäjää korostaa puheenvuorossaan, että hyvään asiantuntijan laatimaan lausuntoon tulee sisältyä faktatiedot siitä kokonaisuudesta, millaisissa tutkimuksissa lapsi on ollut, ja mitä näistä tutkimuksista on käynyt ilmi. Lausuntojen puutteellisuus on niin ikään osittain osaamisen puutetta. Kuten viranomaisyhteistyötä käsittelevässä artikkelissa (VI) käy ilmi, erityisesti erikoislääkärit toivoisivat palautetta lausunnoistaan ja niiden toimivuudesta, jotta lausuntojen antaminen kehittyisi ja niillä pystyttäisiin entistä paremmin vastaamaan rikosprosessin tarpeisiin.

Syyteharkinnan näkökulmasta olennainen osuus asiantuntijan laatimassa lausunnossa koskee lapsen kertomuksen luotettavuuden arvioimista. Lääkäreiden tai muiden asiantuntijoiden laatimissa lausunnoissa olisi syyttäjän mukaan erityisen tärkeää ottaa kantaa lapsen kertomuksen uskottavuuteen eli siihen, kertooko lapsi kuulustelussa uskottavasti ja ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla. Lapsen kertomuksen luotettavuuden arviointia ei siten katsota vain tuomioistuinkäsittelyssä tehtäväksi asiaksi (vrt. Hirvelä 2007, 498), vaan asiantuntijoiden tulisi ottaa kantaa lapsen kertomuksen luotettavuuteen jo esitutkinnassa tehdyissä tutkintatoimenpiteissä. Samalla on kuitenkin kiinnitettävä huomio siihen, kuka lausunnon lapsen kertomuksen luotettavuudesta tekee. Kuten Finnilä-Tuohimaan (2009, 68–74; 102) tutkimuksesta kävi ilmi, pelkästään terveydenhuollon ammattilaisena toimiminen ei välttämättä riitä asiantuntemukseen lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tai lapsen kertomuksen luotettavuuden arvioinnista.

Esimerkkejä somaattisen lääkäriinlausunnon riittämättömyydestä ovat seuraavat kaksi tapausta. Näissä tapauksissa syyte oli jätetty nostamatta, vaikka lääkäriinlausunnot puolsivatkin pahoinpitelyä. Lääkäriinlausunnoissa oli todettu, että vammat sopivat pahoinpitelyyn ja ovat todennäköisesti syntyneet siten kuin esitutkinta-aineistossa on kuvattu. Syyttäjää yhtyi lääkärin näkemykseen pahoinpitelyn todennäköisyydestä mutta katsoi, että syytettä ei voitu nostaa, koska oli epäselvää, kuka rikokseen oli syyllistynyt:

”Tässäkin lääkärintilauksessa tietysti sanotaan että vammat oli aika laajoja. Tässä oli se, että jos ne vammat ei olisi tulleet siitä polkupyörästä, niin kuka ne olisi sitten aiheuttanut taas. Kun ei voi välttämättä sanoa, että se olisi sitten äiti tai se olisi isä. Kun voihan niitä vammoja sitten tosiaan tulla jotenkin muutenkin. Noissa on, jos se lapsi ei tosiaan sitä kerro, se on hirvittävän vaikea nostaa syytettä.”

Tässä puheenvuorossa syyttäjä kertoi tapauksesta, jossa lapsen molemmat vanhemmat olivat epäiltyinä lapsen pahoinpitelystä. Tapauksessa lapselta oli löytnyt vammoja, jotka lääkärintilauksen mukaan sopivat pahoinpitelyyn. Vanhemmat kiistivät pahoinpitelyn ja selittivät vammojen tulleen pyörällä kaatumisesta. Esitutkinnassa molemmat lapsen vanhemmista kirjattiin rikoksesta epäiltyihin mutta siihen, kumpaa vanhemmista voitiin pitää syyllisenä rikokseen, ei saatu esitutkinnassa eikä myöhemmin syyteharkinnassa selvyttä. Jotta rikosasiasta olisi voitu nostaa syyte, esitutkinnassa olisi täytynyt käydä ilmi, kumpi vanhemmista rikokseen olisi syyllistynyt.

6.3 Esitutkinnassa esiintyvät puutteet

Syyttäjien haastatteluissa nousi esiin ongelmia ja puutteita poliisin suorittamassa esitutkinnassa. Puutteita oli muun muassa ennakoilmoitusten tekemisessä, edunvalvojan hankkimisessa, lapsen kuulustelutekniikoissa, kuulustelun sisällössä, kuulustelun taltioimisessa ja vastaajan oikeusturvan takaamisessa. Puutteet korostuivat erityisesti tavanomaisissa pahoinpitelyjutuissa. Syyttäjien kokemat ongelmat vaihtelivat hieman, mutta jokaisessa haastattelussa esitutkintaan liittyviä ongelmia nousi esiin ja puutteiden nimeäminen haastattelutilanteessa ei tuottanut syyttäjille vaikeuksia. Syyttäjien haastatteluiden perusteella voi sanoa, että poliisin tekemässä lapsiin kohdistuvien rikosasioiden tutkinnassa olisi siten paljon kehittämistä, sillä monessa tapauksessa perusasiatkaan eivät olleet kunnossa. Seuraavassa puheenvuorossa syyttäjä kuvaa poliisin suorittamaan esitutkintaan sisältyviä puutteita yksityiskohtaisemmin:

”Kyllä siinä on esitutkinnassa ja lapsen kuulustelussa on puutteita. Saattaa olla niin, että se kertomus on hirveän ylimalkainen. Ei ole kysytty olennaisia asioita. Esimerkiksi teko-aikoja ei varsinkin seksuaalisessa hyväksikäytössä tule esille, koska siinä se vanhentumisaika on aika pitkä. Pitäisi kuitenkin pysyä sanomaan, mitä on tapahtunut ja milloin. Pahoinpitelyis-sähän syyteoikeudet vanhenevat, minkä takia tekoajat olisivat siksi olennaisia. Ja yleensä ihan se, mitä on tapahtunut, on

aika puutteellisesti kysytty. Sitten se taltiointi on usein niin, se on saatettu videoita. Mutta ei ole kunnolla kysytty vastaajalta sitä, haluaako hän tehdä lisäkysymyksiä. Ja ei välttämättä aina näytetty sitä videota, eikä annettu tilaisuutta siihen. Ja miten se on sitten taas merkitty, onko tilaisuutta annettu. Oikeastaan siinä koko kuulustelutilaisuudessa on puutteita. Joskus siinä on esimerkiksi ollut vanhemmat läsnä, ja vanhemmat saattaa jopa osallistua siihen kuulusteluun. Nämähän on semmoisia asioita jotka taas sitä kertomuksen luotettavuutta heikentää.”

Edellisessä puheenvuorossa syyttäjä kertoo laajemmin siitä, kuinka syyteharkinta voi eri tavoin vaikeutua, jos poliisin suorittamaan esitutkintaan sisältyy paljon puutteita. Kokonaisuudessaan esitutkinnassa voi jäädä epäselväksi, mitä rikospäilyssä on tapahtunut ja milloin. Näin voi jäädä epäselväksi, onko syyttäjällä edes syyteoikeutta asiassa. Eniten puutteita oli juuri kuulustelutilaisuudessa, jossa pienten yksityiskohtien laiminlyönti saattaa vaikeuttaa syyteharkintaa merkittävästi ja ennen kaikkea heikentää esitutkinta-aineiston luotettavuutta. Tällaisessa tilanteessa, jossa esitutkintaan sisältyy merkittäviä puutteita, syyttäjällä ei useinkaan ole muuta vaihtoehtoa kuin jättää syyttämättä näytön puutteen perusteella.

Edellisessä puheenvuorossa syyttäjä viittaa esitutkinnassa usein unohtuvaan periaatteeseen: epäillyn oikeuteen tutustua esitutkintamateriaaliin ja halutessaan avustajan välityksellä esittää lapselle lisäkysymyksiä. Tämä on edellytys sille, että esitutkintamateriaalia voidaan käyttää oikeudenkäynnissä (OK 17: 11 § 2. mom.). Tästä oikeudesta huolehtimisessa on kyse rikosprosessin kontradiktorisuus-vaatimuksesta, joka on yksi keskeisimmistä rikosprosessin lähtökohdista ja läheisesti yhteydessä vastapuolten tasavertaisuusperiaatteeseen (esim. Pellonpää 2005, 370–371), syyttömyysolettamaan (esim. Jonkka 1991, 236–238) ja syytetyn suosimisen periaatteeseen (esim. Ervo 2005, 142–149).

Rikosprosessin kontradiktorisuudella tarkoitetaan sitä, että vastapuolta on aina kuultava oikeudenkäynnissä. Kontradiktorisuuden mukaan tuomioistuin ei saa ratkaista juttua ennen kuin vastapuolella on ollut tilaisuus puolustautua. Saman periaatteen mukaan tuomioistuin ei saa perustaa ratkaisuaan sellaiseen aineistoon, jonka osalta rikoksesta epäillylle eli vastaajalle ei ole varattu tilaisuutta tulla kuulluksi. (Jokela 2008, 32–34; Ervo 2005, 57–64; Jonkka 1991, 220–230.) Kontradiktorisen periaatteen rikkomisesta on korkeimman oikeuden ratkaisu vuodelta 2006, joissa tuomioistuimen ratkaisusta oli valitettu sen vuoksi, että vastapuolelle ei ollut esitutkinnassa annettu mahdollisuutta lisäkysymysten esittämiseen²⁸. Tämän tutkimuksen valossa voidaan siis todeta, että syyttäjien kokemusten perusteella puutteita tässä vastaajan oikeusturvan takaamisessa esiintyi.

---

28 KKO 2006:107

Esitutinnan laadussa esiintyvien ongelmien syy on syyttäjien mukaan jossain määrin paikannettavissa siihen, että tutkintaa ei tarpeeksi keskitetä koulutuksen saaneille rikostutkijoille. Syyttäjän mukaan *”he, jotka tekevät sitä tutkintaa enemmän lasten kanssa, kyllä he tuntevat ne systeemit”*. Sen sijaan jos tutkintaa ei ollut keskitetty erikoisosaajille, myös esitutinnan taso oli täysin toisenlainen. Syyttäjien mukaan poliisin suorittamassa esitutkinnassa oli siten erittäin suurta vaihtelua sen mukaan, tutkivatko rikosta lapsiasioihin erikoistuneet vai niin sanottuun päivittäiseen tutkintaan keskittyneet esitutkintaviranomaiset. Syyttäjien näkemys esitutkinnan onnistumisesta lapsiin kohdistuvissa rikosasioissa tukee siten poliisien omaa näkemystä (ks. artikkeli III, luku 5). Sekä syyttäjien että poliisien mukaan poliisien riittävä täydennyskoulutus lapsiin kohdistuvien rikosasioiden tutkintaan on keskeisessä asemassa esitutkinnan laadun parantamisen kannalta.

Syyttäjällä on esitutkintalain 15 § 2. momentin mukaan oikeus pyytää poliisilta lisätutkintaa. Lapsiin kohdistuvissa rikosasioissa huonosti onnistunutta esitutkintaa on kuitenkin usein vaikea paikata syyttäjän pyytämällä lisätutkinnalla, kuten monet syyttäjät toivat esiin haastatteluisa. Erityisesti tämä pätee silloin, kun kyseessä on lapsen kertomuksen arviointi. Lisätutkinnan pyytäminen lapsen kuulustelusta koettiin aikaa vieväksi, rikosprosessia hidastuttavaksi ja ennen kaikkea näytön luotettavuutta heikentäväksi tekijäksi. Useat kuulustelukerrat heikentävät lapsen kertomusta (ks. myös Taskinen 2003), jolloin lisätutkinnalla ei useinkaan saavuteta merkittävää lisäarvoa, mikä on mahdollista muissa rikostyypeissä. Syyttäjän mukaan *”kun kuulustelumahdollisuus on mennyt, se on mennyt, eikä sitä voida lisätutkinnalla paikata. Että se on niin harvinaista sitten, että saataisiin jotain uutta kunnollista näyttöä.”*

Lapsen kuulustelukertomuksen tärkeyttä pohdittiin kaikissa haastatteluisa, ja kaikkien syyttäjien mukaan se on ensiarvoinen tekijä lapsiin kohdistuvien rikosten syyteharkinnassa. Yksi syyttäjä toi haastattelussa esiin epäilyksensä sen suhteen, ymmärtävätkö kaikki poliisit lapsen kuulustelukertomuksen tärkeyden jo esitutkintavaiheessa. Kyseisen syyttäjän arvion mukaan kaikki poliisit eivät välttämättä tiedosta, että mahdollinen lopullinen tuomioistuimen päätös tapahtuu usein saman nauhan perusteella, jonka poliisit ovat tallentaneet lasta kuulustellessaan. Syyttäjän mukaan *”kaikille poliiseille ei välttämättä ole ihan selvää, että missä asemassa se lapsen kuuleminen on siellä istunnossa. Sehän on nimenomaan se sama nauha, minkä poliisit on esitutkinnassa tehneet. Sitä nauhaa katsotaan ja se on se mihin se koko juttu rakentuu aika pitkälle. Se pitäisi ihan aina mieltää ensiarvoisen tärkeäksi tekijäksi”*. Syyttäjän puheenvuoro voidaan tulkita kannanotoksi siitä, että esitutkinnassa lapsen kuulemisen tärkeys ei aina välity tai toteudu, ja suuri osa esitutkinnan laadun parantamista voisi olla ymmärrys lapsen kuulustelun tärkeydestä jo esitutkinnassa.

Myös poliisien ymmärrys väkivallan monimuotoisuudesta ja tekojen vaihtelusta on olennainen tekijä esitutkinnan kehittämisen kannalta. Lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan liittyy useita yhteiskunnallisia, kulttuurisia ja sosiaalisia käsityksiä, jotka tunnistavat toiset väkivallan muodot toisia helpommin. Esimerkiksi lapsiin kohdistuvaa kuritusväkivaltaa on pitkään pidetty hyväksyttävänä väkivallan muotona (Peltoniemi 1988), ja vasta viime aikoina asenteet lapsen ruumiillista kuritusta kohtaan ovat muuttuneet tuomitsevaan suuntaan (Sariola 2007; Sariola & Ellonen 2008, 57–58). Myös ikätovereiden välinen väkivalta on ajateltu enemmän normaaliksi osaksi nuoruutta ja rajojen rikkomista kuin lainvastaiseksi teoksi (Finkelhor 2008, 92–101; Honkatukia & Kivi-vuori 2006, 1). Viranomaisten haastatteluissa esiintyi kokonaisuudessaan vain vähän kuritusväkivaltaa vähätteleviä asenteita, mutta sen sijaan ikätovereiden välisiä väkivallan tekoja monikaan viranomainen ei heti ensi hätään mieltänyt lapsiin kohdistuvaksi väkivallaksi. Lapsen uhriasema voi jäädä huomiotta myös hyvin tavanomaisissa, lievissä pahoinpitelyissä, jotka tapahtuvat lapselle tutussa ympäristössä ja jossa tekijä on perheen ulkopuolinen aikuinen. Syyttäjän mukaan tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi leikkikentällä tai pihapiirissä tapahtuvat pahoinpitelyt:

”Tilanne, mitä ei helposti ajatella esitutkinnassa, on se että jos tulee jossain pihalla tai leikkikentällä riitaa, ja joku naapurinmies hermostuu huutaviin lapsiin ja käy tönimään lapsia. Nä-mä on juuri tilanteita, joissa ei esitutkinnassa ymmärretä, että nyt lapsi on asianomistajana, ja asianomistaja on alaikäinen. Ja tässä tilanteessa asianomistaja pitäisi kuulla nauhalle. Vaan näissä tapauksissa kuullaan tyytyväisesti koko pihapiiri esitutkinnassa. Sitten tässä on syyttäjä ihmeissään, että mitä mä teen, kun ei tätä esitutkinta-aineistoa voi käyttää.”

Puheenvuorossaan syyttäjä viittaa siihen, että esitutkinnan aikana vallitsee joskus virheellisiä oletuksia siitä, milloin lapsi on rikoksen uhrina. Tavanomaisissa pahoinpitelyissä, joissa lapsi kenties on itse osallistunut norminvastaiseen toimintaan, kuten pihamaalla meluamiseen, voi alaikäisen lapsen uhriasema jäädä esitutkinnassa huomaamatta. Tämä johtaa siihen, että esitutkintatoimenpiteet suunnataan väärin, jolloin esitutkintamateriaali on syyteharkinnassa käyttökelvoton. Syyttäjän puheenvuoro myös osoittaa, että eri henkilöt tulkitsevat eri väkivallan tilanteita eri tavalla, ja lapsen uhriaseman tiedostamiseen liittyy paljon sosiaalisia ja kulttuurisia käsityksiä oikeanlaisen uhriuden tunnuspiirteistä (Lamb 1999; Christie 1986). Tämä saattaa vaikeuttaa rikosprosessin toimivuutta ja selittää sitä, miksi tutkinnan laatiminen ei aina toimi esitutkintalain vaatimalla tavalla.

7 LOPUKSI

Artikkelissa tarkastelun kohteeksi otettiin päätökset, joita syyttäjät olivat tehneet rikosepäilyissä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä. Siinä missä poliisin esitutkintaa koskevassa luvussa havaittiin eroja poliisin suorittaman esitutkinnan välillä, syyttäjän toimintamalli näyttäytyy asiakirjojen valossa yhdenmukaisempana. Rikosepäilyihin liittyy kuitenkin useita taustatekijöitä, minkä vuoksi syyttäjien päätösten vertailu asiakirjojen perusteella on haasteellista. Syyttäjän toimintamallia luonnehtii siten itsenäinen harkintavalta, jolloin syyttäjällä on oikeus käyttää omaa harkintaansa esitutkintapöytäkirjaa ja riittävää näyttöä arvioidessaan (Virolainen & Pölonen 2004, 35–37). Tästä syystä on mahdollista, että samantyyppisessä jutussa voidaan päätyä erilaisiin ratkaisuihin eri viranomaisten kohdalla.

Syyttäjien asiakirjoissa kiinnostavia ovat erityisesti syyttämättäjättämispäätöksen ja riittävän näytön harkinnat. Valtaosin syyte jätetään lapsiin kohdistuvissa rikosasioissa nostamatta juuri riittävän näytön puutteen vuoksi. Siihen, mikä on riittävä näyttö kussakin yksittäisessä tapauksessa, ei syyttäjien haastattelujen perusteella voida sanoa yleistettävää sääntöä. Syyte nostetaan silloin, kun sen tueksi on olemassa todennäköisiä syitä (ROL 1: 6 §). Nämä todennäköiset syyt jokainen syyttäjä harkitsee tapauskohtaisesti sen näytön perusteella, joka poliisin esitutkinnasta käy ilmi.

Syyttäjän päätöksiä vertailtaessa harvimmin syyte nostettiin perheen sisällä tapahtuvissa väkivallanteoissa. Asiakirjoissa syyttämättä jättäminen oli yleisintä silloin, kun epäiltyä oli lapsen huoltaja. Sen sijaan haastatteluissa monet syyttäjät katsoivat, että syytekynnys perheen sisäisissä epäilyissä olisi pikemminkin pidettävä matalana. Tästä syystä ongelmallisimmat tilanteet liittyvät juuri perheen sisällä tapahtuvien epäilyjen syyteharkintaan. Vaikka syytekynnystä perheen sisäisissä asioissa madallettaisiin, käytännössä syytteen nostaminen ei ole mahdollista ilman riittävää näyttöä, joka puolestaan edellyttää riittävän hyvää poliisin suorittamaa esitutkintaa. Rajatapauksissa asia täytyy ratkaista vastaajan eduksi, jolloin yksittäisillä poliisin suorittamilla tutkintatoimenpiteillä on käytännössä merkittävä vaikutus.

Haastatteluissa syyttäjät tähdensivät tutkinnan parempaa keskittämistä koulutetuille ja asiantunteville poliiseille. Esitutkinnan vaihteleva taso ei johdu poliisien puutteellisesta osaamisesta vaan pikemminkin siitä, että tutkintaa suorittavat sellaisetkin henkilöt, joilla ei ole koulutusta ja asiantuntemusta näiden rikosepäilyjen tutkintaan. Syyteharkintavaiheen lopputuloksen ratkaisee valtaosin henkilödistelu eli lapsen ja lapsen huoltajan kuulustelukertomukset. Somaattisilla ja oikeuspsykiatrisilla asiantuntijalausunnoilla voi olla näyttöä tukevaa merkitystä, mutta käytännössä lääkärinlausunnoista ei saada vastausta siihen, mistä syystä vammat ovat johtuneet tai kenen aiheuttamina niitä voidaan todennäköisesti pitää.

Kirjallisuus

- Brå (1999): Handläggningstider vid polisanmäld barnmisshandel. Brottsförebyggande rådet. http://www.bra.se/extra/faq/?module_instance=2&action_question_show.100.0.=1 (Luettu 27.7.2009).
- Christie, N. (1986): *The Ideal Victim*. Teoksessa E. Fattah (toim.): *From crime policy to victim policy*. London: Macmillan.
- Eskola, J. & Suoranta J. (2000): *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Ervo, L. (2005): *Oikeudenmukainen oikeudenkäynti*. Helsinki: WSOY.
- Finnilä-Tuohimaa, K. (2009): *Expertise and decision making among clinicians in investigations of alleged child sexual abuse*. Turku: Turun yliopiston julkaisuja.
- Finkelhor, D. (2008): *Childhood victimization. Violence, crime and abuse in the lives of young people*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Haapasalo, J., Kiesiläinen, K., Niemi-Kiesiläinen, J. (2000): *Todistajanpsykologia ja todistajankuulustelu*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Hirvelä, P. (2007): *Rikosprosessi lapseen kohdistuvissa seksuaalirikoksissa*. Helsinki: WSOY.
- Helminen, K., Lehtola, K. & Virolainen P. (2005): *Esitutkinta ja pakkokeinot*. Helsinki: Talentum.
- Honkatukia, P. & Kivivuori, J. (2006) (toim.): *Nuorisoriikollisuus: Määrä, syyt ja kontrolli*. Nuorisotutkimusseura. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 221. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Humppi, S. (2008): *Poliisin tietoon tullut lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 75*. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.
- Jokela, A. (2008): *Rikosprosessi*. 4., uudistettu painos. Helsinki: Talentum.
- Jonkka, J. (2003): *Syyttäjänrooli ja syytekynnys*. Defensor Legis 6/2003.
- Jonkka, J. (1991): *Syytekynnys. Tutkimus syytteen nostamiseen vaadittavan näytön arvioinnista*. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Jääskeläinen, P. (1997): *Syyttäjä tuomarina. Rikos- ja prosessioikeudellinen tutkimus seuraamusluontoisen syyttämättä jättämisen ja rangaistusmääräysmenettelyn ehdoista Suomessa ja Ruotsissa*. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.

- Korkman, J. (2006): How (not) to interview children: interview with young children in sexual abuse investigations in Finland. Turku: Institute for human rights, Åbo Akademi University.
- Lamb, M.E., Hershkowitz, I., Orbach, Y. & Esplin, P.W. (2008): Tell me what happened. Structured investigative interviews of child victims and witnesses. New York: Wiley.
- Lamb, S. (1999): Constructing the victim. Popular images and lasting labels. Teoksessa Lamb, S. (toim.): New versions of victims. Feminists struggle with the concept. New York & London: New York University Press.
- Niemi-Kiesiläinen, J. (2004): Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta. Helsinki: WSOY.
- Pellonpää, M. (2005): Euroopan ihmisoikeussopimus. 4., uudistettu painos. Helsinki: Talentum.
- Peltoniemi, T. (1988): Familjevåld - omfattning och attityder i Finland 1981 och 1985. Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab.
- Sariola, H. & Ellonen, N. (2008): Perheessä koettu väkivalta. Teoksessa Ellonen, N., Kääriäinen, J., Salmi, V. & Sariola, H.: Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 71, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 87. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.
- Sariola, H. (2007): Älä lyö lasta -kampanja muutti asenteita. Haaste 4/2007, 7–10.
- Sisäasiainministeriö (2006): Ohje lapsen kohtaamisesta poliisitoiminnassa ja esitutkinnaissa. SM-2006-02026/Ri-2, 20.6.2006.
- Sulkunen, P. (1990): Ryhmähaastatteluiden analyysi. Teoksessa Mäkelä, K. (toim.): Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus.
- Taskinen (2003) (toim.): Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. Stakes oppaita 55.
- Tilastokeskus (2007): Poliisiin tietoon tullut rikollisuus. Tilastojulkistus.
- Tolvanen, M. (2003): Syyttäjän ratkaisut, asiaesittely ja todistusteemat. Defensor Legis.
- Valtakunnansyyttäjänvirasto (2009a): Valtakunnansyyttäjänviraston ratkaisuja 17.6.2009 (drno109/21/09). [Http://www.vksv.oikeus.fi/Etusivu/Ratkaisu/1243790020245](http://www.vksv.oikeus.fi/Etusivu/Ratkaisu/1243790020245) (Luettu viim. 15.7.2009).
- Valtakunnansyyttäjänvirasto (2009b): Valtakunnansyyttäjänviraston ratkaisuja 23.6.2009 (drno08/52). [Http://www.vksv.oikeus.fi/Etusivu/Ratkaisu/1243790020037](http://www.vksv.oikeus.fi/Etusivu/Ratkaisu/1243790020037) (Luettu viim. 30.7.2009).

- Virolainen, J. & Pölönen, P. (2004): Rikosprosessin osalliset - Rikosprosessioikeus II. Helsinki: WSOY.
- Virolainen, J. (2007): Prosessioikeus - prosessioikeuden perusasioita. Teoksessa Haavisto (toim.): Oikeusjärjestys. Osa III, 5. täydennetty painos. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Vuorenpää, M. (2007): Syyttäjän tehtävät. Erityisesti silmällä pitäen rikoslain yleisestävää vaikutusta. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Vuorenpää, M. (2009): Prosessioikeuden perusteet. Helsinki: Talentum.

Lakiviitteet

esitutkintalaki 30.4.1987/449

laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 3.4.1983/361

laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689

laki rangaistusmääräysmenettelystä 26.7.1993/692

laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621

oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4

V. VÄKIVALTA- JA HYVÄKSIKÄYTTÖEPÄILYT TUOMIOISTUINKÄSITTELYSSÄ

Sanna-Mari Humppi

1 JOHDANTO

Tuomioistuinkäsittely on se osa rikosprosessia, jossa asia käsitellään oikeudenkäynnissä. Tuomioistuinkäsittelyssä otetaan vastaan esitutkinnassa kerätty oikeudenkäyntiaineisto. Vastakkain pääkäsittelyssä ovat syyttäjä ja mahdollinen asianomistaja sekä vastaaja eli rikoksesta epäilty. Pääkäsittelyssä syyttäjän tehtävänä on ajaa syytettyä ja näyttää se toteen. Asianomistaja eli rikoksen uhri esittää pääkäsittelyssä myös omat vaatimuksensa ja toimii siten tukena syyttäjän esittämille vaatimuksille. Käräjätuomari toimii pääkäsittelyssä puheenjohtajana, jonka tehtävänä on huolehtia oikeudenkäynnin asianmukaisuudesta. Oikeudenkäynnissä ovat lisäksi paikalla todistajat, joilla on suuri merkitys syytteen hyväksymisen tai hylkäämisen kannalta. Todistajina voivat toimia yksityishenkilöt tai asiantuntijat. (Virolainen & Pölönen 2003, 22–23.) Oikeudenkäymiskaari tuntee erikseen myös asiantuntijatodistelun. Asiantuntijatodisteluun voidaan päätyä, jos käsiteltävän asian arvosteleminen tarvitaan erityisiä ammattitietoja (OK 17: 44 §). Ennen kuin asiantuntijan kuulemiseen voidaan päätyä, täytyy ensin kuulla asianosaisia ja varmistaa asiantuntijan luotettavuus (OK 17: 47 §).

Tässä artikkelissa tarkastellaan esitutkinnasta syyteharkinnan kautta tuomioistuinkäsittelyyn saakka edenneitä väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjä kolmella tutkimuspaikkakunnalla. Artikkelit täydentää aikaisempien rikosprosessia koskevien lukujen sisältöä kohdentamalla kiinnostuksen siihen, millaisiin lopputuloksiin esitutkinnassa ja syyteharkinnassa tehdyt ratkaisut mahdollisesti johtavat. Artikkelissa vastataan siihen, kuinka moni poliisin tietoon tulleista väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyistä on päätynyt tuomioistuimen ratkaistavaksi ja tuomioon saakka ja millaisia rangaistuksia lapsiin kohdistuvista väkivalta- ja hyväksikäyttötapauksista on tutkimukseen osallistuvilla paikkakunnilla annettu. Tarkastelu tehdään asiakirja-aineiston sekä haastatteluaineiston avulla. Tarkoituksena on kuvata tapauksista tehdyt ratkaisut sellaisina kuin ne on asiakirjoihin kirjattu. Syyttäjien ja käräjätuomareiden haastattelujen perusteella puolestaan nostetaan esiin myös tuomioistuinkäsittelyn erityispiirteitä lapsiin kohdistuvissa rikosasioissa.

1.1 Oikeudenkäynnin tavoitteet

Oikeudenkäynti tuottaa paitsi tietäntyyppisiä ratkaisuja myös heijastaa omia arvopäämääriään. Oikeuskirjallisuudessa oikeudenkäynnillä katsotaan olevan toisaalta aineellisen totuuden selvittämisen intressi ja toisaalta oikeudenmukaisuuden toteutumisen intressi. Aineellisen totuuden selvittämisenä pyritään tietämään, mitä asiassa on todella tapahtunut ja ovatko rikoksen tunnusmerkistön kannalta tärkeät tosiseikat saatavilla (Hirvelä 1997, 12–14). Aineellisen totuuden selvittämisessä ongelmaksi muodostuu kuitenkin yhden oikean ratkaisun löytyminen. Yksittäisten kysymysten ratkaisuun liittyy lainkäytön ammattilaisten keskuudessa usein erimielisyyksiä, jolloin lainkäyttäjät voivat päätyä laintulkinnassa hyvinkin erityyppisiin ratkaisuihin. Yleinen oikeustieteellinen näkemys onkin, että juridisesti vaativissa asioissa yhden ainoan oikean ratkaisun löytyminen tuomioille ei ole mahdollista, joskin mahdollisimman oikeisiin ja perusteltaviin ratkaisuihin tulee lähtökohtaisesti pyrkiä. (Virolainen & Pölönen 2003, 171–172.) Koska tavoitetta aineellisen totuuden selvittämistä oikeudenkäynnissä pidetään yleisesti ottaen mahdottona, huomio siirtyy prosessuaalisen totuuden tavoitteluun. Prosessuaalisen totuuden selvittämisellä tarkoitetaan, että tuomio perustetaan niihin faktoihin, joita tietyn aineiston valossa on pidettävä totena (Vuorenperä 2009, 63).

Aineellisen totuuden selvittämistä ei edellä mainituista syistä useinkaan pidetä rikosprosessin ensisijaisena intressinä (Virolainen & Pölönen 2003, 174–175; Tolvanen 2001, 409; Pölönen 2003, 21). Rikosprosessin keskeisiin lähtökohtiin kuuluu totuuden selvittämisen ohella oikeudenmukaisuuden toteutumisen intressi, eli pyritään oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja yksilön oikeusturvan suojelemiseen. Rikoksesta epäiltyä ja syytettyä suojaa oikeudessa syyttömysolettama, jonka mukaan epäiltyä on kohdeltava oikeudessa syyttämänä, kunnes syyllisyys on näytetty laillisesti toteen (Jonkka 1991, 238; ETL 7 § 2. mom.) Tämä tarkoittaa myös, että epäselvissä tapauksissa asia on ratkaistava syytetyn suosimisen periaatteella (Hirvelä 1997, 15). Rikosprosessin ja oikeudenkäynnin lähtökohdista syytetyn oikeusturvan takaamiselle annetaan siten suuri painoarvo.

Suomalaisessa oikeuskäytännössä rikosprosessi on perinteisesti korostanut myös uhrin vahvaa asemaa (Jokela 2008, 74–75). Tällä tarkoitetaan sitä, että uhria pidetään rikosasian asianosaisena, ei esimerkiksi todistajaan verrattavana todistuskeinona, kuten useiden muiden maiden rikosjärjestelmissä (ks. Niemi-Kiesiläinen 2004, 283). Lisäksi oikeudellisessa päätöksenteossa lapsen intressin huomioimisella on suuri painoarvo. Esimerkiksi YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa (1989) veloitetaan lapsen edun olevan ensisijainen ratkaisukriteeri silloin, kun oikeudessa ratkaistaan huolto- ja huostaanottoasioita. Lapsiin kohdistuvissa rikosasioissa lähtökohta ei kuitenkaan ole vain lapsen intressin huomioiminen vaan myös epäillyn oikeustur-

van takaaminen. Rikosasioissa on kyse paitsi yksityisen oikeuden loukkauksesta myös loukkauksesta yleistä oikeusjärjestystä vastaan. Rikosasioissa ei siten ole kyse vain lapsen etua koskevasta päätöksestä, jolloin lapsen etu yksinään ei ole rikosasioissa ratkaisukriteerinä (Hirvelä 1997, 15). Rikosasioissa painoarvoa annetaan myös muille osa-alueille. Näistä voidaan mainita esimerkiksi kontradiktorinen periaate eli vastapuolen oikeus tulla rikosprosessissa ja oikeudenkäynnissä kuulluksi, mikä katsotaan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin tärkeäksi osa-alueeksi (ks. esim. Jokela 2008; 33–34; 1996, 45–54; Virolainen & Pölönen 2003, 341; Huovila 2003, 76–66; Virolainen 1995, 212–224).

1.2 Oikeudenkäynti lapsiin kohdistuvissa rikoksissa

Pääkäsitely lapsiin kohdistuneissa väkivalta- ja hyväksikäyttötapauksissa poikkeaa jossain määrin aikuisiin kohdistuneiden rikosten pääkäsitelystä. Pääsääntöisesti alle 15-vuotiasta asianomistajaa ei yleensä kuulla pääkäsitelyssä henkilökohtaisesti, minkä vuoksi lapsiin kohdistuneissa rikosasioissa poliisiin suorittamalla esitutkinnalla on ratkaiseva rooli (Hirvelä 2007, 337–338). Oikeudenkäymiskaaren 17. luvun 11§ 2. momentissa kuitenkin todetaan, että esitutkinnassa taltioitua videotallennetta alle 15-vuotiaan kertomuksesta saadaan käyttää tuomioistuimessa todisteena, jos syytetylle on varattu mahdollisuus esittää lisäkysymyksiä lapselle. Kuten aikaisemmista artikkeleista kävi ilmi aina tällaiset esitutkintamateriaalia koskevat vaatimukset eivät kuitenkaan täyty.

Lapsen oikeuksien suojelemiseksi ja niiden takaamiseksi rikosprosessissa on olemassa erilaisia ohjeistuksia, suosituksia, normeja ja standardeja. Yksi esimerkki näistä normeista on YK:n Justice in matters involving child victims and witnesses of crime, joka muodostaa standardin lasten oikeuksien takaamiseksi rikosprosessin aikaisissa menettelyissä. Kyseiset suositukset eivät ole velvoittavia, vaan ne on tarkoitettu lainsäätäjän avuksi. Tätä koskeva dokumentti, The Model Law on justice in matters involving child victims and witnesses of crime (UNODC 2009), on tarkoitettu työkaluksi, jonka avulla lasten avustaminen ja heidän asemansa takaaminen voidaan rikosprosessin aikana varmistaa eri EU-maissa eriävistä kansallisista lainsäädännöistä huolimatta. Tässä ohjeistuksessa painotetaan keskeisiä oikeuksia, joita lapsella on rikosprosessin aikana. Näitä ovat muun muassa lapsen oikeus tulla kohdelluksi kunnianarvoisesti, oikeus saada suojelua syrjinnältä, oikeus tulla informoiduksi ja kuulluksi, oikeus saada avustusta ja yksityisyydensuojaa, oikeus tulla suojelluksi rikosprosessin rasituksilta sekä oikeus turvallisuuteen, ehkäiseviin toimenpiteisiin ja korvauksiin.

Vuonna 2009 Ruotsissa alkoi niin ikään hanke, jonka yhteydessä EU:n eri jäsenvaltioiden käytäntöjä lasten aseman takaamiseksi rikosprosessin aikana pyritään seuraamaan ja parantamaan (CURE – Children in the Union – Rights and Empowerment). Näissä yhteyksissä lasten aseman takaaminen rikosprosessissa painottuu juuri tuomioistuinkäsittelyvaiheeseen eli viimeiseen rikosprosessin vaiheeseen.

2 AINEISTO JA TOTEUTUS

Artikkelin aineistona käytetään poliisilta syyteharkinnan kautta tuomioistuimeen edenneitä väkivalta- ja hyväksikäyttötapauksia kolmella eri paikkakunnalla. Tutkimuksessa tarkastellaan näiden epäilyjen etenemistä esitutkinnasta oikeudenkäyntiin saakka. Aineistonkeruu noudattaa artikkeleissa III ja IV esiteltyä menetelmää paikallisesta tapaustutkimuksesta. Pääasiallisena aineistona käytetään tuomioistuimen asiakirjoja: tuomioita ja tuomiolauselmia. Asiakirjat poimittiin niiden tietojen perusteella, jotka syyttäjien asiakirjatietojen mukaan olivat edenneet syyteharkinnasta käräjäoikeuden käsiteltäväksi. Näistä asiakirjoista muodostettiin aineisto kuvaamaan tapauksista annettuja tuomioita ja muita tuomioistuimen ratkaisuja. On huomioitava, että aineistosta tehdyt havainnot ovat näihin paikkakuntiin ja yksittäisiin tapauksiin sidoksissa. Tilastollista yleistettävyyttä asiakirjojen perusteella ei voida tehdä. Sen sijaan asiakirjat kertovat näiden tapausten luonteesta kyseisissä yksittäistapauksissa, mikä on yksi laadullisen tutkimuksen perustavoitteista (Eskola & Suoranta 2000).

Asiakirja-aineiston ohella tutkimuksessa tarkastellaan syyttäjien ja käräjätuomareiden käsityksiä oikeudenkäynnin erityispiirteistä lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja hyväksikäyttötapauksissa. Haastatteluaineistoon perustuvassa osiossa noudatetaan samaa laadullisen teemahaastattelun menetelmää kuin muissa artikkeleissa. Tutkimuksessa käytetään aikaisempia syyttäjien haastatteluja (N=6) sekä kahden käräjäoikeuden tuomarin haastattelua. Muista kirjan empiirisistä artikkeleista poiketen haastatteluaineistolla on kuitenkin tässä luvussa pienempi rooli.

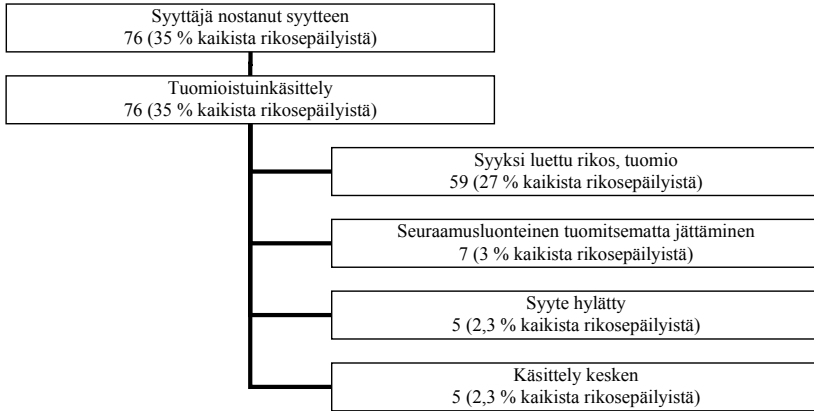
Taulukko 21 Uhrien lukumäärä tuomioistuinten asiakirjoissa (N=76).

	Alle 15-vuotiaat	15–17-vuotiaat	Yhteensä
<i>Paikkakunta 1</i>	26	11	37
<i>Paikkakunta 2</i>	24	3	27
<i>Paikkakunta 3</i>	9	3	12
Yhteensä	59	17	76

3 TUOMIOISTUIMEEN EDENNEET VÄKIVALTA- JA HYVÄKSIKÄYTTÖEPÄILYT

Tarkastelun kohteena olleista poliisille ilmoitetuista epäilyistä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä noin kolmasosa eteni tuomioistuimen käsiteltäväksi. Taulukosta nähdään, että 35 %:ssa kaikista poliisin tietoon tulleista tapauksista syyttäjä oli nostanut syytteen ja asia oli siten edennyt tuomioistuimen ratkaistavaksi. Suurimmassa osassa oikeudenkäyntiin saakka edenneistä jutuista syyte oli hyväksytty ja rikoksesta oli seurannut syyksi lukeva tuomio (77 % tuomioistuinkäsittelyyn johtaneista epäilyistä). Rikos oli luettu syyksi mutta vastaaja oli jätetty rangaistukseen tuomitsematta noin kymmenesosassa tuomioistuinkäsittelyyn edenneistä jutuista. Tällaisissa tapauksissa on kyse seuraamusluonteisista tuomitsematta jättämisistä, joissa tuomioistuin saa jättää rangaistuksen tuomitsematta tietyn edellytyksin. Näin voidaan toimia silloin, kun 1) rikosta on sen haitallisuuteen tai siitä ilmenevään tekijän syyllisyyteen pidettävä kokonaisuutena arvostellen vähäisenä, 2) rikosta on tekoon tai tekijään liittyvistä erityisistä syistä pidettävä anteeksiannettavana, 3) rangaistusta on pidettävä kohtuuttomana tai tarkoituksettomana ottaen huomioon mm. tekijän toiminta ja 4) rikos ei rikosten yhtymistä koskevien säännösten johdosta vaikuttaisi kokonaisrangaistuksen määrään (RL 3: 5 § 3. mom.). Lisäksi tuomioistuin saa jättää rangaistuksen tuomitsematta alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta, jos teon katsotaan johtuneen pikemminkin ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta (RL 6: 12 § 2. mom.). Aineistoon sisältyvissä tapauksissa seuraamusluonteisen tuomitsematta jättämisen perusteena olikin

viimeisimpänä mainittu, rikoksen tekijän nuori ikä. Syytteen hylkäämiseen johti 6 % tuomioistuimen käsittelyyn päätyneistä jutuista. Muutamassa käsittely oli vielä kesken. Kaikkiaan 27 %:ssa poliisille ilmoitetuista tapauksista teko johti tuomioon. (Kuvio 14.)

Kuvio 14 Syyteharkinnasta tuomioistuimeen edenneet väkivalta- ja hyväksikäyttötapaukset (N=76).

Tuomioistuimeen edenneistä teoista tehdyissä päätöksissä on joitakin eroja paikkakuntien välillä (taulukko 22). Paikkakunnilla 1 ja 3 käräjäoikeuteen edenneistä ja jo päätetyistä jutuista yli 81 %:ssa rikos oli luettu syyksi ja teko oli johtanut tuomioon. Paikkakunnalla 2 syyksi luettujen rikosten osuus oli hieman suurempi (87 %). Tapauksia, joissa oli päädytty seuraamusluonteiseen tuomitsematta jättämiseen, oli paikkakunnalla 2 ja 3 hieman enemmän kuin paikkakunnalla 1. Kokonaan hylättyjä syytteitä oli eniten paikkakunnalla 3 (9 %). Lukuja tulkitessa on kuitenkin huomioitava, että valtakunnallista tai paikallista yleistettävyyttä ei tämän aineiston perusteella voida tehdä. Luvut kuvaavat ainoastaan päätöksiä juuri kyseisissä tapauksissa.

Taulukko 22 Päätökset tuomioistuimiin edenneissä rikosepäilyissä päätettyjen tapausten osalta, % (N=71).

	<i>Paikkakunta 1</i>	<i>Paikkakunta 2</i>	<i>Paikkakunta 3</i>
<i>Syyksi luettu rikos, tuomio</i>	81	87	81
<i>Seuraamusluonteinen tuomitsematta jättäminen</i>	5	9	9
<i>Syyte hylätty</i>	4	4	9
Yhteensä	100 (N=37)	100 (N=23)	100 (N=11)

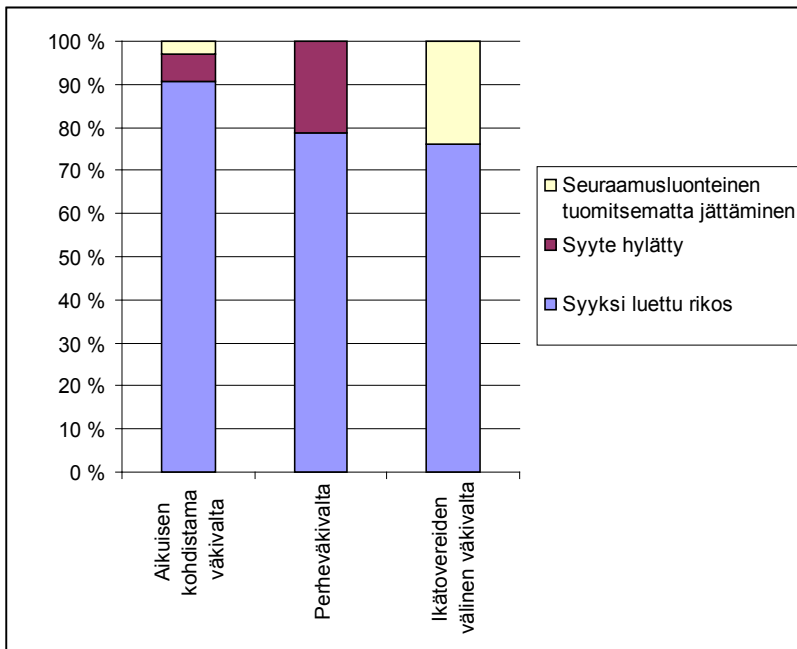
Paikkakuntien väliset erot voivat käytännössä johtua monista syistä, ja tapaus-tutkimuksen metodin mukaisesti valtakunnallista tai paikallista yleistettävyyttä muutaman paikkakunnan aineiston perusteella ei voida tehdä (ks. myös artikkeli I, luku 6.2.). Verratessa tuomioon johtaneiden tapausten määrää Tilastokeskuk-sen aineistoon päätettyjen tapausten osalta (83 %) havaitaan, että lapsiin koh-distuvissa rikosasioissa tuomio annetaan kokonaisuudessaan yhtä herkästi kuin koko väestöön kohdistuvissa pahoinpitelyissä. Tilastokeskuksen (2008) mukaan koko väestöön kohdistuvissa pahoinpitelyrikoksissa tuomio annetaan 78 %:ssa pahoinpitelyrikoksista ja 65 %:ssa seksuaalirikoksista (Tilastokeskus 2008). Pelkkien tuomioiden lukumäärien perusteella tuomiot näyttävät siis olevan yhtä yleisiä lapsiin ja aikuisiin kohdistuvissa rikosepäilyissä ottaen huomioon, että rikosepäilyt ovat ylipäänsä edenneet tuomioistuimen käsiteltäväksi saakka.

Tarkasteltaessa tuomioon edenneitä tapauksia rikosnimikkeittäin havaitaan joitakin eroja pahoinpitely- ja hyväksikäyttötapausten välillä. Lapsiin kohdis-tuvissa hyväksikäytöissä ja muissa seksuaalirikoksissa tuomio on annettu jo-kaisessa tuomioistuimen käsittelyyn edenneessä jutussa (100 %). Vastaavasti pahoinpitelyrikoksista tuomioon oli johtanut 78 % tuomioistuinkäsittelyyn edenneistä ja siellä päätetyistä tapauksista. (Liite 1, liitetaulukko 4). Lapsiin kohdistuneissa hyväksikäyttötapauksissa tuomitsemiskynnys näyttää aineistoon sisältyvien yksittäistapausten perusteella olevan tuomioistuinkäsittelyvaiheessa hieman alhaisempi kuin lapsiin kohdistuneissa pahoinpitelytapauksissa.

Jos aineistoa tarkastellaan yksityiskohtaisemmin ja otetaan huomioon väkivallan taustatekijöitä, havaitaan tuomioon johtaneissa rikosepäilyissä

eroja väkivallan muodon mukaan. Kuviossa 15 on tarkasteltu tuomioistuimen tekemiä ratkaisuja eri väkivallan muodoissa päätettyjen tapausten osalta. Tapaukset on luokiteltu tekijän mukaan. Aikuisen lapsen kohdistamassa väkivallassa rikoksesta epäilty on perheen ulkopuolinen aikuinen, perheväkivallassa isä, isäpuoli äiti tai äitipuoli ja ikätovereiden välisessä väkivallassa samanikäinen tai enintään neljä vuotta vanhempi kuin uhri. Havaitaan, että syyksi lukemisessa on joitakin pieniä eroja näiden väkivallan muotojen välillä.

Syytteen hylkääminen on yleisintä perheen sisäisissä epäilyissä, joissa viides on hylättyjä (21 %). Perheen ulkopuolisen aikuisen ollessa epäiltynä hylättyjä syytteitä on huomattavasti vähemmän (5 %). Uhrin ikätoverin ollessa epäilty noin joka viidennessä tapauksista on päädytty seuraamusluonteiseen tuomitsematta jättämiseen. Näissä tapauksissa syynä on ollut tekijän nuori ikä. Tulos on jossain määrin samansuuntainen syyttäjän toimenpiteitä kuvaavan analyysin kanssa, jossa syyttämättäjättämispäätökset ovat yleisimpiä juuri perheessä tapahtuvan väkivallan kohdalla (artikkeli IV, kuvio 12). Tuloksia tulkittaessa tulee kuitenkin muistaa, että syyksi lukemiseen tai syytteen hylkäämiseen vaikuttavat tekijät ovat moninaisia, eivät pelkästään yhdellä muuttujalla selitettäviä.

Kuvio 15 Tuomioistuimen tekemät päätökset eri väkivallan muodoissa päätettyjen tapausten osalta, % (N=71).

4 TUOMIOISTUIMEN MÄÄRÄÄMÄT RANGAISTUKSET

Tässä tutkimuksessa rangaistuskäytännön määrälliseen tarkasteluun tulee suhtautua varauksella, koska kyseessä ei ole valtakunnallinen aineisto ja tarkasteltavia tuomioita on vähän (N=59). Rangaistuskäytännön määrällistä tarkastelua hankaloittaa se, että yhdessä rangaistuksessa voidaan samalla kertaa tuomita useita rikoksia, jolloin esimerkiksi pahoinpitely on vain yksi tuomio mukana olevista rikoksista. Annettuihin tuomioihin vaikuttaa aina vastaajan aikaisempi rikostausta, joka ei näy suoraan tuomioistuimen asiakirjoista. Jos tuomioissa on mukana useita rikoksia, puhutaan yhteisestä vankeusrangaistuksesta tai yhteisestä sakkorangaistuksesta.

Aineiston rajoituksista huolimatta siinä näkyvät yhtäläisyydet ja erot väkivalta- ja seksuaalirikoksissa annetuissa tuomioissa (taulukko 23). Väkivaltarikoksissa²⁹ yleisin määrätty rangaistus on sakkorangaistus (42 %). Seksuaalirikoksissa³⁰ yleisiä ovat sen sijaan yhteinen ehdollinen vankeusrangaistus (38 %) ja ehdollinen vankeusrangaistus (31 %). Ehdolliset vankeusrangaistukset ovat myös muissa tutkimuksissa havaittu tyypillisimmäksi rangaistukseksi lapsen seksuaalisista hyväksikäytöistä annetuissa tuomioissa (Hinkkanen 2009, 49). Kun aineistoa tarkastellaan kokonaisuudessaan, yleisin annettu tuomio lapseen kohdistuvasta väkivalta- tai seksuaalirikoksesta on sakkorangaistus (32 %). Aineiston perusteella lapsiin kohdistuvista seksuaalirikoksista rangaistaan joka tapauksessa väkivaltarikoksia rankemmin. On myös huomioitava, että lapsen seksuaalisen hyväksikäytön (RL 20: 6§) rangaistusasteikkoon ei sisälly sakkorangaistusta. Aineistossa ei ollut tällaisia tapauksia, josta lapsen seksuaalisen hyväksikäytön rikosnimikkeestä olisi tuomittu sakkorangaistukseen.

---

29 Väkivaltarikoksiin luetaan tässä yhteydessä pahoinpitely, vapaudenriisto, vaaran aiheuttaminen, heitteillepano, kuolemantuottamus sekä näiden tekojen yritykset ja eri törkeysasteet (RL 21: 5–11 §; 13–14 §).

30 Seksuaalirikoksiin luetaan tässä yhteydessä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, pakottaminen seksuaaliseen tekoon, pakottaminen sukupuoliyhteyteen, raiskaus sekä näiden tekojen yritykset ja eri törkeysasteet (RL 20: 1–7 §).

Taulukko 23 Tuomioistuimen määräämät rangaistukset eri rikosnimikkeissä, % (N=59).

<i>Rangaistus</i>	<i>Väki- valtarikokset</i>	<i>Seksuaali- rikokset</i>	<i>Yhteensä</i>
<i>Vankeusrangaistus</i>	2	6	3
<i>Yhteinen vankeusrangaistus</i>	9	6	9
<i>Ehdollinen vankeusrangaistus</i>	9	31	15
<i>Yhteinen ehdollinen vankeusrangaistus</i>	5	38	14
<i>Sakkorangaistus</i>	42	6	32
<i>Yhteinen sakkorangaistus</i>	26	0	19
<i>Ei tiedossa</i>	7	13	8
<i>Yhteensä</i>	100 (N=43)	100 (N=16)	100 (N=59)

Määrätyn vankeusrangaistuksen pituus vaihteli 3 kuukauden vankeusrangaistuksesta 1 vuoden ja 5 kuukauden vankeusrangaistukseen. Noin vuoden mittaiset vankeusrangaistukset olivat luonteeltaan useimmiten yhteisiä vankeusrangaistuksia tai yhteisiä ehdollisia vankeusrangaistuksia, jolloin tuomiossa oli mukana lapsen pahoinpitelyn tai seksuaalirikoksen lisäksi muita rikoksia. Sakkorangaistukset vaihtelivat 10 ja 80 päiväsakon välillä. Määrättyjen sakkorangaistusten lukumäärä on esitetty taulukossa 24. Puolessa pahoinpitelyistä sakkorangaistukset olivat pieniä, 20–35 päiväsakkoa.

Taulukko 24 Sakkorangaistuksen määrä eri rikosnimikkeissä, % (N=41).

<i>Rangaistus</i>	<i>Pahoinpitely</i>	<i>Lapsen seksuaalisen hyväksikäyttö</i>
<i>10–15 päiväsakkoa</i>	7	0
<i>20–25 päiväsakkoa</i>	29	39
<i>30–35 päiväsakkoa</i>	21	15
<i>40–45 päiväsakkoa</i>	18	15
<i>50 päiväsakkoa</i>	14	23
<i>60 päiväsakkoa</i>	7	0
<i>80 päiväsakkoa</i>	4	8
Yhteensä	100 (N=28)	100 (N=13)

Taulukkoon 25 on koottu esimerkkitapauksia poliisin esitutkinnasta tuomioistuinkäsittelyyn edenneistä väkivalta- ja hyväksikäyttötapauksista ja niistä tehdyistä päätöksistä. Taulukon tarkoituksena on havainnollistaa yhtäläisyyksiä ja eroja erityyppisissä lapsiin kohdistuvissa rikoksissa. Teko-sarakkeessa kuvataan rikos sellaisena kuin se on syyttäjän haastehakemukseen kirjattu. Syyttäjän toimenpiteitä kuvaavassa sarakkeessa tuodaan esiin, millaisilla perusteilla syyttäjä vaatii teosta rangaistusta ja onko kyseessä vastaajan myöntämä vai kiistämä teko. Viimeisessä sarakkeessa näkyy teosta annettu tuomio.

Taulukosta 25 havaitaan ensinnäkin tekojen moninaisuus ja vaihtelevuus. Haastehakemuksiin on melko yksityiskohtaisesti kirjattu, millaisesta pahoinpitely- tai seksuaalirikoksesta on kyse ja millaisia vammoja siitä on mahdollisesti aiheutunut. Jos väkivallasta on aiheutunut vakavia vammoja, teosta on seurannut ehdollinen vankeusrangaistus (tapaus 1). Jos uhrin vammat ovat olleet lievempiä, teosta on tuomittu sakkorangaistukseen (tapaukset 2 ja 3). Vankeusrangaistuksia on tuomittu myös lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, jossa teko on johtanut yhdyntään alun perin internetissä tapahtuneen kontaktin seurauksena (tapaukset 5 ja 6).

Taulukko 25 Tuomioon johtaneet rikokset rikosprosessissa.

<i>Teonkuvaus</i>	<i>Todistelu</i>	<i>Rangaistusseuraukset</i>
1. Miespuolinen sukulainen pahoinpidellyt alle 15-vuotiasta tyttöä yksityisessä asunnossa retuuttamalla, lyömällä, työntämällä jne. Pahoinpitelystä aiheutunut tajunnanmenetys ja muita vammoja.	Syyte nostettu. Todistelussa huomioitu henkilötodistelu ja kirjallinen todistelu. Vastaaja tunnustanut tarttuneensa kiinni mutta kiistänyt syytteen muilta osin.	Syyksi luettu rikos: pahoinpitely. Tuomittu vankeusrangaistukseen (50 päivää), joka suoritetaan ehdollisena.
2. Äiti pahoinpidellyt useita kertoja alle 12-vuoden ikäisiä lapsiaan tarttumalla kovakouraisesti kiinni ja lyömällä aiheuttanen mm. mustelmia ja kipua.	Syyte nostettu. Todistelussa huomioitu henkilötodistelu (myös lasten kertomukset) ja kirjallinen todistelu. Vastaaja myöntänyt teon mutta kertonut sen olleen vahinko.	Syyksi luettu rikos: pahoinpitely. Käräjäoikeus katsonut, että kyseessä on tahallinen teko. Tuomittu sakkorangaistukseen (20 ps). Lieventäväksi tekijäksi katsottiin, että vastaaja hakenut apua lapsen kasvatukseen.
3. Naishenkilö pahoinpitellyt alle 8-vuotiasta poikaa tarttumalla hiuksista kiinni ja nostamalla ilmaan. Pahoinpitelystä aiheutunut pieniä jälkiä.	Syyte nostettu. Todistelussa huomioitu henkilötodistelu. Vastaaja myöntänyt teon osittain.	Syyksi luettu rikos: pahoinpitely Tuomittu sakkorangaistukseen (20 ps).

4. Äiti pahoinpidellyt alle 12-vuoden ikäistä tytärtään mm. potkimalla, kuristamalla, uhkaamalla tappaa.	Syyte nostettu. Todistelussa huomioitu henkilötodistelu (myös lapsen kertomus) ja kirjallinen todistelu. Vastaaja myöntänyt tekonsa oikeaksi.	Syyksi luettu rikos: pahoinpitely. Tuomittu vankeusrangaistukseen (60 päivää), joka suoritetaan ehdollisena.
5. Isä pahoinpidellyt alle 10-vuotiasta poikaansa aiheuttaen mustelmia ja verinaarmuja, kuhuja ja aristusta.	Syyte nostettu. Todistelussa huomioitu henkilötodistelu (myös lapsen kertomus) ja kirjallinen todistelu. Vastaaja kiistänyt syytteen teonkuvauksen mutta myöntänyt lievän pahoinpitelyn, josta syyteoikeus on vanhentunut.	Syyksi luettu rikos: pahoinpitely. Tuomittu vankeusrangaistukseen (3 kk), joka suoritetaan ehdollisena. Uhrin ja tekijän läheinen ihmissuhde katsottiin rangaistusta koventavaksi tekijäksi.
6. Mies käyttänyt seksuaalisesti hyväkseen useita alle 15-vuotiaita tyttöjä. Osa teoista johtanut yhdyntään. Tutustuneet internetin välityksellä.	Syyte nostettu. Todistelussa huomioitu henkilötodistelu ja kirjallinen todistelu. Vastaaja kiistänyt osan syyteistä.	Syyksi luetut rikokset: useita lapsen seksuaalisia hyväksikäyttäjiä ja muita lapsiin kohdistuvia seksuaalirikoksia. Tuomittu yhteiseen vankeusrangaistukseen (1 v 5 kk), joka suoritetaan ehdollisena.
7. Mies käyttänyt seksuaalisesti hyväkseen alle 15-vuotiasta poikaa. Teko johtanut yhdyntään. Tutustuneet internetin välityksellä.	Syyte nostettu. Todistelussa huomioitu henkilötodistelu ja kirjallinen todistelu. Vastaaja kiistänyt syytteen.	Syyksi luettu rikos: lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Tuomittu vankeusrangaistukseen (10 kk).

Oikeus- ja yhteiskuntatieteellisessä kirjallisuudessa on keskusteltu sukupuolen vaikutuksesta oikeuskäytäntöön ja annettuun tuomioon. Rikoslaki, lakien valmistelu ja oikeuskäytäntö ovat tai pyrkivät olemaan korostuneesti sukupuolineutraaleja, joskin väkivaltarikollisuutta on useissa yhteyksissä pidetty miesten keskinäisenä rikollisuutena (esim. Niemi-Kiesiläinen 2004, 79–80). Rangaistuskäytännön yhtenäisyydessä miesten ja naisten kesken on havaittu joitakin eroja. Esimerkiksi naisten rangaistukset ovat olleet tyypillisesti miesten rangaistuksia lyhyempiä, jos rangaistuksia tarkastellaan yleisellä tasolla (Hinkkanen 2007, 90). Eroja voivat selittää kuitenkin erot naisten ja miesten tekemässä rikollisuudessa. Sen sijaan rangaistuskäytäntö lapsen seksuaalisessa hyväksikäytössä on epäyhtenäistä koko maassa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tekemän tutkimuksen mukaan rangaistukset samantyyppisissä teoissa vaihtelevat, joskaan käytännön vaihtelevuudelle ei voitu tutkimuksessa löytää yksittäistä selittävää tekijää (Hinkkanen 2009, 69–72). Edellä mainitussa tutkimuksessa ehdotetaan, että käytäntö on aidosti satunnaista eikä lapsen seksuaaliselle hyväksikäytölle ole muodostunut yhtenäistä rangaistuskäytäntöä.

Verratessa taulukon 25 tapauksia 2, 4 ja 5 toisiinsa näyttää siltä, että luonteeltaan samantyyppisistä teoista on seurannut erilaisia rangaistuksia. Kaikki teot ovat rikosnimikkeeltään pahoinpitelyjä, ja kaikissa syytettyinä on lapsen huoltaja. Kaikki vastaajat ovat ensikertalaisia, eli heillä ei ole aikaisempaa rikostaustaa. Yhdessä lapsen äiti on tuomittu sakkorangaistukseen, toisessa lapsen äiti 60 päivän ehdolliseen vankeusrangaistukseen ja kolmannessa lapsen isä 3 kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Kahdessa viimeisimmässä (4 ja 5) tuomioissa on huomioitu uhrin ja tekijän kiintymyssuhde, mikä on katsottu rangaistusta koventavaksi tekijäksi. Tapauksessa 3 rangaistusta lieventäväksi tekijäksi katsottiin, että vastaaja oli osoittanut hakeneensa apua lasten kasvatukseen liittyviin ongelmiin ja ollut yhteydessä neuvolaan. Rangaistuksen määräämiseen vaikuttavat kuitenkin ensisijaisesti aiheutettujen vammojen vakavuus (RL 20: 6. 1. mom. 1-kohta). Tämä näkyy myös näissä esimerkkitapauksissa. Koska kyseessä ovat yksittäistapaukset, johtopäätöksiä rangaistuskäytännöstä ei tämän perusteella kuitenkaan voida tehdä.

Pahoinpitelyrikoksiin liittyy olennaisesti myös teon tahallisuuden ja vahingollisuuden arviointi. Suomen rikoslain mukaan rikos on rangaistava vain silloin, kun kyse on tahallisesta tai tuottamuksellisesta teosta (RL 3: 5 § 2. mom.). Käräjäoikeus voi katsoa teon tahalliseksi, vaikka vastaaja myöntää teon mutta kertoo sen olleen vahinko (taulukko 25, tapaus 2). Valtakunnansyyttäjänvirasto (2009) on kuitenkin ratkaisussaan arvioinut, tekijältä ei edellytetä tahallisuutta terveyden vahingoittumisen tai kivun aiheuttamisen osalta. Kyseisessä Valtakunnansyyttäjänviraston ratkaisussa 17.6.2009 (dr-

no109/21/09) lapsen pahoinpitely katsottiin pahoinpitelytunnusmerkistön täyttäväksi, vaikka väkivalta oli tapahtunut kasvatustarkoituksessa. Jotta pahoinpitelyrikoksen tunnusmerkistö täytyisi, itse väkivallan on kuitenkin oltava tahallista.

5 TUOMIOISTUINKÄSITTELY

Tässä luvussa tarkastelen tuomioistuinkäsittelyn ominaispiirteitä lapsiin kohdistuvien rikosten käsittelyssä. Luvun tarkoituksena on tuoda esiin yksittäisten viranomaisten näkemyksiä lapsiin kohdistuvien rikosten oikeudenkäynnistä. Tarkastelu perustuu tuomareiden haastatteluaineistoon. Tapausten moninaisuudesta johtuen yleistettävän kuvan muodostaminen oikeudenkäynnin ominaispiirteistä ei haastatteluaineiston perusteella ole mielekäästä tai mahdollista. Sen sijaan luvussa kuvataan yksittäisten viranomaisten näkemyksiä pääkäsitteilyn tilanteesta ja näytön arvioinnista tuomioistuimessa.

Tuomioistuinkäsittely on rikosprosessissa se vaihe, jossa tapauksen aineellisuus ja yksilölliset tekijät korostuvat eniten. Tapaus ja tilanne punnitaan pääkäsitteilyssä tapauskohtaisesti, minkä vuoksi rangaistuskäytäntöjen kirjo on suuri. Tuomareiden omien näkemysten mukaan rangaistuskäytännön kirjoja eivät selitä niinkään paikkakuntaakohtaiset kuin tapausten luonteeseen liittyvät erot. Tämän vuoksi tuomarit tähdensivät yhtenäisen rangaistuskäytännön epärealistisuutta: *”syyksi luettavuudessa on niin monta tekijää, ettei yhteneviä rangaistuksia käytännössä synny, kun ei ole kahta samanlaista tapausta”*. Yhtenäisen rangaistustaulukkojärjestelmän koettiin vaarantavan tapausten erityispiirteiden huomioimisen.

Aiemmissä tutkimuksissa on korostettu, että lapsiin kohdistuvien rikosten tuomioistuinkäsittelyssä lapsen kertomuksella ja sen arvioinnilla on suuri rooli (Hirvelä 2007, ks. myös Pipe ym. 2007; Faller 2007; Korkman 2006). Tämä havainto saa tukea myös tästä tutkimuksesta. Tuomioistuinkäsittely lapsiin kohdistuvissa rikoksissa on kuitenkin paljon muutakin kuin vain lapsen kertomuksen arviointia. Rikosprosessin lähtökohdat huomioon ottaen tuomioistuinkäsittelyssä kyse on ensinnäkin rikosvastuun toteuttamisesta eli siitä, katsotaanko henkilö syylliseksi tekoon vai ei (Virolainen 1995, 82–89; Virolainen & Pölönen 2003, 148). Toiseksi kuten aikaisemmissa luvuissa on jo tuotu esiin, rikosprosessissa annetaan suuri painoarvo yksilön oikeusturvasta ja yksilön ihmisoikeuksista huolehtimiselle (esim. Ervo 2005, 106–110; Jonkka 1992, 13–14). Kyse on oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä ja siitä, että syytön henkilö pyritään suojaamaan mahdollisesti virheellisiltä tuomioilta. Tämä rikosprosessin funktio näkyi selkeästi erityisesti tuomareiden puheissa, joissa korostettiin oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin, syyttömän suojaamisen ja vastaajan oikeusturvan tärkeyttä lapsiin kohdistuvien rikosten selvittämisessä:

”Se lähtökohta on, että mieluummin 8 hylättyä kuin yksi väärä tuomio. Kyllä se sitten varmaan heijastuu siihen syyksi lukemiseen. Ainakin siten, että asia jää epäselväksi, ja epäselvissä tapauksissa on aina ratkaistava vastaajan eduksi. Nyt tänä päivänä vielä pitäisi hirveästi kiinnittää huomiota siihen oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuuteen. Että on varattu mahdollisuudet tulla kuulluksi. Ja jos ei ole sitä varattu, sitten vielä hyväksyttävä se. Koska sehän vaatii nimenomaisen hyväksynnän. Ja tietyssä tapauksissa ei voida ollenkaan käyttää. Tämä on saanut hirveän suuren painoarvon tämä oikeudenmukainen oikeudenkäynti ja nämä vastaajan oikeudet.”

5.1 Tilanne pääkäsittelyssä

Lapsiin kohdistuvat rikosasiat ratkaistaan suullisessa pääkäsittelyssä, johon kutsutaan syyttäjää, vastaaja, asianomistaja ja mahdollisesti asianomistajan oikeudenkäyntiavustaja ja tukihenkilö (ROL 5: 15 §). Paikalla ovat tarvittaessa myös todistajat ja lautamiehet. Puheenjohtajana toimii käräjätuomari. Pääkäsittely etenee siten, että aluksi syyttäjää ja asianomistajaa esittävät vaatimuksensa, johon vastaaja ilmoittaa kantansa. Tämän jälkeen syyttäjää ja asianomistajaa perustelevat tarkemmin kantansa, johon vastaajalla on tilaisuus myös ottaa kantaa. Asianomistajia ja vastaajaa eli rikoksesta epäiltyä kuullaan todistelutarkoituksessa, ja muu todistelu otetaan vastaan tässä vaiheessa. Lopuksi asianomistajat esittävät loppulausunnon ja käsityksen vastaajan syyllisyydestä ja rikoksen seuraamuksesta. Lapsiin kohdistuneissa rikosasioissa pääkäsittely poikkeaa muiden rikosasioiden käsittelystä siten, että alle 15-vuotiaista lasta ei kuulla henkilökohtaisesti pääkäsittelyssä vaan nauhoitetun videotallenteen tai äänitallenteen välityksellä (Hirvelä 2007, 338).

Haastatteluissa syyttäjät kuvasivat pääkäsittelyä lapsiin kohdistuvien rikosasioiden oikeudenkäynnissä tunnelmaltaan monin tavoin tiiviiksi ja jännittyneeksi. Pääkäsittelyn kohteena on paitsi yksittäinen rikos myös perhetilanne kokonaisuudessaan. Pääkäsittelyssä erityisesti vastaajan avustajat herkästi puuttuvat lapsen kertomukseen, mikä tuli esiin myös sekä syyttäjien haastatteluissa että tuomioistuimen asiakirjoissa. Poliisiin tai ulkopuolisen asiantuntijan suorittamaa lapsen kuulustelua käydään yksityiskohtaisesti läpi ja sieltä etsitään mahdollisia virheellisyksiä ja johdattelevia kysymyksiä. Jos kuulustelu on huonosti tai puutteellisesti tehty, syyte voidaan asiakirjojen perusteella hylätä siltä osin kuin lapsen kertomus on syytteen hyväksymisen kannalta olennainen. Pääkäsittelyssä halutaan tyypillisesti tuoda esiin kaikki mahdollinen näyttö ja perheen riitatilanne kokonaisuudessaan. Lapsen oireita voidaan laajasti, ja huomion kohteena on myös lapsen hoidollinen tarve. Pää-

käsittelytilanteessa on viranomaisten mukaan mukana usein emotionaalinen lataus, ja se vaatii hienotunteisuutta erityisesti, jos lasta kuullaan henkilökohtaisesti oikeudessa. Emotionaalista orientaatiota pääkäsitteilyyn ja lapsen psyykkisen tilan tiedostamista kuvaa seuraavassa kärjätuomari:

”Kyllä on useamman kerran käynyt niin, että asianomistaja ei ole kyennytkään aloittamaan tätä kertomusta, ja hän on siinä yhteydessä sanonut, ettei kykene asiasta kertomaan syytetyn läsnä ollessa. Näissä tilanteissa tämä tilanne on ratkennut sillä tavoin, että syytetty ei ole kuulemisen aikana ollut salissa paikalla. Olen myös pyrkinyt siihen että kuuleminen ei liian jännittäväksi koituisi tälle lapselle. Pyrkimyksenä on ollut tällainen tunnelman keventäminen. Olen koettanut kertoa, jos on rikoksen asianomistajasta kyse, että täällä ei tarvitse jännittää. Että täällä nyt selvitetään tämä kyseinen tapahtuma. Tämä on sellainen, mihin kannattaisi aina kiinnittää huomiota. Esimerkiksi 13–15-vuotiaan sellainen kohtelu, että hän ei lisätraumoa ainakaan siitä oikeudenkäynnistä saisi.”

Edellisessä puheenvuorossa tuomari antaa suuren painoarvon niille tavoille, joilla lapsen kuuleminen pääkäsitteilyssä pyritään tekemään lapsen näkökulmasta mahdollisimman helpoksi. Tämäntyyppisten emotionaalisten tekiöiden huomioiminen edesauttaa tilanteen ratkaisemista ja vähentää lapsen psyykkistä kuormitusta. Käytännössä se, kuullaanko lasta henkilökohtaisesti oikeudessa, ratkaistaan tapauskohtaisesti tuomioistuimessa – joskin yleensä vain tapauksissa, joissa asianomistajan ikä on lähellä 15:tä vuotta. Lapsen henkilökohtaiseen kuulemiseen voidaan päätyä esimerkiksi sellaisissa tapauksissa, joissa esitutkinnassa on laiminlyöty keskeisiä kuulustelujen vaatimusten periaatteita, kuten epäillyn oikeutta esittää kuulusteltavalle lisäkysymyksiä (OK 17: 11 § 2 mom.; Hirvelä 2007, 491).

5.2 Näytön arvioiminen

Asianomistajakuulustelu erityisesti lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittämisessä on osoitettu olennaiseksi syyksi lukevaan tuomioon johtamisen kannalta (Hirvelä 2007, 498). Ilman lapsen omaa kertomusta tekoa on vaikea osoittaa todeksi ja näyttö jää usein syyksi lukevan tuomion kannalta riittämättömäksi. Myös päinvastaisia tutkimustuloksia erityisesti vakavien hyväksikäyttöepäilyjen tuomitsemisesta on kuitenkin saatu (Annerbäck ym. 2007). Tässä tutkimuksessa kaikki viranomaiset toivat yhdenmukaisesti esiin lapsen kuulustelun olevan rikosprosessin jokaisessa vaiheessa tärkein todiste tapahtuneesta. Lapsen kuulustelukertomuksen luotettavuutta myös arvioi-

daan läpi rikosprosessin. Kertomuksen luotettavuuden arviointi huipentuu tuomioistuinkäsittelyyn, jossa puututaan paitsi haastattelun sisältöön myös haastattelussa esiintyviin virheellisiin tekniikoihin ja haastattelijan mahdollisesti johdatteleviin kysymyksiin.

Lapsen kertomuksen luotettavuutta arvioidaan todistajanpsykologiassa useilla eri kriteereillä. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tapauksissa näitä ovat muun muassa kertomuksen yksityiskohtaisuus, konkreettisuus ja johdonmukaisuus sekä henkilökohtaisten emootioiden raportointi, valehtelun motiivi ja kertomuksen muuttumattomuus (Hirvelä 2007, 265–267; 498–501; Haapasalo ym. 2000, 89–108). Lisäksi langettavaan tuomioon voidaan päätyä ehdolla, että tutkinta on asianmukaisesti toimitettu ja vastaajan kertomukselle ei voi antaa merkittävää todistusarvoa (Klami 1993, 820). Koska lapset eivät kuitenkaan kykene kertomaan tapahtuneista vastaavalla tavalla kuin aikuiset, kertomuksen luotettavuuden kriteereiden soveltamista lasten kertomuksiin on kritisoitu (Santtila 1999). Todistajanpsykologian teorioissa annetaan siten paljon painoarvoa kertomuksen osatekijöille, jolloin haastattelijan ja lapsen vuorovaikutustilanne kokonaisuudessaan voi jäädä vähemmälle huomiolle. Seuraavassa puheenvuorossa käräjätuomari esittää oman näkemyksensä hyvän kuulustelun tunnuspiirteistä:

”Haastattelijan pitäisi itekin olla sillä kannalla että hän haluaa tietää mitä siinä on tapahtunut. Siis jos hänellä on jokin oletama siitä, mitä on tapahtunut, se näkyy siinä että hänelle riittää vähäisempikin vastaus. Silloin se, joka katsoo sitä sillä silmällä että onko vai eikö, ei saa siitä sitä hyötyä. Jos lapsi jotain kertookin, silloin sitä pitää pyrkiä tarkentamaan. Mielestäni näissä on usein se, että kuulustelija omasta mielestään tietää, mitä siinä on tapahtunut. Kun lapsi rupeaa kertomaan jotain outoa asiaa, siihen pitäisi heti tarttua.”

Tuomari viittaa puheenvuorossaan siihen, että haastattelijan oma motiivi lapsen haastatteluun vaikuttaa lapsen kertomuksen sisältöön ja tämä seikka tulisi ottaa huomioon lasten haastatteluista tehdessä ja niitä arviotaessa. Jos haastattelija on motivoitunut teon selvittämiseen, hän osaa kysyä tarkentavia kysymyksiä ja kertomuksesta tulee tällöin luotettavampi. Jos haastattelija tekee haastattelua liian kaavamaisesti tai hänellä on ennakkokäsitys tapahtuneesta, kertomuksen luotettavuus heikkenee. Koska pääkäsittelyssä arvioidaan näyttöä, huomio kiinnitetään haastateltavan ja lapsen vuorovaikutustilanteeseen kokonaisuudessaan eikä vain kertomuksen yksittäisiin osa-alueisiin.

Toinen keskeinen pääkäsittelyssä arvioitava näyttö henkilötodistelun ohella ovat asiantuntijoiden laatimat lausunnot. Oikeudenkäynnissä asiantuntijalausunnoilla on pääasiassa henkilötodistelua tukeva rooli, mikä kävi ilmi

myös tuomareiden haastatteluista. Näkemys asiantuntijalausuntojen merkityksestä on yhdenmukainen esitutkinnassa ja syyteharkinnassa vallitsevien näkemysten kanssa, joissa asiantuntijalausunnot katsotaan pääasiassa muuta näyttöä tukeviksi (ks. myös artikkelit III ja IV). Haastatteluissa käräjätuomarit arvioivat lääkärinlausuntojen ongelmaksi niiden todistusvoiman syytetydestä vammojen ja epäillyn teon välillä. Lääkärinlausunnoissa todetaan vammat, mutta epäselväksi jää, ovatko vammat syntyneet juuri epäillystä teosta. Tämä osoittautuu lääkärinlausuntojen suurimmaksi ongelmaksi sekä syyteharkintavaiheessa että pääkäsittelyssä oikeudenkäynnissä:

”Kysymys syy-yhteydestä, että onko nämä oireet ja vammat nimenomaan epäillyn rikoksen seurauksesta johtuvaa, vai johtuuko ne muusta, tai onko niiden oireiden yhteisvaikutuksena sellainen, että se ei tähän tapaukseen kuitenkaan liity. Tällais-ten kysymysten määrittely on äärimmäisen hankalaa. Monesti on ollut niin, että lääkärinlausunnoista ei välttämättä näihin asioihin riittävästi näyttöä saada. Toinen asia on se, että nämä lääkärin arviot pohjautuvat potilaan itsensä kertomiin seikkoihin, ja tähänkin liittyy omat epävarmuustekijät. On monesti kyse oireista, jotka ei fyysisesti näy päälle päin.”

Puheenvuorossa tuomari viittaa jo syyteharkintavaiheessa esille tulleeseen ongelmaan: lääkärinlausunnosta käyvät ilmi vammat ja oireet, mutta vammojen alkuperään ei lausunnosta saada luotettavaa tietoa. Toinen, myös seuraavan haastateltavan puheessa esiin noussut lääkärinlausuntojen todistusvoimaa heikentävä tekijä liittyy lääkärinlausunnon objektiivisuuteen. Käräjätuomarit katsovat, että lääkärinlausunnossa tehdään liiaksi johtopäätöksiä lapsen omien sanojen perusteella. Lääkärinlausunnot perustuvat siihen, mitä potilas on itse kertonut vastaanotolla, mikä tulkitaan tuomioistuimessa liian subjektiiviseksi todisteeksi. Jotta lääkärinlausunnot vastaisivat paremmin tuomioistuimen tarpeita, niistä tulisi näkyä lääkärin oma, objektiivinen arvio potilaasta:

”Hyvin paljon näissä lääkärinlausunnoissa on tehty johtopäätöksiä sen lapsen omien sanojen mukaan. Sitä ei ole taustoitettu siten, että se lääkäri itse olisi sanonut, minkä vuoksi hän päättelee että asia olisi näin. Sieltä puuttuu sellaiset lääkärin omakohtaiset, objektiiviset näkemykset. Niitä on ehkä ollut, mutta niitä ei ole kirjattu. Ne on aika pitkälle sellaisia subjektiivisia, potilaan näkökulmaa painottavia. Se ei sitten taas kärjäoikeudessa välttämättä toimi. Varsinkin kun se riitautetaan, ja riitautetaan se syy, minkä vuoksi tämä ihminen katsoo, että nämä lausunnot ovat tämän ja tämän sisäisiä. Se johtaa siihen, että siitä tulee vähintäänkin epäselvää. Ja se on ratkaistava silloin vastaajan hyväksi.”

Edellisen tuomarin näkemyksen mukaan potilaan näkökulmaa painottavaa lääkärinlausuntoa ei välttämättä voida pitää rikosprosessin näkökulmasta luotettavana. Tuomari luonnehtii lääkärinlausuntoa subjektiiviseksi, ja hänen mukaansa johtopäätöksiä ei ole perusteltu tieteellisen asiantuntemuksen mukaan. Myös esimerkiksi Ruotsissa asiantuntijalausuntojen hankkimiseen ja käyttämiseen todistusaineistona lapsiin kohdistuvissa rikosasioissa suhtaudutaan kriittisesti (ks. Hirvelä 2007, 402). Kritiikkiä asiantuntijalausuntoja kohtaan ovat esittäneet Sutorius & Kaldal (2003, 375–377), joiden mukaan lausuntojen pahimmat puutteet koskevat selvityksen ja johtopäätösten sekaantumista. Heidän mukaansa tällaisissa lausunnoissa ei erotella todettuja faktoja, sovellettuja kokemussääntöjä ja johtopäätöksiä toisistaan, minkä vuoksi lausunnot ovat vaikealukuisia. Monelta lausunnonantajalta puuttuvat tiedot lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, ja lausunnoissa ei tarkastella löydöksiä suhteessa oletettuun tekoon. Asiantuntijalausunnoissa vallitsevat siten omat oletukset ja jopa ennakkoluulot.

Samansuuntaisia tutkimustuloksia on saatu myös Suomessa. Finnilä-Tuohimaa (2009, 68–70) on tutkinut sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön, kuten lastenpsykiatrien, psykologien ja sosiaalityöntekijöiden, asiantuntemusta lasten seksuaalisen hyväksikäytön selvittämisessä ja havainnut asiantuntemuksen perustuvan enemmän omiin asenteisiin ja uskomuksiin kuin tieteelliseen tutkimustietoon. Asiantuntemuksen puute ja pelkkään kokemukseen tukeutuminen johtavat helposti tapausten yli diagnosointiin. Tieteellisen tiedon huomiotta jättäminen voi johtaa myös siihen, että seksuaalinen hyväksikäyttö voi jäädä huomaamatta, tai siihen, että syyttömän uskotaan syyllistyneen rikokseen. Finnilä-Tuohimaan mukaan oikeusjärjestelmän ja tuomioistuinten pitäisi tiedostaa, että asiantuntemus lapsiin, lasten psykiatriaan tai kehityspsykologiaan erikoistumisessa ei vielä tarkoita asiantuntemusta lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittämisessä ja tutkinnassa (emt, 105).

Tämän tutkimuksen havainnot asiantuntijalausuntojen toimivuudesta tukevat Finnilä-Tuohimaan väitteitä. Asiantuntijalausunnot voidaan rikosprosessin eri vaiheissa katsoa muuta näyttöä tukeviksi, mutta vain harvoin niistä saadaan rikoksen selvittämisen kannalta ratkaisevaa tietoa, varsinkin jos esitutkinnassa kerätty muu näyttö ei tue asiantuntijalausuntoja. Esitutkinnan näkökulmasta asiantuntijalausuntojen hankkiminen koetaan kuitenkin ongelmaksi, koska se viivästyttää tutkintaa huomattavasti ja siten heikentää mm. lapsen kertomuksen luotettavuutta. Rikosprosessin toimivuuden kannalta olennaista olisikin kiinnittää huomio asiantuntijalausuntojen kehittämiseen paremmin rikosprosessin tarpeita vastaavaksi. Jotta tämä onnistuisi, lausuntojen kirjoittavat tarvitsevat opastusta ja palautetta siitä, millainen on hyvä lausunto rikosprosessin kannalta ja millainen ei (ks. artikkeli V).

6 LOPUKSI

Tässä luvussa tarkasteltiin lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttöpäus-
ten tuomioistuinkäsittelyä sellaisena, kuin se välittyy asiakirjoista ja viranomais-
ten haastatteluista. Tämän luvun tarkoituksena oli toimia ikään kuin päätepestee-
nä sille prosessille, joka alkoi rikoksesta ilmoittamisesta ja erilaisten vaiheiden
kautta päätyi tuomioistuinkäsittelyyn. Tuomioistuinkäsittely kärjäoikeudessa ei
rikosasioissa ole kuitenkaan välttämättä viimeinen vaihe, sillä rikoksesta syyte-
tyllä tai asianomistajalla on halutessaan oikeus valittaa ratkaistusta hovioikeuteen
ja myöhemmin korkeimpaan oikeuteen.

Kirjan johdantoartikkelissa tuotiin esiin, että lapsiin kohdistuva väkivalta on
pitkään katsottu pikemminkin yksityiseksi, perheen sisäiseksi asiaksi kuin julki-
seksi, oikeudellista puuttumista vaativaksi ongelmaksi. Vaikka lapsiin kohdistuva
väkivalta on viime vuosikymmeninä muuttunut sallitusta kasvatuksesta laissa
rangaistavaksi toiminnaksi, puuttuminen ja ennen kaikkea väkivalta- tai hyväk-
sikäyttöepäilyn todeksi osoittaminen on yhä hankalaa. Kokonaisuudessaan vain
osa tapauksista ilmoitetaan poliisille, ja vain osa näistä etenee rikosprosessissa
tuomioistuinten ratkaistavaksi. Kysymykseen siitä, tulisiko lapsiin kohdistuvaa
väkivaltaa ylipäättensä käsitellä rikosprosessina, ja millaisia haitallisia vaikutuk-
sia oikeudellisella käsittelyllä voi olla lapsen itsensä kannalta, on tämän tutki-
muksen näkökulmasta vaikea yksiselitteisesti vastata. Kuten useassa eri otteessa
on tuotu esiin, väkivalta- tai hyväksikäyttöepäilyn ratkaisemisessa rikosproses-
sissa ei ole kysymys vain lapsen edun toteutumisesta vaan samalla rikosvastuun
toteuttamisesta, jolloin eri viranomaisilla on erilaisia näkemyksiä rikosprosessin
hyödyllisyydestä tai sen haitallisuudesta lapsen kannalta. Aihe kuitenkin herättää
paljon keskustelua ja ajatuksia kaikissa eri viranomaisissa. Kuten tämän kirjan eri
artikkelit osoittavat, ajatukset lapsen edun toteutumisesta ovat kaiken suuntaisia.
Paikoin rikosprosessi nähdään välttämättömänä mutta samalla raskaan rikospro-
sessin aloittaminen kyseenalaistetaan vetoamalla lapsen etuun.

Lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa ja siihen puuttumista rikosoikeudellisin
keinoin voidaankin hahmottaa yhteiskunnan ja arjen oikeudellistumisen näkö-
kulmasta. Jyrki Tala (1986), Janne Kivivuori (2006) ja Venla Salmi (2008) ovat
nostaneet esiin, että virallinen kontrolli ja oikeudellinen säätely ulottuvat yhä
enemmän yksityisen elämänalueen piiriin. Tapauksia, joita aiemmin olisi käsi-
teltä epävirallisesti ja asianosaisten kesken, käsitellään nyt virallisen kontrollin
piirissä. Yksilöt ovat yhä tietoisempia omista oikeuksistaan ja ilmoittavat itseensä
kohdistuneista rikoksista yhä herkemmin. Samalla voidaan ajatella, että viran-
omaisten toiminta ja rikosprosessissa tehdyt ratkaisut ovat sidoksissa vallitsevaan
yhteiskunnalliseen arvomaailmaan. Tällöin puhe lapsiin kohdistuvan väkivallan
haitallisuudesta ja vahingollisuudesta edesauttaa siihen puuttumista, mutta sa-
malla se lisää virallisen kontrollin määrää.

Kirjallisuus

- Annerbäck, E.-M., Lindel, C., Svedin C.G. & Gustafsson, P.A. (2007): Severe child abuse. A study of cases reported to the police. *Acta Paediatrica* 96, 1760–1764.
- Ervo, L. (2005): Oikeudenmukainen oikeudenkäynti. Helsinki: WSOY.
- Faller, K. C. (2007): Interviewing children about sexual abuse. Controversies and best practice. Oxford: Oxford University Press.
- Finnilä-Tuohimaa, K. (2009): Expertise and decision making among clinicians in investigations of alleged child sexual abuse. Turku: Turun yliopiston julkaisuja.
- Haapasalo, J., Kiesiläinen, K. & Niemi-Kiesiläinen, J. (2000): Todistajanpsykologia ja todistajankuulustelu. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus.
- Hinkkanen, V. (2007): Yleiset mittaamisperusteet ja rangaistuskäytännön yhtenäisyys. Ali- ja hovioikeuskäytännön tilastollista analyysia 1993–2003. (käsikirjoitus)
- Hinkkanen, V. (2009): Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Tutkimus rangaistuskäytännöistä ja seksuaalirikosten uusimisesta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 92. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Hirvelä, P. (1997): Lapsi rikosprosessissa. Helsinki: WSOY.
- Hirvelä, P. (2007): Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Helsinki: WSOY.
- Huovila, M. (2003): Periaatteet ja perustelut. Tutkimus käräjäoikeuden tuomion faktaperusteista prosessuaalisten periaatteiden valossa arvioituna. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Jokela, A. (2008): Rikosprosessi. 4., uudistettu painos. Helsinki: Talentum.
- Jonkka, J. (1991): Syytekynnyks. Tutkimus syytteen nostamiseen vaadittavan näytön arvioinnista. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Jonkka, J. (1992): Rikosprosessioikeuden yleisistä opeista. Helsinki: Helsingin yliopiston rikos- ja prosessioikeuden laitoksen julkaisuja A:6.
- Kivivuori, J. (2006): Oikeudellistuva yhteiskunta - esimerkkinä koulujen alttius ilmoittaa oppilaiden tekoja poliisille. *Oikeus* 36, 157–177.
- Klami, H. (1993): Insesti todistusteorian kannalta. *Defensor Legis* 11–12/1993
- Korkman, J. (2006): How (not) to interview children: interview with young children in sexual abuse investigations in Finland. Turku: Institute for human rights, Åbo Akademi University.

- Niemi-Kiesiläinen, J. (2004): Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta. Helsinki: WSOY.
- Pipe, M-E., Lamb, M.E., Orbach, Y. & Cederborg, A-C. (2007): Child sexual abuse. Disclosure, delay and denial. Lawrence Erlbaum Associates.
- Pölonen, P. (2003): Henkilötodistelu rikosprosessissa. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Salmi, V. (2008): Nuorten miesten rikoskäyttäytyminen 1962 ja 2006. Rikollisuuden kehitys itse ilmoitetun rikollisuuden kyselyjen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 235. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Santtila, P. (1999): Explorations in the Psychology of Testimony. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 7. Espoo: Poliisiammattikorkeakoulu.
- Sutorious, H. & Kaldal, A. (2003): Bevisprövning vid sexualbrott. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Tala, J. (1986): Oikeudellistuminen - lähtökohtia keskustelulle. Oikeus 15, 289–301.
- Tilastokeskus (2008): Käräjäoikeuksien rikosasioiden ratkaisut. Tilastojulkistus.
- Tolvanen, M. (2001): Loppulausunnot rikosprosessissa. Defensor Legis.
- Valtakunnansyyttäjänvirasto (2009): Valtakunnansyyttäjänviraston ratkaisuja 17.6.2009 (drno109/21/09). [Http://www.vksv.oikeus.fi/Etusivu/Ratkaisuja/1243790020245](http://www.vksv.oikeus.fi/Etusivu/Ratkaisuja/1243790020245) (Luettu viim. 15.7.2009).
- Virolainen, J. & Pölonen, P. (2003): Rikosprosessin perusteet - Rikosprosessioikeus I. Helsinki: WSOY.
- Virolainen, J. (1995): Lainkäyttö. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Vuorenpää, M. (2009): Prosessioikeuden perusteet. Helsinki: Talentum.

Lakiviitteet

esitutkintalaki 30.4.1987/449

laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689

oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4

rikoslaki 19.12.1898/39

Suomen säädöskokoelman sopimussarja 20.7.1991/5960

VI. VIRANOMAISYHTEISTYÖ LAPSIIN KOHDISTUVIEN VÄKIVALTA- JA HYVÄKSIKÄYTTÖEPÄILYJEN SELVITTÄMISESSÄ

Noora Ellonen

1 JOHDANTO

Viranomaisten välinen yhteistyö ja moniammatillisuus ovat korostuneet viime aikoina puhuttaessa lasten ja nuorten hyvinvoinnin turvaamisesta. Yksi syy tähän on lasten ja nuorten ongelmien monitahoisuus. Harvoin esimerkiksi lastensuojelun asiakkaaksi päätyvän lapsen kohdalla on kyse vain yhdestä hyvinvointia uhkaavasta tekijästä (Heino 2007, 55–63; Hiitola & Heinonen 2009). Paitsi yksittäisen lapsen myös viranomaisten näkökulmasta yhteistyö ja moniammatillisuus katsotaan tärkeäksi. Kun asiantuntijuutta jaetaan tarkoituksenmukaisesti, päästään pienemmillä resursseilla usein parempaan lopputulokseen. Poikkihallinnollisen työskentelyn onkin todettu usein olevan taloudellisempaa ja tehokkaampaa kuin sektorikohtaisen viranomaisyöskentelyn. Toimivan poikkihallinnollisen työskentelyn seurauksena työn painopistettä voitaisiinkin siirtää käytännössä enemmän ennalta ehkäisevään työhön (Sisäasiainministeriö 2007).

Lapsiin kohdistuvassa väkivallassa tai seksuaalisessa hyväksikäytössä on aina kyse moniulotteisesta ilmiöstä. Se liittyy paitsi lapsen terveyteen ja psykososiaaliseen hyvinvointiin myös koko perheen elämään. Viranomaisten näkökulmasta asian selvittäminen edellyttää sekä terveydellisen ja sosiaalisen näkökulman että usein myös lainsäädännöllisten ja rikosoikeudellisten näkökohtien huomioinnin ottamista. Moniulotteisuutensa vuoksi ilmiön käsitteily edellyttääkin eri asiantuntijoiden yhteistyötä (Paavilainen & Pösö 2003a; Paavilainen & Flinck 2007; Eriksson, Arnkil & Rautava 2006). Yhteistyön edellytyksiä on kaikissa väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen eri vaiheissa: tunnistamisessa, puuttumisessa, asian selvittämisessä ja mahdollisessa jatkohoidossa.

Käytännön viranomaisyhteistyö voi tarkoittaa eri vaiheissa eri asioita. Yhteistyötä voidaan tehdä erikseen keskittyen omaan perustehtävään mutta huolehtien siitä, että tieto kulkee tarvittaessa seuraavallekin viranomaiselle (Paavilainen & Pösö 2003b). Yhteistyötä voidaan tehdä myös tiiviimmin jakaen eri alojen viranomaisten asiantuntijuutta käytännön tasolla. Tällöin pu-

hutaan usein moniammatillisesta yhteistyöstä. Moniammatillisuuden ideana on mahdollisimman kokonaisvaltaisen kuvan hahmottaminen ja lopputuloksen saavuttaminen. Käytännössä tämä tarkoittaa eri asiantuntijoiden tietojen ja taitojen yhdistämistä asiakaslähtöisesti ja kokonaisuuden kannalta parhaan lopputuloksen tavoittelua. (Paavilainen & Pösö 2003b; Isoherranen 2005.)

Viranomaisyhteistyötä voidaan tehdä eri tasoilla. Näiden tasojen välisiä yhteyksiä voidaan kuvata jatkumona. Alkupäässä on epävirallinen ja hyvin paikallinen yhteistyö, joka keskittyy pääasiassa kommunikointiin ja tiedonvaihtoon eri viranomaisten välillä. Toiminta on pääasiassa tilannesidonnaista eikä välttämättä missään määrin koordinoitua. Virallisemman tason yhteistyö edellyttävät jo koordinoitumpaa toimintaa, jossa joku taho on vastuussa toiminnan järjestämisestä ja sujuvuudesta. Tästä esimerkkinä ovat muun muassa monissa kunnissa toimivat lastensuojelun moniammatilliset asiantuntijatyöryhmät, jotka toimivat koordinoitusti lastensuojelun tukena, tai yliopistollisten sairaaloiden yhteydessä toimivat oikeuspsykiatriset työryhmät, joiden tarkoituksena on avustaa väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen tutkinnassa. Jatkumon loppupäässä puolestaan ovat erilaiset yhteenliittymät, jossa toiminta sisältää jo yhteisiä rakenteita tai organisaatioiden yhteenliittymiä. (Horwarth & Morrison 2007). Tästä hyvänä esimerkkinä ovat muissa Pohjoismaissa toimivat lastentalot, joissa epäilyt lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä selvitetään ”saman katon alla” moniammatillisena yhteistyönä (ks. Hirvelä 2007, 360).

Suomessa on vielä hyvin vähän jatkumon loppupäätä edustavia yhteistyömuotoja epäilyissä lapsiin kohdistuvasta väkivallasta tai hyväksikäytöstä. Suomeen ollaan ajamassa muissa Pohjoismaissa toimivaa Lastentalo-mallia, mutta se on vielä suunnitteluasteella (Sisäasiainministeriö 2008). Vuoden 2010 alusta Terveyden ja hyvinvoinnin laitos sai toimeksiannon mallin pilotoinnista Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelmalta (THL 2010b), joten odotettavissa on toiminnan rantautuminen myös Suomeen. Yhteistyöhön ja moniammatillisuuteen kuitenkin panostetaan lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen esiintulossa sekä niiden selvittämisessä niin toimenpideohjelmissa (Sisäasiainministeriö 2008), ohjeissa (Paavilainen ym. 2008; Solantaus 2006; Taskinen 2003) kuin lainsäädännössäkkin (LSL 417/1999). Yhteistyön ja moniammatillisuuden tavoitteellisuudesta jaetaanakin kutakuinkin yhteisymmärrys.

Yhteistyön tavoitteellisuudesta huolimatta viranomaisten välisessä yhteistyön ja moniammatillisuuden ideologian toteutuksessa on käytännön tasolla kuitenkin useita haasteita niin väkivalta- kuin hyväksikäyttöepäilyjenkin selvittämisessä. Lähtökohtaisesti tätä yhteistyötä säädellään lailla. Keskeisimpänä tähän kuuluu viranomaisten välistä tiedonvaihtoa säätelevä lainsäädäntö, joka luo raamit ennen kaikkea tapauskohtaiselle yhteistyölle.

Eri viranomaisia koskevat tiedonvaihtoa säätelevät lakipykälät löytyvät eri laeista, ja ne on kirjoitettu kyseisen ammattiryhmän toiminnan näkökulmasta. Lakeja, jotka varsinaisesti säätelisivät itsessään viranomaisyhteistyön muotoja ja mahdollisuuksia sääteleviä lakeja ei juuri ole. Tämän seurauksena lakien tulkinta ei ole aina yksiselitteinen, kuten jo väkivalta ja hyväksikäyttöepäilyistä ilmoittamista käsittelevässä artikkelissa kävi ilmi. Tämä hankaloittaa yhteistyön sujuvuutta. Lisäksi eri viranomaisten toiminta perustuu erilaisille toimintakulttuureille ja toimintatavoille, jolloin yhteisen toimintamuodon löytäminen on joskus haasteellista. Tutkimusten mukaan viranomaisten välisen yhteistyön merkittävimpiä ongelmakohtia ovatkin ammattikuntien väliset käsityserot, erilainen ammattikieli sekä erilaiset rakenteelliset rajoitteet. Myös ammattiryhmien välisiä asenteita toisiaan kohtaan sekä henkilökemioita on nostettu yhteistyötä rajoittavina tekijöinä esiin (Mahkonen 2003; Karjalainen 1996; Paavilainen & Pösö 2003b; Seikkula & Arnkil 2005)

Tässä luvussa tarkastellaan viranomaisten välistä yhteistyötä epäilyissä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä. Kuten edellä todettiin, yhteistyötä tulisi tehdä kaikissa väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen eri vaiheissa, ja sen toimivuus on yhteisesti jaettu tavoite. Sen edistämiseksi tämänhetkisiä yhteistyön ongelmakohtia tulee selvittää niiden poistamiseksi ja sitä kautta väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen tunnistamisen ja niihin puuttumisen helpottamiseksi. Tutkimuksen kohteena tässä luvussa ovat sosiaalityöntekijät, lääkärit, koulun ja päiväkodin työntekijät sekä poliisit kolmelta eri tutkimuspaikkakunnalta. Tutkimus on toteutettu haastattelututkimuksena. Viranomaisyhteistyön haasteita tarkastellaan luvussa viranomaiskohtaisesti kuvaten ensin, millaisia yhteistyön muotoja tällä hetkellä kunnissa toteutetaan ja mitä haasteita yhteistyön kehittämiseen liittyy. Sitä ennen esitellään viranomaisten väliseen yhteistyöhön keskeisesti liittyvä lainsäädäntö sekä aiempia tutkimuksia aiheesta.

1.1 Keskeinen lainsäädäntö

Viranomaisten toimintaa epäilyissä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä säädellään lailla useasta eri näkökulmasta. Suurin osa tästä koskettaa viranomaisten toimintaa kaikissa muissakin tilanteissa, mutta tässä käsitellään lainsäädäntöä nimenomaan väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen näkökulmasta. Tapausten kokonaisuutta ajatellen kronologisesti ensisijaista on se lainsäädäntö, joka määrittää, missä tilanteissa viranomainen voi tai viranomaisella on velvollisuus ilmoittaa epäilyistään toiselle viranomaiselle aloittaakseen asiaan liittyvän selvitysprosessin tai lapsen kohdistuvat suojelliset toimenpiteet. Tätä lainsäädäntöä on käsitelty erikseen artikkelissa II. Tässä luvussa keskitytään ennen kaikkea ilmoituksen jälkeen tehtävään viranomaisyhteistyöhön.

Väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen selvittämisessä moniammatillisuuden näkökulmasta yksi keskeisimmistä on lastensuojelulaki (LSL). Sen tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Laki määrittää, että lasten kanssa työskentelevien viranomaisten on tuettava vanhempia ja huoltajia heidän kasvatustehtävässään ja pyrittävä tarjoamaan perheelle tarvittaessa apua tässä sekä ohjattava lapsi ja perhe tarvittaessa lastensuojelun piiriin. (LSL 2 § 2. mom.). Tämän tehtävän toteuttamiseksi kunnan on huolehdittava siitä, että lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on käytettävissään lapsen kasvun ja kehityksen, terveydenhuollon, oikeusasioiden sekä muuta lastensuojelutyössä tarvittavaa asiantuntemusta (14 § 1. mom.). Toisin sanoen jo lastensuojelun perustehtävä edellyttää viranomaisten välistä yhteistyötä lapsen hyvinvoinnin turvaamisessa.

Vuonna 2008 voimaan tulleessa uudessa lastensuojelulaissa korostuu moniammatillisuuden turvaaminen lastensuojelun tukena. Lain mukaan kunnan tai useamman kunnan yhdessä tulee asettaa sosiaali- ja terveydenhuollon edustajista, lapsen kasvun ja kehityksen asiantuntijoista sekä muista lastensuojelutyössä tarvittavista asiantuntijoista koostuva lastensuojelun asiantuntijaryhmä. Ryhmä avustaa sosiaalityöntekijää lapsen huostaanottoa sekä sijaishuoltoa koskevien asioiden valmistelussa ja muussa lastensuojelussa. Lisäksi asiantuntijaryhmä antaa lausuntoja lastensuojelutoimenpiteitä koskevan päätöksenteon tueksi (LSL 14 §).

Käytännössä viranomaisten välinen yhteistyö lain näkökulmasta tiivistyy usein tiedonvaihtoon ja salassapitosäännösten sisältöihin. Tiedonvaihto on viranomaisten välisen yhteistyön edellytys mutta samalla usein käytännössä suurin este. Erityisen haasteen tämä muodostaa siksi, että tiedonvaihtoa säätelevä lainsäädäntö on puutteellinen moniammatillisen yhteistyön näkökulmasta. Lainsäädäntö on ensinnäkin hajanainen. Eri ammattiryhmiä koskevat salassapitosäännökset ja oikeudet sekä velvollisuudet niiden rikkomiseen on kirjoitettu erikseen eri ammattiryhmiä koskeviin lainsäädäntöihin kyseisen ammattiryhmän näkökulmasta. Kokonaisuus on vaikeasti hahmotettavissa, ja erilaisille tulkinnoille jää tilaa. Kukin viranomainen tulkitsee lakia oman ammattiryhmänsä näkökulmasta. Tulkintaerot saavat aikaan normien välisen ristiriidan, josta asiantuntijoidenkin on vaikea aina päästä yksimielisyyteen. Säädökset eivät myöskään ole kaikilta osin yhtenäisiä sisällöltään eivätkä kirjoitustavaltaan, jolloin syntyy ristiriita siitä, mikä laki on määrävässä asemassa. Tämä aiheuttaa näkökulmaeroja, joita ei lainsäädännöllisesti ole ratkaistu. Esimerkkinä käsitteellisestä epäselvyydestä on se, miten toisen ammattiryhmän toimintaa säätelevässä lainsäädännössä puhutaan *oikeudesta saada tietoa* toiselta viranomaiselta, kun taas toisen viranomaisten toimintaa säätelevässä laissa sanotaan, että viranomainen *voi luovuttaa tietoa* toiselle viranomaiselle (Sisäasiainministeriö 2007).

Lähtökohtaisesti kaikki viranomaisten työssään saama tieto asiakkaista on salassa pidettävää. Se määritellään kunkin ammattiryhmän kohdalla erikseen (esim. Potilaslaki 785/1992, SHAL 812/2000 yms.) mutta myös kaikkia viranomaisia koskevassa laissa viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999). Olennaista salassapitosäännöksiä kannalta on myös henkilötietolaki (523/1999), jossa määritellään muun muassa arkaluontoisen tiedon tunnuspiirteet. Tietojen vaihtaminen on kuitenkin viranomaisten välisen yhteistyön edellytys. Keskeiseksi lainsäädännöksi muodostuukin tällöin se, milloin normaalisti salassa pidettävä tieto tai aineisto on salassapitosäännösten estämättä annettavissa toiselle viranomaiselle.

Lähtökohta salassapitovelvoitteiden väistymiselle on kirjattu julkisuuslakiin. Sen mukaan viranomainen voi antaa tietoja salassa pidettävistä asiakirjoista, mikäli tiedon antamisesta tai oikeudesta tiedon saamiseen on laissa erikseen nimenomaisesti säädetty, tai jos se, jonka etujen suojaamiseksi salassapitovelvollisuus on säädetty, antaa siihen suostumuksensa (Julkisuuslaki 26 §). Suostumuksen myötä salassapitovelvoitteet väistyvät yhteistyön tieltä. Mikäli lupaa ei saada tai sitä ei ole saatavilla, joudutaan tulkitsemaan eri lakipykälissä kirjattuja säädöksiä salassapitovelvoitteiden väistymisen edellytyksistä. Kuten edellä todettiin, lainsäädäntö on tältä osin sekava ja hajanainen ja mahdollistaa erilaiset tulkinnat ja siten ristiriidat. Siksi yhteistyön turvaamisen näkökulmasta lähtökohtana olisikin hyvä olla asiakkaan lupa, mikäli se suinkin on saatavissa.

Hajanaisuuden takia yksiselitteistä lainsäädännöllistä kuvausta tiedonvaihtoa säätelevistä lakipykälistä on tässä mahdoton antaa. Väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen näkökulmasta keskeistä on kuitenkin se, että lapsen edun nimissä sosiaalityöntekijällä on sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (SHAL 20 §) nojalla oikeus saada toiselta viranomaiselta sosiaalihuollon asiakassuhteeseen olennaisesti vaikuttavat tiedot ja selvitykset salassapitosäännösten sitä estämättä. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että jos sosiaalityöntekijän tietoon tulee epäily lapseen kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä, tulee SHAL:n nojalla muiden viranomaisten antaa sosiaalityöntekijälle asian selvittämiseen liittyvät olennaiset tiedot salassapitosäännösten sitä estämättä sosiaalityöntekijän sitä pyytäessä.

SHAL:n mukaan sosiaalityöntekijän on puolestaan salassapitosäännösten estämättä annettava kaikki rikoksen selvittämiseen tarvittava tieto poliisille, syyttäjäviranomaiselle tai tuomioistuimelle heidän sitä pyytäessä, jos se on tarpeen sellaisen rikoksen selvittämiseksi, josta on säädetty ilmoitusvelvollisuus (ks. artikkeli II) tai jonka enimmäisrangaistus on vähintään neljä vuotta (SHAL 18 § 2. mom.). Toisaalta sosiaalityöntekijällä on oikeus tietojen antamiseen myös muissa tilanteissa, mikäli se on välttämätöntä asiakkaan hoidon, huollon, koulutuksen järjestämiseksi tai toteuttamiseksi tai toimeen-

tulon edellytysten turvaamiseksi. Tietoja saa antaa kuitenkin vain, jos se jota asiakirja koskee, on hoidon tai huollon ilmeisessä tarpeessa terveytensä, kehityksensä tai turvallisuutensa vaarantamisen vuoksi eikä hoidon tai huollon tarvetta voida muutoin selvittää tai toteuttaa. Edelleen sosiaalityöntekijällä on oikeus tietojen antamiseen toiselle viranomaiselle kun tiedon antaminen on lapsen edun mukaista tai tietoja annetaan asiakkaan välttämättömien etujen ja oikeuksien turvaamiseksi eikä asiakkaalla itsellään ole edellytyksiä arvioida asian merkitystä (SHAL 17 §). Tässä kohtaa puhutaan kuitenkin siis oikeuksista, jolloin sosiaalityöntekijää ei voida tietojen antamiseen velvoittaa. Hänellä on kuitenkin siihen oikeus lainkohtien edellytysten täyttyessä.

Poliisilain mukaan niin ikään poliisilla on oikeus saada muilta viranomaisilta virkatehtävien suorittamiseksi tarpeelliset tiedot salassapitovelvollisuuden estämättä oli kyseessä millaisen enimmäisrangaistuksen sisältävästä rikoksesta tahansa, jollei sellaisen tiedon tai asiakirjan antamista poliisille ole laissa kielletty tai rajoitettu (PoL 35 § 1. mom.). Muilla viranomaisilla on myös velvollisuus antaa poliisille virka-apua poliisin virkatehtävän suorittamiseksi (PoL 41 §). Tutkinnanjohtajalla on lisäksi oikeus hankkia esitutkinnassa asiantuntijalausuntoja (ETL 46 §). Virka-apua ja asiantuntijalausuntoja voidaan pyytää terveydenhuollon tai oikeuslääkäriltä lapsen somaattiseen tutkimukseen, lapsen psykologiseen tutkimukseen ja oikeuspsykologiseen haastatteluun tai rikoksesta epäillyn oikeuslääketieteelliseen tutkimukseen (Taskinen 2003, 35). Tämä koskee siis paitsi sosiaalityöntekijöitä myös muita viranomaisia.

Myös terveydenhoitohenkilökuntaa sitovat salassapitosäännökset. Potilaslaki (1992/785 13 §) määrittää kaikki potilasasiakirjoihin sisältyvät tiedot salassa pidettäviksi. Terveys- ja hoitohenkilökunta ei saa luvatta antaa asiakkaastaan tietoja, joita he ovat saaneet asemansa tai tehtävänsä perusteella. Potilasasiakirjoihin sisältyviä tietoja saa antaa toiselle viranomaiselle vain jos siihen on laissa nimenomaisesti säädetty oikeus. (PotilasL 13 §). Sen lisäksi potilaslaissa kuvataan tilanteita, joissa salassapitomääräykset voidaan sivuttaa. Ne koskevat pääasiassa tiedon antamista toiselle terveysviranomaiselle. Muutoin terveydenhoitohenkilökunnan tiedon antamiseen liittyviä velvoitteita tai oikeuksia ei kyseisessä laissa määritellä. Esitutkintalain (27 §) sekä oikeudenkäymiskaaren (23 §) perusteella salassapitovelvollisuus väistyy tietyissä törkeissä väkivaltaepäilyissä, jolloin terveydenhoitohenkilökunnalla on todistamisvelvollisuus esitutkinnassa tai oikeudessa.

Sekä sosiaalityöntekijällä että poliisilla on siis oikeus saada tietoja toiselta viranomaiselta asioiden selvittämiseksi tietyin rajoituksin. Lakipykälissä puhutaan nimenomaan siis oikeudesta tietojen saamiseen silloin, kun niitä pyydetään. Käytännössä tämä viittaa siis tilanteisiin, joissa jo tietoon tullutta rikosepäilyä selvitetään. Viranomaisen tulee myös pystyä yksilöimään pyydettyä tietoa riittä-

vällä tavalla. Sen sijaan viranomaisten oikeus antaa tietoja oma-aloitteisesti, eli ilmoittaa mahdollisesta rikoksesta, on säädetty toisaalla (ks. artikkeli 2, luku 1.1). Tämä korostaakin väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyistä ilmoittamisen merkitystä lasten arjessa työskentelevien viranomaisten piirissä. Lastensuojeluviranomaisten ja poliisin toimintamahdollisuudet ovat rajalliset, elleivät tapaukset tule heidän tietoonsa.

Viranomaisten välisen yhteistyön näkökulmasta voidaan ajatella, että olemassa oleva lainsäädäntö mahdollistaa viranomaisten välisen yhteistyön ja tiedonvaihdon suhteellisen hyvin, mikäli lakia halutaan niin tulkita. Lakia voidaan myös tulkita niin, että yhteistyö ei juuri ole mahdollista. Kummallakin näkökulmalla on tavallaan takanaan lainsäädännöllistä tukea. Kyse on ennen kaikkea näkökulmaeroista: mikäli yhteistyön mahdollistavia lakipykäläiä tulkitaan lapsen näkökulmasta, tukee se mahdollisimman sallivaa lainsäädännön tulkintaa ja yhteistyön toteutumista. Mikäli lakeja halutaan tulkita enemmänkin viranomaisen näkökulmasta, saadaan perusteluja tiedonvaihdoista kieltäytymiselle. Väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyissä lähtökohta tulisi aina olla lapsi ja lapsen edun toteutuminen. Käytännössä yhteistyötä passivoimaan ja jopa vaikeuttamaan tarvitaan vain yksi viranomainen, joka tulkitsee lakia yksinomaan oman tehtävänsä näkökulmasta ja siten usein yhteistyön vastaisesti. Syynä tähän voivat olla erinäiset opitut toimintakulttuurit tai asenteet, kuten aikaisemmassa tutkimuksessakin on kuvattu. Toisaalta syynä voi yksikertaisesti olla inhimillinen oman selustan turvaaminen tässä hajanaisessa säädösten kokonaisuudessa. Sami Mahkonen on puheissaan kuvannut tätä tilannetta hyvin luottamuksen käsitteen kautta. Toimiva yhteistyö ja asiakassuhde perustuvat toimijoiden väliseen luottamukseen ennen kaikkea siitä, että jokaista asiakasta kunnioitetaan ja toimet tehdään hänen edukseen. Voimassaoleva lainsäädäntö kuitenkin pitkälti vaikenee luottamuksellisuudesta, ja oikeudellisessa sääntelyssä keskitytään *salassapitovelvollisuuden* korostamiseen. Yhteistyön kannalta tämä on vaikea tilanne ja edellyttää toimijoilta liian laajaa lainsäädännön tuntemista. Lainsäädännön selkeyttämisen lisäksi tilannetta helpottaisi toimintamallien vakiinnuttaminen luottamukseen perustuvan toimintakulttuurin pohjalle. (Mahkonen 2009.)

1.2 Käytännön ohjeet ja toimenpidemallit

Käytännön toimia helpottamaan on kirjoitettu useita eri oppaita ja ohjeita väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen selvittämiseksi. Näissä kaikissa neuvotaan myös viranomaisten välisen yhteistyön toteuttamisessa. Valtakunnallisista ohjeista yksi käytetyimmistä on Stakesin (nykyinen THL) opas numero 55 Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen (Taskinen 2003). Ohjeessa neuvotaan lapseen kohdistuneen pahoinpitelyn tai seksuaali-

sen hyväksikäytön epäilyn selvittämistä käytännössä. Ohjeen vahvuutena on se, että se on tarkoitettu kaikille asian kanssa työskenteleville, ei vain tietylle ammattiryhmälle. Opas on tehty yhdessä eri alojen asiantuntijoiden kanssa. Oppaassa kerrotaan käytännöllisesti, mitä eri viranomaisilta odotetaan ja edellytetään. Oppaan huono puoli puolestaan on, että se on seitsemän vuotta vanha ja sisältää jo osin vanhentunutta tietoa esimerkiksi lastensuojelulain tulkinnasta. Lakia on uudistettu vuosina 2008 ja 2010.

Muut ohjeet on kirjoitettu pääasiassa tietyn ammattiryhmän näkökulmasta, joskin kaikissa niissäkin huomioidaan viranomaisten välinen yhteistyö sekä sen muodot ja merkitys. Poliisin toimintaa lapsiin kohdistuvissa rikosepäilyissä ohjeistetaan sisäasiainministeriön vuonna 2006 antamassa ohjeessa ”Lapsen kohtaaminen poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa”. Ohjeen tarkoituksena on yhdenmukaistaa menettelyä alle 18-vuotiaan lapsen tai nuoren kohtaamisessa poliisin kanssa. Terveystieteiden osalta Eija Paavilaisen johdolla on tehty hoitotyön suositus kaltoinkohtelun tunnistamiseen ja siihen puuttumiseen. Sen on tarkoitus olla valtakunnallinen ohje erityisesti käytännön hoitotyötä tekeville. Seksuaalisen hyväksikäytön osalta on niin ikään terveydenhoidon alalle tehty käypä hoito -suositus, jossa ohjeistetaan lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tutkiminen (Solantaus ym. 2006).

Valtakunnallisten ohjeiden lisäksi usealla kunnalla on omia kirjattuja toimenpidemalleja, miten epäilyissä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä tulisi toimia. Viranomaisyhteistyö ja moniammatillisuus ovat näissä malleissa keskeisessä asemassa. Ohjeet on pääasiassa kirjattu niin, että työntekijä saa niistä käytännön toimintaohjeita. Toimenpidemalleja voidaan pitää hyvänä ennen kaikkea lasten oikeusturvan kannalta: kirjattu malli antaa olettaa toiminnan olevan suhteellisen yhtenäistä saman asian kohtaavien saman kunnan eri asiakkaiden kesken. Toimenpidemallit kuitenkin vaihtelevat jonkin verran kunnittain, joka puolestaan voi tarkoittaa eriäviä toimenpiteitä eri kunnissa. Edelleen on myös paljon kuntia, joissa ei ole mitään erikseen kirjattua mallia, jolloin tulkinta oikeasta toimintamallista jää helpommin yksittäiselle organisaatiolle tai jopa yksittäiselle viranomaiselle, jolloin vaihtelua saadussa palvelussa voi olla paitsi kuntien välillä myös kunnan sisällä.

1.3 Aiempi tutkimus

Viranomaisten välinen yhteistyö ja moniammatillisuus ovat korostuneet myös viranomaistoimintaan liittyvässä tieteellisessä tutkimuksessa. Viranomaisten välistä yhteistyötä ja ennen kaikkea moniammatillisuutta on tutkittu useilla hyvinvointipalvelujen sektoreilla, kuten päiväkotiympäristössä (Karila & Nummenmaa 2001) terveydenhuollossa (Isoherranen 1996), kouluympäristössä (Svetloff 2006), sosiaalityön eri osa-alueilla (Lehto 1991; Arnkil & Eriksson

1999) sekä poliisin toiminnassa (Laapio 2005). Myös lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa on tutkittu moniammatillisuuden näkökulmasta (Lehtimäki 2008). Paavilainen ja Flinck (2008) ovat tuoneet lapsen kaltoinkohtelun hoitosuosituksessa kattavasti esiin aiheen kansainvälisiä tutkimuksia. Kotimaisessa tutkimuksessa harva tutkimus on keskittynyt yksinomaan viranomaisyhteistyöhön lapsiin kohdistuvassa väkivallassa tai hyväksikäytössä. Aihetta sen sijaan sivutaan useissa yleisesti lapsen kaltoinkohtelua tai lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa tarkastelevissa kirjoissa (Söderholm ym. 2004; Paavilainen & Pösö 2003c; Mahkonen 2003). Eija Paavilaisen johdolla Tampereen yliopiston Hoitotieteenlaitoksella on toteutettu vuosina 2006–2008 Suomen Akatemian rahoittama tutkimusprojekti, jossa moniammatillisuutta on tutkittu perheväkivallan näkökulmasta (Leppäkoski 2007; Paavilainen, Flinck, Kanervisto & Rautakorpi 2006; Flinck, Merikanto & Paavilainen 2007; Paavilainen & Flinck 2007)

Näiden lisäksi aihetta käsitellään eri ministeriöissä tehdyissä selvityksissä. Valtakunnallisesti aihetta käsitellään Minna Piispan (2007) tekemässä selvityksessä lapsiin ja nuoriin kohdistuvan väkivallan vähentämisestä. Selvitys perustuu Sisäisen turvallisuuden ohjelman tavoitteeseen viranomaisyhteistyön parantamisesta lapsiin kohdistuvissa väkivaltatapauksissa. Selvityksessä karotetaan eri alojen toimijoiden toimintaa tämän asian eteen. Sosiaali- ja terveysministeriö puolestaan on tehnyt lasten seksuaalisen hyväksikäytön selvittämisestä selvityksen, jossa kuvataan yksityiskohtaisesti viranomaisyhteistyön roolia, tavoitteita ja käytännön toimintamalleja lasten seksuaalisen hyväksikäytön tutkimisessa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2009).

Kaikissa näissä tutkimuksissa ja selvityksissä tuodaan esiin se, että viranomaisten välinen yhteistyö ja moniammatillinen ote ovat edellytyksiä toimivalle työskentelylle epäilyjen lapsiin kohdistuvasta väkivallasta tai hyväksikäytöstä selvittämiseksi. Tätä perustellaan nimenomaan sillä, että väkivalta koskettaa kaikkia lapsen elinalueita. Tutkimuksissa kuitenkin tuodaan esiin myös käytännön toteuttamisen haasteet. Yksi niistä on moniammatillisuuden perusidean omaksuminen työn ideologiana. Suomen kaltaisessa Pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa viranomaistoiminta on kautta aikojen perustunut ammatilliselle erikoistumiselle sekä tehtävien sektorimaiselle järjestämiselle. Kullakin viranomaisella on oma tehtävänsä ja vastuunsa. Ihmisten ongelmat eivät kuitenkaan sektoroidu vastaavalla tavalla, jolloin tarvitaan viranomaisten välistä yli sektorirajojen ulottuvaa yhteistyötä. Yhteistyö ja moniammatillisuus ovatkin ikään kuin sektorirajojen välissä olevan tyhjän tilan täyttäjänä taho, joka hahmottaa ihmisen kokonaisuuden. (Karjalainen 1996; Seikkula & Arnkil 2005). Tämän ideologian omaksuminen on osoittautunut paikoin hankalaksi, koska omasta tehtävästä pidetään liiaksi kiinni ja yhteinen tavoite, asiakkaan kokonaisuus, unohtuu (Mahkonen 2003; Paavilainen & Pösö 2003b, 52-54).

Arnkil ja Eriksson (1999) sekä Eriksson, Arnkil ja Rautava (2006) koros-

tavat, että tapauksen kokonaiskuva tulisi nähdä nimenomaan yhteistyön yhteisenä tavoitteena, ei yhteisenä ongelmana. Kullakin viranomaisella on edelleen asian suhteen oma alansa, yhteistyön tarkoitus on hahmottaa kokonaisuutta. Epäilyissä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä kokonaistavoitteen käsitteellistäminen onkin harvoin vaikeaa. Kaikkien ajatuksena on lapsen edun toteutuminen. Tämä määrittyy jo YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa, jonka mukaan kaikessa lapsiin kohdistuvassa viranomaistoiminnassa lähtökohtana tulee olla lapsen edun toteutuminen. Se mitä lapsen etu on ja miten se suhteutuu muihin eri viranomaisten tehtäviin ja tavoitteisiin, sen sijaan voi vaihdella viranomaisittain. Tämä osaltaan tekee yhteistyön hankalaksi.

Toisaalta haasteita on osoitettu olevan myös ideologian toteuttamisessa käytännössä. Ongelmaksi muodostuvat ennen kaikkea eri sektoreiden erilaiset pelisäännöt (Mahkonen 2003) ja toimintamallit. Yhteistyötä tukevia yhteistyömalleja ei ole kehitetty pysyviksi, jolloin juuri omista toimintatavoista pidetään tiukemmin kiinni (Tolvanen & Vuonto 2004; Eriksson ym. 2005). Tällöin korostuu myös se, että edellä esitettyjä lakipykäläiä tulkitaan yksinomaan oman ammattiryhmän näkökulmasta. Tämä hankaloittaa työskentelyä, sillä toimintakulttuurit eroavat pitkälti eri ammattiryhmien välillä. Ylipäättään keskustelun kulttuuri on eri viranomaisen kesken erilainen. Marja-Leena Laapio kuvaa poliisin ja sosiaalitoimen kulttuurillisia eroja hyvin teoksessaan Poliisi ja perheväkivalta (2005). Haastatteluihin perustuen Laapio kuvaa poliisien ajatusta siitä, että vaikka kuinka saataisiin aikaan palaveria poliisin ja sosiaalityöntekijöiden kesken, niin pelkkä kahvin ja pullan ääressä istuminen ei auta, ellei puhuta samasta asiasta ja asioista niiden oikeilla nimillä (ks. myös Seikkula & Arnkil 2005). Niin ikään rakenteet, kuten tietoverkot, resurssit yms., eivät tue sektorirajoja ylittävää yhteistyötä lapsiin kohdistuvan väkivallan tutkimisessa (Lehtimäki 2008). Rakenteiden hallinta on nostettu haasteeksi myös siinä mielessä, että tiukentuvat resurssit ja jatkuvasti vaihtuva henkilökunta hankaloittavat yhteistyötä. Usein yhteistyötä myös kehitetään yksinomaan projektiluonteisesti, jolloin kokonaisuudesta tulee vaikeasti hallittava (Lehtimäki 2008; Heino 2009).

Myös koulutuksen puute nousee useissa tutkimuksissa esille yhteistyön haasteena. Koulutuksen puute näkyy toisten töiden ymmärtämättömyytenä. Laapio (2005) kuvaa tätä hyvin kirjoittaessaan, miten sosiaalityöntekijän läsnäolon poliisilaitoksilla ja sen mukanaan tuoman tiedon ja toimintakulttuurin myötä on poliisissa pikkuhiljaa alettu käsittää, mitä sosiaalityö on. Juuri lastensuojelun tuntemuksen puute osoittautui tässä tutkimuksessa yhdeksi lastensuojeluilmoitusten tekemisen kynnystä nostavaksi tekijäksi (artikkeli II). Toisaalta puutteita on myös lainsäädännön osaamisessa. Tämä ilmenee varovaisuutena ja perinteisiin turvautumisena. Tukeudutaan olemassa oleviin toimintakult-

tuureihin, vaikka uusi tieto toisi mahdollisuuksia parempaan. Äärimmilleen vietyinä yhteistyötä voidaan käyttää väylänä paeta vastuuta, kun omat resurssit ovat loppuneet. Juhani Lehto kuvaa tätä moniammatillisuuden näkökulmasta uraa uurtavassa tutkimuksessaan Juoppojen professionaalinen auttaminen. Vaikka Lehdon tutkimus on jo vanha, on tämä pulma edelleen tietyiltä osin ajankohtainen ja tuo esiin sen, että viranomaisten yhteistyö ei toimimattomana ole tavoittelemisen arvoista (Lehto 1991; ks. myös Eriksson ym. 2006). Moniammatillisuudesta puhuttaessa onkin olennaista tunnistaa myös sen mahdolliset huonot puolet.

Sitovien toimenpidemallien ja riittävän koulutuksen puuttuessa turvaututaan siis helposti tuttuun ja turvalliseen omaan näkökulmaan ja toimintatapaan. Tätä määrittävät paitsi omaa ammattiryhmää sitovat tehtävät ja ideologiat myös henkilön oma suhtautuminen väkivaltaan ja moniammatilliseen yhteistyöhön. Eija Paavilainen ja Tarja Pösö (2003b) kuvaavat näitä hyvin karrikoidun nelikentän avulla. Sen mukaan työntekijät suhtautuvat väkivaltaan usein joko aktiivisesti tai passiivisesti. Yhteistyöhön puolestaan suhtaudutaan usein joko omaa työtä korostaen tai moniammatillisuutta korostaen. Aktiivisesti väkivaltaan suhtautuvat puuttuvat epäilyihin herkästi pyrkien ratkaisemaan ongelmia mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Jos sama henkilö suhtautuu yhteistyöhön moniammatillisuutta korostaen, huomioidaan työskentelyssä parhaiten tilanne kokonaisuutena ja sen moninaiset psykososiaaliset, terveydelliset ja juridiset piirteet. Mikäli väkivaltaan aktiivisesti suhtautuva viranomainen korostaa enemmänkin omaa työtään, ratkaistaan asia usein moniammatillista työskentelyä nopeammin mutta työskentelyssä keskitytään yksinomaan yhteen näkökulmaan. Passiivisesti väkivaltaan suhtautuva puuttuu väkivaltaepäilyihin odotellen ja tunnustellen. Mikäli passiivisesti suhtautuva työntekijä korostaa oman työnsä näkökulmaa moniammatillisuuden sijaan, lapsen tilanteeseen ei välttämättä puututa tarvittavin keinoin ja lapsi kokee pahimmassa tapauksessa uutta institutionaalista väkivaltaa, koska lapsen tarvetta suojeluun ei huomioida. Moniammatillisuutta korostava passiivisesti väkivaltaan suhtautuva työntekijä sen sijaan turvaa muiden näkökulmien huomioimisen asiaan puuttumisessa, mutta usein vetäytyy itse yhteistyöstä pois nähdessä moniammatillisuuden ikään kuin kanavana päästä ikävästä asiasta eroon. (Paavilainen & Pösö 2003b.)

Moniammatilliset yhteistyön esteenä on mainittu myös muita inhimillisiä tekijöitä, kuten asenteet, henkilökemiat ja ammattilypeys sekä luottamuksen puute (Mahkonen 2003; Leventhal 1999, Truman 2000, Lazenbatt & Freeman 2006). Toisaalta tällöin kyseessä on usein myös itse itseään ruokkiva kehä: mikäli yhteistyötä ei ole, on luottamustakin vaikea hankkia ja olemassa olevat asenteet säilyvät ja siirtyvät sukupolvelta toiselle.

2 AINEISTO JA MENETELMÄT

Viranomaisyhteistyötä väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyissä tutkitaan tässä viranomaishaastattelujen avulla. Tutkimukseen on haastateltu poliiseja, sosiaalityöntekijöitä, lääkäreitä sekä koulun ja päiväkodin työntekijöitä kolmelta eri paikkakunnalta. Paikkakunnat ovat samat, jotka ovat tutkimuskohteena myös muissa kirjan luvuissa. Ne on valittu tutkimukseen asukasmäärän ja maantieteellisen sijainnin perusteella niin, että ne edustavat asukasmäärältään erikokoisia kaupunkeja eri puolelta Suomea. Paikkakuntien nimiä ei tutkimuksessa julkaista haastateltavien sekä rikosilmoitusaineistossa olevien asianosaisten anonymiteetin turvaamiseksi. Tekstissä viitataan tutkimuspaikkakuntiin viittauksella paikkakunta 1, paikkakunta 2 sekä paikkakunta 3. Paikkakuntien piirteitä on kuvattu artikkelissa I, luvussa 6.1.

Haastatteluja on yhteensä 33, ja ne jakautuvat taulukon 26 mukaan. Haastatteluissa kartoitettiin sekä väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen tunnistamiseen ja ilmoittamiseen liittyviä asioita että viranomaisten välistä yhteistyötä. Poliisien osalta ilmoittamiseen ja viranomaisyhteistyöhön liittyvät kysymykset sisällytettiin haastatteluihin, joissa tarkasteltiin myös väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkintaa ja joita on käsitelty kirjan muissa artikkeleissa. Sosiaalityöntekijöiden, lääkäreiden sekä koulun ja päiväkodin työntekijöiden haastattelut puolestaan käsittelevät yksinomaan tapausten havainnointiin, ilmoittamiseen ja yhteistyöhön liittyviä asioita. Poliiseja haastatteli eri tutkija kuin muita viranomaisia, mutta sekä haastattelunauhut että litteraatiot olivat molempien tutkijoiden käytössä. Haastattelut toteutettiin kevään ja kesän 2009 aikana.

Taulukko 26 Viranomaishaastattelut (lkm)

Poliisit	9
Sosiaalityöntekijät	11
Terveyskeskuslääkärit	5
Erikoislääkärit	4
Koulun ja päiväkodin työntekijät	4

Haastattelut toteutettiin teemahaastatteluina. Teemat muodostuivat ensisijaisesti siitä, että tavoitteena oli käytäntöjen kuvaaminen ja haastateltavien omien ajatusten kartoittaminen yhteistyöhön liittyvistä haasteista. Sosiaalityöntekijöiden, lääkäreiden sekä koulujen ja päiväkodin työntekijöiden haastatteluissa painottuivat eri teemat. Koulun ja päiväkodin työntekijöiden haastatteluissa painottuivat luonnollisesti väkivalta- ja hyväksikäyttötapausten havainnointi ja ilmoitusten tekeminen, sillä he työskentelevät lasten kanssa päivittäin ja ovat siten avainasemassa epäilyjen havaitsemisessa. Sosiaalityöntekijöiden kohdalla puolestaan korostuivat yhteistyönteemat, sillä lapset eivät tule sosiaalityöntekijän asiakkaaksi ilman muiden ilmoituksia. Kaikilta haastateltavilta kuitenkin kysyttiin kysymyksiä kaikista haastatteluiden teemoista.

Tässä artikkelissa analysoidaan haastatteluja viranomaisten välisen yhteistyön näkökulmasta. Kysymyksiä tunnistamisesta ja ilmoittamisesta on analysoitu erikseen kirjan toisessa artikkelissa. Myös tässä niihin viitataan siltä osin kuin ne liittyvät viranomaisten väliseen yhteistyöhön. Artikkelissa kuvataan viranomaisten esille nostamia yhteistyön muotoja ja haasteita ensin viranomaisryhmittäin. Lopuksi tuodaan esiin niitä yhteisiä teemoja, jotka nousivat esiin eri ryhmien haastatteluissa. Tutkimuksen tulosten tulkinnassa tulee muistaa, että tämä tutkimus on toteutettu tapaustutkimuksena kolmella eri paikkakunnalla. Tutkimuksen tuloksia ei siis voida suoraan yleistää koskemaan kaikkea viranomaisyhteistyötä. Kuten tuloksissa huomataan, esiin nousevat asiat kuvastavat jossain määrin samanlaisia ongelmia paikkakunnasta tai viranomaisista riippumatta. Onkin oletettavaa, että samantyyppisiä ongelmia on myös muissa kunnissa, vaikka sitä ei tämän tutkimuksen perusteella voida varmasti sanoa.

3 VIRANOMAISYHTEISTYÖN MUODOT JA HAASTEET VIRANOMAISITTAIN

Tässä luvussa tarkastellaan viranomaisten välisen yhteistyön muotoja sekä viranomaisten ajatuksia sen toimivuudesta kolmella tutkimuspaikkakunnalla. Tarkastelu tehdään erikseen eri viranomaisten mukaan. Paikoin tuloksia on eritelty myös eri paikkakuntien kesken, sillä haastatteluissa tulee esiin selkeitä paikkakuntakohtaisia eroja. Paikkakuntia käsitellään viittauksilla paikkakunta 1, paikkakunta 2 ja paikkakunta 3. Paikkakuntakohtaisten erojen esiin tuomisella ei siis ole tarkoitus kuvata kyseisten paikkakuntien välisiä eroja vaan havainnollistaa ylipäätään toiminnan alueellisia eroja. Luvun lopussa vedetään yhteen niitä teemoja, jotka koetaan suurimmiksi yhteistyön toimivuuden haasteiksi.

3.1 Koulun ja päiväkodin henkilökunnan näkökulma

Koulun ja päiväkodin henkilökunnan rooli väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyissä keskittyy pääasiassa väkivaltaepäilyjen tunnistamiseen ja niistä eteenpäin ilmoittamiseen. Tunnistamisen ja puuttumisen vaikeutta on käsitelty erikseen artikkelissa II. Vaikka näitä haasteita pyritään usein ratkaisemaan kyseisen yksikön henkilökunnan voimin, liittyy kuitenkin myös niihin usein jonkinasteista viranomaisten välistä yhteistyötä. Erityisesti haastateltavat korostivat muiden asiantuntijuuden hyödyntämistä omien tulkintojen varmistamisessa ja lapsen kohdistuvan huolen jakamisessa.

Huolen jakaminen

Haastateltu päiväkodin työntekijä toi esiin yhteistyön neuvolan henkilökunnan kanssa merkittävänä apuna väkivaltaepäilyjen tunnistamisessa. Kun huoli lapsesta herää päiväkodissa, voidaan neuvolasta kysyä neuvoja juuri kyseisistä oireista ja merkeistä:

”Saatetaan konsultoida lapsen nimellä tai sitten nimettömästi, että miltä tämä heidän mielestä vaikuttaa. Terveystieteiden osalta voidaan kysyä, että mitkä merkit voi liittyä mihinkin. Tämä toimii hirveän hyvin. Meillä on hirveän hyvä yhteys neuvolaan, ollaan paljon yhteyksissä terveydenhoitajaan.”

Kouluissa väkivalta- tai hyväksikäyttöepäilyihin liittyviä huolia pohdittiin enemmänkin moniammatillisen työskentelyn turvin. Tähän tutkimukseen osallistuneissa kouluissa yhteistyö oli järjestetty oppilashuoltoryhmän muodossa. Paikkakunnalla 3 oppilashuoltoryhmään kuuluu aina sosiaalityöntekijä, jolloin lastensuojeluilmoituksen tarve tulee automaattisesti harkittua ryhmässä. Koulussa arvioitiin, että suurin osa huolista käsitellään oppilashuoltoryhmässä. Ryhmiä pidettiin varsin toimivina.

Väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen tunnistamisessa merkittävä yhteistyökumppani koulun ja päiväkodin työntekijöille ovat myös vanhemmat. Haastattelussa tuli esiin mielenkiintoisia asioita, jotka vaikuttavat myös viranomaisten väliseen yhteistyöhön. Kaikki haastatellut koulun ja päiväkodin työntekijät toivat esiin sen, että väkivaltaepäilyistä ilmoitetaan aina ensin lapsen vanhemmille. Vanhempien koettiin olevan oikeutettuja tietämään epäilyistä ja ainakin mahdollisesta lastensuojeluilmoituksesta. Ajatus on hyvin yhteneväinen erityisesti sosiaalityössä viime aikoina yleistyneen keskustelun kanssa asiakkaiden roolin korostamisesta yhteistyön yhtenä osapuolena (Juhila 2006; Rantanen & Toikko 2006). Haastateltavat

kokivat vanhempien mukanaolon hyödylliseksi myös jatkotoimenpiteiden sujuvuuden kannalta. Päiväkodin työntekijän mukaan *”kritiikkiä saattaa tulla silloin, kun jotain onkin sattunut etkä ole ilmoittanut vanhemmalle, että olet konsultoinut heitä (sosiaalityöntekijöitä)”*. Näkökulma on mielenkiintoinen suhteessa siihen huoleen, joka lastensuojeluilmoituksen tekoon usein liitetään, että suhde vanhempiin kärsii, mikäli lastensuojeluilmoitus tehdään (ks. lisää artikkeli 2). Asian käsittely vanhempien kanssa mahdollisuuksien mukaan heti huolien alkuvaiheessa voisikin vähentää negatiivista suhtautumista, vaikkakin päiväkodin työntekijä jatkaa, että *”ei vanhemmat sitä siinä itse ilmoitustilanteessa tietenkään hyväksy, silloin kielletään ja puolustellaan. Aika harva sanoo että ihanaa kun huomasiitte, nyt voin saada apua”*.

Asia kuitenkin ymmärretään ehkä paremmin. Tämän tuli esille myös kahdessa sosiaalityöntekijän haastattelussa. Heidän mukaansa asia lähtee usein lastensuojelussa paremmin käyntiin, kun vanhemmat jo tietävät asiasta, kuin jos vanhemmat kuulevat asiasta ensimmäisen kerran sosiaalityöntekijän ottaessa yhteyttä. Vanhempien mukaan ottamisen näkökulmaa korostetaan myös lastensuojelulakiin vuonna 2010 tehdyssä muutoksessa, jonka mukaan viranomaisen tekemän lastensuojeluilmoituksen sijaan vanhemmat voisivat yhdessä viranomaisten kanssa tehdä lastensuojeluun pyynnön lastensuojelutarpeen selvittämisestä, jotta yhteistyö lähtisi paremmin käyntiin ja sosiaalityön rooli perheen tukijana ymmärrettäisiin paremmin. Selvityspyyntö on edellytyksiltään ja seurauksiltaan kuitenkin täysin lastensuojeluilmoituksen kaltainen: myös pyyntö tulee tehdä viipymättä, ja se käynnistää lastensuojelutarpeen selvityksen. (Laki lastensuojelulain muutoksesta 88/2010)

Toinen vanhempiin liittyvä haastatteluissa esille tullut asia liittyi salassapitovelvollisuuksiin. Päiväkodin työntekijä toi esille, että heillä kysytään aina hoitosuhteen alussa vanhemmilta lupa saada keskustella lapsen asioista muiden viranomaisten kanssa. Lupaa kysyttäessä korostetaan yhteistyön ja verkostojen merkitystä lapsen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin turvaamisessa. Viranomaisten toiminnan julkisuutta käsittelevään lakiin (621/1999) perustuen lupa mahdollistaa tiedonvaihdon muiden viranomaisten kanssa ilman salassapitovelvollisuuksia ja helpottaa siten viranomaisten välistä yhteistyötä. Päiväkodin työntekijän mukaan juuri kukaan vanhemmista ei jätä lupaa antamatta. Alussa esitettyjen salassapitosäännöksiin liittyvien pohdintojen ja eriävien tulkintojen sijaan viranomaisyhteistyön lähtökohtana tulisikin enemmän olla luvan kysyminen vanhemmilta, mikäli se suinkin on mahdollista.

Koulun ja päiväkodin työntekijöiden yhteistyö sosiaalitoimen kanssa

Lastensuojelun ammattilaisten mukanaolo mahdollisen väkivalta- tai hyväksikäyttöepäilyn tunnistamisessa vaihteli tähän tutkimukseen osallistuneissa kouluissa ja päiväkodissa. Kouluissa lastensuojelun näkökulma oli suhteellisen tiiviisti mukana koulun työskentelyssä väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyissä pääasiassa oppilashuoltoryhmän kautta. Kummassakin tutkimukseen osallistuneen koulun oppilashuoltoryhmässä oli sosiaalityön osaaja. Lisäksi erityisesti paikkakunnalla 3 epäviralliset konsultaatiopuhelut koulun ja sosiaalitoimen kanssa olivat yleisiä. Sen sijaan päiväkodissa lastensuojelun rooli väkivallan tunnistamisessa oli etäisempi. Lastensuojelu tuli mukaan oikeastaan vasta siinä vaiheessa, kun väkivalta- tai hyväksikäyttöepäilystä päätettiin tehdä lastensuojeluilmoitus. Käytännössä sekä päiväkodissa että koulussa yhteistyö lastensuojelun kanssa oli siis lastensuojeluilmoituksen tekemistä ja lapsen elinolojen kuvaamista sosiaalityöntekijän sitä pyytäessä. Lain mukaanhan päiväkodin ja koulujen henkilökunnan on annettava tietoa lapsesta sosiaalityöntekijän sitä kysyessä lastensuojellisin perustein (SHAL 20 §).

Sekä koulun että päiväkodin työntekijät olivat sitä mieltä, että lastensuojeluilmoituksen tekoon liittyvä ilmoituskynnys on heidän yksikössään matala ja kaikista epäilyistä lapseen kohdistuneesta väkivallasta, hyväksikäytöstä tai kaltoinkohtelusta tehdään lastensuojeluilmoitus. Poikkeuksia olivat koulussa tapahtuneet kiusaamistapaukset, jotka selvitetään koulussa vertaissovittelun avulla. Erityisesti päiväkodissa lastensuojelulain muutoksen koettiin vaikuttaneen positiivisesti. Sen sijaan sekä päiväkodissa että toisessa tutkimuskoulussa tuotiin esille turhautumista siihen, että lastensuojelussa asiaan ei puututa asian vaatimalla vakavuudella. Epäilyjä seurataan siellä heidän mukaansa liian kauan. Koulun henkilökuntaan kuuluvan haastateltavan mukaan:

”Sosiaalitoimi voisi tehdä päätöksiä nopeammin. Joskus sosiaalitoimi odottaa niin vahvaa näyttöä, että hirvittää jo lapsen kannalta, kun vain odotetaan.”

Päiväkodin työntekijä toi tämän esiin erityisesti suhteessa uuden lastensuojelulain madaltamaan ilmoituskynnykseen:

”Oletetaan, että me tehdään ne ilmoitukset ja puututaan varhain, mutta se, että jos se kokemus on se, että sille asialle ei kuitenkaan tapahdu mitään. Me ei haluta tehdä ilmoituksia tilastointia varten, vaan sille perheelle pitää myös sitten tulla apua. Meitä pelottaa, että onko niitä resursseja vastata enenevään lastensuojeluilmoitusten määrään”.

Lastensuojeluilmoituksen tekemisen jälkeen tiedonvaihto lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kanssa koettiin osittain ongelmalliseksi. Tämä kuitenkin vaihteli paikkakunnan mukaan. Paikkakunnalla 3, joka edusti hyvin pientä kuntaa, yhteistyö koulujen ja lastensuojelun kanssa koettiin lähestulkoon saumattomaksi. Koululla ja sosiaalitoimella on luottamukseen perustuvat välit, ja kaikesta pystyttiin puhumaan avoimesti. Kyseisellä paikkakunnalla sama tuli esille kutakuinkin kaikkien viranomaisten välillä. Paikkakunta on lähi-vuosina käynyt läpi kuntaliitoksen, ja sen koettiin olevan ainoa tekijä, joka on hieman vaikeuttanut yhteistyötä. Ensinnäkin kaikilla mukaan liittyneillä kunnilla ei ole perinteitä samanlaisesta puhumisen kulttuurista kuin toisella, jolloin tieto ei heidän kanssaan kulje yhtä hyvin. Toisaalta alueen kasvettua myös byrokratia on lisääntynyt.

Paikkakunnalla 1, joka on keskimääräistä suurempi kunta, kokemukset vaihtelivat selvästi haastateltavan mukaan. Koulun työntekijä näki yhteistyön lastensuojelun kanssa sujuvan suhteellisen hyvin. Ainoana kehittämiskohteenä hän mainitsi palautteen saamisen lastensuojeluilmoitusten etenemisestä. Lastensuojeluprosessin yksityiskohtia ei ole aina tarvetta tietää, mutta toiveena oli saada tieto siitä, että asiaan on jotenkin puututtu. Myös päiväkodin työntekijä nosti tämän asian esiin. Hänen mukaansa lastensuojelusta ei saa tietoa siitä, mitä lastensuojeluilmoituksen jälkeen on tapahtunut. Tietoa ei tule automaattisesti mutta ei aina edes kysyttäessä.

”Silloin kun asia on kesken, niin he eivät kauheasti kerro, että mikä siellä on kesken. Se on tietyllä tavalla meille myös sellainen suoja, ettei kauheasti tiedetä. Mutta näistä tapauksista tulee niin minimaalisesti että toivoisi enemmän, sillä me olemme perheen kanssa tekemisissä joka päivä. Me toivottaisiin että voitaisiin kulkea lapsen rinnalla siinä prosessissa ja tiedettäisiin mitä tapahtuu”.

Yhteistyöhön lastensuojelun kanssa toivottiin siis ennen kaikkea läpinäkyvyyttä ja avoimuutta. ”*Se kun edes tietäisi, että se asia on jollakin hyvin hoidossa, että se ei vaan kellu jossain ja lapsi saa avun, jonka tarvitsee*”.

Syynä siihen, miksi tietoa ei lastensuojelusta tule, arvioitiin olevan ensisijaisesti salassapitovelvoitteet. Toisaalta myös asioiden näkeminen eri kanalta nähtiin yhtenä syynä:

”Heille lapset on tapauksia, meille yksilöitä. He eivät näe sitä asiaa samalla lailla kokonaisuutena kuin mitä me nähdään.”

Tulos kuvastaa hyvin aikaisemmissakin tutkimuksissa esille tullutta ajatusta siitä, että eri ammattiryhmät näkevät asiakkaan ja asiakkaan asiat eri tavoin. Lain mukaan sosiaalityöntekijällä olisi oikeus ilmoittaa alkaneesta lastensuo-

jeluprosessista, mikäli lapsen huoltaja antaa siihen suostumuksen (SHAL 16 §). tai mikäli se on välttämätöntä asiakaan hoidon, huollon, koulutuksen järjestämiseksi tai toteuttamiseksi tai toimeentulon edellytysten turvaamiseksi tilanteissa, joissa se jota asiakirja koskee, on hoidon tai huollon ilmeisessä tarpeessa terveytensä, kehityksensä tai turvallisuutensa vaarantamisen vuoksi eikä hoidon tai huollon tarvetta voida muutoin selvittää tai toteuttaa. Edelleen sosiaalityöntekijällä on oikeus tietojen antamiseen toiselle viranomaiselle kun tiedon antaminen on lapsen edun mukaista tai tietoja annetaan asiakkaan välttämättömien etujen ja oikeuksien turvaamiseksi eikä asiakkaalla itsellään ole edellytyksiä arvioida asian merkitystä (SHAL 17 §).

Lastensuojeluprosessin etenemisen lisäksi lastensuojelulta kaivattiin lisää aktiivisuutta myös muunlaisessa tiedonvaihdossa. Päiväkodin työntekijä toi sen esille kahdellakin eri tavalla. Ensinnäkin lastensuojelusta ei tule tietoa heille, mikäli heillä hoidosta olevasta lapsesta on tullut muualta lastensuojeluilmoituksia. Päiväkodissa tämä koettaisiin kuitenkin hyödylliseksi, jotta he voisivat herkistää tuntosarviaan lapsen kohdalla. Kyse voisi olla myös lapsesta, joka on myös heillä jo herättänyt huolen, jolloin tieto muidenkin huolesta laskisi ilmoituskynnystä. Myös tämän tiedon antamiseen voidaan soveltaa edellä esitettyä lakia sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (SHAL 16–17 §), jolloin sosiaalityöntekijällä on oikeus tiedon antamiseen tietyissä tilanteissa, mikäli lapsen huoltaja antaa siihen luvan tai mikäli sosiaalityöntekijä katsoo sen olevan ilmeisen tarpeellista lapsen terveyden, kehityksen tai turvallisuuden kannalta, lapsen edun toteutumisen kannalta tai lapsen välttämättömien etujen ja oikeuksien turvaamisen kannalta.

Toisaalta sosiaalitoimelta toivottiin aktiivisuutta kysyä päiväkodin ja koulun työntekijöiltä lastensuojelun asiakkaana olevien lasten elämästä: päiväkodin työntekijä toi esille sen, miten hyvin he tuntevat lapset ja miten he pitävät seurantapäiväkirjaa kaikista lapsista. Lastensuojelusta ei kuitenkaan haastatellun päiväkodin työntekijän mukaan koskaan kysytä kenestäkään, ellei päiväkodista ole jo tehty lapsesta lastensuojeluilmoitusta. Päiväkodissa kirjataan havainnot myös mahdollisista lapsen oireiluista, joita he seuraavat ennen kuin tilanne mahdollisesti kärjistyy lastensuojeluilmoituksen tekoon. Päiväkirja voisi toimia hyvänä tietolähteenä lapsen elämästä sosiaalityöntekijän työskentelyäkin varten.

”Me toivottaisiin sosiaalityöntekijän puolelta enemmän yhteistyötä, me tehdään työ arjessa mutta ei tiedetä mitä siellä muualla on milloinkin meneillään. Me ollaan ne ketkä on eniten huolissaan ja kutsutaan yhteistyöpalavereja kokoon. Toki siinä on sellainen vaara että mehän ruvetaan kauhean herkästi täällä sitten tekemään sitä perhetyötä, joka ei meille kuulu ja otetaan itsellemme liian iso rooli.”

Muut kehittämiskohteet yhteistyössä lastensuojeluun olivat enemmänkin rakenteellisia. Yhteistyötä ja akuutissa tilanteessa jopa lapsen turvaamista heikensi haastateltavien mielestä se, että sosiaalityöntekijää ei saa koskaan puhelimella kiinni. Asioita on alettu hoitaa pääasiassa sähköpostilla, joka akuutissa tilanteessa on huono ratkaisu, sillä sitä kautta ei saa varmuutta siitä, onko asia mennyt sosiaalityöntekijän tietoisuuteen. Ongelmaksi koettiin myös sosiaalityöntekijöiden suuri vaihtuvuus; tuttujen ihmisten kanssa on helpompi tehdä yhteistyötä. Ennen kaikkea sosiaalityöntekijöiden tulisi tuntea kyseiset tapaukset:

”Jos on kauhean akuutti tilanne, jota seurataan koko ajan, ja sitten siellä onkin joku sijainen hoitamassa sitä, niin se tuntuu ihan kauhealta, silloin se ei ole kenenkään hanskassa”.

Koulun ja päiväkodin työntekijöiden yhteistyö terveystoimen kanssa

Tutkimukseen osallistuneissa kouluissa yhteistyö terveystoimen kanssa tapahtui pääasiassa koulun terveydenhoitajan kautta. Päiväkodissa yhteistyötä tehtiin paitsi neuvolan kanssa väkivaltatapausten tunnistamisessa edellä kuvatulla tavalla myös keskussairaalan sekä somaattisen että psykiatrisen puolen erikoislääkäreiden kanssa. Yhteistyö on vähäistä ja pääasiassa sitä, että sairaalasta pyydetään jotain tietoja lapsesta. Useimmiten pyydetään havainnointiraportin täyttämistä tietyistä lapsesta ja hänen arjen käyttäytymisestä tai toiminnoistaan. Sairaalasta tulevat pyynnöt ovat asiallisia ja perusteellisia; työntekijöille käy selväksi, mitä ja mihin tarkoitukseen heidän ammattitaitoaan tarvitaan. Seurantaraporttien pyynnöt ovat kuitenkin hyvin harvinaisia, ja päiväkodissa tuotiin esiin, että niitä voitaisiin pyytää useammin. He pitävät kirjaa kaikista lapsista, joten heillä olisi valmiiksi paljon tietoa lapsen kehityksestä ja toiminnasta.

Koulun ja päiväkodin työntekijöiden yhteistyö poliisin kanssa

Yhteistyö poliisin kanssa oli kaikilla haastatelluilla koulun ja päiväkodin työntekijöillä selvästi vähäisempää kuin yhteistyö sosiaalitoimen tai terveystoimen kanssa. Tämä johtunee siitä, että käytännöt suosivat väkivalta- tai hyväksikäyttötilanteissa lastensuojeluilmoituksen tekoa rikosilmoituksen sijaan. Yhden tutkimuskoulun rehtori kertoi tehneensä aktiivisesti myös rikosilmoituksia lapsiin kohdistuneista väkivaltaepäilyistä, mutta toisessa koulussa ja päiväkodissa kukaan haastatelluista ei ollut koskaan tehnyt rikosilmoitusta. Kaikki olivat kuitenkin toimittaneet poliisin pyynnöstä tietoa jonkun tietyn tapauksen esitutkintaa varten. Poliisilta tulleet lausuntopyynnöt olivat

haastateltavien mielestä selkeitä, ja heille kävi ilmi, mitä heiltä odotetaan ja mitä asiaa varten. Varsinainen yhteistyö näiden tiimoilta oli kuitenkin erittäin vähäistä. Pääasiassa lausuntopyyntöön vastattiin kirjallisella lausunnolla, eikä kukaan koskaan enää palannut asiaan.

Yhteistyön vähäisyyden lisäksi – tai siitä johtuen – tutkimukseen osallistuneessa päiväkodissa poliisi koettiin hyvin etäiseksi. Turvautuminen poliisin apuun koettiin äärimmäiseksi toimenpiteeksi, johon tukeudutaan yksinomaan akuuteissa vaaratilanteissa jonkun turvallisuutta turvaamaan. Akuutin väkivaltatilanteen todentamiseen liittyvässä tilanteessa poliisin rooli ajateltiin puolestaan yksinomaan hypoteettisena mutta toivottavana. Päiväkodin työntekijä viittasi esimerkiksi tilanteisiin, jossa

”itse on ihan varma väkivallasta ja jostain syystä dokumentit ei riitä todisteeksi, niin toivoisi jotain suurempaa, että voisi soittaa poliisin hätänumeroon että menkää sinne katoamaan” tai ”kun joskus tuntuu että luullaanko me liikaa, niin olisi hyvä kun olisi poliisi tai joku joka voisi todeta tilanteen, olla kärpäsenä ja nähdä sen mikä se on. Että onko se tilanne siellä kotona vielä hurjempi kuin mitä me täällä ajatellaan”.

Lastensuojelun kohdalla esitettyyn toiveeseen palautteen saamisesta viitattiin myös poliisin kohdalla. Päiväkodissa ja koulussa toivottaisiin tietoa esitutkinnan lopputuloksesta, jotta lapsen tukeminen prosessin aikana olisi helpompaa. Sen saamista pidettiin kuitenkin melko hypoteettisena. Toive tiedosta esitettiin mutta samalla uskottiin sen saamisen mahdottomuuteen.

3.2 Terveydenhoitohenkilöstön näkökulma

Haastateltu terveydenhoitohenkilökunta kattaa tässä tutkimuksessa viisi terveyskeskuslääkärinä sekä neljä erikoislääkärinä. Erikoislääkärit edustavat eri erikoisaloja, mutta kaikki työskentelivät lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen kanssa. Kukaan haastatelluista ei ole juuri tehnyt yhteistyötä päiväkotien tai koulujen kanssa, joten tässä luvussa käsitellään lääkäreiden yhteistyötä yksinomaan sosiaalitoimen ja poliisin kanssa. Tarkastelu keskittyy erikoislääkäreiden vastauksiin, sillä kuten tämän kirjan toisessa artikkelissa. Kävi ilmi, kaikki haastatellut terveyskeskuslääkärit olivat törmänneet korkeintaan muutamaaan lapsiin kohdistuvaan väkivaltaepäilyyn koko uransa aikana, jolloin myös viranomaisyhteistyö sen tiimoilta oli läheltä tulkoon olematonta.

Lääkäreiden yhteistyö sosiaalitoimen kanssa

Terveyskeskuslääkäreiden yhteistyö sosiaalitoimen kanssa oli yksinomaan lastensuojeluilmoituksen tekemistä. Kuten sanottu, lääkärit olivat vain hyvin harvoin tehneet lastensuojeluilmoitusta väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyn takia. Kaupunginsairaaloissa työskentelevien terveyskeskuslääkäreiden haastatteluissa tuli ilmi, että ilmoituksen tai ylipäätään neuvon kysyminen sosiaalityöntekijältä niin lasten kuin aikuistenkin asioissa oli huomattavasti helpompaa, mikäli sairaalassa oli oma sosiaalityöntekijä. Kaikissa sairaaloissa sosiaalityöntekijää ei kuitenkaan ollut. Näissä sairaaloissa työskentelevät lääkärit toivat esiin kunnallisten sosiaalityöntekijöiden tavoittamisen vaikeuden ja sitä kautta toiveen sairaaloiden omista sosiaalityöntekijöistä.

Yksi haastatelluista terveyskeskuslääkäreistä oli tehnyt lasten asioissa neuvolan kanssa moniammatillista yhteistyötä, jossa osallisena myös sosiaalityöntekijä. Ryhmässä on ollut käsiteltävänä vain muutama väkivaltaepäily, mutta terveyskeskuslääkäriin kokemus niistä oli, että eri ammattiryhmillä on joskus eri käsitys asioista:

*”Tosin joissain tapauksissa on saattanut terveydenhoitajalla ja sosiaalinhoitajalla olla hieman erilainen näkemys siitä asiasta. Yhden tapauksen muistan, jossa terveydenhoitaja päivitteli sitä kun ei mitään tapahdu. Että kun seurataan ja seurataan.”
Myös muut viranomaiset toivat esille saman näkökulman.*

Erikoislääkäreitä haastateltiin paikkakunnilta 1 ja 2. Molemmissa yhteistyö sosiaalitoimen kanssa koettiin toimivaksi. Molemmissa sairaaloissa oli hyvin kategorinen systeemi, jolla väkivalta- tai hyväksikäyttöepäilyihin puututaan. Mikäli lapsella on tietyt vammat tai oireet, viedään tapaus moniammatilliseen työryhmään, jossa on mukana sosiaalityöntekijä. Mahdollisen lastensuojeluilmoituksen tekemistä pohditaan ryhmässä yhdessä, ja mikäli siihen päädytään, sen tekee sosiaalityöntekijä. Kyseessä on siis sairaalan oma sosiaalityöntekijä, joka ilmoituksen jälkeen pitää tarvittaessa yhteyttä kunnallisiin sosiaalityöntekijöihin. Erikoislääkäreiden yhteistyö sosiaalitoimen kanssa tapahtuikin pääasiassa sairaalan oman sosiaalityöntekijän kanssa. Myös kunnallisilta sosiaalityöntekijöiltä tulee joskus pyyntöjä tutkia lapsi, jolloin ollaan suoraan yhteydessä kyseiseen sosiaalityöntekijään.

Sairaaloissa toimivien moniammatillisten työryhmien toimintaa pidettiin kauttaaltaan hyvänä ja sosiaalityöntekijän roolia siinä merkittävänä, eikä kehittämistarpeita sosiaalityöntekijän toiminnassa tai roolissa juuri löydetty. Sen sijaan tapausten etenemisestä sairaalasta eteenpäin nostettiin esiin huoli, jota yksi erikoislääkäri kuvaa seuraavasti:

”Joskus on kyllä niitä tapauksia, että poliisilta ei tule esitutkin-

taa varten lausuntopyyntöjä jutuista, jotka meidän mielestä on ihan selkeitä. Että niiden kohdalla mieltii, että mihin porttaaseen ne ovat jääneet, sosiaalipuolen vai poliisin”.

Yhteydenpidossa kunnalliseen sosiaalityöntekijään erikoislääkäreistä yksi toi esiin sen, että sosiaalityöntekijöitä on vaikea saada puhelimella kiinni.

”Kun olen yrittänyt tehdä lastensuojeluilmoitusta suullisesti puhelimella akuutissa tilanteessa, niin se ei kyllä onnistu ihan niin helposti. Kun olen yrittänyt saada sinne yhteyttä, niin siellä on vastaaja. Ja kun soitin myöhemmin uudestaan, niin hänellä oli asiakas eikä aikaa jutella, vaan sain kellonajan ja numeron mihin soittaa jos on jotain erittäin tärkeää asiaa. En tiedä mikä on tärkeää asiaa jos ei lastensuojeluilmoituksen tekeminen”.

Kyseinen erikoislääkäri nosti esiin huolen siitä, miten tämä yhteyden saamisen vaikeus vaikuttaa varmasti jopa ilmoituskynnykseen:

”Minä teen tätä työkseni ja teen kyllä sen lastensuojeluilmoituksen vaikka mikä olisi. Mutta kun ajattelee muita saman ryhmän edustajia kuin minä, niin jos he yrittävät kiireessä tehdä lastensuojeluilmoitusta eivätkä saa heti jotakuta kiinni, niin se hautautuu sinne muiden juttujen alle ja unohtuu ajan myötä. Luulen että siihen ei välttämättä käytetä aikaa ja energiaa”.

Tapausten edetessä sairaalan moniammatilliseen työryhmään yksi erikoislääkäreistä korosti myös lääkäreiden omaa vastuuta olla aktiivisia sosiaalitoimeen päin.

”Sellaisia on tullut, että terveyskeskuksesta lähetetään lapsi tänne ja tutkimuksissa selviää, että kyseessä ei ole pahoinpitely. Mutta terveyskeskuksesta on lähtenyt jo tieto sosiaalitoimeen tällaisesta tapauksesta, ja he laittavat siellä prosessin käyntiin. Että siinä mielessä myös negatiivisen tuloksen kertominen meiltä sosiaalitoimelle on tärkeää, etteivät he turhaan käynnistä prosessia”.

Lääkäreiden yhteistyö poliisin kanssa

Terveyskeskuslääkäreiden yhteistyö poliisin kanssa rajoittui somaattisten lausuntojen lähettämiseen poliisin pyytäessä niitä esitutkintaa varten. Terveyskeskuslääkärit arvioivat tätä yhteistyötä sujuvaksi. Poliisilta tulevat pyynnöt ovat selkeitä ja yksiselitteisiä. Palautetta asiantuntijalausannon hyödylli-

syystä tapauksen tutkinnassa kukaan ei ollut koskaan saanut, eikä kukaan ollut sitä erityisesti osannut odottaakaan. Muunlaisia yhteistyökokemuksia poliisin kanssa varsinaisissa epäilyissä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä ei terveystieteiden lääkeillä ollut.

Erikoislääkäreiden yhteistyö poliisin kanssa keskittyi niin ikään somaattisten lausuntojen antamiseen esitutkintaa varten. Kaikki haastatellut erikoislääkärit olivat myös olleet poliisin tai oikeuden kuultavana yksittäisistä tapauksista. Myös erikoislääkärit arvioivat poliisin lausuntopyyntöjen olevan hyviä ja selkeitä, ja niihin pyritään vastaamaan yhtä selkeästi arvioimalla vammaan syntyä ja todennäköistä syntymekanismeja.

Myöskään erikoislääkäreistä kukaan ei ole saanut palautetta lausuntojensa hyödyllisyydestä. Niin ikään tietoa rikosprosessin etenemisestä tai mahdollisesta tuomiosta ei ole heille saatettu. Kukaan heistä ei ole myöskään aktiivisesti kysynyt asiaa. Kaikki erikoislääkärit kuitenkin toivat esiin sen, että tiedon saaminen rikosprosessin etenemisestä edes tapauksen päätyttyä olisi hyödyllistä. Pahoinpitely- tai hyväksikäyttöepäilyä kuvattiin olennaiseksi osaksi lapsen elinkaarta, ja lopputuloksen olisi hyvä olla tiedossa mahdollisia traumakontroleja varten. Toisaalta palautteen saaminen olisi tärkeää myös oman ammatillisen kehittymisen kannalta:

”Haluaisin, jotta oppisin tekemään prosessin oikein ja kiinnittämään oikeisiin asioihin huomiota ja arvioimaan paremmin että onko vai eikö ole. Ja niistäkin, joista kaikki tietää että näin on käynyt, mutta jotka kuitenkin kaatuu oikeudessa, niin se että mihin ne kaatuvat siellä, jotta pystyisi parantamaan omaa työn laatua.”

Tässä erikoislääkärin vastauksessa tulee esille toisaalta myös se, mistä palautteesta puhutaan.

Kuten artikkeleissa IV ja V tulee ilmi, tieto tuomiosta tai tuomiotta jäämisestä ei välttämättä korreloi asiantuntijalausunnon hyvyiden kanssa, mikäli tutkinnassa on muita puutteita tai muut todisteet puuttuvat. Palautteen pitäisi tulla nimenomaan lausunnon hyödyllisyydestä, mikäli tarkoituksena on ammatillinen kehittyminen. Lapsen tukemisen näkökulmasta ja oman ”ahdistuksen” näkökulmasta on tiedon saaminen tuomiostakin jo tärkeää. ”No joo kyllä. Nyt joutuu lehdestä katsomaan. Olisi se jotenkin mukava tietää että miten siinä on käynyt.” Erikoislääkäreiden vastauksissa näkyi kuitenkin myös perinteinen sektorijattelu, koska ajatus palautteen saamisesta esitettiin vienosti:

”Koen olevani vähän turhankin utelias, jos haluan tietää miten siinä on käynyt. Että meidän pitää hoitaa tämä oma tonttimme eikä kurkkia sinne aidan toiselle puolelle”.

Lääkärit, jotka ovat toimineet asiantuntijana tapausta selvitetessä, ovat usein todistajan asemassa, jonka seurauksena päätöksiä tuomioista ei automaattisesti heille lähetetä. Pyydettyä tietä kuitenkin tulisi olla saatavilla.

Poliisin suhteen yhteistyötä vaikeuttavana tekijänä erikoislääkärit mainitsivat lääkärin salassapitovelvoitteet (PotilasL 13 §). Kaikki haastatellut erikoislääkärit toimivat sillä periaatteella – millä suurin osa maamme lääkäreistä –, että lääkärillä ei ole oikeutta ottaa yhteyttä poliisiin, ellei kyse ole törkeästä väkivaltarikoksesta. Toiminta perustuu esitutkintalakiin (27 §) sekä oikeudenkäymiskaareen (23 §), jonka perusteella lääkäreiden salassapitovelvollisuus väistyy tietyissä törkeissä väkivaltaepäilyissä ja terveydenhuoltohenkilökunnalla on todistamisvelvollisuus esitutkinnassa tai oikeudessa. Sananmukaisesti laki koskee siis tilanteita, joissa poliisi tai tuomioistuin pyytää lääkäriä todistamaan tapahtuneesta. Muunlaisesta ja ennen kaikkea lääkärin oma-aloitteisesta tiedonvaihdosta ei tässä laissa puhuta terveydenhuoltohenkilökunnan osalta mitään. Käytännössä toimitaan usein niin, että tämä koskisi kaikenlaista tiedonvaihtoa, mutta lainsäädännön näkökulmasta asia on hieman epäselvä. Siksi edellä kuvatut tapaukset, joissa sairaalasta on lähtenyt lastensuojeluilmoitus mutta poliisilta ei koskaan tule lausuntopyyntöä, tuntuvat ahdistavimmilta, koska lääkärit kokevat, etteivät voi soittaa asiasta poliisille kysyäkseen tilannetta.

Joissain tapauksissa lääkärit kuitenkin keskustelevat ja kysyvät neuvoa poliisilta puhuen tapauksista yleisellä tasolla. Kaikki haastatellut erikoislääkärit toivat esiin, että he voivat soittaa poliisille apua kysyäkseen, mikäli se on tarpeellista. Tämä perustuu pääasiassa siihen, että erikoislääkärit ja poliisit olivat vuosien myötä tutustuneet toisiinsa ja siten luottamukseen perustuvat yhteistyömuodot olivat muotoutuneet toimiviksi. Taustalla tässä on se, että erityisesti sairaaloissa näiden asioiden kanssa työskentelevät lääkärit, joilla oli henkilökohtainen kiinnostus juuri tähän työhön ja siten tapaukset helposti keskittyvät heille. Lääkärit toivoivat vastaavanlaista keskittämistä poliisilta, jotta yhteistyö sujuisi entistäkin paremmin.

Lääkärit toivoivat tapausten tutkinnan keskittämistä myös siksi, että asiantuntemus poliisissa kehittyisi. Lääkäreiden mukaan poliisien ammattitaito lapsiin kohdistuvien väkivaltatapausten tutkinnassa vaihteli suuresti ensinnäkin alueittain. Siellä missä tutkintaa oli keskitetty, asiantuntemus ja tieto käytännön asioista olivat selkeästi parempaa. Myös yksittäisten tutkijoiden välillä oli eroja, minkä arveltiin johtuvan kokemuksen puutteesta. Paikkakunnan 2 erikoislääkäri kuvasi tilannetta hyväksi:

”Mielestäni täällä se tutkintaryhmä on perillä asioista, koska me ollaan paljon yhteyksissä. Sen on kyllä huomannut että siellä (poliisissa) keskittäminen on parantanut asiaa, viranomaisyhteistyö on tärkeää. Mutta usein ollaan puhelin yhteyk-

sissä ja keskustellaan, siinä määrin kuin salassapitoasiat sallii. Ja yleisellä tasolla voi aina keskustella vaikkei mistään tietystä henkilöstä, että mitä tällaisessa tapauksessa pitää tehdä. Että mielestäni se on ihan hyvin sujunut se asia.”

Erikoislääkärit toivat esille myös sen, että poliisi ei aina käytä heidän asiantuntemustaan hyväkseen parhaalla mahdollisella tavalla.

”Taktisen tutkimuksen kanssa, sieltä ehkä olettaisin että he lähettäisivät enemmän tutkittavia. Sillä että olisi näyttöä jostakin, niin sillä olisi oikeudessa suuri merkitys. Ja vaikka alun perin olisi kyse teosta, josta luullaan ettei jälkiä ole löydettävissä, niin yllättäen sieltä voi löytyä löydöksiä”.

Lääkärit toivat esille myös sen, miten tarkasti sairaalassa arkistoidaan kaikki dokumentit, kuvat ja mahdollisesti jopa videot kaikissa väkivalta- tai hyväksikäyttöepäilyissä. Niitä ei kuitenkaan aina kysytä esitutkintaan. Syytä tähän lääkärit eivät osanneet sanoa. ”En osaa sanoa. Ei poliisi minulta oikein koskaan mitään kysy”.

Terveydenhoitohenkilökunnan sisäinen yhteistyö

Terveydenhoitohenkilökunnan sisäisestä yhteistyöstä tuli haastatteluissa esiin muutama keskeinen näkökulma viranomaisyhteistyön kannalta. Ensinnäkin erikoislääkäreiden mielestä terveyskeskuslääkäreitä ja muita terveydenhuollon ammattilaisia on viime vuosina ohjeistettu hyvin väkivaltaepäilyihin puuttumisessa. Sairaaloilla on kuntien omien mallien lisäksi omat toimintaohjeet, jotka ovat kaikkien saatavilla. Keskussairaaloissa kaltoinkohtelun tunnistamisen ja siihen puuttumisen moniammatillisia toimintamalleja olivat aktiivisesti kehittäneet asiaan vihkiytyneet erikoislääkärit. Terveyskeskuslääkärit yhtä lukuun ottamatta myös tiesivät tällaisten ohjeiden olemassaolosta. Kun verrataan tätä artikkelissa 2 esitettyihin tuloksiin väkivalta- ja hyväksikäyttötapausten tunnistamisesta ja ilmoittamisesta, voidaan ajatella haasteen olevan edelleen ennen kaikkea ilmiön tunnistamisessa, ei niinkään toimimisessa.

”Sanoisin että jos se lapsi ylipäänsä tulee terveydenhuollon piiriin, niin ollaan jopa yliherkistyneitä, että jos on epäily niin ne viedään tämän menetelmän mukaisesti. Näkisin että ongelma on enemmän siinä, että nämä tapaukset ei tule terveydenhuollon piiriin. Lievemmat tapaukset siis”.

Tunnistamisen vaikeuden lisäksi yhdessä haastattelussa tuli esille tarve mahdolliselle asenteiden muuttamiselle:

”lääkäreillä on vähän semmoinen asenne että tämä on huuhaa hommaa. Ja lääkäreillä saattaa olla niin, ettei kovin helposti puututa, jos on kiire ja muuta”.

Oikeuspsykiatrinen työryhmä on sairaanhoitopiireissä oma kokonaisuutensa, jonka tehtävänä on auttaa epäilyjen selvittämisessä tekemällä tutkimuksia ja tarvittaessa myös lapsen haastatteluja. Työryhmässä on sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilöstöä: lääkäri, psykologi ja sosiaalityöntekijä. Työryhmässä yhdistyvät siis somaattinen, psykiatrinen ja sosiaalinen asiantuntemus. Oikeuspsykiatrista tutkimusta käytetään pääasiassa seksuaalisen hyväksikäyttöepäilyjen selvittämisen yhteydessä (ks. lapsen oikeuspsykiatrisesta tutkimuksesta artikkeli III, luku 3.1). Haastatellut terveyskeskuslääkärit eivät olleet olleet yhteistyössä oikeuspsykiatrisen työnryhmän kanssa. Yhteistyöryhmän kanssa oli ollut satunnaista, mutta kokemukset olivat olleet yhteneväisiä. Ryhmän toiminta koettiin hyväksi ja toimivaksi, mutta epäselvää oli, mitä tapauksia sinne voi viedä ja mitä kautta. Työryhmän ongelmiksi koettiin resurssipula, pitkät jonot sekä työntekijöiden vaihtuvuus.

Resurssien puute näkyi myös haastateltavien omassa työssä. Osaaminen lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen kanssa toimimisessa oli paikoin vain yksittäisen ihmisen varassa. Toimijat tunnistivat tilanteen haavoittuvuuden itsekin ja ovat pyrkineet kouluttamaan muita, mutta resurssit ovat kovin vähäisiä. Kokonaisuudessaan haastatteluissa tuli se kuva, että osaaminen on korkeatasoista mutta perustunut pitkälti toimijoiden omaan aktiivisuuteen tiedon hankkimisessa. Eräällä erikoislääkäriellä oli selvä näkemys siitä, mitä omaan työhön kaivataan lisää:

”Aikaa. Kun nämä tulee aina päivystyksellisinä ja ne täytyy tehdä muun työn ohella. Silloin täytyy laittaa rukkaset naulaan ja hoitaa ne, mutta mielessä on aina että leikkaussalissa odottaa potilas tai jonossa odottaa seitsemän potilasta, niin se on hankala tilanne. Että pitäisi olla ihminen, joka voisi paneutua näihin asioihin.”

Toimijat toivoivat myös työnohjaukseen panostamista. Väkivaltaepäily on aina vaikea ja aiheuttaa kokeneellekin viranomaiselle ahdistusta. Kaikki erikoislääkärit toivat esiin sen, miten hyvin saavat tukea työkavereiltaan, mutta sen lisäksi varsinaiselle työnohjaukselle olisi tilausta. Sitä kukaan ei kertonut saavansa tällä hetkellä.

Moniammatillisen yhteistyön toimivuus lääkäreiden mukaan

Kuten edellä kuvattiin, kaikissa tutkimuksen osallistuneissa sairaaloissa toimii moniammatillinen työryhmä, jonka toimintaan ollaan tämän tutkimuksen

mukaan hyvin tyytyväisiä. Kokonaisuudessaan toimijat olivat tyytyväisiä keskittämisen tuomaan etuun niin terveydenhuollossa kuin poliisissakin. Ainoat työskentelyä hankaloittavat asiat ovat vaihtolösäntöjen epäselvyys sekä se, että tapausten kulusta ei saada palautetta. Kaikki erikoislääkärit ja muutama terveyskeskuslääkärikin toivoivat eri viranomaisten kesken yhteistyötapaamis- ja joissa käytäisiin läpi menneitä tapauksia ja arvioitaisiin omaa toimintaa.

Erikoissairaanhoidosta esitettiin myös toive siitä, että väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyihin liittyvät asiat keskitettäisiin entistä paremmin. Haastatteluissa ehdotettiin että Suomeen perustettaisiin erillisiä alueellisia seksuaalirikos- tai kaltoinkohteluyksiköitä, jotka keskittyisivät näihin asioihin.

”Siellä voitaisiin kouluttaa enemmän osajia ja perustaa päivystysjärjestelmä valmiusjärjestelmä menemään tutkimaan näitä. Se parantaisi sekä lasten että aikuisten oikeusturvaa. Kun olisi useampi tutkija, aikuisten tapaukset olisivat myös siinä, niin ammattitaidon ylläpitäminen onnistuisi”.

Suomeen kaavailtu Lastentalo-malli ajaa juuri tätä asiaa, sillä sen idea on varmistaa saman katon alle osaaminen lapsen kanssa työskentelyssä niin rikostutkinnassa kuin hoito- ja tukitoimissakin.

Lisäksi toivottiin panostusta lasten ja lapsiperheiden jatkohoitoon sekä resursseihin lähestyä asiaa enemmän myös sosiaalipediatriasta suunnasta. Sosiaalipediatrialla tarkoitetaan sellaisten lasten terveydellisten oireiden hoitoa, joiden syyt ovat pääasiassa sosiaaliset. Ne voivat johtua joko perheen sosiaalisista ongelmista tai perheen ulkopuolisesta lapsen terveyttä uhkaavasta sosiaalisesta tilanteesta. Näiden terveysongelmien pitkäaikaisvaikutukset voivat olla hyvinkin vakavia ja kohdistua niin lapsen fyysiseen kuin psyykkiseenkin terveyteen sekä kognitiivisiin ja sosiaalisiin taitoihin. Sosiaalipediatrian konkreettisin alue on lapsen kaltoinkohtelu. (Söderholm 2009.)

Paikkakunnalla 2 toimintaan on panostettu. Siellä kaikki pahoinpiteilyn kohteeksi joutuneet lapset pääsevät sosiaalipediatrian jatkoseurantaan aina kouluikänsä asti. Lisäksi itse akuutissa väkivaltaepäilyssä lääketieteellisten toimenpiteiden lisäksi selvitetään muun muassa lapsen perhetilannetta, yleiskuntoa ja ravitsemusta. Sosiaalipediatria on suhteellisen uutta Suomessa, ja sosiaalipediatreja on vielä vähän, mutta tulokset ovat hyviä ja alan koulutukseen on saatu resursseja. Sosiaalipediatria on hyväksytty akateemiseksi pediatrieksi lisäkoulutusohjelmaksi. (Söderholm 2009.) Kaikissa sairaaloissa ei kuitenkaan ole sosiaalipediatrian yksikköä, mikä nähtiin erityisen tärkeänä kehittämiskohteena. Tarvetta yksikölle on: perheet ovat lääkäreiden mukaan yhä moniongelmaisempia, jolloin keskittyminen yksinomaan yksittäisen terveydellisen seikan hoitoon ei ole kovinkaan pitkäjänteistä.

3.3 Sosiaalitoimen näkökulma

Sosiaalitoimen yhteistyö koulun ja päiväkodin henkilökunnan kanssa

Sosiaalityöntekijöiden yhteistyö koulun ja päiväkodin työntekijöiden kanssa jakautui selvästi kahteen vaiheeseen: yhteistyötä tehtiin ilmoittamiseen liittyvässä problematiikassa sekä ilmoittamisen jälkeen tilanteen selvittämisessä. Tämän jälkeen yhteistyötä ei juuri ollut. Kuten kirjan toisessa artikkelissa käy ilmi, erityisesti päiväkodissa toivottaisiin tiiviimpää yhteistyötä lastensuojelun kanssa myös ilmoittamisen jälkeen.

Ilmoittamiseen liittyvää yhteistyötä tehtiin varsinaisen ilmoituksen tekemisen yhteydessä perinteisesti ottamalla vastaan lastensuojeluilmoitus joko kirjallisesti tai suullisesti. Erityisesti päiväkotien osalta sosiaalityöntekijät kuitenkin kertoivat, että monesti ennen varsinaista ilmoittamista päiväkodin työntekijät kysyvät kertomatta vielä lapsen nimeä, olisiko tilanteessa aineksia lastensuojeluilmoitukseen. Kysyttäessä näiden konsultaatiopuheluiden määrästä ja sen muutoksesta jakautuivat sosiaalityöntekijöiden vastaukset mielenkiintoisesti kahtia. Toiset olivat sitä mieltä, että lastensuojelulain muutos on lisännyt nimettäviä konsultaatiopuheluita. He arvelivat sen johtuvan juuri siitä, että lakimuutoksen myötä vastuu ilmoituksen tekemisestä on ymmärretty mutta sen tekoa suoraan ilman tukea omille tulkinnoille arastellaan. Toiset puolestaan kokivat konsultaatiopuheluiden vähentyneen ja perustelivat sitä niin ikään lakimuutoksella. Nyt pelkkä huoli lapsen tilanteesta riittää lastensuojeluilmoituksen tekoon, kun ennen sen ajateltiin tarvitsevan enemmän näyttöä. Näiden konsultaatiopuheluiden avulla kysyttiin juuri näytön riittävyttä. Sosiaalityöntekijöiden mielipiteiden jakautuminen myötäili kuntien mukaisia eroja ilmoittamisen kulttuurissa ja siihen liittyvässä ilmoituskynnyksessä, joita on kuvattu tarkemmin kirjan artikkelissa 2. Vastaukset heijastavatkin ennen kaikkea paikallisten työkuulttuurien erilaisuutta, luottamuksellista suhdetta viranomaisten välillä.

Kun lastensuojeluilmoitus koulusta tai päiväkodista tulee, koulun ja päiväkodin henkilökunnan yhteistyö sujuu kaikilla tutkimuspaikkakunnilla saumattomasti. Paikkakunnalla 1 sosiaalityöntekijä kuvasi ilmoituksen jälkeistä tilannetta hyväksi vuoropuheluksi koulun kanssa. Tarvittaessa pyritään järjestämään yhteistapaamisia, joissa ovat paikalla sosiaalityöntekijä, koulun edustaja sekä vanhemmat. Yhteistyön koulujen kanssa koetaan sujuvan hyvin, ja siinä korostettiin kuraattorien olemassaoloa. Kuraattorit ovat usein sosiaalityön ammattilaisia ja tietävät, mitä lastensuojelu tarkoittaa. Kuraattorien merkitys kouluissa juuri sosiaalityön asiantuntijuuden kannalta on tullut esille myös muissa tutkimuksissa (Sipilä-Lähdekorpi 2004; Svetloff 2006).

Päiväkodit koetaan haasteellisemmiksi, sillä siellä sosiaalityöntunte-
musta koetaan olevan huomattavasti vähemmän. Sosiaalityöntekijöiden arvi-
on mukaan päiväkodeissa elää paikoin edelleen se luulo, että lastensuojeluil-
moitus johtaa hyvin äärimmäisiin toimenpiteisiin. Päiväkotien osalta sosiaa-
lityöntekijät toivat esiin myös sen, että on usein kiinni päiväkodin johtajasta,
tuleeko ilmoituksia vai ei. Myös koulukohtaisia eroja on havaittu, mutta
rehtoria ei koettu samanlaisena portinvartijana ilmoituksen tekemisessä kuin
johtajaa päiväkodissa.

Sosiaalityöntekijöiden mukaan lasten kanssa työskentelevien haaste
onkin pääasiassa väkivallan tunnistaminen ja siitä ilmoittaminen. He ovat
avainasemassa, sillä lapset eivät useinkaan tule lastensuojelun piiriin ilman,
että joku lapsen läheinen ihminen asiasta ilmoittaa. Koulujen reagointiky-
kyä pidettiin lähes poikkeuksetta huomattavasti parempana kuin päiväkotien.
Tässä tosin esiintyi alueellisia eroja kuntien sisällä: toisilla alueilla koettiin,
että ylipäätään yhteistyö koulujen ja sosiaalitoimen kanssa sujuu mutkitta, ja
toisilla, että yhteistyötä ei juuri ole. Tämän koettiin näkyvän suoraan myös
ilmoitusten määrässä. Toisin sanoen yhteistyön kehittäminen on merkittävää
myös ilmoituskynnyksen laskemisessa.

Sosiaalitoimen yhteistyö terveydenhoitohenkilökunnan kanssa

Pääasiassa yhteistyö terveydenhoitohenkilöstön kanssa oli lausuntojen pyy-
tämistä tietystä lapsesta lastensuojelutarpeen arviointia tai tutkintapyyntön
tekemistä varten. Jotkut sosiaalityöntekijät olivat lähettäneet tai itse vieneet
akuutissa tilanteessa lapsia tutkimuksiin sairaalaan ja siinä yhteydessä ole-
leet tekemisissä sairaalan henkilökunnan kanssa. Muutamissa tapauksissa
terveydenhoitohenkilöstö oli kutsunut koolle moniammatillisen työryhmän
neuvottelun, mikäli he olivat epäilleet lastensuojelutarvetta. Näitä tapaamisia
kerrottiin kuitenkin olevan hyvin vähän. Sosiaalityöntekijöillä on varmasti
paljon muuta yhteistyötä eri terveydenhoidon ammattilaisten kanssa, mutta
tässä tutkimuksessa ovat mukana vain terveystieteiden lääkärit sekä sairaaloissa
työskentelevät erikoislääkärit.

Tutkimuspaikkakunnalla 1 on määritelty kaikkien viranomaisten kun-
nallinen oma toimenpidemalli siihen, miten väkivaltaepäilyissä tulisi toimia.
Haastateltujen sosiaalityöntekijöiden mukaan terveystieteiden tunsivat
mallin huonoiten, eikä toiminta siten aina etene sen mukaan (ks. artikke-
li VII, tapaus 1.). Paikkakunnalla 2 tuotiin esiin, että toiminta lääkäreiden
kanssa keskittyy pääasiassa sairaalojen omien sosiaalityöntekijöiden kautta
tehtävään yhteistyöhön. Se koettiin helpoimmaksi, sillä usean haastatellun
sosiaalityöntekijän mukaan terveydenhoitohenkilöstö vetäytyy liian herkästi
salassapitovelvollisuuksien taakse ikään kuin suojatakseen oman selustan-
sa. Tämä on tullut esille myös aiemmassa tutkimuksessa (Mahkonen 2003).

Sosiaalityöntekijät kokivat tämän lainvastaisena, sillä tietojen epäminen vaikeuttaa lapsen kasvuolojen turvaamista ja vaarantaa siten lapsen edun toteutumisen. Se myös pitkittää prosessia, mikä puolestaan toisissa tapauksissa pitkittää lapsen tilapäissiioitusta, joka ei myöskään jatkon kannalta ole lapsen edun mukaista.

Tiedonkulku myös yleisemmällä tasolla osoittautui haastatteluissa puutteelliseksi. Viitaten edellä kuvattuun sairaaloissa toimivaan hyvinkin herkkään seulontaan mahdollisista väkivaltaepäilyistä yksi sosiaalityöntekijä kuvasi ajatuksiaan kunnassa järjestetyn eri ammattiryhmille tarkoitetun väkivaltakoulutuksen jälkeen:

”Koulutuksessa oli kyllä hyvä että tuli esille, me ei oltu sitä tiedetty, että millaisen seulan mahdollinen epäily on jo läpäissyt sairaalassa, jos he päätyvät tekemään lastensuojeluilmoituksen. Että silloin on todellakin syytä epäillä. Että sellaisen seulan jälkeen meidän ei enää kauheasti kannattaisi miettiä, tehdäkö vai ei tutkintapyyntöä. Mutta tätä me ei tiedetty että niin monet ihmiset on jo pohtineet sitä asiaa. Mutta meillä vaihtuu työntekijät tiheeseen eikä tämäkään tieto pysy työntekijöiden keskuudessa”

Sosiaalityöntekijät antoivat toisistaan eriäviä arvioita yhteistyön sujuvuudesta lääkäreiden kanssa lastensuojeluilmoituksen jälkeen. Paikkakunnalla 1 yhteistyön koettiin toimivan hyvin, kunhan pääsee sairaalaan tai muuhun yksikköön asiansa kanssa niin sanotusti sisälle. Myös tiedonkulkua pidettiin toimivana. Pyydetty lausunnot tulevat kohtuullisessa ajassa ja ovat laadukkaita lastensuojelun tarpeita ajatellen.

”Sairaalan toimintamalli on hyvä, kattavat tutkimukset ja sieltä tulee paperit nopeasti. Tulokset lähetetään heti sekä tänne (lastensuojeluun) että poliisille”.

Paikkakunnalla 2 tietojen saaminen koettiin ongelmalliseksi, kuten edellä kuvattiin. ”Terveydenhoitoon kun on yhteyksissä niin pitää tietää lakipykälät että mihin vedoten voit saada edes jotain tietoa” Paikkakunnalla 2 nostettiin esille myös kokemuksia negatiivisista asenteista sosiaalityöntekijöitä kohtaan.

”Heidän (sairaalan henkilökunnan) asenne on hieman syyttävä ja syyllistävä. He ilmaisevat asian niin, että sinä juuri henkilökohtaisesti olet tekemässä näitä päätöksiä, ja siitä kyllä syyllistetään jos ei tehdä tutkintapyyntöä.”

Paikkakunnalla 3 yhteistyö terveysviranomaisten kanssa koettiin hyväksi eri-

tyisesti oman kunnan alueella. Kunnassa on vain terveyskeskus, joten joissain tapauksissa tulee turvautua kauempana olevaan alueen keskussairaalan apuun, jolloin jonotusajat pitenevät, mikäli kyse ei ole akuutista tapauksesta. Jonoja ei kuitenkaan koettu mahdottomiksi.

Tutkimukseen osallistuneet kolme paikkakuntaa edustavat kolmen eri yliopistollisen keskussairaalan aluetta ja ovat siten tekemisissä myös kolmen eri oikeuspsykiatrisen työryhmän kanssa. Sosiaalityöntekijöiden haastattelussa kaikkien työryhmien kohdalla nousi esiin samansuuntainen palaute. Oikeuspsykiatrisen työryhmä koettiin pääsääntöisesti hyödyllisenä, mutta siihen liitettiin paljon käytännön ongelmia. Ensinnäkin tutkimusjonot ovat liian pitkiä. Lapset joutuvat odottamaan tutkimuksiin tai haastatteluun pääsyä kuukausia, mahdollisesti jopa yli vuoden, vaikka lain mukaan lasten tarvitsemat seksuaalisen hyväksikäytön tai pahoinpitelyn epäilyn selvittämiseen liittyvät palvelut on järjestettävä kiireellisinä (LSL 15 §). Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön käypä hoito -suosituksen mukaan tutkimukset tulisi aloittaa kahden kuukauden sisällä poliisin tutkintapyynnön saavuttua ja lausunnon tulisi olla poliisilla kolmen kuukauden sisällä (Solantaus ym. 2006). Pysyvät lastensuojelulliset päätökset ovat jäissä koko tämän ajan. Lasta ei myöskään voida ohjata mahdollisesti tarvittaviin hoitoihin, esimerkiksi terapiaan, ennen kun asiasta on saatu selvyys. Koska oikeuspsykiatrisen työryhmän lausunto on vasta osa rikosprosessia, pitkittyy kokonaisprosessi rikosprosessin muiden vaiheiden takia mahdollisesti vielä useampaankin vuoteen. Tuona aikana lapsi ehtii kiintyä mahdolliseen tilapäissijoitukseen, jonka jälkeen hänet jälleen siirretään pois. Myös terapian aloittamista voidaan joutua odottamaan vuosia. Tämä on sosiaalityöntekijöiden mukaan ehdottomasti vastoin lapsen etua.

Työryhmän lausunnot saivat niin ikään osakseen kritiikkiä:

”Lausunnoissa ei ote tarpeeksi selkeää kantaa vaan sanotaan esimerkiksi että voidaan havaita merkkejä väkivallasta mutta ei voida sulkea pois tapausta, että kyse olisi jostain muusta”.

Kannanoton vaikeus on ymmärrettävää mutta sosiaalityöntekijöiden joukossa koettiin turhautumista siihen, että lausuntoa, joka hyödyllisyys on loppujen lopuksi vähäinen, odotetaan useita kuukausia.

Sosiaalitoimen yhteistyö poliisin kanssa

Haastatellut sosiaalityöntekijät toivat esiin kahdenlaista yhteistyötä poliisin kanssa. Eniten yhteistyötä tehtiin väkivaltaepäilyistä ilmoittamisen ja tapauksen selvittämiseen tarvittavan materiaalin tiimoilta. Toisaalta yhteistyötä tehtiin akuutteihin tilanteisiin liittyvien virka-apujen muodossa. Esimerkiksi sosiaalityöntekijä oli pyytänyt poliisia apuun kotikäynnillä, jos häntä oli es-

tetty virkatoimiensa tekemisessä. Virka-apupyynnöjä oli tehty myös karanneiden nuorten etsimiseksi. Kokemuksissa yhteistyön toimivuudesta oli selkeitä paikkakuntakohtaisia eroja. Seuraavassa kuvataan sosiaalityöntekijöiden kokemuksia paikkakunnittain.

Kaikkien sosiaalityöntekijöiden mukaan väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjä selvitetessä poliisin ja sosiaalityöntekijöiden roolit ja työajat ovat aina kutakuinkin selvät eikä roolin ylityksiä juuri tapahtunut. Paikkakunnalla 1 ei juuri tuotu esiin kehittämiskohteita rikosilmoituksen tekemisessä. Sen koettiin sujuvan rutiinilla. Poliisi sai sosiaalityöntekijöiltä myös kiitosta ilmoittamisen vastavuoroisuudesta. Poliisi tekee sosiaalityöntekijöiden mielestä nykyään aktiivisesti lastensuojeluilmoituksia.

Tapausten selvittämisessä sen sijaan ongelmakohtaksi nostettiin tiedonvaihto. Ensinnäkin sosiaalityöntekijöiden mukaan paikkakunnalla 1 poliisia saa huonosti kiinni puhelimella. Sosiaalityöntekijöille on annettu päivystysnumero, mutta siihenkään ei aina vastata. Toiseksi tiedonkulun ongelmaksi mainittiin se, että poliisi ei läheskään aina anna tietoa tapauksen kulusta esitutkinnan ollessa käynnissä. Julkisuuslain (621/1999) mukaan poliisin esitutkintamateriaali on salassa pidettävää, jollei ole ilmeistä, että tiedon antaminen ei vaaranna rikoksen selvittämistä tai tutkinnan tarkoituksenmukaista toteuttamista tai ilman painavaa syytä aiheuta asiaan osallisille vahinkoa tai kärsimystä tai estä tuomioistuinta käyttämästä oikeuttaan määrätä asiakirjojen salassapidosta oikeuden käynnin julkisuudesta annetun lain mukaan (JulKL 24 § 1. mom.). Näillä edellytyksin poliisi voi antaa tietoa sosiaaliviranomaisille myös esitutkinnan aikana. Sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta tietojen puuttuminen vaikeuttaa suuresti lastensuojelullisia toimia esimerkiksi silloin, kun epäilty on lapsen huoltaja ja sosiaalityöntekijän tulee päättää tapaamisoikeuksista. Se, onko syytä epäillä kyseisen vanhemman tehneen rikoksen vai ei, vaikuttaisi suuresti tapaamispäätöksen tekoon, mutta tätä tietoa ei poliisilta aina saa.

Toisaalta toiset sosiaalityöntekijät kertoivat, että tietoa saa. Kokemus siis vaihteli sosiaalityöntekijän ja poliisin kesken. Sama tulee esille jo rikosilmoituksen tekovaiheessa. Toiset sosiaalityöntekijät konsultoivat poliisia siitä, kannattaako tapauksesta tehdä rikosilmoitus vai ei. Toiset eivät tee tätä koskaan. Tässä on myös selvä korrelaatio: kyseessä ovat samat sosiaalityöntekijät, jotka kokevat saavansa tietoa poliisilta tutkinnan ollessa käynnissä aina kun se vaan on mahdollista ja jotka konsultoivat poliisia ilmoitusvaiheessa. Voidaan ajatella, että tällöin toimijoiden välille on muodostunut luottamukseen perustuva työskentelysuhte. Samaisissa tapauksissa kerrotaan, että poliisit joskus soittelevat ja kertovat perheestä, jossa on ollut paljon kotikäyntejä, ja esittävät huolensa lapsista, eli epävirallinen tieto kulkee myös toiseen suuntaa. Mielenkiintoista tässä on se, että erot toimijoiden välillä ovat havaittavissa saman kunnan alueella eri viranomaisten kesken.

Tapausten etenemisestä kukaan sosiaalityöntekijöistä ei kuitenkaan ollut koskaan saanut tietoa automaattisesti, eli silloinkin kun tietoa sai, sen saaminen perustui sosiaalityöntekijän omaan aktiivisuuteen. ”*kun kysyy, tietoa yleensä saa*” Ne sosiaalityöntekijät, jotka eivät olleet saaneet tietoa poliisilta tutkinnallisista syistä, eivät kuitenkaan ajatelleet sen johtuvan pimentämisestä. He kuitenkin arvioivat, että jos poliisit tietäisivät lastensuojeluprosessista enemmän, he ehkä ymmärtäisivät, miksi kysytään ja mihin tietoa tarvitaan. Sosiaalityöntekijät arvioivat poliisin tuntemuksen sosiaalityöstä hyvin huonoksi. Laapion (2005) tutkimuksessa tulee hyvin esille se, miten yhteistyön lähtökohdat paranivat poliisin tutustuttua sosiaalityön toimintaan.

Suurin osa sosiaalityöntekijöistä oli sitä mieltä, että poliisi suhtautuu sosiaalityöntekijöihin hyvin ammattimaisesti. Siitä huolimatta sosiaalityöntekijöiden joukossa eli ajatus siitä, että poliisia ei heidän asiansa tunnu kiinnostavan. Sosiaalityöntekijä kuvaa asenteellisuutta muun muassa seuraavasti: ”*Joskus tuntuu, että poliisit ovat vastahakoisia tekemään esim. pyytämämme akuutteja kotikäyntejä.*” Kynnys avun pyytämiseksi olikin toisille sosiaalityöntekijöille tämän takia todella suuri. Toiset puolestaan kokivat avun saamisen hyvinkin helpoksi. Yhteistyöstä poliisin kanssa annettiinkin sosiaalityöntekijöiden kesken ristiriitaisempia arvioita kuin mistään muusta viranomaisryhmästä. Kokemukset jakautuivat jyrkemmin joko onnistuneisiin tai epäonnistuneisiin yhteistyökokemuksiin. Oli kyse millaisesta yhteistyömuodosta tahansa, erot kulminoituivat siihen, onko poliisi tuttu vai ei. Poliisit saivat muutamalta sosiaalityöntekijältä palautetta siitä, että poliisit eivät aina suhtaudu tarpeeksi sensitiivisesti uhria tai uhrin omaisia kohtaan seksuaalisen hyväksikäytön tutkinnassa. Palaute tästä oli tullut sosiaalityöntekijöille nimenomaan asiakkaiden kautta.

Myös sosiaalityöntekijät esittivät poliisille toiveen lapsijuttujen keskitämisestä. Heidän kokemuksensa mukaan se edistää asioiden sujuvuutta, ja olisi helpompi tietää, keneen olla yhteydessä. Heihin voisi myös muodostua suhde, joka helpottaa asioita. Muutama sosiaalityöntekijä toi esille, miten heidän alueensa lähipoliisi on tehnyt itsensä tutuksi. Tämä oli tehnyt poliisia tutummaksi myös heille, ja yhteistyö on sitä kautta kehittynyt. Lähipoliisitoiminta on ollut erityisen hyvää nuorten näkökulmasta.

Paikkakunnalla 2 yhteistyö poliisin kanssa koettiin yksinomaan toimivaksi, muutamia käytännön kehittämiskohteita lukuun ottamatta. Hyvät kokemukset perustuivat ennen kaikkea tiiviiseen ja säännölliseen yhteistyöhön, jota kuvasivat kaikki haastatellut sosiaalityöntekijät. Sitä kautta viranomaiset ovat oppineet tuntemaan toisiaan. Käytännössä yhteistyö oli viikoittainen palaveri, jossa käydään läpi pääasiassa poliisin kotihälytysten kautta tulleet väkivaltaepäilyt mutta myös mahdollisuuksien mukaan muita tapauksia. Mukana on sosiaalityöntekijöiden lisäksi poliisi, sovittelutoimiston edustaja ja syyttäjät.

Syyttäjän läsnäolo koettiin erityisen hyödylliseksi. Palaverissa puhutaan asiakkaiden nimillä ja sovitaan jatkotoimenpiteistä ja työnjaosta avoimesti.

Paikkakunnalla 2 mainittiin kaksi poliisin kanssa tehtävää yhteistyötä hidastavaa tekijää nykyisessä toimintamallissa. Ensimmäinen oli virka-avun vaikea saatavuus akuuteissa tilanteissa. Akuuteilla tilanteilla tarkoitetaan esimerkiksi kotikäyntiä, jonka yhteydessä sosiaalityöntekijää estetään tekemästä virka-tehtävää. Virka-avun saaminen näissä tilanteissa edellyttää pääasiassa kirjallista pyyntöä poliisilaitokselle, ja sosiaalityöntekijöiden mukaan paikkakunnalla 2 tätä noudatetaan kirjaimellisesti. Akuuteissa kotikäynneissä virka-apupyynnön välittäminen kirjallisesti esimerkiksi faksilla ei kuitenkaan ole aina mahdollista, joten avun saaminen on sosiaalityöntekijöiden mukaan vaikeaa.

Todellisuudessa virka-apupyynnön muodosta ja sisällöstä ei ole yksiselitteisiä säännöksiä. Pääsääntöisesti virka-apua tulee kuitenkin pyytää kirjallisesti. Kirjallisessa pyynnössä tulee selostaa selkeästi virka-avun pyytäjän toimivaltuus sekä virka-avun pyytämiseen liittyvät olosuhteet ja perusteet. Kiireellisessä tapauksessa kuitenkin riittää myös suullinen pyyntö, mikäli pyytjä pystyy yksilöimään samat asiat puhelimesta. (Helminen, Kuusimäki & Salminen 1999.) Yhteistyön toimivuuden kannalta käytännöt edellyttävät kuitenkin joustoa puolin ja toisin. Sosiaalityöntekijöiden tulisi mahdollisuuksien mukaan ennakoita virka-apupyynnön johtavia tilanteita ja tehdä pyynnot ensisijaisesti kirjallisesti. Poliisien puolestaan tulisi joustaa kirjallisen pyynnön vaateesta ennen kaikkea akuuteissa viranomaisen turvallisuutta uhkaavissa tilanteissa, joita ei ole pystytty ennakoimaan. Tällaiset tehtävät voidaan hoitaa yleistehtävän muodossa, mikäli virka-apupyynnön edellytykset eivät täyty puhelimitse.

Toisena kehittämiskohteena mainittiin sosiaalityöntekijän henkilöllisyyden parempi suojaaminen. Sosiaalityöntekijät toivat esiin huolensa siitä, että mikäli sosiaalityöntekijä ei itse huolehdi asiasta, sosiaalityöntekijän nimi, osoite ja henkilötiedot kirjataan tällä hetkellä usein esitutkintamateriaaliin. Ne menevät sitä kautta myös rikoksesta epäillyn tietoon. Sosiaalityöntekijät kokevat tämän paikoin uhkaavana ja ennen kaikkea outona, sillä ilmoitus tehdään kuitenkin viranomaisen roolissa. Lain mukaan ilmoittajan tiedot kirjataan rikosilmoitukseen, mikäli ilmoittaja ei toisin vaadi. Tätä perustellaan rikoksesta epäillyn oikeusturvan kautta. Ilmoittaja voi kuitenkin vaatia yhteystietonsa salaamista ilmoituksesta ja muista rikosasiaan liittyvistä asiakirjoista, mikäli se koetaan ilmoittajan tai hänen perheensä turvallisuuden kannalta välttämättömäksi (621/1999 24 § 1. mom.). Toisaalta julkisuuslaissa (621/1999 11 § 2. mom.) määritellään, että tutkintapyynnön tekijän pyynnön lisäksi ilmoituksen tekijän henkilötiedot tulee salata asianosaisilta, mikäli yhteystiedot ovat salattuja ja mikäli se vaarantaisi ilmoituksen tekijän etuja, oikeuksia tai turvallisuutta. Koska sosiaalityöntekijän

tekemissä tutkintapyyntöissä on kyse nimenomaan viranomaisen tekemästä ilmoituksesta, tulisi viranomaisen nimen lisäksi ilmoitukseen merkitä poikkeuksesta työpaikan yhteystiedot henkilökohtaisten tietojen sijaan ilman erillistä pyyntöä.

Paikkakunnalla 3 yhteistyö koettiin niin ikään erityisen toimivaksi ja välittömäksi. Se perustui luottamukseen toimijoiden välillä ja siihen, että ihmiset tuntevat toisensa. Haastatellut sosiaalityöntekijät puhuivat jopa ”yhdessä selvitetystä jutuista”. Tiedon saantia pidettiin pääasiassa hyvänä, joskin sosiaalityöntekijöiden mukaan se perustui pääasiassa heidän omaan aktiivisuuteensa.

Yhteisenä kehittämisslinjana kaikilla kolmella paikkakunnalla oli toive tutkinta-aikojen kohtuullistamisesta ja sitä edellyttävästä resurssien lisäämisestä. Kaikki sosiaalityöntekijät toivat esiin sen, että tutkinta-ajat ovat poikkeuksia lukuun ottamatta liian pitkät ja vaarantavat lapsen edun toteutumisen.

Sosiaalitoimen sisäinen yhteistyö

Kaikki haastatellut sosiaalityöntekijät olivat tehneet yhteistyötä poliisilaitosten yhteydessä olevan sosiaalipäivystyksen sosiaalityöntekijöiden kanssa, ja he arvioivat yhteistyön sujuvaksi. Sosiaalipäivystyksen merkitys on kaikkien mielestä merkittävä. Esille tuli muutamia kriittisiä kommentteja siitä, miten sosiaalipäivystyksessä tehdään joskus erilaisia ratkaisuja kuin mitä alueella työskentelevät sosiaalityöntekijät olisivat tehneet. Tämä perustuu yksinomaan siihen, että sosiaalipäivystyksessä ei tunneta perhettä yhtä hyvin. Pääasiassa lopputuloksiin on kuitenkin oltu tyytyväisiä. Sosiaalipäivystyksen suurimmaksi ongelmaksi koettiin työntekijöiden suuri vaihtuvuus sekä vuokratyöntekijöiden käyttö. Yhden asiakkaan asioita voi hoitaa useampikin työntekijä, mikä vaikeuttaa ja hidastaa toimintaa.

Sosiaalityöntekijät toivoivat myös itselleen lisää koulutusta rikosprosessiin liittyvistä asioista. Myös muutoin koulutusta toivottiin juuri käytännön toimenpiteistä. Koulutuksen toive heräsi monista käytännössä nousseista kysymyksistä:

”Miten esimerkiksi toimitaan, jos väkivalta ei ole kohdistunut lapseen vaan on ollut vaikka vanhempien välistä, mutta lapsi on ollut paikalla. Kun tavallaan sekin on tutkintapyyntön paikka. Mutta sitten korostetaan sitäkin että kannattaako tehdä tutkintapyyntöä, jos tietää ettei se johda mihinkään. Tästä olen jutellut poliisinkin kanssa. Mutta jäähän siitä sitten ainakin merkintä lapsen kirjoihin, että tällainen on ollut.”

Lisäkoulutukseen suhtauduttiin hyvin myönteisesti ja koettiin, että jo osallistuminen koulutukseen sinänsä saa aikaan ryhdistäytymisliikkeen näiden

asioiden hoitamisessa. Koulutustarjontaa pidettiin myös suhteellisen hyvänä, joskin tarjonnassa esiintyi selvästi alueellista vaihtelua. Koulutukseen hakeutuminen puolestaan koettiin hyvin hankalaksi. Ensinnäkin toisilla paikkakunnilla kaikki koulutusmäärärahat on laitettu jäihin. Vaikka löytyisi ilmainenkin koulutus, on osallistuminen vaikeaa, sillä sijaisjärjestelyjä ei ole. Työt odottavat tekijäänsä koulutuspäivän jälkeen, tai asiakastapaamisten takia koulutukselle on mahdoton varata kokonaista päivää.

Moniammatilliset ryhmät sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta

Moniammatillisen työskentelyn ajatuksena on asiantuntijuuden jakaminen mahdollisimman hyvän lopputuloksen saavuttamiseksi. Kuten tämän luvun johdannossa todettiin, moniammatillisen yhteistyön odotetaan ikään kuin täyttävän ne raot, joita sektoreittain työskentelemisestä muodostuu. Yhteistyön tavoitteena on nimenomaan kokonaisuuden hahmottaminen. Kysyttäessä sosiaalityöntekijöiltä moniammatillisuudesta useat sosiaalityöntekijät toivat esiin se, että se toimii hyvänä toimintamallina asioiden eteenpäin viemisessä. Kokonaiskuvan tavoitteellisuudesta jaettiin kuitenkin mielipiteitä. Toiset sosiaalityöntekijät toivat esiin sen, miten he ovat lastensuojelun asiantuntijoita ja tuovat moniammatilliseen työskentelyyn juuri sen näkökulman, mutta vastuu kokonaiskuvan hahmottamisesta ja eri prosessien yhteen kietoutumisesta on muualla, kuten esimerkiksi moniammatillisilla työryhmillä. Näin ajatelleet toivat esille myös, että on hyvä, kun lastensuojeluprosessi ja rikosprosessi ovat erillään toisistaan, jolloin heidän ei tarvitse ottaa kantaa rikosprosessin eri vaiheisiin. Erillisyyttä nähtiin hyvänä myös asiakassuhteen säilymisen kannalta:

Tutkintapyynnön edetessä olen säilyttänyt hyvät yhteydet perheeseen ja tukenut heitä, niin sillä lailla se on hyvä että minä en vaikuta siihen tutkintapyynnön etenemiseen. Että se voidaan eritellä että en ole siinä mukana, se takaa yhteistyön perheen kanssa tulevaisuudessa.”

Toiset puolestaan korostivat sitä, että lopullinen vastuu myös kokonaiskuvan hahmottamisesta on kuitenkin aina sosiaalityöntekijällä. Tätä kuvattiin muun muassa seuraavasti:

”Sillä lailla roolit ovat selkeitä, että tutkinta on selkeästi poliisin työtä, ei meidän. Poliisilla on tietty tehtävä ja rooli, kuten myös lääkäreillä. Mutta meidän rooli on hieman hankala, koska meidän pitää ottaa kaikki huomioon ja hallita kokonaisuutta. Vaikka poliisin ja lääkäreiden työ ei sinänsä kuulu meille, meidän tulee ottaa heidän työn tulokset huomioon ja miettiä omaa työtä suhteutettuna niihin”.

Tämä asettaa luonnollisesti erilaiset odotukset myös yhteistyölle kuin keskittyminen yksinomaan lastensuojellisiin toimenpiteisiin. Ajatuserot olivat nimenomaan henkilökohtaisia, eivät esimerkiksi alueen mukaisia.

Käytännössä moniammatillisuus toteutui erilaisin moniammatillisin neuvotteluihin, joita on kuvattu edellä. Lisäksi paikkakunnan 1 sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa tuli esiin kunnallinen asiantuntijatyöryhmä, joka on lastensuojelun tukena. Työryhmä toimii lastensuojelulaissa määritellyn moniammatillisen työryhmän mukaisesti. Sosiaalityöntekijöiden mukaan ryhmän apua hyödynnetään ennen kaikkea seksuaalirikosepäilyjen yhteydessä. Sen haasteeksi kuitenkin koettiin se, että ryhmän kokoonpano vaihtelee suuresti, sillä ihmisiä ei ole velvoitettu osallistumaan ryhmään. Sen mukaan myös ryhmän hyöty vaihtelee. Moni sosiaalityöntekijä toivoikin konkreettisempaa hyötyä ryhmästä, eli että tilanteisiin otettaisiin selkeämmin kantaa. Ryhmässä korostuu sosiaalityöntekijöiden mukaan myös liikaa sosiaalityön näkökulma. Nykyisellään se ei juuri tarjoa uutta tietoa vaan toimii enemmänkin oman tulkinnan vahvistajana. Ryhmällä nähtiinkin olevan huomattavasti suurempaa potentiaalia kuin mihin sitä nyt käytetään.

Paikkakunnalla 3 moniammatillinen työryhmä kootaan kaikkien tapausten ympärille. Työryhmästä tuli lähes yksinomaan positiivista palautetta. Toiminnan sujumisen merkittävimpanä tekijänä oli se, että asioista puhuttiin avoimesti niiden oikeilla nimillä. Se perustui viranomaisten väliseen luottamukseen ja lain tulkintaan niin, että se mahdollistaa yhteistyön mahdollisimman pitkälle sen sijaan, että salassapitovelvoitteet olisivat ensisijaisia. Puhumisen työkuultuurin kautta myös päästään haastateltavien mukaan pääasiassa kaikkia tyydyttävään lopputulokseen.

”Matala puhumiskynnys mahdollistaa hyvän yhteistyön kun epäilyistäkin voi puhua sosiaalityöntekijöille. He sitten arvioivat, onko ilmoitus tarpeellinen. Joustavat toimintakäytännöt mahdollistavat hyvän yhteistyön ja meillä on pieni, tiivis yhteistyörinki.”

Kehittämiskohteena kaikilla paikkakunnilla nostettiin esiin tapausten päättäminen moniammatillisen yhteistyön voimin ja sitä kautta palautteen saaminen toiminnasta. Käytännössä tämän toivottiin tapahtuvan niin, että samassa yhteistyöryhmässä, jossa tapausta on hoidettu, käytäisiin läpi päättyneet tapaukset, jotta opittaisiin ja kehitettäisiin tapausten selvittämisessä ja yhteistyön toimintatavoissa.

3.4 Yhteistyö poliisin näkökulmasta

Poliisi tekee väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen selvittämisessä yhteistyötä monipuolisesti eri viranomaisten kanssa. Sosiaaliviranomaisten rooli poliisin

kanssa tehtävässä viranomaisyhteistyössä on pääasiassa toimia tutkintapyyntöjen lähettäjinä ja rikoksesta ilmoittajina. Sosiaaliviranomaiset pyrkivät myös vastaamaan lapsen hyvinvoinnista ja edun toteutumisesta rikosprosessia ennen, sen aikana ja sen jälkeen, minkä vuoksi he ovat poliisiin kanssa paljon tekemisissä. Poliisin tekemä yhteistyö lääkäreiden kanssa liittyy lausuntopyyntöihin ja asiantuntijatryöryhmien tapaamisiin. Syyttäjän kanssa poliisit tekevät virallista yhteistyötä lähestulkoon aina, sillä lapsiin kohdistuvista rikosasioista on tehtävä syyttäjälle ennakkoilmoitus (ETL 15 §). Yhteistyötä tekevät poliisista sekä tutkijat että tutkinnanjohtajat. Tutkinnanjohtajat viime kädessä vastaavat lausuntopyyntöjen lähettämisestä (ETL 46 §). Tutkijoille usein jää epävirallisempi yhteistyö, kuten konsultointi, kysyminen ja keskustelu viranomaisten välillä.

Poliisin yhteistyö koulun ja päiväkodin henkilökunnan kanssa

Haastatellut poliisit eivät olleet tehneet varsinaista yhteistyötä päiväkotien kanssa lapsiin kohdistuvien väkivalta- tai hyväksikäyttöepäilyjen selvittämisessä. Ainoa kontakti päiväkotiin oli ollut se, että päiväkodin työntekijöitä kuultiin joskus esitutkinnassa todistajina. Muutamalla tutkijoista oli tästä hyviä kokemuksia: päiväkodin työntekijöillä on paljon tietoa asiasta, mikä voi olla hyödyksi tapauksen tutkinnassa. Samaa korosti itse päiväkodin työntekijä omassa haastattelussaan. Kokonaisuudessaan päiväkodin työntekijöitä ei kuitenkaan mielletty sellaisiksi työntekijöiksi, joiden kanssa poliisi olisi usein tai päivittäin tekemisissä.

Koulujen kanssa yhteistyötä oli jonkin verran. Koulupoliisien läsnäolo tiedostettiin haastatteluisa, mutta kukaan haastateltavista itse ei ollut toiminut koulupoliisina. Koulupoliisit ovat kiinteä osa poliisin toimintaa, joskin verrattain uusi asia. Ehkä tästä syystä haastatteluhetkellä ei vielä ollut kehittynyt mielipiteitä koulupoliisin toimivuudesta varsinkaan sellaisille tutkijoille, jotka käsittelivät muita kuin koulussa tapahtuvia väkivallan tekoja. Haastatteluisa kuitenkin tuotiin esille koulu-uhkaukset, jotka työllistävät poliisia paljon. Niihin kaivattiin yhteistä toimintamallia yhdessä koulujen ja sosiaalitoimen kanssa.

Poliisin yhteistyö terveysviranomaisten ja oikeuspsykiatrisen työryhmän kanssa

Yhteistyö terveysviranomaisten kanssa on pääasiassa kirjallisten lausuntojen pyytämistä esitutkintaa varten. Poliisissa tiedetään, että sairaaloissa on omat moniammatilliset ryhmät väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjä varten mutta poliisi ei ole osallisena siinä. Sen sijaan poliisi on asettanut omaksi tavoitteekseen olla tietoinen siitä, mitkä ovat lääkäreiden kriteerit puuttua kaltoin-kohteluun näissä työryhmissä.

Poliisin yhteistyö terveystoimintamaisen kanssa voitiin jakaa karkeasti kahteen eri tyyppiin sen mukaan, millaisesta lausuntopyyntöstä on kyse: 1) terveystoimintakeskuslääkäriltä, koulu- ja neuvolalääkäriltä tai erikoislääkäriltä pyydettyt somaattiset lausunnot tai 2) lapsen oikeuspsykiatriselta asiantuntijatyöryhmältä pyydetty laajemmasta lausunnot, jotka sisältävät somaattisten tutkimusten ohella muitakin tutkimuksia, joista tärkeimpänä lapsen asiantuntijakuulustelu. Poliisin näkökulmasta ehkä merkittävin osa oikeuspsykiatrista tutkimusta koskee nimenomaan lapsen asiantuntijakuulustelua. Näissä tapauksissa poliisi onkin, tapauksesta ja tutkintaryhmästä riippuen, osallisena seuraamassa oikeuspsykiatrisen työryhmän tutkimuksia, joissa lasta haastatellaan asiantuntijan välityksellä. Somaattisten lausuntojen pyytäminen esimerkiksi terveystoimintakeskuksista miellettiin osaksi jokapäiväistä työtä tavanomaistenkin väkivaltaepäilyjen selvittämisessä. Näissä yhteistyö koettiin mutkattomaksi: lääkäriltä pyydetään uhrin vammoista lausunto, joka liitetään esitutkintapöytäkirjaan. Lapsen oikeuspsykiatrisen tutkimus oli sen sijaan huomattavasti harvinaisempi ja vain tietyille henkilöille keskittynyt yhteistyömuoto, sillä käytännössä vain lapsiin kohdistuvien rikosten selvittämiseen keskittyneet tutkijat olivat näiden kanssa tekemisissä.

Oikeuspsykiatriset työryhmät jakoivat poliisien mielipiteet kahtia. Suurimmalla paikkakunnalla oikeuspsykiatrisen työryhmän toiminta koettiin suureksi ongelmaksi prosessin keston takia (ks. myös artikkeli III, luku 5.2.). Pienemmillä paikkakunnilla vastaavaa ongelmaa ei ollut, vaan työryhmän toiminta koettiin ripeäksi. Poliisin näkökulmasta yhteistyön toimiminen terveydenhuollon henkilökunnan ja oikeuspsykiatrisen työryhmän kanssa olikin jossain määrin kiinni siitä, kuinka nopeasti lausuntopyyntöihin pystyttiin reagoimaan. Kielteisiä kokemuksia suurimmalla paikkakunnalla oli siten virallisessa viranomaisyhteistyössä, jota lausuntopyyntöjen tilaaminen edustaa.

Epävirallinen, konsultaatioon ja kysymiseen perustuva yhteistyö poliisin ja terveydenhuollon viranomaisten välillä koettiin toimivaksi kaikilla paikkakunnilla. Yhteistyötä edesauttoi huomattavasti, jos henkilösuhteet tiettyjen poliisien ja tiettyjen lääkäreiden välillä olivat vakiintuneet. Epävirallinen yhteistyö katsottiinkin toimivaksi erityisesti silloin, kun lääkäri on toiminut poliisin kanssa aiemmin ja poliisin esitutkinnan periaatteet ovat hänelle jossain määrin tuttuja.

Poliisin yhteistyö sosiaaliviranomaisten kanssa

Eniten yhteistyötä poliisi tekee sosiaaliviranomaisten kanssa. Sosiaaliviranomaiset katsottiin poliisin näkökulmasta sellaisiksi, joiden kanssa tehdään aina yhteistyötä silloin, kun kyseessä on lapsiin kohdistuva väkivalta- tai hyväksikäyttöepäily. Kaikilla tutkimuspaikkakunnilla yhteistyö oli kutakuinkin

säännöllistä mutta sen muodot vaihtelivat. Paikkakunnalla 1 sosiaalityöntekijä muodostaa kaikkien lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen ympärille moniammatillisen työryhmän, jossa poliisi on tarvittaessa mukana. Poliisin mukaan näissä ja muissakin yhteyksissä sosiaalityöntekijöiden kanssa asioista keskustellaan avoimesti. Tiedonvaihtoon ei siis liity ongelmia. Sosiaalityöntekijät myös konsultoivat joissain väkivaltaepäilyissä poliisia siitä, onko tapauksesta aihetta tehdä rikosilmoitus vai ei. Poliisit kokivat tämäntyyppisen konsultoinnin hyväksi.

Paikkakunnalla 2 yhteistyö rakentuu niin ikään pääasiassa moniammatillisten työryhmien varaan. Paikkakunnalla on joka viikko eri viranomaisten kesken yhteistyöpalaveri, jossa käydään läpi kaikki perheväkivaltatapaukset. Työryhmän kutsuu kokoon poliisi. Lisäksi sosiaalityöntekijät kutsuvat paikkakunnan eri alueilla koolle yhteistyötapaamisia, joissa poliisi on niin ikään paikalla. Tapaamisissa puhutaan asioista avoimesti, eli salassapitovelvollisuuksien taakse ei juuri mennä. Tässä auttane se, että kokoonkutsujana on poliisi tai sosiaalityöntekijä, joilla on lain (SHAL 18 §) mukaan oikeus saada tietoa muilta viranomaisilta yksiselitteisemmin kuin muilla viranomaisilla.

Poliisien haastatteluiden perusteella poliisin ja sosiaalityöntekijän työnjako on suhteellisen selvä: poliisi vastaa rikostutkinnallisesta ja sosiaaliviranomaiset lastensuojelullisesta näkökulmasta. Yleistäen voidaan sanoa, että tämä toimii melko hyvin – ei kuitenkaan täysin ongelmitta. Vaikka työnjako on lakiin perustuva ja sikäli kategorinen, rajanvedolle tuo omat ongelmansa sosiaaliviranomaisten rooli perheen asioiden selvittämisessä ja lapsen edun takaamisessa. Tämä voidaan kokea joko poliisin esitutkintaa palvelevana tai sitä haittaavana. Esitutkintaa edistää se, että sosiaaliviranomaiset antavat poliisille tarvittaessa tietoa perheen asioista. Esitutkintaa taas haittaa se, että sosiaaliviranomaisilla ei välttämättä ole tarpeeksi tietoa rikoksen selvittämisen näkökulmasta ja siitä, mistä asioista poliisi on kiinnostunut. Tutkinnanjohtaja kuvaa tätä seuraavasti:

”Itse olen kokenut sen, että tietoisuus poliisinäkökulmasta ei (sosiaalityöntekijöillä) välttämättä ole parasta mahdollista luokkaa. Meillä on selkeästi eri näkökulmat, heillä on se lastensuojelunäkökulma, meillä on sen rikoksen selvittämisen näkökulma, kuitenkin niin että meidän täytyy huomioida se lastensuojelunäkökulma. Heillä on ainoastaan se lastensuojelunäkökulma, sitten he katsovat että ei se rikoksen selvittäminen heille kuulu, että se on poliisien asia. Se voisi vähän niin kuin auttaa sitä asiaa, että katsottaisiin. Että heillä olisi tieto siitä että mitä poliisi hakee. Kuka oikeasti tekee sen harkinnan, sen syyt epäillä -kynnyksen harkinnan. Eli sosiaaliviranomainen

tekee matalalla kynnyksellä ilmoituksen meille, mikä on mun mielestä hyvä, toki siitä voitais keskustella ennen kuin se paperille pistetään, onko siinä aihetta.”

Tutkinnanjohtaja viittaa puheenvuorossaan siihen, että näkökulmaero poliisin ja sosiaalityöntekijän välillä on olemassa, ja poliisin näkökulmasta se häittää joskus viranomaisten yhteistyötä. Tämä tukee aiemman tutkimuksen väitteitä, joiden mukaan näkökulmaerot ja tiedonpuute voivat olla toimivan viranomaisyhteistyön esteenä (Mahkonen 2003; Laapio 2005). Jos toisella viranomaisella ei ole tarpeeksi tietoa toisen viranomaisten työtehtävästä, syntyy helposti ristiriitoja siinä, mihin ratkaisuun asiassa tulisi päätyä. Tämä sama asia konkretisoitui myös toisen tutkijan haastattelussa, jossa tutkijan mukaan sosiaaliviranomaisen ennakkokäsitykset siitä, kuka on rikoksesta epäilty, aiheuttivat poliisin ja sosiaalityöntekijän välille riitatilanteen. Tiedon puute esimerkiksi poliisin työn lähtökohdista voi aiheuttaa sen, että sosiaaliviranomaiset ”haluaisivat tuoda perheelle jotain sellaisia seikkoja ilmi, mitä esitutkinnan näkökulmasta ei voi tuoda, kun poliisi ei ole vielä päässyt edes kysymään”. Tällöin poliisien ja sosiaaliviranomaisten välillä on erimielisyyksiä siitä, mitä asioita voi lapsen perheelle kertoa missäkin prosessin vaiheessa.

Ongelma edellä mainitun kaltaisista työroolien päällekkäisyyksistä, tiedon puutteesta ja jossain määrin asenteellisesta suhtautumisesta koettiin paikkakunnasta riippumatta. Isoimman paikkakunnan viranomaiset kuitenkin toivat näitä ongelmakohtia avoimemmin esiin haastatteluissa. Aikaisemmin tässä tutkimuksessa on tullut esille se, että viranomaisten tietotaito lastensuojelun periaatteista on puutteellista. Tämän mukaan ongelmia on ylipäättään toisten työn tuntemuksessa. Poliisien haastatteluissa korostettiin sosiaalipäivystyksen roolia yhteistyön sujumisessa. Tutkinnanjohtaja kuvaa yhteistyötä saumattomaksi:

”Se kun riittää että menee sosiaalipäivystykseen niin kyllä sieltä avun saa ja asiat selviää”.

Tutkija puolestaan kuvaa toimintaa myös laadukkaaksi:

”Ja kaikki tällaiset akuutit tilanteet sosiaalipäivystys pystyy hoitamaan hyvin. Heiltä saa sitten melkein poikkeuksetta aina epäillyn kuulusteluun mukaan sosiaalipuolen edustajan”.

Poliisin yhteistyö syyttäjän kanssa

Kaikki haastatteluun osallistuneet poliisit olivat sitä mieltä, että yhteistyö syyttäjän kanssa sujuu hyvin ja asioista puhutaan monella tapaa samaa kieltä. Molempien lähtökohalta lapsiin kohdistuvien rikosten selvittämisessä on

rikosoikeudellinen. Tästä syystä poliisien ja syyttäjien välillä tulee harvoin erimielisyyksiä esimerkiksi siitä, missä järjestyksessä tärkeät tutkintatoimenpiteet tulisi suorittaa. Kysymys poliisin ja syyttäjän yhteistyöstä on siinä, missä määrin syyttäjä osallistuu esitutkintaan, johon syyttäjällä on esitutkintalain mukainen oikeus (ETL 3, 15, 32, 34 §). Kirjallisuudessa onkin tuotu esiin, että tavanomaisissa rikoksissa syyttäjä on vain harvoin yhteydessä poliisiin esitutkinnan aikana (Helminen ym. 2005, 113), ja toisaalta syyttäjän ja poliisin parempi yhteistyö edesauttaisi monien rikosten tehokkaampaa selvittämistä (Virolainen 2007, 413–414). Myös sosiaali- ja terveysministeriön (2009, 39–41), selvityksessä lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tutkimisesta poliisin ja syyttäjän yhteistyön lisääminen katsottiin yhdeksi asiantuntijatyöryhmän esittämistä kehittämiskohteista.

Virallinen, lainsäädännön velvoittama yhteistyö poliisin ja syyttäjän välillä lapsiin kohdistuvissa rikosasioissa kulminoituu kysymykseen siitä, missä määrin ja kuinka usein poliisi tekee syyttäjälle ennakoilmoituksen tutkintaan tulleesta asiasta. Ennakoilmoituksella tarkoitetaan poliisin syyttäjälle tekemää ilmoitusta siitä, että tutkintaan on tullut tietyn tyyppinen rikos. Ohjeistuksen mukaan se on tehtävä tietyistä rikosasioista, joista lapsiin kohdistuneet rikokset ovat yksi muoto (Sisäasiainministeriö 2006; 2008). Kuten aikaisemmissa luvuissa tuotiin esiin, ennakoilmoituksen tekemisessä esiintyy joitakin puutteita. Aina sitä ei tehdä, joskin käytäntö on mennyt parempaan suuntaan. Viralliseen yhteistyöhön liittyy niin ikään poliisin velvollisuus hankkia lapselle edunvalvoja, missä on myös syyttäjien puolelta havaittu joitakin puutteellisuksia (ks. artikkeli IV).

Kaikilla paikkakunnilla poliisit olivat sitä mieltä, että esitutkintalain ja ministeriön ohjeistusten velvoittamassa virallisessa yhteistyössä ei ollut epäselvyyksiä vaan se toimi poliisien näkökulmasta hyvin. Kaikki poliisit olivat sitä mieltä, että ennakoilmoitus tehdään poikkeuksetta aina ja ilmoituksen tekeminen on määräysluontoinen asia. Haastatteluiden perusteella poliisit siis tiedostivat ennakoilmoituksen tekemisen tärkeyden, mutta osa syyttäjistä löysi tästä käytännöstä vielä huomautettavaa. Virallisen yhteistyön toimivuudesta oli siten poliisien ja syyttäjien välillä erilaisia käsityksiä. Vaikka osa syyttäjistä katsoi, että ennakoilmoituksen tekeminen ei vielä toimi täysin aukottomasti, käytäntö on kuitenkin mennyt parempaan suuntaan ja kehitystä virallisen yhteistyön lisäämiseksi on tapahtunut.

Kuten kirjallisuudessakin on tuotu esiin (Helminen 2005, 113; Virolainen 2007, 413–414), syyttäjän aktiivinen osallistuminen esitutkintaan on pikemmin poikkeustapauksiin liittyvä asia kuin jokapäiväinen käytäntö. Tämä väite sai tukea myös tästä tutkimuksesta erityisesti silloin, kun kyseessä on suurempi paikkakunta. Esimerkiksi keskisuurella paikkakunnalla 2 tutkinnanjohtaja toi esiin, että lasten rikosasioissa yhteistyötä syyttäjän kanssa ei

juuri ole tavanomaisten pahoinpitelyjuttujen selvittämisessä. Sen sijaan seksuaalirikoksissa, jotka poliisin mukaan ovat näytöllisesti vaativampia, syyttäjää voidaan konsultoida näytön hankkimisesta ja tutkinnan suuntaamisesta. Poliisin puolella tehtiin siis erottelu pahoinpitelyjen ja seksuaalirikosten välillä. Tämän tutkimuksen perusteella myös pahoinpitelyjen kannalta riittävä näyttö voi olla yhtä lailla vaikea saada, jolloin erottelu tiukasti näiden rikosten välillä ei välttämättä ole perusteltu (ks. myös artikkeli IV, luku 6.3).

Suurimmilla paikkakunnilla tutkinnanjohtajien mukaan yhteistyötä tehdään siis suuremmissa ja vaikeammissa jutuissa tarpeen vaatiessa, ja silloin se on luonteeltaan konsultaatiota, keskustelua, neuvottelua ja yhdessä suunnittelua. Syyttäjän yksioikoinen puuttuminen esitutkintaan koettiin melko harvinaiseksi, ja yhteistyö miellettiin pikemminkin ohjeistus- kuin määräysluontoiseksi, vaikka syyttäjän määräämisoikeus on lakiin kirjattu (ETL 15 §). Seuraavassa puheenvuorossa tutkinnanjohtaja kuvaa syyttäjän kanssa tekemänsä yhteistyötä ja sitä, millaisissa asioissa yhteistyötä tehdään:

”Minimissään se yhteistyö on sitä, että lähinnä tutkinnanjohtaja ja syyttäjä keskustelevat esitutkinnan alkuvaiheessa siitä tilanteesta ja katsotaan suunnitelmaa yhdessä, mitä tullaan tekemään ja vähän aikataulua. Mitä asiantuntijalausunnon ja lapsen puhuttamiseen liittyvistä ratkaisuista tulee, vaikka pääsääntö on se, että tutkinnanjohtaja ne yleensä ratkaisee, mutta joissakin asioissa itse ainakin syyttäjän kanssa juttelen, että minkä ikäinen tai kehitystasoinen lapsi on. Mitä mieltä syyttäjä on, että kuullaanko me täällä vai pyydetäänkö me asiantuntijaa, tarvitaanko me asiantuntijalausuntoa siihen. Ja sitten jos lapsi menee asiantuntijahaastatteluun, niin monta kertaa syyttäjä on siinä viranomaisyhteistyöpalaverissa sitten mukana. Se on sitten sen syyttäjän harkinnassa, että tapauskohtaisesti on mukana. Ja esitutkinnan kuluessa aina tarpeen mukaan, tutkinnanjohtaja on sitten syyttäjän kanssa tekemisissä ja vaihtaa kuulumisia.”

Tutkinnanjohtajan puheenvuorosta käy ilmi, että tarvittaessa syyttäjä osallistuu keskeisiin tutkintatoimenpiteisiin: esimerkiksi lapsen kehitystason määrittelyyn ja siihen, kuuleeko lasta poliisi vai asiantuntija. Tämänäyttöisissä ratkaisuisissa syyttäjän mielipide voi olla hyvinkin tärkeä, sillä näiden tutkintatoimenpiteiden onnistuminen vaikuttaa paljon jutun etenemiseen myöhemmissä rikosprosessin vaiheissa (ks. artikkeli IV, luku 6). Syyttäjällä on myös mahdollisuus osallistua viranomaisyhteistyötä koskevaan palaveriin, joskaan tämä käytäntö ei ollut tämän tutkimuksen valossa kovinkaan yleinen. Syyttäjien haastattelujen perusteella esitutkinnan aikaisiin viranomaispalaveriin,

joissa kokoontuvat poliisi, sosiaaliviranomainen ja lääkäri, osallistutaan vain harvoin, ja syyttäjien osallistuminen voisi olla aktiivisempaa.

Edellä on kuvattu virallista, osin lainsäädännön tai muiden ohjeistusten velvoittamaa yhteistyötä ja syyttäjän ohjeistusta esitutinnan laadintaan. Tässä tutkimuksessa virallinen yhteistyö näyttäytyi erityisesti suurten paikkakuntien ominaispiirteenä. Epävirallinen, ihmissuhteisiin ja päivittäisiin tapahtumiin keskittyvä yhteistyö toimi sen sijaan paremmin pienellä paikkakunnalla, jossa eri viranomaiset tunsivat toisensa myös henkilökohtaisesti. Poliisien haastatteluiden perusteella pienemmällä paikkakunnalla yhteistyö syyttäjän kanssa oli arkipäiväisempää ja henkilösuhdelähtöisempää kuin isommilla paikkakunnilla. Pienen paikkakunnan poliisilaitoksen tutkinnanjohtaja kertoo, että heillä poliisi ja syyttäjä tunsivat toisensa henkilökohtaisesti hyvin, ja saman kahvipöydän ääressä tuli istuttua usein:

”Täällä pienellä paikkakunnalla oli vielä helpompaa, kun samassa talossa oli yläkerrassa syyttäjä. Jatkuvasti, päivittäin tavattiin syyttäjiä. Ja sitten aina jos tuli tämmöinen (lapsiin kohdistuvia rikosasia), kyllä siitä heti laitettiin syyttäjälle tietoa sähköisesti ja sitten tavattiin henkilökohtaisesti ja juteltiin tutkijoiden kanssa, että tällainen juttu on, ja mitenkä lähdetään viemään eteenpäin. Ja sitä rikosnimikettä myöskin pohdittiin, että mistä rikoksesta on kyse, ja mitä lähdetään tutkimaan.”

Tutkinnanjohtaja viittaa puheenvuorossaan siihen, että pienellä paikkakunnalla tilajärjestely oli mahdollista suorittaa siten, että poliisi ja syyttäjä käytännössä istuivat samassa rakennuksessa ja tapasivat toisiaan päivittäin. Yhteistyö perustui siis voimassa oleviin henkilösuhteisiin, päivittäisiin tapaamisiin ja yhteisiin keskusteluihin tutkijoiden, tutkinnanjohtajien ja syyttäjien välillä. Tämä mahdollisti sen, että asioista puhuttiin avoimesti ja esiin nousi sellaisia kysymyksiä, joita virallinen ja muodollisuuksiin keskittynyt yhteistyö ei välttämättä mahdollistaisi. Isolla paikkakunnalla sen sijaan todettiin, että yhteistyö poliisin ja syyttäjän kanssa tapahtui pääasiassa puhelimen välityksellä. Varsinaisia kahdenkeskisiä tapaamisia tai päivittäisten kuulumisten vaihtamista ei ollut. Viranomaisten välistä yhteistyötä edesauttaa tämän tutkimuksen valossa se, että käytäntönä toimii avoin puhumisen kulttuuri.

Päivi Hirvelä (2007, 558) esittää väitöskirjassaan ehdotuksen, että lasten seksuaalisten hyväksikäyttäjien tutkinnassa tutkinnanjohtajuus tulisi siirtää syyttäjälle. Tämä on käytäntö esimerkiksi Ruotsissa, Norjassa ja Saksassa (Virolainen & Pölönen 2004, 41–42). Näin toimimalla voitaisiin yhdenmukaistaa tutkimuskäytännöt, ehkäistä selvitysten lasta rasittavia tekijöitä sekä parantaa tutkimusten laatua ja todistusarvoa sekä asianosaisten oikeusturvaa (Hirvelä 2007, 558). Haastatteluissa kaikki tutkinnanjohtajat näkivät tutkin-

nanjohtajan roolin siirtämisen syyttäjille jossain määrin tarpeettomana. He kokivat riittäväksi sen, että jo nyt poliisi tekee tarpeen vaatiessa yhteistyötä syyttäjän kanssa ja syyttäjällä on jo mahdollisuus puuttua, ohjeistaa, neuvoa ja määrätä tutkintaa. Tutkinnanjohtajuuden siirtäminen syyttäjälle koettiin liian mullistavana ratkaisuna, ja erään tutkinnanjohtajan mukaan se vaatisi ”*kulttuurista muutosta ja koulutuksen uudelleen järjestämistä*”. Toimivaksi keinoksi esitutkinnan tehostamisessa katsottiin nykyinen malli, joka pyrkii poliisin ja syyttäjän yhteistyön lisäämiseen ja syyttäjän aktiivisemmän roolin omaksumiseen tutkinnassa.

Moniammatillinen yhteistyö poliisin näkökulmasta

Haastatellut poliisin edustajat suhtautuivat hyvin myönteisesti eri viranomaisten väliseen moniammatilliseen yhteistyöhön väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen selvittämisessä. Yksi haastateltu poliisin nosti esiin sen, miten moniammatillisissa ryhmissä joskus ollaan myös eri linjoilla siitä, miten perheen kanssa tulisi edetä. Sitä ei kuitenkaan nähdä tutkintaa hankaloittavana vaan enemmänkin rikkautena keskustella asioista useasta eri näkökulmasta. Yhteistyöpalaverien merkitystä korostettiin poliisin näkökulmasta myös väkivaltaepäilyjen alkuvaiheessa.

”Kyllä näkisin sen sillä tavalla, että heti kun se epäily herää, niin kannattaisi pitää tällainen kasvokkainen palaveri ja iskeä faktat pöydälle, ja miettiä porukalla että onko tässä mitään. Että mitenkä tätä viedään eteenpäin. Onko tässä vaiheessa jo jotain että poliisin pitää herätä että joo, tässä muuten on syytä epäillä ja kynnyks on ylittynyt jo nyt. Jos ei ole, niin voitaisiin vähän neuvotella että mitenkä sitä asiaa eteenpäin viedään. Koska syyttäjähän ei tässä vaiheessa oteta vielä, koska ei ole syytä epäillä. Mutta sitten kun menee syytä epäillä -kynnyks yli, niin silloinhan tehdään välittömästi ennakoilmoitus syyttäjälle jolloin sitten taas syyttäjä, poliisi, sosiaaliviranomainen voisi toimia keskenään ja miksei myös terveydenhuoltoviranomainen. Nythän viranomaispalaveri pidetään sillain, että meillä on siellä terveydenhuolto, sosiaalihuolto ja poliisi. Ja syyttäjä ja poliisi toimivat keskenään.”

Kehittämistarpeita nähtiin myös siinä, että asiaa pystyttäisiin näkemään enemmän kokonaisuutena niin lapsen kuin perheenkin kannalta. Tulisi pitää mielessä se, että ”*potkittaisiin samaan maaliin, eli otettaisiin tavoitteeksi nähdä ihminen kokonaisuutena, vaikka se ei välttämättä nyt mene sen oman ensisijaisen ajatuksen mukaan*”. Myös väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen entistä parempaan keskittämiseen toivottiin lisää panostusta.

4 YHTEISTYÖN KESKEISIMMÄT HAASTEET

Tässä luvussa tarkasteltiin viranomaisten välistä yhteistyötä ja moniammatillisuutta koulun ja päiväkodin henkilökunnan, sosiaalityöntekijöiden, lääkäreiden ja poliisin näkökulmasta väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen selvittämisessä. Yhteistyön muodot ja kokemukset siitä vaihtelivat osittain viranomaisittain sekä paikkakunnittain. Esiin nousseissa yhteistyön haasteissa oli kuitenkin paljon myös yhteneväisyyttä eri viranomaisten kesken. Seuraavassa käsitellään tarkastelussa esiin tulleita yhtenäisiä piirteitä viranomaisten välisen yhteistyön haasteista. Johtopäätösten tarkastelussa tulee muistaa, että tämän tutkimuksen tulokset perustuvat kolmen kunnan alueella tehtyyn tapaustutkimukseen, eivätkä siten ole yksiselitteisesti yleistettävissä koko valtakunnan tasolle.

4.1 Alueelliset ja yksilölliset erot

Lainsäädännön vaihtelevat tulkinnat

Viranomaisten toimintaa väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyissä säädelään tietyn osin lailla. Keskeisin lainsäädännöllinen sääntely liittyy viranomaisten väliseen tiedonvaihtoon sekä lastensuojelulain määrittämään ilmoitusvelvollisuuteen. Asiakkaita koskevan tiedon käsittelyssä lähtökohta lainsäädännösämme on se, että kaikki viranomaisten työssään saama tieto ihmisistä on salassa pidettävää, mikäli laki tai asiakas itse ei toisin määrää. Asiakkaan luvan ohella laki kuitenkin määrää tilanteet, joissa viranomaisella on oikeus tai velvollisuus saada tai antaa tietoa salassapitosäännösten sitä estämättä. Tässä tutkimuksessa tulee esiin se, miten eri viranomaiset tulkitsevat nuo lain määrittämät tilanteet eri tavoin. Myös tulkinta *oikeudesta* ja *velvollisuudesta* tiedonvaihtoon vaihtelee. Toiset viranomaiset ovat valmiita tiedonvaihtoon kaikissa tilanteissa, mihin laki antaa heille oikeuden, kun taas toiset vain niissä tilanteissa, joissa laki heitä velvoittaa. Käytännössä tämä aiheuttaa suuria toiminnallisia eroja. Aiemman tutkimuksen mukaan yksi syy tulkinnallisiin eroihin on se, että lainsäädäntö on kirjoitettu pitkälti erikseen eri viranomaisille heidän toimintaansa sääteleviin lakeihin kyseisten ammattiryhmien näkökulmasta, jolloin toisen näkökulmasta asia näyttäytyy erilaisena eikä sinänsä tue moniammatillisen yhteistyön toteuttamista (Sisäasiainministeriö 2007). Tutkimuksessa tuleekin esille se viranomaisten toive, että lainsäädäntöä tai sen tulkintaa lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyissä selkeytettäisiin.

Eriävät toimintatavat

Lain tulkintaan liittyvien tulkintaerojen lisäksi tässä tutkimuksessa tuli esille myös se, että viranomaisten käytännön toimintatavoissa on eroja niin viranomaisryhmien, paikkakuntien kuin yksittäisten viranomaistenkin välillä väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen selvittämisessä. Tutkimukseen osallistuneista paikkakunnista suurimmalla on erikseen kirjattu kunnallinen toimenpidemalli väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyihin puuttumiseen. Tietoisuus mallista ei kuitenkaan tämän tutkimuksen mukaan ole aukoton eri viranomaisten keskuudessa, ja toiminnassa oli selkeitä viranomaiskohtaisia eroja. Muilla paikkakunnilla kirjattuja toimenpidemalleja ei ollut. Käytännön myötä kuntiin on kuitenkin muodostunut erilaisia toimintatapoja, toiset vakiintuneita ja toiset vähemmän vakiintuneita, mutta niistä huolimatta kuntien välillä on havaittavissa selviä toimintamallieroja. Yhteistyön näkökulmasta merkittävä alueellinen eroavaisuus on moniammatillisten asiakaskohtaisten neuvottelujen pito: Toisaalla ne ovat säännöllisiä ja liittyvät kaikkiin väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyihin. Toisaalla ne ovat satunnaisia, ja niitä järjestetään yksittäisten viranomaisten aktiivisuuden perusteella.

Viranomaiset toivat esiin ammattiryhmittäisiä eroja ennen kaikkea ilmoittamisessa. Haastateltavat kokivat, että kynnyks lastensuojeluilmoituksen tekemiseen on toisilla ammattiryhmillä korkeampi kuin toisilla. Eniten viranomaiset arvostelivat päiväkotien henkilökunnan ilmoituskynnyksen korkeutta, joskin itse päiväkodissa kynnyks koettiin hyvinkin matalaksi. Silmiinpistävää oli myös eri yksiköiden – esimerkiksi koulujen ja päiväkotien – väliset erot samankin kunnan alueella. Sosiaalityöntekijöitä puolestaan arvosteltiin siitä, että he miettivät liian kauan ennen kuin lähtevät puuttumaan perheen asioihin. Erityisesti poliisille tehtävää tutkintapyyntöä harkitaan muiden viranomaisten mukaan liian kauan.

Toimintatapojen eroavaisuus eri ammattiryhmien kesken on tullut esille myös aiemmassa tutkimuksessa. Taustalla toisten arvostelussa on tutkimusten mukaan se, että viranomaiset eivät tunne toistensa toimintamalleja ja ennen kaikkea niiden taustalla vaikuttavia periaatteita. Toisten toimintaa tarkastellaan yksinomaan omaa toimintaa määräävien periaatteiden kautta. (Laapio 2005; Tolvanen & Vuento 2004; Eriksson ym. 2006).

Puhumisen kulttuuri

Sekä toimintamallien eriävyyden, niihin liittyvien haasteiden ja lainsäädännön eriävien tulkintojen takana oli viranomaisten toiminnassa tämän tutkimukseen mukaan selkeästi yksi yhteinen tekijä: viranomaisten toimintakulttuuri. Mikäli kunnassa tai kuntaa pienemmässä alueellisessa toimintayksikössä tehtiin yhteistyötä eri viranomaisten kesken ja pidettiin

moniammatillisia neuvotteluja, joissa eri viranomaiset istuivat saman pöydän ääressä, tulkittiin lakia usein huomattavasti väljemmin kuin niissä kunnissa, joissa yhteistyön muodot eivät olleet kehittyneet. Toimintaa kuvattiin avoimena ja vuorovaikutukseen perustavana puhumisen kulttuurina. Toisin sanoen mikäli viranomaiset tunsivat toisensa, oli yhteistyöhön muodostunut luottamuksellinen suhde ja asioista voitiin puhua niiden oikeilla nimillä ja lakia ja toimintamalleja venytettiin yhteistyötä tukevaan suuntaan. Mikäli yhteistyö perustui muutamaan puheluun vuodessa, toisella viranomaisella ei ollut niin sanotusti kasvoja, oli helpompaa vedota salassapitosäännöksiin oman aseman turvaamiseksi. Yhteistyö ja ennen kaikkea moniammatilliset työtavat edistivät siis itsessään yhteistyön sujuvuutta ja varmistivat sen, että lakia tulkitaan mahdollisimman yhteistyömyönteisellä tavalla. Mikäli kunnassa oli saavutettu niin sanotusti puhumisen työkalu, suurimmat haasteet eivät liittyneetkään salassapitosäännöksiin tai muihin lakipykäliin vaan rakenteellisiin ongelmiin, kuten resurssien puutteeseen ja henkilöiden vaihtuvuuteen.

Sami Mahkosen kuvaus luottamuksesta viranomaisten välisen yhteistyön takaajana tulee hyvin esille käytännössä tässä tutkimuksessa. Ole-massa oleva lainsäädäntö mahdollistaa viranomaisten välisen yhteistyön ja sen perustan eli tiedonvaihdon suhteellisen hyvin, mikäli lakia halutaan niin tulkita. Lakia voidaan myös tulkita niin, että se ei juurikaan ole mahdollista. Toimiva kokonaisuus tässä lakiviidakossa perustuu toimijoiden väliseen luottamukseen ennen kaikkea siitä, että jokaista asiakasta kunnioitetaan ja toimet tehdään hänen edukseen. Voimassa oleva lainsäädäntö kuitenkin pitkälti vai-kenee luottamuksellisuudesta, jolloin sen saavuttaminen on käytännön toi-minnan tehtävä, johon tällä hetkellä ei suuremmin viranomaisia kuitenkaan ohjata.

Haasteena alueelliset erot

Viranomaisten välisen yhteistyön kehittämisessä tulevaisuuden tavoitteeksi voidaan nostaa käytännön ohjeiden yhtenäistäminen. Sama tavoite tuli esille väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen tunnistamisessa (artikkeli II), jossa yhtenäisyyden puute näkyi ennen kaikkea siinä, miten epävarmuus ja omat tulkinnat ohjaavat toimintaa, mikäli niille jätetään tilaa. Toisaalta sama tavoite on tullut esille myös rikosprosessin eri vaiheissa, joita on esitelty kirjan muissa luvuissa. Viranomaistoiminnan yhtenäistäminen on erityisen tärkeää lasten oikeusturvan sekä yhdenvertaisuusperiaatteen näkökulmasta, sillä väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyihin puuttuminen ja niiden selvittäminen ei sen mukaan saisi olla kiinni asuinkunnasta tai asiaa hoitavasta viranomaisesta. Tähän tutkimukseen osallistuneet viranomaiset toivat yhtenä ratkaisuvaihtoehtona esiin valtakunnallisesti yhtenevän toimintamallin kehittämisen.

Yhtenäinen malli voisi toimia, mikäli väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen variaatio otetaan siinä tarpeeksi hyvin huomioon, sillä tapaukset ovat harvoin samanlaisia. Yhtenäisen toimintamallin mahdollisuuksia tulisikin selvittää tarkemmin.

Ammattiryhmiin liittyvät toiminnan erot puolestaan edellyttävät toisten alojen ja toimintatapojen tuntemista ja niiden taustalla vaikuttavien periaatteiden tuntemista. Tämä on selkeä koulutuksellinen haaste kaikkien lasten kanssa työskentelevien peruskoulutukselle. Erityisesti sosiaalityön tuntemus arvioitiin tässä tutkimuksessa heikoksi, jolloin myöskään sosiaalityöntekijöiden toimintaa ei aina ymmärretä. Tutkimuksen ovat osoittaneet, että toisen viranomaisen toiminnan tunteminen edesauttaa yhteistyön sujuvuutta (Laapio 2005). Se madaltaa paitsi kynnystä ottaa yhteyttä toiseen viranomaiseen myös ennaltaehkäisee toista viranomaista koskevien virheellisten asenteiden syntymistä.

4.2 Moniammatillisuuden vahvistaminen

Keskittäminen

Yhtenäisten toimintamallien lisäksi luottamuksellisen viranomaisverkoston muodostamiseen liittyy viranomaisten yksimielinen toive lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttötapausten selvittämisen entistä tehokkaammasta keskittämisestä. Keskittämistä toivottiin kaikilla viranomaisalueilla mutta myös yhteistyön näkökulmasta erilaisten alueellisten tutkinta- ja hoitoyksiköiden muodossa. Suomeen kaavailtu, muissa Pohjoismaissa jo toimiva Lastentalo-malli olisi ratkaisu toiveeseen. Keskittämisen etuna nähtiin paitsi yhteistyön paraneminen ja luottamukselliset viranomais-suhteet myös asiantuntijuuden kehittäminen ja ennen kaikkea sen turvaaminen. Keskittäminen mahdollistaa sen, että väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen tutkinta on yhdenmukaista ja laadukasta ja että alueelliset ja viranomaiskohtaiset erot ovat mahdollisimman pieniä. Tällä hetkellä osaaminen on paikoin hyvinkin fataalisti yhden tai kahden ihmisen harteilla. Keskittämisen edellytyksenä on, että koulutettua henkilöstä voidaan mahdollisuuksien mukaan lisätä, jotta yhden ihmisen työtaakka pysyy kohtuullisena ja selvittämisaajat tavoitteiden mukaisina.

Moniammatilliset asiakaskohtaiset neuvottelut

Varsinaisen keskittämisen lisäksi kaikkien viranomaisten taholta tässä tutkimuksessa nousi esiin se, miten asiakaskohtaiset moniammatilliset neuvottelut nähdään kaikkein toimivimpana yhteistyön muotona. Tulos on mielenkiintoi-

nen aiempaan tutkimukseen nähden, jossa yhteisiä konkreettisia neuvotteluja pidetään enemmänkin erikoistapauksena ja yhteistyöhön tulisi löytää muunlaisia, ehkä helpompia muotoja (Seikkula & Arnkil 2005, 29). Nykyisellään neuvottelujen tavoitteena korostuivat haastattelujen mukaan työnjaolliset asiat. Tapaamisissa voidaan yhdessä sopia toimenpiteistä ja aikatauluista. Moniammatillisille neuvotteluille esitetyt toiveet viranomaisten keskuudessa keskittyivät kuitenkin ennen kaikkea tapausten alkuun ja loppuun. Moniammatillisia neuvotteluja toivottiin pidettäväksi aikaisemmassa vaiheessa ja kaikkien viranomaisten voimin niin, että heti alussa voitaisiin yhdessä pohtia paras mahdollinen puuttumismalli. Kaikki tutkimukseen osallistuneet poliisit ja sosiaalityöntekijät eivät olleet yksiselitteisesti sitä mieltä, että kaikesta mahdollisesta tulisi automaattisesti aloittaa rikosprosessi, vaan parhaasta puuttumismallista tulisi keskustella eri viranomaisten kesken. Tulos on yhteneväinen kirjan muissa artikkeleissakin esiin tulleeseen havaintoon siitä, että rikosprosessi nähdään joissain tapauksissa lapsen edun vastaisena, vaikka lapsi olisi uhrin asemassa. Käytännössä poliisilla on kuitenkin lakisääteinen ilmoituksen kirjaamisvelvollisuus sekä esitutkinnan toimittamisvelvollisuus, jos poliisin on syytä epäillä rikosta (ETL 1-2 §). Se ei kuitenkaan poista sitä mahdollisuutta, että asiaan puuttumisesta voitaisiin keskustella yhdessä. Toisaalta korostettiin moniammatillisten neuvottelujen hyödyllisyyttä myös tapausten päättämässä. Kun tapausten kautta käytäisiin läpi onnistumiset ja epäonnistumiset, voitaisiin kehittää paitsi viranomaisten omaa toimintaa myös yhteistyön muotoja. Kokonaisuudessaan palautteen saamisen merkitys korostui viranomaisten puheessa lähtökohtana juuri oman osaamisen kehittämiseen.

4.3 Rakenteelliset haasteet

Moniammatillisuuden ideologia oli siis kutakuinkin omaksuttu ja koettiin hyvänä tähän tutkimukseen osallistuneiden viranomaisten keskuudessa. Tämä voidaan nähdä positiivisena edistysaskeleena. Aikaisemmissa tutkimuksissa yhteistyön ongelmakohdiksi nostettuja henkilökemioita ja asenteita toisia viranomaisia kohtaan ei juuri noussut esiin tässä tutkimuksessa. Viranomaisten ajatusmaailma olikin hyvin valmis moniammatillisuudelle. Rakenteiden koettiin kuitenkin paikoin hankaloittavan sen toteuttamista. Rakenteisiin liittyvät haasteet tulivat esille niin niissä kunnissa, joissa yhteistyön muodot olivat edistyneempiä, kuin muissakin kunnissa. Käytännössä tämä tarkoitti muun muassa liiallista byrokratiaa, tietokantojen erillisyyttä ja sitä, että viranomaisia ei tavoiteta. Erityisesti tuotiin esiin se, että sosiaalityöntekijät eivät ehdi vastata puhelimeen. Palvelujärjestelmämme perustuminen erikoistumiselle ja sektorikeskeisyydelle on siis edelleen rakenteellisessa mielessä nähtävissä hidastavana tekijänä viranomaisten toiminnassa.

Rakenteellisena ongelmana nähtiin myös resurssien puute. Yhteistyölle itsessään ei niinkään edellytetty lisää taloudellisia resursseja – sen ideahan on säästää niitä – mutta nykyisiä resursseja tulisi suunnata yhteistyön mahdollistamiseen. Ennen kaikkea tämä tarkoittaa ajallisia resursseja. Moniammatillisille neuvotteluille tai yhteistyölle on vaikea löytää aikaa, kun oletetaan, että kaikki aika käytetään asiakastyöhön. Myös osallistumista erilaisiin moniammatillisiin työryhmiin pidetään paikoin vapaaehtoisena, jolloin niihin osallistutaan, kun ehditään. Tämä vaikeuttaa toimintaa ja pysyvien yhteistyöverkostojen luomista. Tutkimuksessa tulikin selvästi esiin se, että yhteistyötä ja moniammatillisia yhteistyömuotoja oletetaan toteutettavan ikään kuin nykyisten työmallien ohessa ja se on käytännössä hankalaa. Yhteistyömallit tulisi rakentaa osaksi perustyötä ja sitä kautta varata sille tarvittavat resurssit ja muut rakenteet.

Nykyisellään viranomaisten käytössä olevat resurssit eivät myöskään mahdollista koulutusta tarpeeksi. Toisissa kunnissa kaikki koulutusmäärärahat on jäädytetty, kun taas toisissa koulutukseen pääsee, mutta työtilanne ei sitä juurikaan mahdollista, koska sijaisjärjestelyjä ei ole. Tarjolla olevaa koulutusta ja sen määrää pidettiin kuitenkin hyvänä. Lisäkoulutuksen roolia myös korostettiin, sillä väkivaltailmiö muuttuu jatkuvasti. Toisaalta lisäkoulutusta arvostettiin myös siksi, että oman työn ohella ei ehdi paneutua kirjallisuuteen, joten koulutustilaisuudet, jossa asia esitellään, ovat toimivia.

4.4 Asiantuntijuuden hyödyntäminen

Tässä tutkimuksessa käy ilmi, että viranomaisten asiantuntijuus väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyissä vaihtelee suuresti viranomaisittain. Osaaminen ei myöskään ole erityisen koordinoitua. Se perustuu henkilökohtaisiin intresseihin asian tuntemiseen, eikä tätä osaamista ole turvattu kaikkialla. Osaamista ei ole niinkään hankittu oman ammatin peruskoulutuksen myötä vaan myöhemmin lisäkoulutuksen kautta omaan aktiivisuuteen perustuen. Myös tästä näkökulmasta tapausten tutkinnan entistä tehokkaampi keskittäminen olisi suotavaa.

Ehkä juuri osaamisen hajanaisuuden takia asiantuntijuus oli haastateltavien mukaan paikoin myös alikäytettyä. Ennen kaikkea tämä tuli esille niiden osalta, joilla asiantuntemusta oli. Esimerkiksi väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen tunnistamisen ongelmat tiedettiin ja toivottiin, että lasten kanssa työskentelevät viranomaiset kysyisivät asiantuntijoilta enemmän neuvoa epäselvissä tilanteissa. Puhuttiin niin sanotusta epävirallisesta yhteistyöstä, jossa toisten osaamista voitaisiin hyödyntää ilman virallisia proseduureja. Tämän-tyyppinen toiminta toteutui parhaiten kunnissa, joissa toimi edellä kuvattu niin sanottu puhumisen kulttuuri. Myös esitutkinnan aikana asiantuntijoiden

osaamista voitaisiin käyttää paremmin ja lähettää lapsia herkemmin eri alojen asiantuntijoiden tutkittavaksi. Kuitenkin asiantuntijoiden käyttämiseen edellä mainitussa tarkoituksessa liittyy osaltaan ongelmia silloin, kun kyseessä ovat liian pienet resurssit, pitkät tutkinta-ajat tai muut aikataululliset ongelmat. Erityisesti asiantuntijoiden tekemien tutkimusten yhteydessä on huomioitava tutkimusten laatu ja niiden käyttämisen yhdenmukaisuus. Tämän tutkimuksen näkökulmasta asiantuntijuuden tulee perustua täydennyskoulutukseen ja erikoisosaamiseen. Kuten aikaisemmat tutkimukset osoittavat, pelkkä lastenlääketieteen tai lastenpsykiatrian perustuntemus ei vielä riitä sellaiseen asiantuntijuuteen, jota erityisesti lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten selvittäminen vaatii (Finnilä-Tuohimaa 2009).

Myös muunlaisen kuin yksinomaan väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyihin liittyvän asiantuntijuuden entistä parempaa hyödyntämistä toivottiin. Erityisesti arjessa lasten kanssa työskentelevät viranomaiset toivat esiin sen, miten he tuntevat lapsen ja usein myös perheen erinomaisesti. Tätä tietoa kuitenkin hyödynnetään suhteellisen harvoin lastensuojelullisissa kysymyksissä ja vielä harvemmin rikostutkinnassa. Asiantuntijuuden parempi hyödyntäminen tulikin ennen kaikkea esille toiveena toisten viranomaisten aktiivisuudesta pyytää tietoa heiltä. Tulos on mielenkiintoinen suhteessa siihen, että paikoin tiedon antamisesta kuitenkin kieltäydytään salassapitosäännöksiin vedoten. Myös tässä kyse lieneekin ennen kaikkea toimivien käytännön toimenpiteiden löytämisestä.

Arjessa lasten kanssa työskentelevien taholta tuli voimakkaasti esiin myös vanhempien rooli lapsen asioiden asiantuntijana. Lähes poikkeuksetta koulussa tai päiväkodissa heränneestä väkivalta- tai hyväksikäyttöepäilystä keskusteltiin ensin lapsen vanhempien kanssa. Ajatus on yhteneväinen erityisesti sosiaalityössä viime aikoina korostuneen kansalaislähtöisen asiantuntijuuskeskustelun kanssa, jossa korostuu kansalaisten eli asiakkaiden – tässä siis perheen – osallistuminen prosessiin (ks. esim. Juhila 2006; Rantanen & Toikko 2006). Tätä lähestymistapaa korostetaan selvästi myös lainsäädännöllä, mikä näkyy muun muassa vuonna 2010 tehdyissä lastensuojelulain muutoksissa. Sosiaalityöntekijöiden mielipiteet perheen voimakkaasta osallistumisesta prosessiin kuitenkin vaihtelivat. Poliisien haastatteluihin vanhempien mukaan ottamisella on kaikkein pienin rooli. Aihe vaikuttaakin olevan yksi niistä, joka tuo esiin erilaisia näkökulmia eri viranomaisten välillä.

Omaa asiantuntijuutta toivottiin pystyttävän myös kehittämään viranomaisyhteistyön kautta. Tämä tuli esille juuri palautteen saamisen toiveena toisilta viranomaisilta. Palaute omasta toiminnasta ja annetuista lausunnoista parantaisi omaa toimintaa. Palautteen saamisen koettiin myös vahvistavan uskoa omiin tulkintoihin varsinkin niiden viranomaisten joukossa, jotka arjessa työskentelevät lasten kanssa ja jolle epäilyt usein ensimmäisenä heräävät.

Asiantuntijuuden kehittämisen näkökulmasta voidaan nähdä myös se, että viranomaisilla oli tahtoa moniammatillisen työskentelyn kehittämiseen sekä kokonaisuuden näkemiseen entistä tehokkaammin. Toisin sanoen aiemmassa tutkimuksessa esiin tulleet asenteet yhteistyötä kohtaan tai moniammatillisuuden ideologian omaksumisen vaikeudet eivät tulleet tässä tutkimuksessa juuri ollenkaan esille. Halu työskentelyn kehittämiseen on olemassa, kunhan rakenteet mahdollistaisivat sen paremmin ja toisaalta opastusta sen toteutukseen olisi riittävästi.

Kirjallisuus

- Arnkil, T. & Eriksson, E. (1999): Kelluvia vuoropuheluita. Teoksessa Virtanen, P. (toim.): Verkostoituva asiakastyö. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Eriksson, E., Arnkil, T. E., Rautava, M. (2006): Ennakointialoite ja huolten vyöhykkeellä. Verkostokonsultin käsikirja - ohjeita verkostomaiseen työskentelyyn. Stakesin työpapereita 29. Helsinki: Stakes.
- Finnilä-Tuohimaa, K. (2009): Expertise and decision making among clinicians in investigations of alleged child sexual abuse. Turku: Turun yliopiston julkaisuja.
- Flinck, A., Merikanto, J. & Paavilainen, E. (2007): Lasten fyysisen pahoinpitelyn tunnistaminen ja siihen puuttuminen yliopistollisessa sairaalassa. *Hoitotiede* 19, 163–173.
- Heino, T. (2009): Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Bardy, M. (toim.) Lastensuojelun ytimessä. Helsinki: Yliopistopaino.
- Heino, T. (2007): Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. Työpapereita 30/2007. Helsinki: Stakes.
- Helminen, K., Kuusimäki, M. & Salminen, M. (1999): Poliisioikeus. Helsinki: Lakimiesliitto.
- Helminen, K., Lehtola, K. & Virolainen P. (2005): Esitutkinta ja pakkokeinot. Helsinki: Talentum.
- Hirvelä, P. (2007): Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Helsinki: WSOY.
- Hiitola, J. & Heinonen, H. (2009): Huostaanotto ja oikeudellinen päätöksenteko. Hallinto-oikeuksien ratkaisut huostaanottoasioissa 2008. THL raportteja 46. Helsinki: Yliopistopaino.
- Horwarth, J. & Morrison, T. (2007): Collaboration, integration and change in children's services:

- Critical issues and key ingredients. *Child Abuse & Neglect* 31, 55–69.
- Isoherranen, K. (2005): Moniammatillinen yhteistyö. Vantaa: WSOY.
- Isoherranen, K. (1996): Moniammatillinen työryhmä terveydenhuollossa - tiimien keskustelujen analyysiä. Lisensiaattitutkimus. Helsingin yliopiston Sosiaalipsykologian laitos.
- Juhila, K. (2006): Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Karila, K. & Nummenmaa, A-R. (2001): Matkalla moniammatillisuuteen. Kuvauskohteena päiväkotit. Helsinki: WSOY.
- Karjalainen, V. (1996): Verkoston lupaus. Tutkimus aikuisasiakkaan palveluverkoston rakentumisesta. *Stakes tutkimuksia* 68. Helsinki: Stakes.
- Laapio, M-L. (2005): Poliisi ja perheväkivalta: tapaustutkimus poliisin toimintakulttuurista ja viranomaisverkostosta. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 24. Espoo: Poliisiammattikorkeakoulu.
- Lazenbatt A & Freeman R. 2006. Recognizing and reporting child physical abuse: A survey of primary healthcare professionals. *Journal of Advanced Nursing* 56, 227–236.
- Leventhal JM. 1999. The challenges of recognizing child abuse: Seeing is believing. *The Journal of American Medical Association (JAMA)* 281, 657–659.
- Lehtimäki, S. (2008): Lasten kaltoinkohtelun tunnistaminen ja siihen puuttuminen - yhteistyötä yli ammattirajojen. Tampereen yliopiston Hoitotieteen pro gradu tutkielma.
- Lehto, J. (1991): Juoppojen professionaalinen auttaminen. Sosiaali- ja terveyshallitus, tutkimuksia 1. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus.
- Leppäkoski, T. (2007): Women exposed to acute physical intimate partner violence seeking care at emergency departments - identification of and intervention in violence. *Acta universitatis Tamperensis*; 1231. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Leventhal JM. 1999. The challenges of recognizing child abuse: Seeing is believing. *The Journal of American Medical Association (JAMA)* 281, 657–659.
- Mahkonen, S. (2009): Salassapitovelvollisuus moniammatillisessa lasta koskevassa yhteistyössä. Oheisaineisto Lapsuuden arvokas arki - hankkeessa. [Http://www.sosiaalitaito.fi/ep/tiedostot/salassapitovelvollisuus010409_samimahkonen.pdf](http://www.sosiaalitaito.fi/ep/tiedostot/salassapitovelvollisuus010409_samimahkonen.pdf) (Luettu 21.1.2010).
- Mahkonen, S. (2003): Lastensuojeluilmoitus. Jyväskylä: Gummerus.
- Paavilainen, E. & Flinck, A. & Kanervisto, M. & Rautakorpi, H. (2006): Lasten kaltoinkohtelun tunnistaminen, siihen puuttuminen ja näihin

- liittyvä koulutuksen tarve. Tutkiva Hoitotyö 4, 23–29.
- Paavilainen, E. & Flinck, A. & Leppäkoski, T. & Merikanto, J. & Pösö, T. & Rautakorpi, H. & Pikkarainen, T. & White, M. (2008): Lasten kaltoin-kohtelun tunnistaminen ja siihen puuttuminen. Hoitotyön suositus. <http://www.hotus.fi/@Bin/107094/Hoitotyön+suositus+kaltoincohtelu.pdf> (Luettu 1.12.2009)
- Paavilainen, E. & Flinck, A. (2007): Lasten kaltoincohtelun tunnistaminen ja siihen puuttuminen: Systemaattisesti kerätty tutkimustieto kehittämistyön tukena. Tutkiva Hoitotyö 5, 4–8.
- Paavilainen, E. & Pösö, T. (2003a): Lasten kokema perheväkivalta käsitteenä ja ilmiönä. Teoksessa Paavilainen, E., & Pösö, T. (toim.): Lapset, perhe ja väkivaltatyo. Porvoo: WSOY, 13–44.
- Paavilainen, E. & Pösö, T. (2003b): Moniammatillinen orientaatio perheväkivaltaan. Teoksessa Paavilainen, E., & Pösö, T. (toim.): Lapset, perhe ja väkivaltatyo. Porvoo: WSOY, 45–58.
- Paavilainen, E. & Pösö, T. (2003c): Lapset, perhe ja väkivaltatyo. Porvoo: WSOY.
- Piispa, M. (2007): lapsiin ja nuoriin kohdistuvan väkivallan vähentäminen. Oikeusministeriön lausuntoja ja selvityksiä 9/2007. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Rantanen, T. & Toikko, T. (2006): Käytäntötutkimuksesta kansalaislähtöiseen kehittämiseen. Janus 14, 403–410.
- Seikkula, J. & Arnkil, T. E. (2005): Dialoginen verkostotyö. Helsinki: Tammi.
- Sipilä-Lähdekorpi, P. (2004): ”Hirveesti tekijänsä näköinen”. Koulukuraattorin työ peruskoulun yläluokilla. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.
- Sisäasiainministeriö (2006): Ohje lapsen kohtaamisesta poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa. SM-2006-02026/Ri-2, 20.6.2006.
- Sisäasiainministeriö (2007): Vanhemmuus ja toimiva viranomaisyhteistyö. lasten ja nuorten syrjäytymisen ennaltaehkäisyn avaimet. Sisäasiainministeriön julkaisuja 45/2007.
- Sisäasiainministeriö (2008): Turvallinen elämä jokaiselle. Sisäisen turvallisuuden ohjelma. Sisäasiainministeriön julkaisuja 16/2008.
- Solantaus, T., Antikainen, J., Jerkku, M., Komulainen, J., Pajunen, T., Palomäki, E., Timoska, R. & Vala, U. (2006): Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn tutkiminen. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Lastenpsykiatriyhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim.

- Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus (2009): Lasten seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen. Työryhmän muistio. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 30. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=39503&name=DLFE-9918.pdf (Luettu 25.1.2010).
- Svetloff, M. (2006): Alakoulun oppilashuoltoryhmän moniammatillinen toiminta. Kohteena lastensuojeluasiat. Pro gradu, Tampereen yliopiston Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos.
- Söderholm, A., Halila, R., Kivitie-Kallio S., Mertsol, J. & Niemi, S. (toim.) (2004): Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim Oy.
- Söderholm, A. (2009): Lapsen laiminlyönti. Lastenlääkäripäivät Turussa 5.-6.11.2009.
- Taskinen (2003) (toim.): Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. Stakes oppaita 55.
- THL (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos) (2010): Toimeksiantosopimus pilotoinnista (asiakirjanumero (THL 1419/6.00.00/2009). http://www.hare.vn.fi/mAsiakirjojenSelailu.asp?h_iId=13223&a_iId=149412 (Luettu 18.1.2010).
- Tolvanen, K. & Vuento, M. (2004): Poliisi ja lapsiin kohdistuneet rikokset. Teoksessa Söderholm, A. ym. (toim.): Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim, 207–217.
- Truman P. 2000. Physical child abuse. *Nursing Standard* 14, 33–34.
- Virolainen, J. & Pölönen, P. (2004): Rikosprosessin osalliset - Rikosprosessioikeus II. Helsinki: WSOY.
- YK:n lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus (1989): http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/Lasten_oik_sopimus.pdf (Luettu 9.2.2010).

Lakiviitteet

esitutkintalaki 27.6.2003/645

henkilötietolaki 22.4.1999/523

lastensuojelulaki 13.4.2007/417

laki lastensuojelulain muutoksesta 12.2.2010/88

laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812

laki potilaan asemasta ja oikeuksista 17.8.1992/785

laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621

oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4

poliisilaki 7.4.1995/493

rikoslaki 19.12.1898/39

Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lastensuojelulain, vankeuslain 4 ja 20 luvun sekä tutkintavankeuslain 2 luvun 5 §:n muuttamisesta, HE 225/2009

VII. TAPAUSTARKASTELU

Sanna-Mari Humppi & Noora Ellonen

Tässä luvussa tarkastellaan lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttötapausten tunnistamista sekä niihin puuttumista ja niiden selvittämistä yksittäisten tapausten valossa tapaustutkimuksen tavoin. Tapaustutkimus on yksi laadullisen tutkimuksen menetelmistä. Siinä yksittäisistä tapauksista pyritään rakentamaan monipuolinen, eri tietolähteisiin perustuva kuva ilmiöstä (Stake 2005; Yin 2004; Metsämuuronen 2008). Tässä tutkimuksessa yksittäisiä tapauksia tarkastelemalla voidaan havainnollistaa niitä aikaisemmissa luvuissa käsiteltyjä pulmakohtia ja hidasteita, jotka liittyvät koko prosessiin lapsiin kohdistuvien rikosten selvittämisessä. Tapaustarkastelu kertoo paitsi viranomaisten tekemistä päätöksistä myös kokemuksista, joita eri viranomaisilla on ollut tapausten selvittämisen yhteydessä. Tarkastelun kohteeksi on valittu kuusi yksittäistä tapausta tutkimukseen osallistuneilta paikkakunnilta. Tapaukset on valittu niin, että mukaan tulisi eriasteisia väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjä, joiden selvittäminen on vaatinut useiden viranomaisten työtä.

Lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa on tutkittu aikaisemminkin tapaustutkimuksen tavoin. Teoksessa *Case studies in family violence* (Ammerman & Hersen 2000) lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa on lähestytty seitsemän eri tapausten valossa, jotka kuvaavat lapsiin kohdistuvan väkivallan eri muotoja fyysisestä pahoinpitelystä ja kaltoinkohtelusta seksuaaliseen väkivaltaan ja hyväksikäyttöön ja lopuksi epäsuoraan, väkivallan näkemiseen ja psykologiseen ja emotionaaliseen kaltoinkohteluun. Fyysistä väkivaltaa kuvaavissa tapaustutkimuksissa (Oates et. al. 2000, 133–157) sekä seksuaalista väkivaltaa kuvaavissa tapaustutkimuksissa (Kolko & Brown 2000, 177–209; Cohen & Mannarino 2000; 209–231) lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa on tarkasteltu yksityiskohtaisesti lääketieteellisestä, lastensuojelullisesta ja oikeudellisesta näkökulmasta. Tapauksissa on niin ikään nostettu esiin kunkin eri viranomaisen näkökulma ja erityisesti se työ, jota eri viranomaiset tekevät asian selvittämiseksi ja hoidon takaamiseksi. Osin sama periaate toteutuu tässä tutkimuksessa. Tässä tapaustutkimuksen kohteena ovat seuraavat väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyt, joiden ilmituloa, tunnistamista, tutkintaa ja ratkaisuun päättymistä seurataan tapauskohtaisesti.

Tapaus 1: pahoinpitely

Rikosilmoituksessa isän epäillään kohdistaneen kouluikäiseen poikaansa fyysistä väkivaltaa. Rikosilmoitus kirjattiin sosiaalityöntekijöiden tekemän kirjallisen tutkintapyynnön perusteella. Sosiaaliviranomaisille oli saapunut terveydenhoitajalta lastensuojeluilmoitus, jossa koulunkäyntiavustaja oli havainnut lapsen kasvoissa mustelmia. Rikosilmoituksesta laadittiin lain mukainen esitutkinta, ja tapaus eteni syyteharkinnan kautta oikeudenkäyntiin.

Tapaus 2: pahoinpitely

Rikosilmoituksessa isää epäillään kouluikäisen poikansa pahoinpitelystä. Rikosilmoitus tuli kaupungin lastensuojelutoimistosta, ja myös koulun henkilökunta oli todennut pahoinpitelyjäljet. Juttua käsiteltiin sosiaalitoimen ja syyttäjän kanssa yhteisessä palaverissa. Jutussa päädyttiin rangaistusvaatimusmenettelyyn.

Tapaus 3: törkeä pahoinpitely

Rikosilmoituksessa lapsen äitiä ja isää epäillään alle kouluikäisen lapsensa pahoinpitelystä. Rikosilmoitus kirjattiin lakimiehen tekemän kirjallisen tutkintapyynnön perusteella. Epäily lapsen pahoinpitelystä lähti päiväkodista, jossa henkilökunnalle oli herännyt huoli lapsen kohtelusta kotona. Esitutkinnaassa pyydettiin virka-apua lasten oikeuspsykiatrian työryhmältä. Rikosilmoitus eteni syyteharkintaan, mutta syyttäjä jätti syyttämättä näytön puutteen perusteella.

Tapaus 4: Törkeä pahoinpitely

Rikosilmoituksessa lapsen isää ja äitiä epäillään pienen lapsen törkeästä pahoinpitelystä. Lapsi oli tuotu sairaalaan häneltä löytyneiden vammojen vuoksi. Asiasta tehtiin laajat tutkimukset useiden lääkäreiden avustuksella. Juttu eteni syyteharkintaan ja sieltä oikeudenkäyntiin. Asian käsittely jatkuu myös muissa oikeusasteissa.

Tapaus 5: lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (x 5)

Mieshenkilöä epäillään viiden nuoren tytön seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja alkoholijuomien välittämisestä alaikäisille. Koulun rehtori oli saanut tietää 15-vuotiaalta tytöltä tämän viettäneen aikaa yhdessä muiden nuorten kanssa aikuisen miehen asunnolla alkoholinkäytön merkeissä. Poliisi suoritti lainmukaisen esitutkinnan, ja rikosepäily eteni syyteharkinnan kautta oikeudenkäyntiin.

Tapaus 6: törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö

Rikosilmoituksessa isän epäillään käyttävän seksuaalisesti hyväkseen kolmea kouluikäistä lastaan. Rikosilmoitus kirjattiin sosiaalityöntekijöiden laatiman tutkintapyyntöön perusteella. Poliisi suoritti tapauksen esitutkinnan lain mukaisesti, ja lastenpsykiatrian asiantuntijalausunnat yliopistollisesta sairaalasta hankittiin. Syyteharkintavaiheessa syyttäjä teki päätöksen syyttämättä jättämisestä näytön puutteen perusteella.

Tapausten ilmituloa ja etenemistä käsitellään sekä aikaisemmissa luvuissa käytetyn asiakirja-aineiston että käytettyjen haastatteluaineistojen perusteella (ks. artikkelit 3–6). Kaikkia tapausten selvittämiseen osallistuneita viranomaisia ei ole tavoitettu haastatteluun, joten aineistona käytetään olemassa olevia tietoja tapauksista. Tapausten kuvaamisen tarkoituksena on tuoda esiin aiemmissa luvuissa esille tulleita tapausten selvittämiseen liittyviä toimenpiteitä sekä mahdollisia ongelmakohtia. Tarkoituksena ei ole tyhjentävästi kuvata tapausten kulkua tai tapaukseen liittyviä muita tekijöitä. Tämän tekeminen vaatisi myös asianosaisten kuulemisen. Tuloksia ei tulekaan sen suuremmin yleistää kuvaamaan kyseisten rikosnimikkeiden alla tutkittavien tapausten kulkua. Kyseessä on yksittäisten tapausten elinkaari, joka voi eri tapauksissa olla hyvinkin erilainen, vaikka tutkittaisiin rikosnimikkeeltään samanlaista rikosta.

Tapaus 1. Pahoinpitely

Väkivaltaepäilyn tunnistaminen ja siihen puuttuminen

Kouluikäinen lapsi oli ollut sosiaalityöntekijöiden kanssa tekemisissä jo ennen varsinaisten väkivaltaepäilyjen heräämistä muusta kuin väkivaltaepäilyihin liittyvistä syistä. Sosiaalityöntekijä oli yhteisessä tapaamisessa havainnut lapsen kasvoissa ruhjeita. Lapsi ei osannut kertoa niille mitään syytä. Noin kuukautta myöhemmin myös koulun työntekijä havaitsi koulunpäivän aikana ruhjeita lapsen kasvoissa. Lapsi kertoi isän suuttuneen edellisenä iltana. Kouluterveydenhoitaja tarkasti lapsen ja löysi lisää mustelmia lapsen selästä. Terveysneuvoja teki asiasta lastensuojeluilmoituksen sekä ilmoitti asiasta lapsen isälle.

Kaksi sosiaalityöntekijää tuli tapaamaan lasta koululle samana päivänä. Lapsi otettiin samana päivänä kiireesti huostaan, yhtenä syynä väkivaltaepäily. Mahdollisia muita syitä huostaanotolle ei ole tiedossa. Lastensuojeluilmoituksen tehnyt kouluterveydenhoitaja kertoi haastattelussa olleensa huolissaan

lapsesta jo pitkään mutta näkyviä vammoja ei ollut nähty aiemmin. Tilanteen kärjistyessä nyt näkyviin vammoihin terveydenhoitaja oli tyytyväinen, että pääsi sitä kautta puuttumaan asiaan. Terveydenhoitajan ajatuksessa konkreettisesti se ”näytön puute”, jonka useat viranomaiset kokivat ongelmaksi väkivaltaepäilyihin puuttumisessa (ks. artikkeli II). Lastensuojeluilmoituksen tekemisen jälkeen sosiaalityöntekijät hoitivat asian terveydenhoitajan mukaan hienosti.

Sosiaalityöntekijä arvioi omassa haastattelussa yhteistyön koulun kanssa sujuneen niin ikään hyvin. Tilanteeseen pystyttiin puuttumaan myös akuutissa vaiheessa, koska ilmoitus koulusta tehtiin heti. Sen sijaan koulussa pidetyn neuvottelun jälkeen ei yhteistyö sosiaalityöntekijän mukaan toiminut muiden kanssa enää yhtä hyvin. Sosiaalityöntekijä soitti poliisille kysyäksään, tulisiko poliisin puutta noin akuuttiin asiaan jollakin tavoin. Sosiaalityöntekijä ei kokenut saavansa poliisilta asiaan mitään vastausta, eikä puhelun jälkeen kukaan poliisista palannut asiaan.

Sosiaalityöntekijä lähti pojan kanssa keskussairaalan päivystykseen. Kyseisen kunnan kunnalliseen toimenpidemalliin lapsiin kohdistuvissa väkivaltaepäilyissä kuuluu, että kun sosiaalityöntekijä tulee lastensuojeluasiakkaan kanssa akuutissa tilanteessa sairaalaan, tulee lapsen päästä hoitoon mahdollisimman pian ilman erityisiä lähetteitä. Tämä ohje ei kuitenkaan ollut tätä tapausta hoitavan päivystävän lääkärin tiedossa. Lapsi ei päässyt lääkärin hoitoon useaan tuntiin, ei ennen kun sosiaalityöntekijän työpäivä päättyi. Sosiaalityöntekijä koki ruhjeilla olevan lapsen kanssa päivystyksessä istumisen kiusalliseksi kaikille osapuolille.

Kymmenen päivän kuluttua huostaanotosta sosiaalitoimesta tehtiin poliisille tutkintapyyntö, josta alkoi esitutkinta. Lastensuojelu jatkoi samalla omaa prosessiaan. Kiireellisen sijoituksen jälkeen sosiaalityöntekijän on 30–45 päivän sisällä päätettävä, ryhdytäänkö valmistelemaan huostaanottoa. Päätöstä varten sosiaalityöntekijä oli yhteydessä poliisiin tilanteesta, mutta tutkinnallisista syistä tietoa ei sosiaalityöntekijän mukaan annettu. Se vaikeutti lapsen edun turvaamista (ks. artikkeli II). Perusteet varsinaiselle sijoitukselle kuitenkin löytyivät, ja lapsi sijoitettiin sijaiskotiin.

Vastaavasti sosiaalityöntekijä oli vaitonainen poliisiin päin. Perheessä oli myös toinen lapsi, josta poliisi esitti huolensa sosiaalityöntekijälle. Sisarus oli niin ikään lastensuojelun asiakas, mutta sosiaalityöntekijä ei kokenut oikeudekseen puhua hänen asioistaan poliisille, koska asia kohdistui perheen toiseen lapseen. Sisaruksen kohdalla jäätiin niin ikään odottamaan, saataisiinko myös häneen kohdistuneesta väkivallasta näkyviä merkkejä. Pelkkä huoli ei tässä suhteessa riittänyt. Puolin ja toisin sosiaalityöntekijät ja poliisi pyysivät toisiltaan tietoa pienistäkin merkeistä koskien toisen lapsen mahdollista pahoinpitelyä.

Oman työnsä kannalta sosiaalityöntekijä arvioi lopputuloksen olleen lapsen näkökulmasta hyvä. Hänet saatiin siirrettyä turvalliseen perheeseen. Koko prosessi kuitenkin sisälsi yhteistyön kannalta useita epäkohtia.

”Ajoitus oli huonoin mahdollinen, se ei mennyt yhtään niin kuin oli sovittu, vaikka samalla viikolla oli ollut koulutus siitä, miten sen tulisi mennä. Annoin siitä kyllä palautettakin joka paikkaan. Se oli tosi kurja olla pahoinpidellyn lapsen kanssa puhelimen toisessa päässä ja kysellä että mihin me mennään ja sitten mennä odotushuoneeseen istumaan ja odottamaan, lukemaan Aku Ankkaa kun toisella on naama mustana. Se oli tosi kurja tilanne, siellä ei ollut sellaista yksityisyyttä kuin olisi tarvinnut”.

Kyseisessä tapauksessa konkretisoituvat niin tässä kuin aiemmissakin tutkimuksissa havaitut viranomaisten välisen yhteistyön haasteet (ks. esim. Mahkonen 2003; Lehtimäki 2008). Yhteisesti sovitut toimintamallit eivät olleet lääkärin tiedossa, mikä vaikeutti ja pitkitti prosessin etenemistä. Poliisin kohdalla kyse oli jossain määrin jopa asenteelliseksi tulkittavasta toiminnasta, sillä poliisi ei sosiaaliviranomaisen yhteydenoton jälkeen puuttunut asiaan, vaikka syytä epäillä -kynnys oli ilmeisen selvästi ylittynyt. Tällaisten kokemusten voidaan nähdä ylläpitävän tutkimuksessa esiin tullutta sosiaalityöntekijöiden ajatusta siitä, että poliisien suhtautuminen sosiaalityöntekijöiden tekemiin virka-apupyyntöihin olisi kielteistä (ks. artikkeli VI). Myöskään tieto poliisin ja sosiaalityöntekijän välillä ei kulkenut moitteetta, jolloin avointa keskustelua lapsen asioista ei viranomaisten välille syntynyt. Näistä ongelmakohdista huolimatta tapauksesta kuitenkin aloitettiin aikanaan esitutkinta ja rikosprosessi tapauksen selvittämiseksi käynnistyi.

Väkivaltaepäily selvittäminen ja tutkinta

Poliisi sai sosiaalitoimelta kirjallisen tutkintapyynnön asiasta, jossa lapsen isän epäillään pahoinpitelevän kouluikäistä lastaan. Esitutkintapöytäkirjan mukaan tapausta tutkittiin pahoinpitelynä. Lasta kuultiin esitutkinnassa kahdesti, ja kuulustelut taltioitiin ja litteroitiin asianmukaisesti. Lapselle määrättiin edunvalvoja, ja epäillyn oikeudesta esittää asianomistajalle lisäkysymyksiä huolehdittiin. Esitutkintapöytäkirjan perusteella tapauksen tutkinta tehtiin siis esitutkintalain mukaisesti, ja myös kontradiktorisuus-vaatimuksesta, joka helposti jää esitutkinnassa huomiotta (artikkeli III), huolehdittiin. Jutun tutkijana toiminut poliisi piti kuitenkin lapsen kuulustelua tapauksessa vaikeana, sillä siinä toteutuivat lapsen kuulustelulle tyypilliset haasteet: lapsella oli voimakas tarve suojella rikoksesta epäiltyä, ja koska lapsi kuului kielellisesti ja kognitiivisesti erityisryhmään, kuulustelu oli entistä hankalampaa lapsen kielellisen kehitystason vuoksi.

Esitutkinnassa kuultiin rikoksesta epäiltyä, joka kiisti syyllistyneensä pahoinpitelyyn. Myös lapsen koulunkäyntiavustajaa ja muita lapsen lähipiiriin kuuluvia henkilöitä kuultiin todistajina. Esitutkintapöytäkirjan liitteeksi hankittiin lastenkirurgian erikoislääkärin laatima lääkärintlausunto, terveyskeskuksen lääkärin laatima lääkärintlausunto sekä lapsen edunvalvojan, julkisen oikeusavustajan lausunto lapsen kertomuksen luotettavuudesta. Toinen lääkärintlausunnoista tuki pahoinpitelyepäilyä, toisesta lausunnosta tukea pahoinpitelylle ei saatu. Koska kyseessä oli epäily fyysisestä väkivallasta, lasta ei lähetetty laajempiin, lasten oikeuspsykiatrisen työryhmän tekemiin tutkimuksiin. Esitutkinta tutkintapyyntöön saamisesta esitutkintapöytäkirjan valmistumiseen kesti noin kahdeksan kuukautta, mikä on pidempään kuin ohjeistuksissa suositellaan (Taskinen ym. 2003). Tapaus kuitenkin eteni syyteharkintaan, jossa sen käsittely jatkui näytön arvioinnilla.

Ratkaisuun päätyminen syyteharkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä

Syyttäjä katsoi, että esitutkinnassa hankittu näyttö riittää syytteen nostamiseen. Todennäköiset syyt sille, että rikoksesta epäilty on syyllistynyt rikokseen, ylittyivät. Haastehakemuksessa syyttäjä vaatii lapsen isälle rangaistusta lapsensa pahoinpitelystä. Pahoinpitelyksi tässä yhteydessä katsottiin päähän lyöminen kahdesti, lapsen kaataminen maahan tuoilta, lyöminen, potkaisu ja tukistaminen useamman kerran. Lapselle tästä aiheutuneita vammoja ovat haastehakemuksen mukaan erilaiset kasvojen ja pään alueella olevat vammat, kuten mustelmat, verinaarmut, kuhmu, turvotus, aristus, ja ihorikko. Syyttäjä vetoaa todistelussa ennen kaikkea tallenteeseen lapsen kuulemisesta, todistajien lausumiin sekä toiseen lääkärintlausunnoista, jonka mukaan vammat ovat todennäköisesti syntyneet pahoinpitelyn yhteydessä.

Juttu eteni syyteharkinnan kautta tuomioistuinkäsittelyyn. Käräjäoikeus katsoi, että lapsen isä on syyllistynyt lapsen pahoinpitelyyn. Rikoksen tekijä määrättiin maksamaan muiden kustannusten lisäksi rikoksen uhrille 800 euron korvaukset. Vastaaja tuomittiin lapsen pahoinpitelystä 3 kuukautta kestävään vankeusrangaistukseen, joka suoritetaan ehdollisena. Rangaistusseuraamuksessa huomioitiin se, että rikoksen tekijä oli ensikertalainen. Se, että rikos kuitenkin kohdistui puolustuskyvyttömään lapseen ja kyseessä oli luotamuksellinen suhde rikoksen uhrin ja rikoksesta epäillyn välillä, katsottiin perusteeksi sille, että tekoa ei voitaisi sovittaa pelkällä sakkorangaistuksella.

Tuomion perusteluissa todetaan, että lapsen isä on kiistänyt syytteen kokonaisuudessaan mutta myöntänyt lievän pahoinpitelyn, lapsen tukistamisen, jonka osalta syyteoikeus on vanhentunut. Oikeudenkäynnissä katsottiin poliisin taltioima lapsen kuulustelu, mutta tätä koskevasta asiakirjasta käy ilmi, että siihen on suhtauduttu oikeudenkäynnissä varsin kriittisesti:

*”lapsen kertomus ei taltioidulla nauhalla ollut ollenkaan va-
paata eikä oma-aloitteista ja vastaukset on tosiasiallisesti saa-
tu kysymyksillä ja varsin rajoitteisesti”.*

Lapsen kuulustelun rajoitteista huolimatta käräjäoikeus on pitänyt lapsen kertomusta luotettavana joiltakin osin. Niiltä osin kuin lapsen kertomuksesta saadaan tukea näyttöön myös todistajien kertomukset sekä lääkärinlausunto tukevat syytettä. Osan syytteissä mainituista teonkuvauksista käräjäoikeus on kuitenkin katsonut epäselviksi ja siten hylätyiksi. Kokonaisuudessaan syyte pahoinpitelystä näytettiin kuitenkin toteen, ja vastaaja katsottiin syylliseksi rikokseen.

Rikosprosessi sosiaalityöntekijän havaitsemisesta käräjäoikeuden määräämään tuomioon kesti kokonaisuudessaan puolitoista vuotta. Lastensuojeluilmoituksen tehnyt koulun terveydenhoitaja sai kuulla, että lapsi on sijoitettu kodin ulkopuolelle, mutta tietoa rikosprosessista tai tuomiosta hänellä ei ole. Myöskään sosiaalityöntekijä ei tiedä, miten tapaus päättyi. Päivystysperheen ahdistuksen kautta sosiaalityöntekijä tiesi, että rikosprosessi oli venynyt ja siinä oli joitain epäonnistumisia. Lopputulosta hänelle ei kuitenkaan ole kerrottu, eikä saada kertoakaan, sillä lapsi on sijoitettu toisen sosiaalityöntekijän alueelle eikä siten ole enää hänen asiakkaansa. Sosiaalityöntekijä toi kuitenkin ilmi, että tieto olisi tärkeä, sillä lapsen sisarus on edelleen hänen asiakkaansa. Tieto myös helpottaisi omaa ammatillista kehitystä: *”tietäisi, miten oikeassa omat arviot oli”.*

Tapaus 2. Pahoinpitely

Väkivaltaepäilyyn tunnistaminen ja siihen puuttuminen

Koulukuraattori oli havainnut lapsessa fyysiseen väkivaltaan viittaavia jälkiä. Esitutkimateriaalin mukaan koulukuraattorin epäily fyysisestä väkivallasta lähti liikkeelle tapahtumasta, jossa kyseinen lapsi oli syyllistynyt ilkivaltaan kouluajan ulkopuolella. Koulun rehtori oli ilmoittanut asiasta poliisille, joka oli puolestaan puhutellut poikia. Poliisi ei ollut kuitenkaan kirjannut tapahtumaa eikä puuttunut siihen sen tarkemmin. Pojan tekemän ilkivallan johdosta kuraattori oli kuitenkin tavannut pojan, jolloin hän oli huomannut hänellä mustelman. Koulukuraattorin kanssa käymänsä keskustelun perusteella lapsi lopulta kertoi koulukuraattorille, että isä oli lyönyt lasta aiempien tapahtumien vuoksi. Tämän johdosta koulukuraattori oli yhteydessä isään ja lopulta teki lastensuojeluilmoituksen.

Tapaaminen lastensuojelutoimistossa järjestettiin lapsen, lapsen vanhempien ja koulukuraattorin kanssa. Isä oli hyvin pahoillaan tapahtuneesta

ja kertoi, että asiaa on käsitelty paljon eri viranomaisten ja perheen kesken. Isä oli sitä mieltä, että asia voitaisiin ratkaista muuten kuin rikosprosessilla. Sosiaalityöntekijän mukaan oli kuitenkin itsestään selvää, että asiasta tehtiin tutkintapyyntö poliisille, vaikka isä osoitti katuvansa tekoa. Oli kuitenkin kyse selkeästä väkivallasta, ja paikkakunnalla on ohjeistettu, että kaikista väkivaltatapauksista tehdään tutkintapyyntö poliisille. Vanhemmat olivat kuitenkin huolissaan rikosprosessin vaikutuksesta lapseen. Kokonaisuudessaan perheellä ei ollut tarvetta lastensuojelun asiakkuuteen, joten asian seuranta jäi vaikeaksi. Tapauksen aikana sovellettiin vanhaa, ennen 2008 voimaan tullutta lastensuojelulakia. Sosiaalityöntekijä arvioi, että uuden lastensuojelulain (LSL 414/2007) mukaan asiakkuus olisi aloitettu ja vastaavaa ongelmaa ei olisi päässyt syntymään.

Sosiaalityöntekijä seurasi tapauksen etenemistä poliisin kautta. Poliisi antoi tapauksesta sosiaalityöntekijälle tietoa huolimatta siitä, että tutkinta oli kesken. Toiminta poikkeaa esimerkiksi edellisestä esimerkistä, jossa poliisi ei kertonut sosiaalityöntekijälle tutkinnan etenemisestä sen ollessa kesken. Joko poliisi katsoi, että tässä tapauksessa tiedon välittäminen sosiaalityöntekijälle ei häiritse asian tutkintaa, kun taas edellisessä tapauksessa niin pelättiin käyvän, tai sitten kyse on toimintaeroista. Tähän tämän tutkimuksen perusteella ei pystytä vastaamaan.

Väkivaltaepäilyn selvittäminen ja tutkinta

Lastensuojelutoimistosta saapuneen ilmoituksen perusteella poliisi katsoi, että on syytä epäillä kouluikäisen lapsen joutuneen isänsä pahoinpitelemäksi. Lapsella olevat vammat havaitsi koulukuraattori, mutta tapauksen johdosta ei kuitenkaan käyty lääkärissä. Lasta kuultiin esitutkinnassa asianomistajana, ja tämä kertomus tallennettiin ja litteroitiin. Videokuulustelussa lapsi kertoo, että isä oli huitaissut häntä kädellä päähän. Videokuulustelusta käy kuitenkin ilmi, että haastattelutekniikka ei ollut paras mahdollinen: haastattelija esitti lapselle kysymyksiä sellaisessa muodossa, joka voidaan tulkita melko johdatteleviksi (ks. esim. Lamb et. al. 2008, 67; Korkman 2006). Esitutkinnassa huomioitiin muut esitutkintalain mukaiset periaatteet: lapselle hankittiin edunvalvojaksi julkinen oikeusavustaja ja epäillylle varattiin vastakuulustelumahdollisuus.

Esitutkinnassa lapsen isä kiistää vahvasti syyllistyneensä pahoinpiteilyyn ja katsoo, että asia tulisi ratkaista muuten kuin hankalalla rikosprosessilla. Juttu kuitenkin lähetettiin eteenpäin syyttäjälle. Esitutkintavaihe lastensuojeluilmoituksen tekemisestä esitutkinnan valmistumiseen kesti noin viisi kuukautta.

Päätös rangaistusmääräysmenettelystä

Syyttäjä päätyi asiassa rangaistusmääräysmenettelyyn eli sakkorangaistuksen määräämiseen. Rangaistusmääräysmenettelyssä syyttäjä vahvistaa rikoksesta epäillyn syyllistyneen rikokseen mutta katsoo, että teko on sovitettavissa sakkorangaistuksella (Virolainen & Pölönen 2004, 50; Jokela 2008, 59). Rangaistusmääräysmenettely käytännössä tarkoittaa sitä, että asian vieminen tuomioistuimen käsiteltäväksi on tarpeetonta. Rangaistusmääräysmenettelyn käyttämisestä on rinnastettu syyttäjän toimimiseen tuomarina (Jääskeläinen 1997).

Syyttäjän päätöksessä rangaistusmääräysmenettelyn käyttämiseen todetaankin, että rikoksesta epäilty, lapsen isä, on syyllistynyt kouluikäisen lapsensa pahoinpitelyyn lyömällä tätä avokämmenellä. Lyönneistä on aiheutunut mustelma. Syyttäjä pitää tekoa lievänä teon ja sen tapahtumaolosuhteet huomioiden. Näiden tekijöiden perusteella ja asianomistajan edunvalvojan ja rikoksesta epäillyn suostumuksella syyttäjä määräsi asiasta rikoksesta epäillylle 20 päiväsakkoa. Jutun käsittely koulukuraattorin havainnoista syyttäjän päätökseen rangaistusmääräysmenettelyn käyttämisestä kesti noin puoli vuotta.

Tapaus 3. Törkeä pahoinpitely

Väkivallan tunnistaminen ja siihen puuttuminen

Alle 6-vuotias lapsi oli tullut päiväkotiin hoitoon neuvolaläheteellä. Neuvolassa oli herännyt huoli lapsen kehityksestä ja siitä, että lapsen koti on virikkeetön. Päiväkodissa henkilökunta kiinnitti huomiota lapsen hyvinvointiin heti hoitosuhteen alettua. Haastattelussa päiväkodin työntekijä kertoo, että huoli lapsen hyvinvoinnista alkoi heti sinä päivänä, kun perhe tuli ensimmäistä kertaa päiväkotiin. Lapsesta pystyi päättelemään, että hän oli hoitamaton ja vanhemmuus oli täysin hukassa. Huoli nimenomaan pahoinpitelystä heräsi niin ikään heti hoitosuhteen alussa, sillä lapsen käsissä ja jaloilla havaittiin palovammoja sekä päässä jälki, josta olisi lähtenyt tuppoo hiuksia.

Päiväkodin työntekijän mukaan asiasta oltiin yhteydessä lastensuojeluun heti ensimmäisellä viikolla. Esitutkimateriaalin mukaan seuraava merkittävä välikohtaus oli kuitenkin vasta kuusi kuukautta myöhemmin, kun päiväkodista pyydettiin vanhempia viemään lapsi lääkäriin käsivarressa olleiden verinaarmujen ja mustelmien takia. Päiväkodista oltiin asiasta yhteydessä myös lastensuojeluun. Tämän jälkeen pidettiin päiväkodissa palaveri, jossa päätettiin, että asia otetaan puheeksi vanhempien kanssa. Tästä kolmen kuukauden päästä päiväkodista pyydettiin vanhempia jälleen viemään lapsi

lääkəriin kaulalla olevien jälkien sekä silmien ympärillä olevien punaisten pisteiden takia. Vanhemmat veivät lapsen terveysasemalle, josta heidät lähetettiin keskussairaalaan, jossa lapsi otettiin osastolle. Esitutkimateriaalista tai lasta hoitaneen lääkäriin haastattelusta ei käy ilmi, otettiinko lapsi osastolle vammojen vakavuuden vai asian yleisen selittämisen takia. Lapsen ottamisella osastolle on joskus mahdollista saada lisää aikaa väkivaltaepäilyn selvittämiseksi, vaikka itse vammat eivät osastohoitoa edellyttäisikään.

Jälkimmäisen kerran jälkeen, kun päiväkodista pyydettiin vanhempia viemään lapsi lääkəriin, tehtiin asiasta jälleen lastensuojeluilmoitus. Sen seurauksena lapsi otettiin kiireellisesti huostaan, perusteena oli häntä uhkaava välitön vaara. Kolmen viikon päästä huostaanotosta poliisi sai lastensuojelusta asiasta tutkintapyyntö. Rikosilmoituksen poliisille tekivät siis sosiaaliviranomaiset lastensuojelun kautta.

Väkivallan tunnistamisen näkökulmasta tapaus sisälsi fyysisiä merkkejä mahdollisesta väkivallasta, joita haastattelujen mukaan pidettiin helpompina tunnusmerkkeinä mahdollisesta väkivallasta (ks. artikkeli II, luku 4.). Huoli väkivallasta heräsi heti, ja päiväkodista tehtiin useita lastensuojeluilmoituksia. Varsinaisiin lastensuojelullisiin toimenpiteisiin alettiin yhdeksän kuukauden päästä ensimmäisestä lastensuojeluilmoituksesta. Päiväkodin työntekijä viittasi tähän tapaukseen sanoessaan, että joskus sosiaalitoimessa kestää kovin kauan, ennen kuin toimenpiteisiin ryhdytään (ks. artikkeli VI, luku 3.1.). Sosiaalityöntekijän kantaa tähän tapaukseen ei ole saatavilla.

Päiväkodin henkilökunta ei koskaan saanut tietää, miten tapauksessa lopulta kävi, vaikka he olivat todistajina esitutkinnan aikana. He toivoisivat saavansa tietää lopputuloksesta, sillä asiaa surraan päiväkodissa ja toisaalta se vähentäisi epävarmuutta seuraavia kertoja ajatellen. Muut päiväkodin työntekijät ovat jossain määrin sitä mieltä, että lastensuojelun toiminta oli hidasta ja vei kauan, ennen kuin lastensuojelu puuttui asiaan. Tässä tapauksessa päiväkodin henkilökunta tunnisti väkivallan ripeästi, mutta siihen puuttuminen, josta lastensuojelu oli ensisijaisesti vastuussa, vei kauan.

Väkivaltaepäilyn selvittäminen tutkinnassa

Tapauksen esitutkinta alkoi rikosilmoituksesta. Esitutkintapöytäkirjan mukaan tapausta tutkittiin törkeänä pahoinpitelynä. Rikoksesta epäillyiksi kirjattiin lapsen molemmat vanhemmat. Esitutkinnassa kuultiin rikoksesta epäiltyjä, jotka molemmat kiistivät teon. Kuulusteluissa he toivat esiin vaihtoehtoisia selityksiä lapsen vammoille. Todistajana poliisi kuuli myös lastentarhanopettajaa, ja lapselle määrättiin edunvalvoja. Esitutkintapöytäkirjan liitteeksi hankittiin useita asiantuntijalausuntoja. Näitä olivat oikeuspsykiatrisen työryhmän laatima lausunto, lastenkirurgian erikoislääkäriin laatima lääkäriinlausunto, koulu- ja neuvolalääkäriin laatima lääkäriinlausunto sekä

terveyskeskuslääkärin laatima lääkärinlausunto. Kaiken kaikkiaan esitutkinta tehtiin lainmukaisesti, asiantuntijalausuntojen osalta jopa laajasti.

Poliisi lähetti oikeuspsykiatriselle työryhmälle pyynnön virka-avun antamisesta. Oikeuspsykiatrisen työryhmä järjesti viranomaisneuvottelun vasta kahden kuukauden päästä tutkintapyynnöstä. Lasten oikeuspsykiatrisen työryhmän laatima lausunto saapui poliisille noin puoli vuotta sen tilaamisesta. Prosessi poliisiin virka-avun lähettämisestä lausunnon saamiseen kesti kuusi kuukautta eli melko pitkään. Lapsen oikeuspsykiatriseen tutkimukseen sisältyivät viranomaisneuvottelu, lapsen huoltajien (myös sijaisäidin) haastattelut, lastenpsykiatrisen arviointi ja vuorovaikutustilannearviointi sekä lapsen ja äidin että lapsen ja isän välillä. Lapsi itse ei ollut kehitystasonsa vuoksi haastateltavissa. Lausunnosta käykin ilmi, että laajoista tutkimuksista huolimatta tukea pahoinpitelyepäilylle ei tutkimuksista saatu. Tämä todetaan lausunnon johtopäätöksessä, jonka mukaan *”suoritettujen tutkimusten pohjalta ei voida ottaa kantaa siihen, onko lapsi joutunut pahoinpitelyn kohteeksi”*. Viranomaisille jäi kuitenkin vakava huoli lapsen kokemuksista ja olosuhteista sekä lapsen kehityksestä ylipäätään.

Lapselta löytyneet vammat todettiin niin ikään muiden lääkäreiden lausunnoissa, ja niistä saatiin tukea pahoinpitelyepäilylle. Erikoislääkäri totesi lausunnossaan lapselta löytyneet vammat, jotka sopivat hyvin pahoinpitelystä aiheutuneeksi. Koulu- ja neuvolalääkärin laatima lausunto sekä terveyskeskuslääkärin lausunto olivat linjassa erikoislääkärin lausunnon kanssa. Terveyskeskuslääkärin lausunnon johtopäätöksissä todettiin suoraan, että tutkimusten perusteella lääkärin mielestä lapseen on kohdistunut fyysistä väkivaltaa. Useat eri alojen lääkärit olivat siis poikkeuksetta sitä mieltä, että lapselta löytyneet vammat viittasivat suoraan siihen, että lasta oli pahoinpidelty.

Esitutinnan perusteella viranomaisille oli siten syntynyt yhteisymmärrys siitä, että lasta on kotona todennäköisesti pahoinpidelty. Lasten oikeuspsykiatrisen työryhmän viranomaisneuvotteluun osallistunut jutun tutkija kertoo viranomaisneuvottelusta seuraavaa:

”Lääkäri sanoi tästä henkilön tapauksesta sellaista, että hänen käsityksensä vammojen syntyperästä on se, että joku ne vammat on aiheuttanut. – – Että ehkä tässä oli nyt lääkäri, poliisi ja syyttäjät kaikki vähän samoilla linjoilla, että tälle lapselle on kotona tapahtunut jotakin, mitä ei saisi tapahtua, mutta kun sitä ei voi näyttää toteen. Niin sitten se jää tällaiseksi (kesken-eräiseksi), ja ehkä se harmittaa. No sitten siinä on ne muut viranomaiset. Jotain bonusta on sosiaalitoimen osallistuminen, että sehän oli ihan järkyttävä se tämän perheen koti – –. Ehkä se on hyvä että sosiaalitoimi on siinä sitten sen takia mukana.”

Tutkija viittaa puheenvuorossaan siihen, että vaikka viranomaisilla olisi yhteisymmärrys lapsen pahoinpitelystä, epäily tästä pitää pystyä osoittamaan oikeaksi, jotta asia voitaisiin viedä eteenpäin. Ongelmaksi muodostuikin näiden väitteiden dokumentointi ja todeksi osoittaminen. Koska lasta ei pystytty lapsen kielellisen kehitystason vuoksi esitutkinnan aikana kuulemaan henkilökohtaisesti, perusteet pahoinpitelyväitteistä nojasivat ainoastaan asiantuntijoiden laatimiin lausuntoihin. Tärkeimpänä ja laajimpana niistä oli lapsen oikeuspsykiatrisen työryhmän laatima lausunto, jossa kuitenkin todettiin että tutkimuksista ei saatu vahvistusta pahoinpitelyepäilylle. Tapauksesta heräkin kysymys, oliko lapsi järkevää laittaa aikaa vievän oikeuspsykiatrisen työryhmän kuultavaksi, jos tai kun tiedossa oli lapsen kielellinen kehitystaso ja se, että lasta ei todennäköisesti pystyttäisi haastattelemaan. Koska varmuus pahoinpitelystä jäi sikäli epävarmaksi, tutkija katsoo, että sosiaalitoimen mukana olo tapauksessa toi asiaan jotain parannusta. Koska esitutkinnassa kuitenkin kerättiin paljon näyttöä rikosepäilystä, asia eteni poliisilta syyteharkintaan.

Päätös syyttämättä jättämisestä

Poliisi lähetti esitutkintapöytäkirjan liitteineen syyttäjälle. Juttua käsitteli väkivalta- ja seksuaalirikoksiin erikoistunut erikoissyyttäjä, joka oli ollut poliisin kanssa tekemisissä jo esitutkintavaiheessa. Kyseessä oli siten kokenut syyttäjä, jolla oli entuudestaan asiantuntemusta juuri lapsiin kohdistuvien rikosasioiden käsittelyssä. Tässä tapauksessa syyttäjä kuitenkin päätyi asiassa syyttämättä jättämispäätökseen sillä perusteella, että asiassa ei ole todennäköisiä syitä rikoksesta epäillyn syyllisyyden tueksi. Päätöksen perusteluissa vedotaan siihen, että molemmat rikoksesta epäillyt kiistävät syyllisyytensä. Syyttäjä kertoi haastattelussa, että kyseessä oli ”hankala juttu”. Syyttäjän mukaan:

”Esitutkintamateriaalista kyllä näki, että sitä lasta oli siinä kodissa aivan varmasti jompikumpi pahoinpidellyt. Mutta sitä ei pystynyt sanomaan aivan varmasti. Siinä tutkinnassa ei ollut mitään, mikä olisi siinä tutkinnassa kallistanut sitä sen epäillyn syyllisyyden tueksi siten, että se olisi tämä tai tämä henkilö se tekijä. Jos siinä olisi ollut jotain pientä edes, olisin tehnyt siitä kyllä syytteen. Mutta ei voi tehdä syytettä siten, että syyttää jompaakumpaa rikoksesta.”

Syyttäjä viittaa puheenvuorossaan siihen, että esitutkinnassa on käytävä selkeästi ilmi, kuka rikokseen on syyllistynyt. Vaikka epäily pahoinpitelystä pitäisikin paikkansa, syyteharkinnassa tämä ei vielä riitä, vaan täytyy osoittaa selkeästi se henkilö, joka rikoksen on tehnyt. Tästä näkökulmasta rikospro-

sessi näyttäytyy varsin tekijäkeskeisenä ja tekijän oikeusturvaa suojelevana (vrt. esim. Ervo 2005, 106–110; Jonkka 1992, 13–14; Jonkka 1991). Kysyttäessä syyttäjältä, olisiko tästä tapauksesta pystytty saamaan riittävää näyttöä paremmalla esitutkinnalla, vastaus ei ollut yksiselitteinen. Kenties rikoksesta epäiltyjen parempi kuulustelu esimerkiksi kyseisen päivän tapahtumista olisi voinut johtaa erilaiseen lopputulokseen, mutta syyttäjä ei tästä voinut aivan varmasti sanoa. Niin ikään lukuisat lääkärintlausunnot ja laaja lasten oikeuspsykiatrinen tutkimus olivat tässä tapauksessa hyödyttömiä, koska niistä ei saatu selvyyttä siihen, kumpi vanhemmista rikokseen on syyllistynyt.

Rikosprosessi päiväkodin henkilökunnan havainnoista syyttäjän syyttämättäjättämispäätökseen kesti kokonaisuudessaan vuoden ja 11 kuukautta. Siitä esitutkintaan meni noin seitsemän kuukautta. Väkivaltaepäilyn alun perin havainnut ja siitä eteenpäin ilmoittanut päiväkodin työntekijä ei koskaan saanut tietää, miten tapauksessa kävi. Hän kokee sen harmilliseksi, sillä ”*päiväkodissa surtiin koko perhettä, myös vanhempia, ja tieto päätöksestä olisi ollut helpottava*”. Lapsi on sijoitettu pysyvästi pois kotoa.

Tapaus 4. Törkeä pahoinpitely

Väkivaltaepäilyn tunnistaminen ja siihen puuttuminen

Vanhemmat toivat vauvaikäisen lapsen keskussairaalaan luunmurtuman vuoksi. Sairaalassa tehdyissä tutkimuksissa oli käynyt ilmi, että lapsella oli useita murtumia, jotka lääkärin mukaan eivät synny tavanomaisen hoidon yhteydessä. Lapsi otettiin osastolle hoitoon ja asiasta tehtiin välittömästi lastensuojeluilmoitus.

Viiden päivän kuluttua lastensuojeluilmoituksesta sosiaalityöntekijä teki asiasta tutkintapyynnön poliisille. Tapaus tuntui yksiselitteiseltä, varmalta pahoinpitelyltä, joten viranomaisten toiminta lähti automaattisesti ja ripeästi liikkeelle. Sosiaalityöntekijä arvioi yhteistyön sujuneen hyvin, sillä ”*asiassa ei ollut epäselvyyksiä*”.

Väkivaltaepäilyn selvittäminen ja tutkinta

Sosiaaliviranomainen lähetti poliisille tutkintapyynnön, jossa lapsen vanhempia epäiltiin vammojen tuottamisesta vauvaikäiselle lapselle. Vanhemmat olivat tuoneet lapsen sairaalaan luunmurtuman vuoksi. Sairaalassa tehdyissä tutkimuksissa oli käynyt ilmi, että lapsella oli useita murtumia, jotka lääkärin mukaan eivät synny tavanomaisen hoidon yhteydessä. Tapauksen kohdalla näkyi siis fyysisen väkivallan epäilylle tyypillinen tapahtumakulku, jossa lääkäri havaitsee vammat ja ilmoittaa siitä sosiaaliviranomaiselle, ja

vasta sosiaaliviranomainen ilmoittaa asiasta suoraan poliisille (ks. luku 2). Jutun tutkinnanjohtaja kertoo asiasta omin sanoin:

”Lähtökohta tässä on ollut se, että lapsi on viety sairaalaan, ja lääkäri on todennut jotain vammoja, jotka lääkärin mukaan ei ole syntynyt luonnollisella tavalla. Siinä tuli epäily siitä että vammat on jonkun aiheuttamia. Tässä sitten kyseenalaistettiin vanhempien toimesta tämä epäily, niin kuin monta kertaa on tapana. Ja vanhemmat sitten toi näitä vaihtoehtoisia syntymekanismeja näille vammoille —. Ja siellä tuli jopa varteenotettava vaihtoehtoselitys niille. Erikoislääkärin vammoista tehty lausunto näistä syntymekanismeista kyseenalaistettiin, ja sitten tässä pyydettiin vielä terveydenhuollon oikeusturvakeskukselta lausunto, joka ei kyllä semmoinen pääsääntö ole. Mutta tässä näin tehtiin. Tämä erikoisepäilykin oli vakava.”

Esitutkinnassa lapsen vanhemmat siis kiistivät tapahtuneen, mikä on tyypillistä perheen sisäisissä vakavissa epäilyissä (ks. myös tapaus 3). Esitutkin-
tapöytäkirjasta ja tutkinnanjohtajan puheenvuorosta kävi ilmi, että rikokses-
ta epäillyt kiistivät osallisuutensa pahoinpitelyyn. He myös antoivat lapsen
vammoille vaihtoehtoisia syitä, jotka liittyivät lapsen syntymään ja hoitotoi-
menpiteisiin. Haastattelussa tutkinnanjohtaja piti näitä vaihtoehtoisia selityk-
siä varteenotettavina ja perusteltuina.

Esitutkinnassa hankittiin muiden tutkintatoimenpiteiden lisäksi useita
asiantuntijalausuntoja, jotka olivat hieman ristiriidassa keskenään. Lasten- ja
nuortenkirurgian erikoislääkäriltä hankittiin somaattinen lääkärinlausunto,
jossa todettiin lapselta löytyneet vammat. Toinen erikoislääkärin lausunto
hankittiin lastenpsykiatrian erikoislääkäriltä. Lisäksi käytettiin potilasasia-
kirjoja lapsesta ja lapsen äidistä. Kokonaisuudessaan poliisi piti tapausta
tutkinnan kannalta haasteellisenä. Juttu toimitettiin syyttäjälle reilu vuosi ri-
kostutkinnan jälkeen.

Ratkaisuun päätyminen syyteharkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä

Syyteharkinnassa syyttäjä nosti syytteen lapsen isää vastaan ja mutta jätti
syyttämättä lapsen äitiä. Lapsen äitiä koskevassa syyttämättäjättämispää-
töksessä todetaan, että lapsen äidin syyllisyyden tueksi ei ole olemassa to-
dennäköisiä syitä. Päätöksen perusteluissa todetaan, että koska lapsen äiti on
kiistänyt syyllistyneensä rikokseen, tapahtuneelle ei ole todistajia, ja asiassa
hankitun muun selvityksen perusteella riittävää näyttöä äidin syyllisyydestä
ei ole. Sen sijaan syyttäjä nosti syytteen lapsen isää vastaan lapsen törkeästä
pahoinpitelystä.

Oikeudenkäynnissä rikosta käsiteltiin törkeänä pahoinpitelynä, jossa rikoksesta syytettiin lapsen isää. Syyttäjän rangaistusvaatimuksessa syyttäjä katsoo lapsen isän tehneen alle kuukauden ikäiselle pojalleen ruumiillista väkivaltaa, josta on aiheutunut useita ja laajoja murtumia eri puolelle kehoa. Vammat on määriteltä ”vaikeaksi ruumiinvammaksi tai ainakin vakavaksi sairaudeksi”. Syyttäjä piti tekoa törkeänä, koska se kohdistui alle kuukauden ikäiseen vauvaan ja tekijä oli lapsen oma isä. Syyttäjä vetoaa todistelussa erityisesti somaattisiin lääkärintlausuntoihin, joiden mukaan vammat olivat syntyneet ravistelun seurauksena ja murtumat vaativat melko kovan väännön. Rikoksesta syytetty kiisti syytteen.

Pääkäsittelyssä katsottiin selväksi, että lapselta on löydetty tietyt murtumat eri puolelta kehoa ja murtumat ovat laajoja. Kysymykseksi jäi, mistä vammat olivat aiheutuneet, missä yhteydessä ne olivat syntyneet, olivatko ne ulkopuolelta aiheutettuja vai kenties sairauden johdosta syntyviä, oliko syytettynä oleva henkilö vammojen aiheuttaja ja oliko vammat aiheutettu vahingossa vai tahallisesti. Pääkäsittelyssä kuultiin todistajina useita lastentautien ja synnytys- ja naistentautien erikoislääkäreitä. Lääkäreiden lausunnoista ei saatu tukea väitteille, että vammat olisivat syntyneet synnytyksessä tai muun vaihtoehtoisen syntymekanismin kautta. Väitteille siitä, onko rikoksesta syytetty vammojen aiheuttaja, saatiin ainoastaan yhden erikoislääkärin mielipide ja lausunto, joka kuitenkin puhui vahvasti pahoinpitelyn puolesta. Muut todistajat eivät olleet havainneet mitään väkivaltaan viittaavaa ollessaan tekemisissä perheen kanssa.

Käräjäoikeus katsoi, että mikään asiassa esitetty näyttö ei tue rikoksesta epäillyn syyllisyyttä. Asiassa jäi epäselvyys siitä, olisiko lapsen isä pahoinpidellyt lastaan. Tapaus toimii myös esimerkkinä siitä, kuinka perusteellisista lääketieteellisistä tutkimuksista huolimatta lääkärintlausunnot ovat yhä puutteellisia yrittäessään vastata rikosprosessin tarpeisiin (ks. myös artikkeli IV, luku 6.2; artikkeli V, luku 5.2). Lasta hoitanut ja esitutkintaan asiantuntijalausunnon kirjoittanut erikoislääkäri piti tätä tapausta esimerkkinä siitä, miten lääkärin näkökulmasta selvä pahoinpitelytapaus voi kaatua siihen, että oikeudessa ei löydetä riittävää näyttöä tietyn henkilön syyllisyyden tueksi. Tämä siitä huolimatta, että lääketieteellisesti olisi aivan selvää, että vammat ovat syntyneet väkivallan seurauksena. Rikosprosessi rikosilmoituksen teosta tuomioistuinkäsittelyyn kesti hieman alle kaksi vuotta. Syyttäjä ilmoitti tyytymättömyytensä koko tuomioon ja päätti tehdä asiasta valituksen hovioikeuteen. Jutun käsittely muissa oikeusasteissa siis jatkuu vielä.

Tapaus 5. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö

Väkivaltaepäilyn tunnistaminen ja siihen puuttuminen

Opettaja oli havainnut, että nuori käyttäytyi eri tavalla aikaisempaan nähden ja vaikutti surulliselta ja huolissaan olevalta. Tämä havainto nuoren poikkeavasta käyttäytymisestä herättää usein hyväksikäytön epäilyn (Humppi 2009, 69–73), kuten myös tässä tapauksessa. Tapahtunut alkoi selvitä, kun nuori itse kertoi asiasta opettajalle. Lopulta asiasta kerrottiin rehtorille, joka lähti viemään asiaa eteenpäin. Epäilyn alun perin havainnut opettaja kertoo asiasta seuraavaa:

”Yksi nuorista oli onnetoman oloinen ja hänestä näki, ettei kaikki ole hyvin. Lopulta hän alkoi kertoa asiasta. Nuori oli hämmentynyt eikä oikein tiennyt, mitä oli tapahtunut. Sovin hänen kanssa, että kerron rehtorille, ja sitä kautta asia rupesi selviämään. Juttuun yhdistettiin jopa 30 koulun jäsenen nimi, ja siihen liittyi paljon huhupuhetta ja epäselvyyttä. Lopulta asianomaisten lista supistui melko pieneksi. Juttu eteni nopeasti, mutta käräjäkäsittelyä joutui odottamaan kauan ja se oli piinallista oppilaille.”

Rehtori teki asiasta sekä lastensuojeluilmoituksen että rikosilmoituksen. Toisin kuin muissa tapauksissa oli tyyppillistä, tapauksessa otettiin siis heti yhteyttä poliisiin eikä vasta lastensuojelun puuttumisen jälkeen. Kuten opettajan puheenvuorosta käy ilmi, koulun näkökulmasta kyse oli melko laajasta tapauksesta, johon yhdistettiin useita koulun oppilaita. Sosiaalityöntekijät kuitenkin katsoivat, että tapauksessa oli hieman tiedonsaantivaikeuksia poliisiin päin. Syy tähän oli se, että kyseessä oli myös sellaisten perheiden lapsia, jotka eivät olleet lastensuojelun asiakkaana, jolloin viranomaiset voivat katsoa salassapitosäännösten estävän tiedon välittämisen.

Väkivaltaepäilyn selvittäminen tutkinnassa

Rikosilmoituksen poliisille teki koulun rehtori, joka laati rikosilmoituksen sen perusteella, mitä yksi uhreista oli kertonut hänelle. Esitutkintapöytäkirjan mukaan epäilyssä oli kyse yhteensä viidestä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja siihen liittyvästä alkoholipitoisen aineen välittamisestä nuorille. Asiasta epäiltiin nuorille tuttua, aikuista miestä. Epäilty teko seksuaalisesta hyväksikäytöstä käsitti pääasiassa koskettelua, suutelua, halailua ja ehdotuksia sänkyyn menemisestä. Esitutkintapöytäkirjan perusteella kyse ei siis ollut yhdynnästä.

Esitutkinnassa poliisi kuuli kaikkia uhreja, jotka olivat 14–16-vuotiaita nuoria. Lisäksi kuultiin useita todistajia, jotka olivat samanikäisiä nuoria. Rikoksesta epäilty myönsi kuulustelussa tarjonneensa alaikäisille nuorille alkoholia asunnossaan mutta kielsi lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön viittavat teot. Yhdestä uhrista hankittiin psykiatrian ja nuorisopsykiatrian laatima lääkärintlausunto lapsen kertomuksen luotettavuudesta. Tapauksen rikostutkinta kesti noin neljä kuukautta, eli tutkinta valmistui suhteellisen nopeasti ottaen huomioon, että asianosaisia oli useita ja monia henkilöitä kuultiin sekä asianomistajina että todistajina.

Ratkaisuun päätyminen syyteharkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä

Syyttäjän haastehakemuksessa syyttäjä vaatii rangaistusta miehelle lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja miehelle ja naiselle rangaistusta alkoholipitoisen aineen välittämisestä. Vastaja on kiistänyt syyteen lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, mutta molemmat vastaajat ovat myöntäneet syyteen alkoholipitoisen aineen välittämisestä oikeaksi. Syyttäjä vetoaa haastehakemuksessaan henkilötodisteluun eli ennen kaikkea asianomistajien (uhrien) kuulemiseen.

Käräjäoikeuden ratkaisussa rikoksesta syytetty katsotaan syylliseksi lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön. Tähän ratkaisuun päädytään uhrien kertomusten perusteella. Rikoksesta syytetty määrättiin rahallisiin korvauksiin asianomistajille ja yhteiseen kahdeksan kuukauden vankeusrangaistukseen, joka suoritetaan ehdollisena. Rikosprosessiin rikosilmoituksen kirjaamisesta rangaistuksen määräämiseen kesti noin vuosi, josta yli puoli vuotta meni syyteharkintaan ja käräjäoikeuden ratkaisuun.

Tapaus 6. Törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö

Väkivaltaepäilyn tunnistaminen ja siihen puuttuminen

Perheen sisäisen hyväksikäyttöepäilyn tunnistaminen käynnistyi huolesta yhden kouluikäisen lapsen hyvinvoinnista. Kouluikäisen lapsen kohdalla huoli heräsi koulussa ja perheen pienempien lasten kohdalla päiväkodissa, josta tehtiin lastensuojeluilmoitus. Koko perheen osalta huoli lasten hyvinvoinnista heräsi siis useassa eri viranomaislähteessä.

Tämän kouluikäisen lapsen kohdalla huoli heräsi koulussa opettajalla ja terveydenhoitajalla, ja asiasta puhuttiin laajemmin koulun henkilökunnan kanssa. Alkuperäinen syy huolen heräämiseen olivat oppimisongelmat. Hänet

lähetettiin perheneuvolaan tutkimuksiin, joissa ei löytynyt mitään tavallisuudesta poikkeavaa. Koulussa kuitenkin huolestuttiin siitä, että pojan kirjoittamat tekstit ja piirrookset olivat kovin seksuaalisväritteisiä sekä itsetuhoisia. Poika oli myös olemukseltaan kovin ahdistunut. Tästä syystä huoli kohdistui nimenomaan seksuaaliseen hyväksikäyttöön.

Opettaja teki lastensuojeluilmoituksen kyseisestä lapsesta. Koulun terveydenhoitaja teki oman lastensuojeluilmoituksensa samaisesta lapsesta. Kokonaisuudessaan perheen lapsista tuli lastensuojeluun neljä lastensuojeluilmoitusta eri viranomaisilta. Opettajan tekemän lastensuojeluilmoituksen jälkeen pidettiin moniammatillinen yhteistyöpalaveri, jossa pohdittiin, miten asiaan puututaan. Tähän mennessä asiasta ei ollut tehty rikosilmoitusta. Opettaja kertoi haastattelussa, että tekemänsä lastensuojeluilmoituksen jälkeen perheen isä teki hänestä valituksen sekä uhkaili häntä henkilökohtaisesti sähköpostilla. Opettaja ei ilmoittanut uhkailusta poliisille. Poliisille kertomatta jättäminen on hyvä esimerkki siitä, miten poliisin kutsuminen omaksi avuksi on usealle viranomaiselle kynnys (ks. artikkeli VI, luku 3.3.). Uhkailuista kertominen olisi olennaista myös esitutkinnan kannalta.

Moniammatillinen työryhmä työskenteli sosiaalityöntekijän johdolla. Sosiaalityöntekijän mukaan yhteistyö poliisin kanssa sujui hyvin. Poliisi piti sosiaalityöntekijää hyvin ajan tasalla myös tutkinnan etenemisestä.

Väkivaltaepäilyn selvittäminen esitutkinnassa

Rikosilmoitus saapui poliisille kaupungin johtavalta sosiaalityöntekijältä. Rikosilmoituksessa lasten isää epäillään kolmen lapsen törkeästä seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Lasten vanhemmat ovat eronneet, ja heillä on lasten yhteishuoltajuus. Poliisi suoritti tapauksen esitutkinnan kuulustelemalla rikoksesta epäiltyä, lapsen äitiä asianomistajana sekä todistajina muita perheen lähipiiriin kuuluvia henkilöitä. Rikoksesta epäilty kiisti syyllistyneensä tekoihin. Esitutkinnassa lapset vietiin yliopistolliseen sairaalaan lasten oikeuspsykiatriin tutkimuksiin. Esitutkintapöytäkirjaan liitettiin myös muiden, sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten (mm. terveydenhoitajan ja opettajan) laatimat lausunnot. Lasten oikeuspsykiatrisissa tutkimuksissa lapset kuultiin nauhalle. Yhdestä lapsista hankittiin myös somaattinen lääkärinlausunto. Lasten oikeuspsykiatrisista tutkimuksista ei saatu vahvistusta epäilylle lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Tässä tapauksessa asiantuntijatyöryhmän laatima lapsen oikeuspsykiatrisen tutkimus, joka joillakin paikkakunnilla koetaan hyvin paljon aikaa vieväksi (ks. artikkeli III, luku 5.2), toteutui muutamassa kuukaudessa poliisin tutkintapyyntöön lähettämisestä. Kyse oli siis nopeasta toiminnasta asiantuntijatyöryhmän puolesta.

Juttua poliisin puolella hoitanut tutkija piti tätä tapausta erikoisen hankalana, ikävänä ja kaikin puolin ongelmallisena selvittää. Esitutkintaa vaikeutti

poliisiin mukaan se, että kyseisessä tapauksessa sosiaalitoimi oli jo ennen rikosilmoituksen tekemistä hankkinut poliisille asiantuntijalausuntoja ja omasta puolestaan kerännyt näyttöä rikoksesta – asioita, jotka kuuluisivat poliisiin hoidettavaksi. Poliisi siis koki, että esitutkintaa oli tehty etukäteen ja poliisilla ei ollut mahdollisuutta aloittaa tutkintaa puhtaalta pöydältä. Viranomaisyhteistyön kanssa oli siis ollut ongelmia työtehtävien hoidon suhteen, ja jutun tutkintaa tehnyt poliisi luonnehti sosiaalitoimen toimintaa seuraavasti:

”Tässä oli käytetty niin sanottuja asiantuntijoita. Eli niin sanottuja terapeutteja, joilta oli pyydetty yksityisiä lausuntoja. Näistä oli kerätty todistusaineistoa ja toimitettiin poliisille se todistusaineisto. Se näiden, toki jonkunlaista terapiatoimintaa harrastavien henkilöiden lausuntojen kera, tuli sosiaalitoimistosta. Esitutkinnan lopputulos oli kuitenkin se, että ei ole mitään näyttöä seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Se olisi ollut nimenomaan poliisiin tehtävä suorittaa sitä esitutkintaa. Kun nyt se ilmoitus tehtiin, ja poliisiin käteen lyötiin ne lausunnot, poliisilla ei ollut niin kuin minkäänlaista mahdollisuutta tulkita niitä lausuntoja, että onko ne asianmukaisia vai ei. Niiden sisällöstä voi päätellä että lapsia on seksuaalisesti hyväksikäytetty, ja ne ovat täysin ristiriidassa siihen, mitä yliopistollisen sairaalan tutkimuksissa ilmeni.”

Tutkija viittaa puheenvuorossaan siihen, että jutun esitutkinta lähti aluksi väärille raiteille sosiaalitoimen poliisille toimittamien yksityisten lausuntojen vuoksi. Lausuntojen mukaan lapsia olisi seksuaalisesti hyväksikäytetty. Kun lapset vietiin oikeuspsykiatriisiin tutkimuksiin, kävi kuitenkin ilmi, että seksuaaliseen hyväksikäyttöön viittaavia seikkoja ei tutkimuksissa löytenyt. Esimerkiksi asiantuntijan suorittamissa lasten kuulusteluissa ei saatu mitään tukea hyväksikäytön epäilylle. Eri viranomaiset olivat tästä asiasta kuitenkin eri mieltä. Tällöin sosiaalitoimen tekemä etukäteiselvitys asiantuntijalausunnoista oli esitutkinnan kannalta turha, ja poliisi koki, että sosiaalitoimi yritti omasta puolestaan tehdä poliisille kuuluvia tehtäviä. Esimerkkitapauksessa toteutui siis tyypillinen viranomaisyhteistyön ongelma: työroolien sekoittuminen (ks. myös artikkeli VI, luku 3.4).

Kyseinen tapaus on esimerkki paitsi viranomaisten välisen yhteistyön ongelmakohdista myös siitä, että eri terveydenhuollon ammattilaisten lausunnot voivat olla hyvinkin erilaisia ja ristiriitaisia keskenään. Pelkästään se, että henkilö on terveydenhuollon ammattilainen, ei tee hänestä automaattisesti asiantuntijaa seksuaalisen hyväksikäytön tutkimisessa (Finnilä-Tuohimaa 2009). Tämän vuoksi asiantuntijaroolin nimissä laaditut lausunnot siitä, onko lasta seksuaalisesti hyväksikäytetty tai pahoinpidelty vai ei, voivat olla

paikkakuntien välillä ja yksittäisten tapausten välillä hyvinkin vaihtelevia. Asiantuntijalausuntojen laadun varmistamiseksi ja niiden toimivuuden takaamiseksi rikosprosessissa ”ylimääräisten” lausuntojen hankkimista muun kuin poliisin toimesta tulisi siten tämän tapauksen näkökulmasta välttää.

Päätös syyttämättä jättämisestä

Syyttäjä jätti asiassa syyttämättä riittävän näytön puutteen perusteella. Päätöksessä todetaan, että yliopistollisen sairaalan laatimissa tutkimuksissa ei ole löytynyt mitään seksuaaliseen hyväksikäyttöön viittaavaa. Myös rikoksesta epäilty kiistää syyllistyneensä tekoon. Asian käsittelyyn rikosprosessissa meni aikaa hieman alle puoli vuotta. Sosiaalityöntekijän mukaan prosessi kuitenkin jatkuu edelleen. Perhe on tehnyt useita valituksia viranomaisten toiminnasta, vanhemmat ovat alkaneen huoltajuuskiistan myötä tehneet myös useita lastensuojeluilmoituksia viitaten toistensa väkivaltaiseen käyttäytymiseen lapsia kohtaan. Alkuperäisen havainnon kyseiseen lapseen kohdistuneesta hyväksikäyttöepäilyistä tehnyt koulun opettaja ei ole saanut virallisia teitä pitkin tietää, miten asiassa on käynyt. Opettaja kuitenkin toivoisi tietoa, sillä se vähentäisi omaa epävarmuutta ja lisäisi uskoa omiin havaintoihin.

Lopuksi

Tässä luvussa kuvattiin kuuden yksittäisen väkivalta- tai hyväksikäyttöepäilyn elinkaari tapausten tunnistamisesta mahdolliseen tuomioon tai muuhun päätökseen saakka. Tapauksista voidaan havainnoida niiden yhteisiä ja eräviä piirteitä sekä viranomaisten kokemuksia prosessiin liittyvistä haasteista. Haastattelut osoittavat, että viranomaisten näkemykset ja kokemukset paljastavat usein enemmän kuin pelkät virallisiin asiakirjoihin kirjatut päätökset. Tämä korostaa väkivaltatyön inhimillisyyttä ja toisaalta puuttumisen vaikeutta. Virallinen päätös ja prosessin lopputulos ei siten ole yhteneväinen sen kanssa, mitä eri viranomaisten yhteisnäkemyksen mukaan asiassa todellisuudessa oli tapahtunut.

Yhteistä tapauksille on, että väkivalta- tai hyväksikäyttöepäilyn tunnistamis- ja ilmoittamisvaihe ja sitä seuraava esitutkintavaihe ovat koko prosessin kannalta pitkäkestoisimpia. Ennen varsinaisen rikostutkinnan aloittamista havaintoja väkivallasta tehdään pitkään, ja eri viranomaiset pohtivat puuttumisen kynnystä ja näytön riittävyttä omalta osaltaan. Tässä on kyseessä eräänlainen työroolien sekoittuminen, jossa sosiaali- ja terveysviranomaiset omalta osaltaan hankkivat näyttöä rikoksesta, vaikka se lain mukaan onkin vasta poliisin tehtävä (ks. myös artikkeli II, luku 4.). Tämän tutkimuksen

näkökulmasta tällainen toimintamalli ei välttämättä ole hyvä, sillä se paitsi hidastaa prosessia myös luo viranomaisten välille erimielisyyksiä. Tällaiset huonoiksi havaitut toimintamallit myös ylläpitävät virheellisiä asenteita toisia viranomaisia kohtaan. Tästä syystä moniammatillisen palautteen saaminen siitä, kuinka eri viranomaiset ovat onnistuneet eri toimenpiteissä, olisi monille viranomaisille hyödyllistä.

Tapaukset havainnollistavat myös sitä, kuinka rikosnimikkeeltään ja muilta ominaispiirteiltään samantyyppiset teot voivat päätyä hyvin erityyppiin ratkaisuihin. Tämä korostaa viranomaisten tapauskohtaista harkintaa ja on jälleen yksi esimerkki valtakunnallisen mallin puuttumisesta. Toisaalta tapauskohtaisen harkinnan olemassaolo on edellytys tapausten yksilöllisten piirteiden huomioon ottamiselle. Lapsiin kohdistuvassa väkivallassa on kyse laajasta tapausten kirjoista, erilaisista uhreista, erilaisista tekijöistä ja lukuisista muista yksilöllisistä piirteistä. Tapausten selvittämisen kannalta voidaan karkeasti arvioida, että mitä vanhemmasta lapsesta on kyse, sitä helpompaa väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyn selvittäminen on.

Kirjallisuus

- Ammerman, R.T. & Hersen, M. (eds.) (2000): Case studies in family violence. Second edition. New York: Kluwer Academic / Plenum Publishers.
- Cohen, J.A. & Mannarino, A.P. (2000): Incest. Teoksessa Ammerman, R.T. & Hersen, M. (eds.): Case studies in family violence. Second edition. New York: Kluwer Academic / Plenum Publishers.
- Ervo, L. (2005): Oikeudenmukainen oikeudenkäynti. Vantaa 2005.
- Finnilä-Tuohimaa, K. (2009): Expertise and decision making among clinicians in investigations of alleged child sexual abuse. Turku: Turun yliopiston julkaisuja
- Humppi, S. (2009): Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö rikosilmoituksissa. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 82. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.
- Jokela, A. (2008): Rikosprosessi. 4., uudistettu painos. Helsinki: Talentum.
- Jonkka, J. (1991): Syytekynnys. Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Jonkka, J. (1992): Rikosprosessioikeuden yleisistä opeista. Helsinki: Helsingin yliopiston rikos- ja prosessioikeuden laitoksen julkaisuja A:6.
- Korkman, J. (2006): How (not) to interview children: interview with young children in sexual abuse investigations in Finland. Turku: Institute for human rights, Åbo Akademi University.

- Kolko, D.J. & Brown, E.J. (2000): Child sexual abuse. Teoksessa Ammerman, R.T. & Hersen, M. (eds.): Case studies in family violence. Second edition. New York: Kluwer Academic / Plenum Publishers.
- Lamb, M.E., Hershkowitz, I., Orbach, Y. & Esplin, P.W. (2008): Tell me what happened. Structured investigative interviews of child victims and witnesses. New York : Wiley
- Lehtimäki, S. (2008): Lasten kaltoinkohtelun tunnistaminen ja siihen puuttuminen - yhteistyötä yli ammattirajojen. Tampereen yliopiston Hoitotieteen pro gradu tutkielma.
- Mahkonen, S. (2003): Lastensuojeluilmoitus. Jyväskylä: Gummerus.
- Metsämuuronen, J. (2008): Laadullisen tutkimuksen perusteet. 3. uudistettu painos. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.
- Oates, R.K, Ryan, M.G. & Booth, S.M. (2000): Child physical abuse. Teoksessa Ammerman, R.T. & Hersen, M. (eds.): Case studies in family violence. Second edition. New York: Kluwer Academic / Plenum Publishers.
- Stake, R.E. (2005): Qualitative analysis for social scientists. Cambridge: Cambridge university press.
- Taskinen (2003) (toim.): Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpiteilyn selvittäminen. Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. Stakes oppaita 55.
- Virolainen, J. & Pölönen, P. (2004): Rikosprosessin osalliset - Rikosprosessioikeus II. Helsinki: WSOY
- Yin, Robert K. (2003): Case study research. Design and methods. 3rd Edition. London: Sage.

VIII. VIRANOMAISTYÖN HAASTEET LAPSIIN KOHDISTUVAN VÄKIVALLAN JA HYVÄKSİKÄYTÖN SELVITTÄMISESSÄ: YHTEENVETO

Noora Ellonen & Sanna-Mari Humppi

Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin rikosprosessin kulkua sekä viranomaisten välistä yhteistyötä epäilyissä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta ja hyväksikäytöstä. Tutkimuksessa kuvattiin, miten lapsiin kohdistuvat väkivaltatapaukset tulevat poliisin tietoon, kuinka ne etenevät rikosprosessissa poliisin esitutkinnasta syyteharkintaan ja millaisia ratkaisuja näistä rikosepäilyistä tehdään tuomioistuinkäsittelyvaiheessa. Tutkimuksessa tarkasteltiin viranomaisten kokemia ongelmakohtia rikosprosessin vaiheissa, rikosepäilyjen ilmoittamisessa ja viranomaisyhteistyössä väkivalta- ja hyväksikäyttöpäilyjen selvittämiseksi.

Tutkimus muodostaa kokonaiskuvan väkivalta- ja hyväksikäyttöpäilyjen eri vaiheista. Tässä prosessissa väkivalta- tai hyväksikäyttöpäilyyn tiimoilta lapsen kanssa työskentelee useita eri viranomaisia toteuttamassa useita eri toimenpiteitä. Parhaassa tapauksessa rinnakkain etenevät niin rikosprosessi, lastensuojeluprosessi kuin hoitoprosessikin. Kuten artikkelit osoittavat, nämä viranomaistenprosessit ovat keskenään hyvin erilaisia. Ne sisältävät eri tavoitteita, toimenpiteitä sekä toimintaa ohjaavia normeja. Prosessit toteutuvat myös toisistaan eriävissä aikajänteissä tehden kokonaisprosessista usein hyvinkin moninaisen. Epäilyt lapsiin kohdistuneesta väkivallasta ja hyväksikäytöstä ovatkin viranomaisille aina erityinen haaste.

Näitä haasteita tuodaan esiin kaikissa tämän kirjan artikkeleissa prosessin eri vaiheiden ja eri viranomaisten mukaan tarkasteltuna. Yksi mielenkiintoinen tulos tutkimuksen kokonaisuutta tarkasteltaessa on se, että väkivalta- ja hyväksikäyttöpäilyjen moninaisuudesta huolimatta eri viranomaisten kuvaamat haasteet ovat keskenään hyvin yhteneväisiä. Oli kyse sitten väkivalta- ja hyväksikäyttöpäilyjen tunnistamisesta lapsen arjessa tai epäillyn tuomitsemisesta oikeusprosessissa, kamppaillaan osin samojen ongelmien kanssa, kukin ammattiryhmä vain omasta näkökulmastaan. Tämä kertoo toisaalta siitä, että väkivalta- ja hyväksikäyttöpäilyjen selvittämisessä on selkeitä kehittämisen kohteita järjestelmän tasolla. Toisaalta se kertoo myös siitä, miten vaikeaa eri viranomaisten välinen yhteistyö on: kaikki puhuvat periaatteessa samoista ongelmista mutta pitkälti eri käsittein.

Kirjan artikkelit perustuvat rekisteriaineistoihin, asiakirja-aineistoihin sekä haastatteluaineistoihin, joita kaikkia kuvataan tarkemmin kussakin artikkelissa. Tutkimus on toteutettu tapaustutkimuksena kolmella erikokoisella paikkakunnalla. Tulosten yleistämisessä tuleekin siten olla varovainen. Vaikka samat teemat toistuvat tutkimuksessa eri paikkakunnilla ja siten voitaisiin ajatella tulosten kuvaavan laajemminkin viranomaisten toimintaa, ei tuloksia voida yksiselitteisesti yleistää koko valtakunnan tasolle. Tässä kirjan viimeisessä artikkelissa tarkastellaan niitä yhteneviä tutkimuksessa esiin tulleita haasteita, jotka nousevat esiin läpi koko väkivalta- tai hyväksikäyttöepäily selvittämisprosessin. Tuloksia pyritään suhteuttamaan myös aikaisempaan tutkimuskirjallisuuteen sekä ajantasaiseen lainsäädäntöön, joskin tarkemmat taustoitukset on esitetty eri artikkeleissa. Tarkastelun toivotaan herättävän keskustelua siitä, miten näihin ongelmakohtiin löydetäisiin ratkaisuja, jotta väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyt saataisiin selvitettyä entistä paremmin ennen kaikkea lapsen näkökulmasta.

1 LAINSÄÄDÄNNÖN JA SEN TULKINNAN SELKEYTTÄMINEN

Lainsäädäntö näyttelee keskeistä roolia väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyihin puuttumisessa ja niiden selvittämisessä. Kaiken lähtökohta on se, että kaikenlainen lasten pahoinpitely ja seksuaalinen hyväksikäyttö on kriminalisoitu rikoslaissa. Toisin sanoen kaikkeen väkivaltaan tulee puuttua. Toisaalta lähtökohtana on puuttumisen toteuttaminen lapsen edun mukaisesti. Tämä perustuu YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimukseen (1989), jonka mukaan lapsia koskevassa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toiminnassa tulee ensisijaisesti huomioida lapsen etu. Sekä väkivallan luonne rikollisena toiminta että siihen puuttuminen lapsen edun mukaisesti ovat yksiselitteisiä periaatteita viranomaisten toiminnan lähtökohtana. Käytännössä kuitenkin jo niihin liittyy tulkinnallista vaihtelua eri viranomaisten kesken.

Tämä tutkimus tuo esiin sen, miten viranomaiset tunnustavat vakavan väkivallan yksiselitteisesti niin lastensuojelu- kuin rikosprosessiakin edellyttäväksi rikolliseksi toiminnaksi, kun taas jotkut lievemmät väkivallan muodot eivät edelleenkään saa haastateltujen joukossa täyttä tunnustusta väkivaltarikoksena. Viranomaishaastattelut tuovat esiin yksittäisten viranomaisten ajatuksia esimerkiksi kuritusväkivallan luonteesta enemmänkin lastensuojelluksen puuttumisen kohteena kuin rikosprosessia edellyttävänä väkivaltarikoksena. Tutkimus nostaa myös voimakkaasti esiin aktiivisen pahoinpitelyn lisäksi kysymyksen lasten kokemuksista muunlaisesta kaltoinkohtelusta, kuten hoidon laiminlyömisestä. Milloin tämäntyyppinen kaltoinkohtelu muut-

tuu varsinaiseksi väkivallaksi, joka edellyttää paitsi lastensuojelullisia myös rikosoikeudellisia toimia? Edelleen siis kaivataan avointa keskustelua väkivallan eri muodoista, sillä tutkimusten mukaan väkivallan tunnistaminen ja siihen puuttuminen edellyttää ensisijaisesti tietyn toiminnan tunnustamista väkivallaksi (Paavilainen ym. 2008).

YK:n Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen (1989) lisäksi viranomaisten toimintaa väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyissä säädellään useilla kansallisilla laeilla. Näiden osalta tilanne onkin epäselvempi jo periaatteen tasolla. Osa lainsäädännöstä keskittyy yleisesti viranomaisten toimintaan eikä huomioi lapsia erityisryhmänä. Esimerkki tästä on esitutkintalaki, joka vain varsin yleisellä tasolla säätelee väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen esitutkintaa lasten kohdalla (ETL 33 ja 39a §). Lisäksi suurin osa viranomaisten toimintaa säätelevästä lainsäädännöstä on kirjoitettu erikseen tietyille ammattiryhmille heidän näkökulmastaan. Ne korostavat eri asioita, ja samoistakin asioista kirjoitetaan eri tavoin, mikä aiheuttaa ristiriitoja lain tulkinnessa. Erityisen hankalia ovat niin sanotut normikollisiot, eli tilanteet, joissa toinen laki sanoo toista ja toinen toista. On useinkin määrittämätöntä, mikä laki on määräävässä asiassa suhteessa toisiin, jolloin kukin viranomaisena lukee lakia omasta näkökulmastaan. Näistä kysymyksistä edes asiantuntijat eivät ole samaa mieltä. Tällaisessa tilanteessa on mahdotonta odottaa yksittäisen viranomaisen pystyvän ottamaan huomioon kaikki eri alojen toimintaa säätelevät lakipykälät, jolloin käytäntö ajaa siihen, että kokonaisuutta tulkitaan yksinomaan oman ammattiryhmän näkökulman kautta. Tämä puolestaan vaikeuttaa käytännön yhteistyötä. (Sisäasiainministeriö 2007; Mahkonen 2003.)

Lainsäädännöllinen epäselvyys tulee esille voimakkaasti esille väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyihin puuttumisen esteenä niin tässä tutkimuksessa kuin aiemmissakin tutkimuksissa (Sisäasiainministeriö 2007; Mahkonen 2003). Tämän tutkimuksen mukaan selkeimpiä lainsäädännöllisiä ongelmakohtia ovat salassapitosäännöksiin liittyvät lakipykälät ja niiden tulkinta. Lähtökohteisesti kaikki viranomaisten asiakkaastaan saama tieto on salassa pidettävää. Ilman asiakkaan lupaa tai laissa erikseen määriteltyä tilannetta tietoja ei saa luovuttaa toiselle viranomaiselle. Lainsäädännössä kuvataan tilanteita, joissa viranomaisella on oikeus tai velvollisuus tietojen luovuttamiseen. Näiden tilanteiden kuvaamisen yhtenäistäminen eri hallinnonaloja säätelevässä lainsäädännössä olisi äärimmäisen tarpeellista. Lakiin kaivataan myös selkeää mainintaa viranomaisen oikeuksista tai velvollisuuksista oma-aloitteisen tiedon antamisessa toiselle viranomaiselle väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilytilanteessa: koska esimerkiksi terveydenhoitohenkilökunnan sekä päiväkodin ja koulun henkilökunnan mahdollisuudesta tehdä rikosilmoituksen ei laissa erikseen määritellä, tulkitaan se pääsääntöisesti kielloksi ilmoituksen tekoon. Myös moniammatillisten ryhmien tiedonvaihdon entistä selkeämpi määrit-

tely olisi hyödyllistä. Perusopetuslakiin esitetystä muutoksessa tähän on jo kiinnitetty huomiota. Siinä mainitaan erikseen moniammatilliseen oppilas-huoltoryhmään kuuluvien oikeus saada ja luovuttaa toisilleen sekä opettajalle oppilaan opetuksen asianmukaisen järjestämisen edellyttämät välttämättömät tiedot (ehdotettu 40 § HE109/2009 vp). Vastaavaa tarkennusta kaivataan myös muuhun moniammatilliseen yhteistyöhön.

Lainsäädännöllisten tarkennuksien lisäksi lain tulkintaan kaivataan yhtenäistämistä ohjeistuksen kautta. Lainsäädäntöä on osittain jo muutettu yksiselitteisemmäksi. Esimerkiksi vuonna 2008 uudistetussa lastensuojelulaissa on selkeytetty hyvin viranomaisten ilmoitusvelvollisuutta. Tämä tutkimus osoittaa, että lainsäädännölliset muutokset eivät kuitenkaan välttämättä näy kovin helposti käytännössä. Niiden omaksuminen edellyttää lisää ohjeistusta ja koulutusta. Myös lainsäädännössä olevien eriävien käsitteiden tulkintaan kaivataan selkeyttä. Esimerkiksi tiedon antamiseen toiselle viranomaiseen liittyvien *velvollisuudet* ovat hieman yksiselitteisempiä, mutta tiedon antamiseen liittyvien *oikeuksien* tulkinta voi vaihdella suurestikin eri viranomaisten välillä. Toiset tulkitsevat oikeuden ikään kuin velvollisuutena, kun taas toiset päinvastaisesti niin, että tietoa ei anneta, koska se ei ole velvollisuus. Tämä aiheuttaa vaihtelua toiminnassa niin alueellisesti kuin viranomaiskohtaisestikin, mikä on hyvin ongelmallista asiakkaan oikeusturvan näkökulmasta.

Väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjä koskevan lainsäädännön yhteydessä tulisi pohtia ennen kaikkea sitä, missä määrin lainsäädäntö sallii jättää puuttumatta lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan ja hyväksikäyttöön ottaen huomioon viranomaisten vaihtelevat tulkinnat esimerkiksi juuri oikeuksista ja velvollisuuksista. Nykyisen lainsäädännön puitteissa asian käsittely erityisesti rikosprosessissa voi katketa, koska lapsiin kohdistuva väkivalta mielletään niin lieväksi rikokseksi, että siihen ei ole syytä puuttua rikosprosessin keinoin. Yksi näistä lainsäädännön esimerkeistä on yli 14-vuotiaisiin lapsiin kohdistuva lievä pahoinpitely asianomistajarikoksena³¹. Tämän tutkimuksen aikaisen lainsäädännön mukaan 15-17-vuotiaaseen lapseen kohdistuva lievä pahoinpitely ei ole virallisen syytteen alainen rikos. Oikeusministeriön työryhmämietinnössä (2009) tähän asiaan on ehdotettu muutosta siten, että alle 18-vuotiaisiin kohdistuneet pahoinpitelyt olisivat virallisen syytteen alaisia silloin, kun kyse on luottamuksellisesta suhteesta. Toinen vastaava esimerkki koskee syyttäjän oikeutta jättää syyte nostamatta syyksi lukevin perustein eli esimerkiksi teon vähäisyyteen vedoten. Tämän tutkimuksen näkökulmasta voitaisiin pohtia, tulisiko syyttäjällä olla oikeus jättää syyttämättä lapseen

---

31 Rikoslain 21. luvun 16 §:ssä todetaan, että virallinen syyttäjä ei saa nostaa syytettä lievästä pahoinpitelystä, joka on kohdistunut viisitoista vuotta täyttäneeseen henkilöön, eikä vammantoukkauksesta, ellei asianomistaja ilmoita rikosta syytteen pantavaksi.

kohdistuneesta rikoksesta, jos tekijä voidaan todeta syylliseksi tekoon? Osin tähän samaan asiaan on kiinnitetty huomiota valtakunnansyyttäjänviraston ratkaisuissa (esim. 10.1.2008, drno 479/21/07).

Lainsäädännöllä on suuri rooli siinä, millaisilla tutkintatoimenpiteillä epäilyjä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä voidaan esitutkinnan aikana selvittää. Tämänhetkisen lainsäädännön mukaan rahoitusvastuu lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittämisestä on valtioilla (laki kunta- ja palvelurakennemuutoksesta 169/2007). Lapsiin kohdistuneiden pahoinpitelyjen selvittämistä sen sijaan rahoittaa kunta. Lapsiasiavaltuutettu (2008) on ehdottanut myös pahoinpitelyepäilyjen tutkinnan siirtämistä valtion rahoittaman rahoitusjärjestelyn piiriin. Myös tämän tutkimuksen näkökulmasta rahoitusvastuun siirtämistä kunnilta valtioille tulisi pohtia myös lapsiin kohdistuvissa pahoinpitelyrikoksissa, sillä tutkimuksen mukaan onnistunut lapsen haastattelu ja somaattiset tutkimukset ovat tärkeitä yhtä lailla pahoinpitelyrikoksissa kuin seksuaalirikoksissakin.

2 ALUEELLISET EROTTOIMINNASSA

Viranomaisten toimintaa epäilyissä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä on ohjeistettu valtakunnallisesti useilla eri ohjeilla (esim. Taskinen 2003; Sisäasiainministeriö 2006; Paavilainen ym. 2008; Solantaus ym. 2006). Lisäksi joillakin kunnilla on omat toimenpidemallinsa, joiden mukaan viranomaisten on ohjeistettu toimivan kunnan omassa palvelujärjestelmässä kohdatessaan epäilyjä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä. Tästä huolimatta tutkimuksessamme tuli esiin suuriakin alueellisia eroja viranomaisten toiminnassa väkivaltaan ja hyväksikäyttöön puuttumisessa ja asian käsittelyssä lastensuojelussa sekä rikosprosessissa. Julkisilta palveluiltamme odotetun yhdenvertaisuusperiaatteen (ks. esim. Kulla 2003, 70) sekä lapsen oikeusturvan kannalta on ongelmallista ajatella, että asioita käsitellään eri paikoissa eri tavoin. Erityisen ongelmallista on se, että koska eri paikkakunnilla tehdään eri toimenpiteitä, voidaan niiden johdosta päätyä eriäviin ratkaisuihin niin lastensuojeluprosessissa kuin rikosprosessissakin. Alueellisten erojen vähentäminen onkin yksi merkittävin viranomaistyön haaste lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja hyväksikäyttötapaauksissa.

Yhtenä ratkaisuna alueellisten erojen pienentämiseen ovat kaikkia *velvoittavat* valtakunnalliset toimenpidemallit. Nykyiselläänkin on olemassa oheistavia toimintamalleja, mutta toive selkeästi velvoittavista, valtakunnallisesti yhtenäisistä toimintamalleista tuli konkreettisesti esille myös useissa eri viranomaisten haastatteluissa. Niiden puuttuminen on koettu ongelmalliseksi niin tässä kuin aiemmissakin tutkimuksissa (esim. Tolvanen & Vuento 2004) Yhtenäiset toimenpidemallit eri kuntien välillä väkivalta- ja hyväksi-

käyttöpäilyjen selvittämisessä tekisivät toiminnasta selkeämpää ja ennustettavampaa. Yhtenäiset mallit voidaan nähdä hyödyllisinä myös tunnistamisen ja puuttumisen vaikeuksien näkökulmasta. Perheen toimintaan on helpompaa puuttua, kun viranomainen voi perustella sitä normeilla. Valtakunnallisesti velvoittavien toimenpidemallien luominen on kuitenkin hyvin haasteellista, sillä väkivalta- ja hyväksikäyttötapausten kirjo on hyvin laaja. Myös kuntien palvelurakenteet eroavat jonkin verran toisistaan, joka asettaa haasteet kovin tarkalle käytännön työn normittamiselle. Siksi suositusta yhtenäisten velvoittavien mallien toteuttamiseen tulisikin ensin selvittää tarkemmin.

Toinen ratkaisu alueellisten erojen pienentämiseen sekä toiminnan yhtenäistämiseen olisi tämän tutkimuksen mukaan entistä tehokkaampi keskittäminen. Keskittämisen tavoitteellisuus tuli esille kaikkien eri viranomaisryhmien haastatteluissa. Tapausten tutkinnan keskittäminen samoille viranomaisille niin lastensuojelussa, terveydenhuollossa kuin poliisissakin keskittäisi osaamisen, sen jatkuvuuden ja kehityksen turvaamisen samaan paikkaan. Keskittämisen myötä myös tarve tiukemmalle toiminnan normittamiselle vähenisi, kun tutkinta perustuisi vankkaan erikoisammattitaitoon. Entistä tehokkaamman keskittämisen etuna olisi myös se, että lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttöpäilyjen kanssa työskentelevät ihmiset tutustuisivat toisiinsa. Tässä tutkimuksessa tuli selkeästi esiin se, miten tutustuminen edistää avoimuutta ja luottamusta toiminnassa ja sitä kautta vähentää myös tulkinnallisia ristiriitoja asioiden hoidosta. Varsin oiva ratkaisu tähän olisi Suomeen kaavailtu, muissa Pohjoismaissa toimiva lastentalomalli, jossa väkivalta- ja hyväksikäyttöpäilyt hoidetaan ja selvitetään saman katon alla.

3 ASIANTUNTIJUUDEN HYÖDYNTÄMINEN

Epäilyjen selvittäminen lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä edellyttää monen eri alan asiantuntijuutta (Paavilainen & Pösö 2003). Tämän tutkimuksen mukaan sitä myös maassamme on mutta sen hyödyntämisessä ja olemassa olon turvaamisessa olisi parantamisen varaa. Tällä hetkellä asiantuntijuus tapausten tutkinnassa on ainakin paikoin hyvin pirstaloitunut sekä keskittynyt tiettyihin henkilöihin. Tämä on ongelmallista jälleen lasten yhdenvertaisuusperiaatteen sekä oikeusturvan näkökulmasta, sillä osaaminen ei jakaudu tasaisesti eri alueille. Toisaalta henkilösidonnainen osaaminen on hyvin fataalia, sillä työllä ei silloin välttämättä ole jatkuvuutta. Asiantuntijuus on myös vaikeasti löydettävissä. Useat viranomaiset toivat esiin sen, että heidän asiantuntijuutensa on alikäytettyä, kun taas toisaalla puhuttiin asiantuntijuuden puutteesta. Myös tähän ongelmaan toiminnan ja sitä kautta osaamisen keskittäminen olisi tavoittelemisen arvoinen ratkaisumalli.

Viranomaisilla oli poikkeuksetta myös halu kehittää omaa asiantuntijuuttaan. Tämä tuli ennen kaikkea esille toiveena saada omasta työstään palautetta, jonka kautta omaa osaamista voisi parantaa. Palautteen saamisessa korostettiin myös moniammatillisuuden näkökulmaa. Kaikki viranomaisryhmät esittivät toive siitä, että moniammatillisesti käsitellyt tapaukset voitaisiin käydä myöhemmin yhdessä läpi toiminnan kehittämisen näkökulmasta. Palautteen saaminen voidaan nähdä tärkeänä myös ilmoituskynnyksen mataltamisen näkökulmasta, sillä tieto omien tulkintojen oikeellisuudesta arjessa lasten kanssa työskenteleville vahvistaisi uskoa omiin tulkintoihin ja sitä kautta lisäisi rohkeutta puuttumiseen. Niin tämän kuin aiemmankin tutkimuksen perusteella yksi merkittävä ilmoittamatta jättämisen syy on viranomaisen epävarmuus omiin tulkintoihinsa (Paavilainen ym. 2008).

Omien tulkintojen vahvistukseen liittyen tulee kuitenkin erottaa, mistä palautetta saadaan. Tutkimuksessa tuli esille, että ensisijaisen havainnon väkivaltaepäilyistä tehnyt henkilö ei juuri koskaan saa tietoa siitä, miten tapaus on edennyt rikosprosessissa. Tietoa tästä kuitenkin toivottiin perustellen sitä juuri palautteen saamisena omista tulkinnoista. Samalla tämä ja moni muu tutkimus tuo esiin sen (esim. Sugue-Castillo 2009; Bunting 2009; Cross ym. 2003), että mahdollinen tuomio ei välttämättä ole yksi yhteen sen kanssa, onko tapauksessa tapahtunut väkivaltaa vai ei. Tällöin tieto tuomiosta ei välttämättä ole paras mahdollinen palaute tulkintojen oikeellisuudesta. Sen sijaan palautetta tulisi saada nimenomaan tehdyistä toimenpiteistä, jolloin edellä mainitut moniammatilliset keskustelut olisivat hyödyllisempiä.

Tehdyt toimenpiteet ja niistä käytävä palautekeskustelu koskevat monipuolisesti kaikkia esitutkintaan osallistuvia viranomaisia: poliiseja, sosiaaliviranomaisia ja terveydenhuollon ammattilaisia. Tämän tutkimuksen näkökulmasta moniammatillisen keskustelun ja palautteenannon kohteeksi tulisi kuitenkin saada erityisesti terveydenhuollon ammattilaisten esitutkintaa varten laatimat asiantuntijalausunnat, jotka koskevat lapsen seksuaalisen hyväksikäytön mutta myös lapsen pahoinpitelyn selvittämistä. Asiantuntijalausuntojen laatu ja sisältö tulisi yhdenmukaistaa (ks. myös Sosiaali- ja terveysministeriö 2009, 55), ja moniammatillisen palautteen antaminen voisi olla yksi osa tätä yhdenmukaistamista ja laadun kehittämistä. Tämä toimisi niin ikään keskeisenä osana esitutkinnan parantamista, jolloin sillä olisi samalla koko rikosprosessin, sitä edeltävän ja sen jälkeisen ajan toimintaa edesauttava vaikutus. Samalla rikosprosessissa tehdyt ratkaisut saataisiin paremmin vastaamaan siihen, mitä tapauksessa on tosiasiaa tapahtunut.

Se, että tieto mahdollisesta tuomiosta ei välttämättä toimi riittävänä palautteena, ei kuitenkaan tarkoita, etteikö tieto tuomiosta tai rikosprosessin etenemisestä olisi tärkeää lasten kanssa arjessa työskenteleville. Heidän tehtävänä on tukea lapsen kehitystä, minkä kannalta olisi useinkin olen-

naista tietää, jos lapsen elämään kuuluu osallisuus rikosprosessiin. Väki- valta- ja hyväksikäyttöepäilyjen kanssa työskentely on myös rankkaa työtä, jolloin palaute siitä, että asia on saavuttanut jonkin lopputuloksen voi olla olennainen. Se on kuitenkin nykyisellään suhteellisen vierasta nykyisessä työkuulttuurissamme. Kuten vanhempi konstaapeli Jari Lindholm kirjoittaa kirjassa *Rajua, rujoa ja raitista* poliisin työstä alaikäisen humalaisen nuoren kanssa työskentelemisestä Rovaniemien illassa: ”*Poliisipartio kirjasi ilmoituksen sosiaaliviranomaisille, joka faksattiin joko maalauskunnan tai kaupungin sosiaalitoimeen. Sen jälkeen poliisipartio ei tiennyt, miten asia hoitui eteenpäin sosiaalitoimessa. Poliisilain edellyttämä yhteistyö muiden viranomaisten kanssa ja lastensuojelulain ilmoittamisvelvollisuus hoidettiin lain edellyttämällä tavalla. Kukaan ei valittanut, ei kehunut, eikä antanut minkäänlaista palautetta.*” Palautteenannon kulttuuria ja sitä kautta asiantuntijuutta tulisikin pystyä kehittämään osana viranomaisten välistä yhteistyötä. Tämä puolestaan edellyttää viranomaisten välisen yhteistyön tiivistämistä ja arkipäiväistämistä sekä toiminnan entistä parempaa keskittämistä.

4 KOULUTUKSEN TARVE

Asiantuntijuuden hyödyntämiseen liittyy tiiviisti myös sen hankkiminen. Eri- laiset koulutukselliset tarpeet nousivatkin tässä tutkimuksessa esille kaikkien viranomaisten haastatteluissa. Koulutuksen tarve oli kaksijakoinen: Ensinnäkin tarvetta olisi oman alan lisäkoulutukseen mutta ennen kaikkea yksittäisten alojen peruskoulutuksen kehittämiseen. Viranomaisten välisen yhteistyön näkökulmasta olennaista puolestaan olisi toisten viranomaisten työn tuntemus.

Oman alan peruskoulutuksen kehittämisen näkökulmasta keskeisimmät koulutustarpeet liittyivät lääkäreiden ja poliisien koulutukseen. Tutkimukseen osallistuneet lääkärit edustivat ikäluokkia, joiden peruskoulutukseen väkivaltaepäilyt eivät kuuluneet. Nykyään aihe on otettu mukaan joidenkin yliopistojen lääkäreiden peruskoulutukseen mutta edelleen hyvin vähäisessä määrin. Poliisien nykyisessä peruskoulutuksessa ei ole yhtään pakollista kurssia erityisesti lapsiin kohdistuvien rikosepäilyjen tutkinnasta, vaikka lähestulkoon kenelle tahansa poliiseista voidaan antaa tutkittavaksi myös lapsiin kohdistuva pahoinpitely- tai hyväksikäyttöepäily. Myöhemmissä poliisialan opinnoissa, kuten alipäällystövaiheessa, opiskelijat voivat valita yhden kurssin, jossa käsitellään keskeiset lapsiin kohdistuvien rikosasioiden selvittämistä koskevat ohjeistukset ja periaatteet. Tämä on selvä puute, sillä kuten tässä tutkimuksessa käy ilmi, poliisin ja terveydenhuoltoviranomaiset toimet esimerkiksi esitutkinnan aikaisessa tutkinnassa

ovat äärimmäisen keskeisiä rikosprosessin myöhemmissä vaiheissa. Jotta väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen tutkinta voitaisiin valtakunnallisesti yhdenmukaistaa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2009), pelkät viralliset ohjeistukset, niiden olemassaolo ja mahdollisesti kehittäminen eivät tämän tutkimuksen näkökulmasta riitä. Tarvitaan myös tietoa ja koulutusta näiden ohjeistusten olemassaolosta ja soveltamisesta, mikä pätee kaikkiin viranomaisiin. Se, tulisiko koulutuksen olla peruskoulutukseen sisältyvää vai täydennyskoulutusta tai erikoistumisopintoja, tulisi harkita viranomaiskohtaisesti.

Kaikki viranomaisryhmät toivoivat lisäkoulutusta väkivallan ja hyväksikäytön käsittelemisestä. Erityisesti sosiaalitoimessa tuli esiin se, että työaikaa ei ole mahdollista käyttää itseopiskeluun, vaikka aiheesta on paljon materiaalia, joten erilaiset koulutustilaisuudet ovat hyödyllisiä. Tällä hetkellä pääsy niihin on kuitenkin rajallista koulutusmäärärahojen takia. Koulutusten tarjontaa pidettiin kuitenkin yleisesti ottaen hyvänä.

Viranomaisten välisen yhteistyön näkökulmasta olennaista olisi myös toisten viranomaisten toiminnan tuntemus. Ennen kaikkea lastensuojelun toimenpiteitä tunnetaan tämän tutkimukseen mukaan edelleen hyvin huonosti, mikä osaltaan voi vaikuttaa jopa lastensuojeluilmoituksen tekemiseen – tai pikemminkin tekemättä jättämiseen. Lastensuojeluilmoituksen roolia lastensuojelutarpeen selvittämiseen johtavana ilmoituksena korostetaan vuoden 2008 lastensuojelulain uudistuksessa sekä sen vuoden 2010 muutoksessa, mutta tätä tulisi korostaa entistä enemmän myös käytännössä. Toisaalta myös rikosprosessin tuntemus lasten kanssa työskenteleville olisi olennaista, sillä tässä tutkimuksessa tulee ilmi, miten se paikoin nähdään lapsen edun vastaisena. Tutkimuksessa ei selviä, perustuuko tämä oikeisiin vai vääristyneisiin tietoihin rikosprosessin vaiheista.

Koulutuksen haasteena tämän tutkimuksen näkökulmasta onkin ehdottomasti poikkihallinnollisuus. Epäilyt lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä koskevat laajasti monia eri viranomaisia, joilla on kullakin oma lähestymistapansa asiaan. Siinä missä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaiset ja viranomaiset painottavat lapsen etua, varsinaiseen rikosprosessiin osallistuvat viranomaiset hahmottavat asian myös – tai jopa ensisijaisesti – rikoksesta epäillyn tai syytetyt oikeusturvan takaamisen kannalta. Mikäli toisten toimintaperiaatteita ei tunneta, on yhteistyö hyvin hankalaa. Toisten toimintakulttuurin tuntemuksen merkitys on tullut esille myös aiemmassa aiheen tutkimuksessa (esim. Laapio 2005).

5 RAKENTEIDEN HALLINTA

Niin toimintamallien kehittäminen kuin moniammatillisen työotteen lisääminen edellyttävät myös rakenteiden joustoa, sillä pääpiirteissään suomalainen palvelujärjestelmä on rakennettu ammatillisen erikoistumisen perustalle (Karjalainen 1996). Rakenteiden entistä parempi hallinta tuleekin tässä tutkimuksessa esille yhtenä tavoitteena kaikissa väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen eri vaiheissa. Viranomaisten omat valmiudet viranomaisten väliseen yhteistyöhön ja moniammatillisuuteen olivat paikoin huomattavasti paremmat kuin mitä rakenteet antavat myöten. Yhtenä merkittävänä rajoitteena on se, että moniammatilliseen työskentelyyn ei ole varattu aikaa viranomaisten jokapäiväisessä toiminnassa. Yhteisten neuvottelujen järjestäminen eri viranomaisten kesken on siten hankalaa. Erityisesti tiedonvaihtoon liittyviä ongelmia on tietojärjestelmien hallinnassa, sillä ne kaikki perustuvat niin ikään sektorikohtaiselle toiminnalle. Käytännön tiedonvaihtoa hankaloittaa myös se, että erityisesti sosiaalityöntekijöitä ei tavoita muuta kuin sähköpostilla. Sosiaalityöntekijät eivät vastaa puhelimeen, sillä kaikki aika käytetään asiakaskäynteihin. Niin ikään byrokratian määrä hankaloittaa yhteistyön sujuvuutta ja osaltaan aiheuttaa sen, että epäily lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä ovat tutkinnallisesti aikaa vieviä ja niiden käsittely prosessissa kestää pitkään.

Tulos on sikäli mielenkiintoinen, että aikaisemmissa tutkimuksissa esiin nousseet asenteet toisia ammattiryhmiä vastaan, henkilökemiat ja muut ammattiryhmien välillä olleet yhteistyön rajoitteet eivät tässä tutkimuksessa tulleet juurikaan esille. Päinvastoin viranomaisten toimintaa yhteistyössä kuvattiin lähes poikkeuksetta ammattimaiseksi ja toisia viranomaisia kunnioitettavaksi. Yhteistyöhön suhtauduttiin myös hyvin positiivisesti. Tämä puhuu sen puolesta, että viranomaisten välistä yhteistyötä ja moniammatillisuutta työmuotona on alettu omaksua viranomaisten toimintaan jo suhteellisen hyvin, ja sen toteutuksessa on päästy eteenpäin. Valmiuksia siis työskentelyyn on. Haasteen muodostavat nyt rakenteiden jousto sekä ammattitaito sen käytännön toteuttamiseen.

6 PROSESSIEN KESTO JA ERILLISYYS

Epäily lapsiin kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä saavat usein aikaan useita eri viranomaisprosesseja. Epäily aloittaa usein lastensuojeluprosessin, rikosprosessin ja mahdollisesti myös hoitoprosessin. Näiden prosessien eteenpäin viemisestä vastaavat eri alojen viranomaiset ja, kuten aiemmin on jo todettu, suhteellisen eriävissä palvelurakenteissaan. Prosesseilla on kuitenkin aina vähintään yksi yhteinen tekijä: lapsi. Lapselle kyse

on pääasiassa yhdestä prosessista, väkivalta- tai hyväksikäyttökokemuksesta. Viranomaisten välisen yhteistyön ja moniammatillisen työskentelyn tarkoituksena on pitää huoli siitä, että lapsen kokonaisuus näissä eri viranomaisprosesseissa tulee huomioiduksi (Karjalainen 1996; Arnkil & Eriksson 1999). Tämän tutkimuksen mukaan siinä onnistutaan kuitenkin hyvin vaihtelevasti. Eriäviä mielipiteitä on myös siitä, missä määrin eri prosessien tulisi nivoutua yhteen. Lapsen edun näkökulmasta tilanne ei ole paras mahdollinen, sillä käytännössä se tarkoittaa samojen asioiden selvittämistä useaan otteeseen eri viranomaisten kanssa.

Moniammatillisen työn kehittämiseen tulisikin panostaan entistä enemmän myös lapsen näkökulmasta. Jos yhteistyö määritetään yksinomaan eri viranomaisten näkökulmasta, ajaututaan helposti sektoroituneisiin toimenpiteisiin ja eriäviin tulkintoihin. Jos taas pyritään katsomaan tilannetta ennen kaikkea lapsen näkökulmasta, on moniammatillisuuden toimivuudelle paremmat mahdollisuudet. Tästä näkökulmasta myös keskittämisen rooli korostuu. Ennen kaikkea vastuun ottamista kokonaiskuvan hallinnasta tulisi miettiä. Kukin viranomainen on laillisessa vastuussa oman prosessinsa etenemisestä. Vaikka kokonaiskuvan hahmottaminen on yhteistyön tehtävä, voidaan kysyä, kuka siitä on käytännön työssä vastuussa. Tämän tutkimuksen mukaan se on epäselvää käytännön toimijoille. Toiset sosiaalityöntekijät kokevat sen omaksi vastuukseksi, sillä lastensuojelun perustehtävä on lapsen kokonaisvaltainen hyvinvointi. Toiset puolestaan kokevat, että se on viranomaisten yhteinen vastuu, jolloin sen konkreettisuus helposti katoaa. Prosessien yhtenäistämisen ja vastuukysymysten näkökulmasta toimenpiteet yhtenäisten toimintamallien luomiseksi olisivatkin suotavia.

Prosessien erillisyyden lisäksi merkittäväksi haasteeksi nousee prosessien kesto. Tapausten selvittämiseen kuluva aika vaihtelee tapaus- ja aluekohtaisesti, mutta tässä tutkimuksessa käy ilmi, että varsinkin vakavimpien tapausten tutkinta-ajat ovat joskus kohtuuttomia. Tutkimuksen mukaan esitutkintavaihe on usein työläin ja eniten aikaa vievin vaihe johtuen juuri senaikaisesta moniammatillisesta yhteistyöstä sekä eri prosessien ja aikataulujen yhteensovittamisesta. Kyse ei siis ole siitä, etteivätkö viranomaiset tiedostaisi lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen selvittämisen olevan tärkeää ja kiireellistä toimintaa vaativaa. Pikemminkin kyse on siitä, että kukin viranomainen toimii omilla resursseillaan oman aikataulunsa mukaisesti, jolloin viivästyminen on melko pitkälti resurssikysymys. Tämän tutkimuksen näkökulmasta prosessin kesto on niin ikään se tekijä, joka eniten haittaa lapsen edun toteutumista rikosprosessin ja sitä edeltävän ajan menettelytavoissa.

Lapsen edun toteutumatta jääminen voi näkyä esimerkiksi siten, että pysyviä lastensuojelullisia tai kaikkia hoidollisia toimenpiteitä ei voida tehdä ennen

kun tapauksen rikostutkinnallinen työ on selvä. Jos se venyy esimerkiksi ulko-
puolelta tilattavien asiantuntijalausuntojen takia, voi lapsi joutua odottamaan
terapiaa tai pysyvää sijoitusta jopa vuosia. Prosessin erillisuus vielä pahentaa
prosessien keston negatiivisia vaikutuksia, sillä jos tieto ei kulje esimerkiki-
si poliisiin ja lastensuojelun välillä, voidaan tänä aikana puutteellisen tiedon
vuoksi lastensuojelussa tehdä haitallisia päätöksiä esimerkiksi tapaamisoike-
uksista, jonka seuraukset koko perheen tilanteen kannalta voivat olla hyvinkin
haitallisia. Tutkinta-aikojen sekä tutkintaan tarvittavien toimenpiteiden, kuten
oikeuspsykiatrisen työryhmän toiminnan, nopeuttamiseen tulisi ehdottomasti
lisätä resursseja. Nykytilanne ei turvaa lasten edun toteutumista. Tämä tutki-
mus antaa viitteitä siitä, että juuri prosessien kesto ja sitä kautta pysyvien las-
tensuojelullisten tai hoidollisten viivästyminen on yksi merkittävä syy siihen,
miksi rikosprosessi koetaan lastensuojelussa joskus lapsen edun vastaiseksi ja
tutkintapyyntöjä poliisille jätetään tekemättä. Tämä on varsin vaarallinen ke-
hityssuunta.

7 "RIITTÄVÄ NÄYTTÖ"

Kysyttäessä arjessa lasten kanssa työskenteleviltä viranomaisilta, mikä
väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyissä on vaikeinta, yleisin vastaus liittyi
varmuuden saamiseen epäilystä. Viranomaiset kuvasivat pohdintojaan
siitä, milloin on riittävästi todisteita siitä, että väkivalta on todella ta-
pahtunut, jotta epäilystä voi ilmoittaa toiselle viranomaiselle, pääasiassa
lastensuojeluun. Lastensuojelussa puolestaan jatkettiin pohdintaan siitä,
milloin tapauksesta on kerätty riittävästi näyttöä poliisille tehtävän tutkin-
tapyyntönsä tekemiseen. Tutkintapyyntöstä seuraavassa esitutkintaproses-
sissa riittävä näyttö saa jälleen oman merkityksensä suhteessa syyttäjän
toimenpiteisiin. Syyttäjä puolestaan miettii, onko tapauksessa riittävästi
näyttöä syytteen nostamiselle. Jos ajatellaan epäilyjä lapsen kohdistu-
neesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä prosessina, tulee tässä tutkimuk-
sessa hyvin esille se, miten jokaisessa vaiheessa viranomaiset keräävät
riittävästä näyttöä ja pohtivat sen olemassaoloa. Poliisiin tehtäviin näytön
hankkiminen kuuluu olennaisesti, ja se on siten perusteltua. Kuitenkin
viimekätisen ratkaisun näytön riittävydestä tekee vasta tuomioistuin.
Pohdinnat väkivalta- tai hyväksikäyttöepäilyn todellisuudesta ovat tieten-
kin olennaisia kaikille viranomaisille turhien ilmoitusten välttämiseksi.
Mutta missä määrin viranomaiset ovat velvollisia keräämään näyttöä ta-
pahtuneesta epäilynsä tueksi?

Lastensuojelulain mukaan lastensuojeluilmoituksen tekoon riittää hen-
kilön arvio siitä, että lapsen lastensuojelun tarve tulee selvittää. Henkilön ei
tarvitse – eikä hän usein ole päteväkään – tietää, tarvitseeko lapsi todella

suojelua, mutta lastensuojeluilmoituksen myötä sosiaalityöntekijä on velvollinen sen selvittämään. Mikäli lapsen elämässä olevalla henkilöllä herää epäily lapsen kohdistuneesta väkivallasta tai hyväksikäytöstä, on se selkeä ja yksiselitteinen syy lastensuojelun tarpeen selvittämiseksi. Jotta tämä ajatus omaksuttaisiin paremmin, asiaa koskevan lauseen sanamuoto selkeytettiin vuonna 2008 tehdyssä lastensuojelulain uudistuksessa. Aikaisemman muotoilun saattoi ymmärtää niin, että lastensuojeluilmoitus todella edellyttää jotain konkreettista näyttöä. Käytännössä tämän tutkimuksen perusteella viranomaiset kuitenkin pyrkivät edelleen keräämään tapauksesta myös silmin nähtävää todistusmateriaalia ennen ilmoitusten tekemistä, joten lastensuojeluilmoituksen kynnyksen madaltamiseksi on edelleen tehtävä työtä.

Sosiaalityöntekijän kohdalla tutkintapyyntöjen teko poliisille epäilystä lapsen kohdistuneesta väkivallasta puolestaan edellyttää perusteltua syytä epäillä lapsen kohdistuneen väkivaltaa tai hyväksikäyttöä. Käytännössä se edellyttää tapauksen jonkinasteista selvittelyä. Sosiaalityöntekijän tehtävä ei kuitenkaan ole ratkaista, onko rikosta tapahtunut vai ei. Perustelu viittaa nimenomaan sosiaalityöntekijän epäilyn perusteluun, ei siihen, että väkivallan olemassaoloa tulisi todistella. Vuoden 2008 lastensuojelulain hallituksen esityksessä esitettiin rajoitettavaksi sosiaalityöntekijän velvollisuutta rikosilmoituksen tekoon vetoamalla sosiaalityöntekijän tapauskohtaiseen harkintaoikeuteen, mutta tuota esitystä ei hyväksytty varsinaiseen lakiin. Lopulliseen säädökseen hyväksyttiin lakivaliokunnan muutosehdotus, jonka mukaan sosiaalityöntekijän ilmoitusvelvollisuus poliisille muodostuu siitä, onko epäilyä syytä pitää perusteltuna. Tämä on varsin selkeä viesti siitä, että sosiaalityöntekijän tulee ilmoittaa poliisille kaikista perustelluista epäilyistä ilman harkintaa. Se, mikä on riittävä perustelu omalle epäilylle, on tapauskohtaista ja siten mahdoton tässä määritellä. Tämä tutkimus antaa olettaa, että lastensuojelussa perusteluiden kriteerejä pidetään suhteellisen tiukkoina, sillä useat viranomaiset arvostelevat lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä liian myöhäisestä puuttumisesta. Mikäli sosiaaliviranomaiset ovat epävarmoja tutkintapyyntöjen tekemisestä, poliisien konsultointi ja yhteinen viranomaispalaveri ovat tämän tutkimuksen mukaan hyviä keinoja, joilla liian myöhäinen puuttuminen voidaan mahdollisesti välttää.

Kokonaisuuden kannalta todisteiden kerääminen kaikissa eri vaiheissa tarkoittaa helposti sitä, että epäilyjen elinkaari venyy pitkäksi. Kuten edellä todettiin, tapausten selvittämisen prosessit ovat usein pitkiä. Jos sitä ennen on jo kauan kerätty riittävää näyttöä lastensuojelussa ja sitä ennen koulussa tai päiväkodissa, tulee kokonaisuudessaan prosesseista perheelle ja ennen kaikkea lapselle kovin pitkiä. Myös tässä korostuu eri prosessien erillisyydet: näyttöä kerätään erikseen päiväkodissa, mahdollisesti neuvolassa, lastensuojelussa ja myöhemmin poliisissa. Kuitenkin viranomaisten välisen yhteistyön, yhteis-

ymmärryksen ja selkeän roolijaon takaamiseksi tutkinnalliset toimenpiteet ja näytön ja todistusmateriaalin kerääminen tulisi jättää vasta poliisille, mikä selkeyttäisi ja nopeuttaisi prosessin jatkumista.

8 VIRANOMAISTYÖN INHIMILLISYYS

Kun puhutaan erilaisista toimenpidemalleista ja lakipykälistä väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen selvittämisessä, piirtyy viranomaistyöstä hyvin formaali kuva. Tämä kaikki toimii viranomaistyön perustana, mutta käytännössä sitä tekevät inhimilliset ihmiset. Tämä tuli tutkimuksessa esille kaikissa väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen eri vaiheissa.

Arjessa lasten perheiden kanssa työskentelevät viranomaiset toivat esiin sen, miten väkivaltaepäilyissä ei aina ole kyse vanhempien julmuudesta tai moniongelmaisuudesta. Kyse voi olla yksittäisistä kärjistyneistä tilanteista, jotka johtuvat hyvinkin pienistä asioista. Toisaalta väkivaltaan voi johtaa osaamisen puute tai ymmärtämättömyys, joihin perhe tarvitsisi ensisijaisesti tukitoimia, ei rankaisua. Näissä tilanteissa viranomaiset toivat esiin ristiriitaisia tuntemuksia sen välillä, että viranomaisena tehtävä on puuttua asiaan väkivaltana mutta samalla on tahto ymmärtää ja auttaa perhettä. Näissä ja monissa muissakin tilanteissa esimerkiksi rikosprosessin käynnistäminen ei näyttäytynyt viranomaisten mukaan kovinkaan oikeana ratkaisuna. Tämän-tyyppiset inhimilliset ajatukset korostuvat juuri niiden viranomaisten joukossa, jotka työskentelevät arjessa lasten kanssa.

Poliisin ja rikostutkinnan kannalta väkivaltatyö itsessään vaatii inhimillisyyttä, sillä väkivallan tai hyväksikäytön kohteeksi joutuneen lapsen kohtaaminen ja lapsen haastattelu perustuvat vuorovaikutussuhteisiin ja inhimilliseen kohtaamiseen lapsen ja aikuisen välillä. Tästä näkökulmasta väkivaltatyö – erityisesti tapauksen selvittämisen kannalta – vaatii toisaalta objektiivisuutta rikoksen selvittämisessä ja toisaalta kykyä astua lapsen asemaan ja kohdata lapsi tämän omista lähtökohdista. Ilman lapsilähtöistä työskentelytapaa myöskään rikoksen selvittäminen ei ole mahdollista. Osa poliiseista selkeästi ymmärsi tämän lähtökohdan ja juuri siksi toivoivat asiaan entistä parempaa koulutusta. Väkivaltatyön inhimillisuus poliisien kohdalla näkyi parhaiten siten, että lapsen turvallisuuden tunne ja luottamuksen herättäminen haluttiin varmistaa sekä ennen että jälkeen poliisitapaamisen. Lapselle tuli jäädä hyvä kuva poliisista.

Lisäksi väkivaltatyön inhimillisyyttä kuvaa se, että poliisissa väkivalta- ja hyväksikäyttöepäily todellakin halutaan selvittää, vaikka tiedossa olisi jo etukäteen, että tapaus ei tule menestymään rikosprosessin myöhemmissä vaiheissa. Tämä osoittaa sen, että myös poliisin kannalta rikosprosessin var-

sinainen päätös ei kuvaa tapauksen menestystä tai sitä, onko tapauksen eteen työskennelty onnistuneesti. Vaikka poliisien tekemä työ esitutkinnassa ei riittäisi syytteen nostamiseen ja tuomioon, se voi johtaa muiden viranomaisten ratkaisuihin, jotka voivat olla lapsen hyvinvoinnin kannalta onnistuneita.

Kokonaisuudessaan viranomaiset liittivät erityisesti väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyihin paljon tunteita: ymmärtämistä tai sen vaikeutta, epävarmuutta ja huolta. Koska väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyt ovat kuitenkin sen verran harvinaisia, että työskentely niiden kanssa ei varsinkaan osalle viranomaisista ole jokapäiväistä eikä rutinoitumista tapahdu, suhtaudutaan tapauksiin usein tunteella. Suurin osa tutkimukseen osallistuneista viranomaisista toikin esille työnohjauksen tarpeen ja sen puutteellisuuden. Vain muutamilla viranomaisilla työnohjausta oli järjestetty. Suurin osa ei ollut saanut sitä edes pyynnöstä.

9 ARVOKESKUSTELUA VÄKIVALLASTA

Lapsiin kohdistuva väkivalta herättää aina keskustelua ja voimakkaitakin tunteita. Ihmisten ajatuksia siitä ohjaavat pitkälti oma elämänkatsomus ja omat kokemukset. Tämä koskee myös viranomaisia, sillä työtä tekevät ihmisilliset ihmiset. Koska viranomaisten työn tulisi kuitenkin samaan aikaan olla yhdenvertaista ja ennakoitavissa olevaa, tulee väkivaltaan liittyvistä asioista keskustella avoimesti.

Yksi tässä tutkimuksessa esille tullut keskustelua vaativa aihe on kysymys siitä, mikä on paras tapa puuttua mihinkin väkivaltaan. Vakavat aktiiviset fyysisen tai seksuaalisen väkivallan teot edellyttävät yksiselitteisesti puuttumista niin lastensuojelullisin kuin rikosoikeudellisinkin toimenpitein. Mutta kuuluvatko kaikki väkivallanteot rikosprosessiin, vai onko lapsen edun kannalta parempi puuttua asiaan muutoin? Mikäli näin on, mitkä väkivallan muodot oikeuttavat toisenlaisen puuttumisen ja kuka sen päättää? Entä missä tilanteissa lapsen hoidon laiminlyönti tai muunlainen kaltoinkohtelu muuttuu väkivaltarikoksen tunnusmerkit täyttäväksi rikokseksi? Tässä tutkimuksessa tuli esiin se, miten pienten lasten kaltoinkohtelut aiheuttavat viranomaisissa huolta ja usein myös lastensuojelullisia tukitoimenpiteitä mutta päättyvät hyvin harvoin rikosprosessiin.

Toisaalta suhtaudutaanko rikosprosessissa tasapuolisesti kaikkiin rikostyyppeihin? Vuoden 2009 alussa tuli voimaan laki, jossa seksuaalisen hyväksikäytön tutkimusten järjestämistä ja resurssointia parannettiin, mutta muiden pahoinpitelyrikosten osalta lisäresurssointi on vasta suunnitelluasteella, vaikka tutkimusten mukaan lapset kokevat selkeästi enemmän muuta kuin seksuaalista väkivaltaa (Ellonen ym. 2008). Muunlaisesta toimivasta puuttumisesta mainittakoon tässä esimerkiksi kouluissa käytössä olevat vertaissovitteet, joissa kiusaamiseen puututaan koulun lähiyhteisön turvin. Niin tässä

kuin muissakin tutkimuksissa niiden hyödyllisyys on tullut selkeästi esiin.

Toinen keskustelun paikka olisi viranomaisten toiminnan turvaaminen asianmukaisin resurssein. Mikäli kehoitetaan lasten kanssa työskenteleviä viranomaisia herkistämään tuntosarviaan mahdolliselle väkivallalle, tulee ensin turvata viranomaisten läsnäolo lasten arjessa sekä osaaminen väkivallan tunnistamisessa. Useissa kunnissa koulutusmäärärahoja ei ole ja lastensuojelua ja muita peruspalveluja leikataan. Tähän liittyvä huoli tuli laajasti esille tämän tutkimuksen haastatteluissa. Eri ammattiryhmien viranomaiset toivat esiin huolen siitä, miten pitkälle väkivalta tai ylipäätään perheiden ongelmat pääsevät, ennen kuin asiaan puututaan tai pystytään tarjoamaan apua. Viranomaisten mukaan varhainen puuttuminen ja ennaltaehkäisevät tukitoimet ovat kaukana. Suurena edistysaskeleena väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen selvittämisessä olisikin yhteiskunnallinen arvokeskustelu siitä, missä määrin lasten ja nuorten hyvinvointiin suunnattuja palveluita voidaan leikata rikkomatta lasten oikeuksia turvalliseen kasvu ympäristöön.

Kirjallisuus

- Arnkil, T. & Eriksson, E. (1999): Kelluvia vuoropuheluita. Teoksessa Virtanen, P. (toim.): Verkostoituva asiakastyö. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Bunting, L. (2008): Sexual offences against children. An exploration of attrition in the Northern Ireland criminal justice system. *Child Abuse & Neglect* 32, 1109–1118.
- Cross, T.P., Walsh, W.A., Simone, M. & Jones, L.M. (2003): Prosecution of child abuse: A meta-analysis of rates of criminal justice decisions. *Trauma, Violence & Abuse* 4, 323–340.
- Ellonen, N., Kääriäinen, J., Salmi, V., Sariola, H. (2008): Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset. Tutkimus peruskoulun 6. ja 9. luokan oppilaiden kokemasta väkivallasta. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 71, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 87. Tampere: Poliisiammattikorkeakoulu.
- Karjalainen, V. (1996): Verkoston lupaus. Tutkimus aikuisasiakkaan palveluverkoston rakentumisesta. *Stakes tutkimuksia* 68. Helsinki: Stakes
- Kulla, H. (2003): Hallintomenettelyn perusteet. Helsinki: Talentum.
- Laapio, M-L. (2005): Poliisi ja perheväkivalta: tapaustutkimus poliisin toimintakulttuurista ja viranomaisverkostosta. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 24. Espoo: Poliisiammattikorkeakoulu.
- Lapsiasiavaltuutettu (2008): Lausunto: HE 126/2008 Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittämisen jär-

- jestämisestä. http://www.lapsiasia.fi/c/document_library/get_file?folderId=97173&name=DLFE-8312.pdf (Luettu 9.2.2010).
- Lindholm, J. (2005): Tunturipurojen raikkautta Rovaniemellä. Teoksessa T. Orjasniemi & O. Tiuraniemi (toim.): Rajua, rujoa ja raitista. Alkoholin käyttö Lapissa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 257-270.
- Mahkonen, S. (2003): Lastensuojeluilmoitus. Jyväskylä: Gummerus.
- Oikeusministeriö (2009): Oikeusministeriön työryhmämietintö 2009:11. <http://www.om.fi/Etusivu/Julkaisut/Julkaisuarkisto20022009/Tyoryhmmamietintoja/Tyoryhmmamietintojenarkisto/Tyoryhmmamietintoja2009/1243789923138> (Luettu 9.2.2010).
- Paavilainen, E. & Pösö, T. (2003a): Lasten kokema perheväkivalta käsitteenä ja ilmiönä. Teoksessa Paavilainen, E., & Pösö, T. (toim.): Lapset, perhe ja väkivaltatyö. Porvoo: WSOY, 13–44
- Paavilainen, E. & Flinck, A. & Leppäkoski, T. & Merikanto, J. & Pösö, T. & Rautakorpi, H. & Pikkarainen, T. & White, M. (2008): Lasten kaltoinkohtelun tunnistaminen ja siihen puuttuminen. Hoitotyön suositus. <http://www.hotus.fi/@Bin/107094/Hoitotyön+suositus+kaltoinkohtelu.pdf> (Luettu 1.12.2009).
- Solantaus, T., Antikainen, J., Jerkku, M., Komulainen, J., Pajunen, T., Palomäki, E., Timoska, R. & Vala, U. (2006): Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn tutkiminen. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Lastenpsykiatriyhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim.
- Sisäasiainministeriö (2006): Ohje lapsen kohtaamisesta poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa. SM-2006-02026/Ri-2, 20.6.2006.
- Sisäasiainministeriö (2007): Vanhemmuus ja toimiva viranomaisyhteistyö. lasten ja nuorten syrjäytymisen ennaltaehkäisyn avaimet. Sisäasiainministeriön julkaisuja 45/2007.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2009): Lasten seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen. Työryhmän muistio. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 30. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=39503&name=DLFE-9918.pdf (Luettu 25.1.2010).
- Sugue-Castillo, M. (2009): Legal outcomes of sexually abused children evaluated at the Philippine General Hospital Child Protection Unit. *Child Abuse & Neglect* 33, 193–202.
- Taskinen (2003) (toim.): Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. Helsinki: Stakes oppaita 55.

Tolvanen, K. & Vuento, M. (2004): Poliisi ja lapsiin kohdistuneet rikokset. Teoksessa Söderholm, A. ym. (toim.): Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim, 207–217.

YK:n lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus (1989): http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/Lasten_oik_sopimus.pdf (Luettu 9.2.2010).

Lakiviitteet

esitutkintalaki 30.4.1987/449

lastensuojelulaki 13.4.2007/417

laki kunta- ja palvelurakennemuutoksesta 9.2.2007/169

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi perusopetuslain muuttamisesta HE 109/2009

IX. ENGLISH SUMMARY

Noora Ellonen & Sanna-Mari Humppi

1 INTRODUCTION

Research concerning child abuse in Finland has focused in recent years on the prevalence of child victimization (Ellonen et. al 2008, Sariola 1990, Salmi 2009). According to these studies, many children encounter different kinds of violence in their everyday surroundings. Only a limited number of these cases are, nevertheless, reported to the authorities (Humppi 2008; Humppi et al. manuscript). The question of which kind of child abuse is being intervened in, and, most importantly, what are the obstacles to it, is the main theme of this book. The book focuses on the authorities' ways of dealing with suspected child physical or sexual abuse in Finland. The objective of the study is to answer the question of how cases of child physical or sexual abuse are recognized, reported and solved by the authorities. The book covers the criminal process from the initial report of a child abuse to its preliminary investigation, prosecution and the ensuing court practices. In addition, the book includes a study of the co-operation between different authorities in solving child physical or sexual abuse. Within these objectives, in order to study the criminal process and co-operation between the authorities, the book pays attention to the challenges and problems that authorities encounter in trying to intervene in child victimization.

The study was conducted as a regional case study in three different cities in Finland. The cities remain anonymous throughout this research. Therefore, the data and results are limited to these regions only but, nevertheless, they give an indication of the practices employed on a national level as well. Within these cities, three different data are used to study the phenomenon, namely police reports, documents and interviews with the authorities:

- The police reports include cases of child physical and sexual abuse that were reported to the police in Finland in 2004-2009. Among other things, the way in which a suspected crime of child physical or sexual abuse (N=1,464) is reported is also studied within these cases.

- The documents include preliminary investigation documents, charges, dismissals and judgements that were collected from cases reported to the police in 2007. The processes and practices employed in these cases are studied within these documents.
- A total of 41 interviews with members of the police force, with social workers, prosecutors, doctors, judges, school and day-care professionals are included. The co-operation between the different authorities, and the challenges that the authorities encounter in solving these cases, are studied within these interviews.

The book consists of five different articles that are focused on the different stages in solving cases of child physical or sexual abuse. Each of the articles represents one aspect of the process. The articles are in chronological order, according to how the cases usually proceed, starting from recognizing and reporting the problem to its investigation, prosecution and court proceedings. The last article focuses on co-operation among the authorities throughout these processes. At the end, there is a description of seven individual cases, from the recognition and reporting of each case, to its investigation and prosecution. Finally, the results are brought together in conclusions. The main results of these articles are summarized in the following chapters.

2 REPORTING OF SUSPECTED CHILD PHYSICAL OR SEXUAL ABUSE (ARTICLE 2)

This article focuses on the challenges and questions that the authorities encounter when they suspect child physical or sexual abuse. First, the challenges related to recognizing a possible abuse are dealt with. Second, the actions undertaken by the authorities in a case of suspected abuse, and the challenges related to these, are studied. The article is based on interviews with professionals in day-care centres and schools, and with medical doctors and social workers working in the three cities where the data was collected (N=33).

An analysis of the interviews revealed that recognition of a suspected child abuse is still very difficult for the authorities, even though nowadays there is a lot of guidance and discussion related to it. Most of the authorities had only come across suspected child physical or sexual abuse cases a few times during their whole careers. When this is compared with the results of the research made about the amount of child abuse (e.g. Ellonen et. al 2008), the finding is clear: most of the cases are not recognised by the authorities working with children in their everyday life.

After recognizing a case of child abuse, the ways used to intervene vary between the different cities. Sending a report to the social services was usually the first step taken in all cities and by all the authorities involved. A clear variation, however, was to be seen in the number of times these cases were reported to the police by the social workers. In some cities, social workers are expected to report all cases to the police, but in some cities when a case of mild abuse is concerned, an individual social worker can decide whether he/she will make a police report or not. The study reveals how, in these situations, the moral opinion of the individual social worker about what actually constitutes violence has a great influence on how the case proceeds. This can be seen as a questionable factor from the point of view of consistent public services and children's protection by the law. The ability to recognize possible abuse and to act on it varied between professional groups and between the individual authorities. The main reason for this variation was, according to the authorities, a lack of knowledge about the role of the other authorities and a lack of proper training in recognizing and intervening in cases of abuse.

3 PRELIMINARY INVESTIGATION IN SUSPECTED CHILD PHYSICAL OR SEXUAL ABUSE (ARTICLE 3)

This article focuses on the preliminary investigation made by police in suspected child physical or sexual abuse in Finland. The data consists of preliminary investigation documents of 216 cases reported to the police in 2007 and interviews with police officers (N=9). The data is collected from three police departments of different sizes located in Finland. One of the police departments is a large one, the second is middle-sized and the third is a small one. The aim of this article is to study the kinds of methods and practices which are used in the police investigation of child abuse and the kinds of challenges that police officers encounter in this task.

The documents concerning the preliminary investigation point out the differences between police departments and individual police officers in their investigation methods. According to the documents, the primary investigation methods include an investigative interview with the child victims and the acquisition of medical or other specialist statements. Investigative interviews carried out with children, which have in previous research (Hirvelä 2007; Pipe et. al 2007; Faller 2007) shown to be the main method of investigation, are more common in sexual abuse than in physical abuse. In cases of sexual abuse, the child victim is interviewed in most cases (79%), whereas in child

physical abuse the number of investigative interviews with child victims is much smaller (46%). The documents clarify the reasons why the cases have not been followed up from the original police investigation to prosecution. These reasons are represented in table 1.

Table 1. Reasons for not proceeding with the case from police investigation to a prosecutor.

<i>Reason</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
<i>The suspect is under 15 years of age</i>	28	35
<i>The crime is under private prosecution</i>	24	30
<i>No crime committed</i>	8	10
<i>The suspect is unknown</i>	5	6
<i>Limited preliminary investigation</i>	2	2
<i>Other reason</i>	4	5
<i>No sign of the reason is stated in the document</i>	10	12
Total	81	100

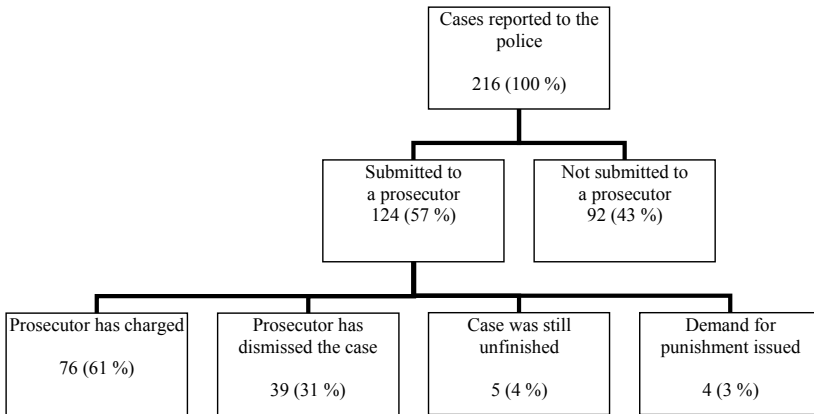
Interviews with police officers point out the challenges that they have in investigating cases of child abuse. These challenges include raising a child’s confidence about the situation, evaluating the child’s age and developmental phase, identifying the relationship between the suspect and the victim, and treating the child in a child-friendly way during the investigation. These challenges require psychological and child-friendly orientation on the part of the police officers, which makes any investigative interview with a child victim an especially difficult task for the police. Not all police officers interviewing child victims have specific training for this task, which causes significant differences between individual police officers. Important procedures during the preliminary investigation also include the medical or other specialist statements made by doctors, psychologists or other professionals in child behaviour. However, as the interviews with the police officers reveal, it takes a long time to obtain these possible medical or other specialist statements that

may support a possible accusation. Therefore, the time required to obtain these reports may delay the process significantly and may cause contradictions between the authorities. In total, this article emphasizes the need for police officers to be trained and the need for a child-sensitive approach during preliminary investigations.

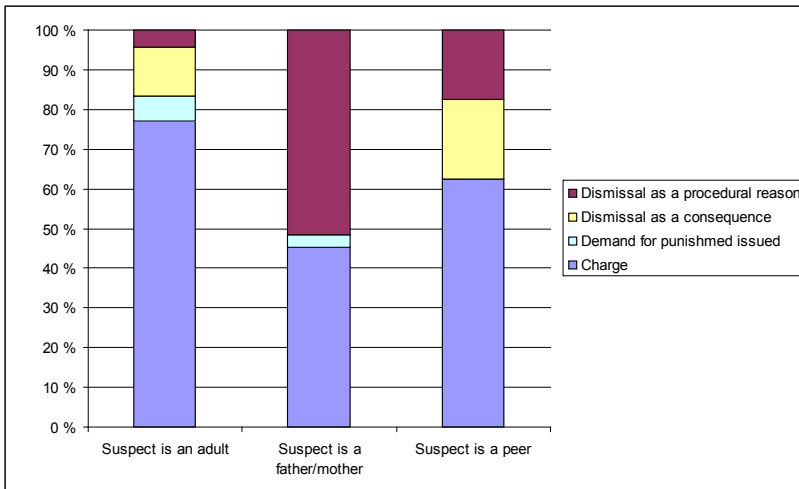
4 CONSIDERATION OF CHARGES IN SUSPECTED CHILD PHYSICAL OR SEXUAL ABUSE (ARTICLE 4)

This article focuses on the consideration of charges being made in suspected child physical or sexual abuse in Finland. The data consists of documents covering 124 cases and the interviews with prosecutors (N=6). The documents include the charges and dismissals made by the prosecutors. The documents were collected from cases which were reported to the police in 2007 and which proceeded from a preliminary investigation to a prosecutor in three different cities. The aim of this article is to answer questions concerning the types of decisions that are made by prosecutors in the cases of child victims, the types of cases that seem to be the most difficult from the viewpoint of a prosecutor and the kinds of reasons that exist behind the charges and dismissals in cases of child abuse.

The process from an initial police investigation to prosecution is represented in Figure 1. From the viewpoint of prosecution in child abuse, the interesting part concerns, for example, the dismissals, which form 39% of cases that proceeded to a prosecutor. The reasons for the dismissals are as follows: their evidence is insufficient (51%); the court proceedings are seen as unreasonable (33%); no crime was committed (8%); the case is under private prosecution (5%) or the case has been a minor crime (1%). According to this data, dismissals seem to be more common in cases where the father or mother is a suspect than in cases where adults or peers are suspect (figure 2). The reason for this might be that in cases where a father or mother is a suspect, the evidence supporting the suspect's guilt is more difficult to obtain.

Figure 1. Cases which proceeded from the police to a consideration of charges.

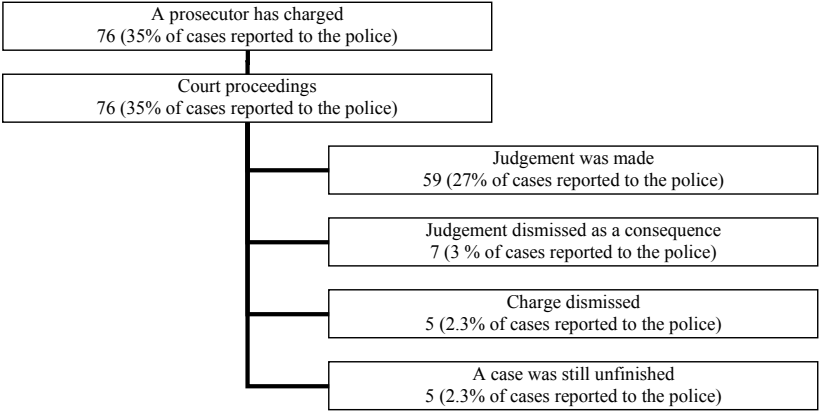
Figure 2. Decisions made by a prosecutor in different types of child abuse (N=119).

The interviews with prosecutors highlight the importance of co-operation between the police and the prosecutor during the preliminary investigation process. The prosecutors were not fully satisfied with the quality of police investigation in all cases. They emphasized that the investigative interview with the child is the most important evidence in the case, which makes a

police officer's role especially important. The function of medical statements as evidence is unclear. However, the decision whether to charge or dismiss a case depends on individual factors. The interviews showed that there are individual differences between prosecutors regarding the kind of abuse which is seen as tolerable and which is punishable. In total, the decision whether to charge or dismiss a case is therefore dependant on various factors: the quality of police investigation, a prosecutor's own subjective aspect of the seriousness of child abuse and individual factors related to the case itself.

5 COURT PROCEEDINGS IN SUSPECTED CHILD PHYSICAL OR SEXUAL ABUSE (ARTICLE 5)

This article focuses on the court proceedings in suspected child physical or sexual abuse. The data consists of judgements in 76 cases and of interviews with prosecutors (N=6) and judges (N=2). The documents were collected from cases which were reported to the police in 2007 and which proceeded from preliminary investigation to prosecution and to court in three different cities in Finland. Therefore, the percentages are based on regional data. The aim of this article is to investigate the decisions made in the court proceedings and the characteristics related to proceedings in child physical and sexual abuse. From the cases reported to the police in Finland in 2007, a total of 35% proceeded to a court. The number of judgements and dismissed charges in the data are given in Figure 3.

Figure 3. Cases which proceeded from a prosecutor to court proceedings.

The interviews with judges and prosecutors indicate that cases of child physical or sexual abuse are rather unique and rare cases in court proceedings. Previous research has criticised the court proceedings, especially the punishment and punitive practices, for the variety of punishments and lack of common punitive proceedings (Hinkkanen 2009). In this study, judges see the demand for common punitive proceedings as being rather controversial. The decisions made in court are based on individual consideration in each case. For example, the characteristics of child sexual abuse vary significantly, which is the reason why common punishment proceedings are seen as being difficult to obtain. In addition, from the viewpoint of judges and court proceedings, great emphasis is put on the defendant's rights. The legislation in Finland is based on certain principles, such as protecting the defendant's position. If there is uncertainty about the defendant's guilt, the case has to be solved in the best interests of the defendant. These issues are central in cases of child physical and sexual abuse where sufficient/insufficient evidence is the key question in a criminal process.

The article raises a societal and ethical question of whether suspected child physical or sexual abuse should be solved in court proceedings, and considers the effects that these proceedings have in terms of the child's best interest. This question seems to be relevant especially in cases of a child's father or mother being a suspect. The court proceedings, including interviewing a child in the court room, might also be disadvantageous when considering the child's age and developmental phase. Regardless of the difficulty in defining a child's best interests, it is advantageous to develop child-friendly practices to minimize the harm caused to the child during the process. From the perspective of this study, more emphasis should be put on recognizing the victim's position, which in court proceedings often remains secondary.

6 CO-OPERATION BETWEEN THE AUTHORITIES IN SUSPECTED CHILD PHYSICAL OR SEXUAL ABUSE (ARTICLE 6)

This article focuses on the challenges that the authorities encounter when suspected child physical or sexual abuse cases are investigated in co-operation with many specialists. The perspective of the article is that investigating child physical or sexual abuse requires co-operation from the police, social workers and medical professionals, because victimization is related to all these areas of a child's life (see e.g. Paavilainen & Pösö 2003; Paavilainen et al. 2008). This article examines the existing practices and problems related to co-operation between the authorities. The article is based on interviews with professionals

in day-care centres and schools, and with medical doctors and social workers working in the three cities where the research was done (N=33).

The analysis revealed that multiple challenges related to co-operation with the authorities were found in all three cities studied in this research. First, there are major differences between the cities in the way any necessary co-operation is considered and in the way it is carried out. The actual practice of co-operation, including the level of organized co-operation, as well as the level to which co-operation has been adopted within an organization's culture, varies between cities. There are also differences in the interpretation of the law. The legislation related to co-operation between the authorities in the health, social and police departments is not clearly defined, which results in a different interpretation of the law among different professional groups. This results in difficulties within co-operation.

On a practical level all professionals (in social work, education, the medical field and the police force) emphasized the need for the investigation of child physical or sexual abuse to be handled by some specific group. This centralization was seen to be important within certain sectors, such as the police force, but also among other professions. The model according to which child abuse cases are investigated "under one roof" from all different aspects received support from all the specialist fields involved. This kind of model is already used in other Nordic countries (*Barnhus*) (see e.g. Tuominen 2009). Centralizing the investigation was regarded as important in order to develop expertise among the authorities and in order to shorten the investigation times, which would result in providing better services for children.

On a practical level the authorities saw major structural challenges in co-operating with the other authorities in the present situation. The processes of child protection, police investigation and possible medical care, were regarded as partly being too disparate, which resulted in too much bureaucracy. This sectorized service system is typical of the Nordic welfare countries and is not planned from a co-operative perspective (Karjalainen 1996; Seikkula & Arnkil 2005). Related to these structural challenges is the authorities' wish to make better use of the existing expertise. Because child abuse issues do not play a major role in the basic training of all professionals, many professionals have received their expertise through extra training more or less due to their own individual interests. There are also many local projects which would result in improving people's awareness and knowledge related to child abuse and its interventions. This means, however, that the available expertise is not very well organized and is therefore often under-utilized. The authorities emphasized that expertise should be developed in co-operation with all the relevant authorities, so that multi-professionalism would become a part of the normal work environment.

Although there are still several challenges involved in investigating child abuse cases in co-operation with the authorities, this research also shows an important positive result related to previous research results. According to this research, all the authorities are willing to work together, and the importance of multi-professionalism has been accepted and recognized by all professionals. The existing challenges are more related to structure than to the attitudes of the authorities. This differs from previous research, where the attitudes towards other professional groups, as well as co-operation itself, have been shown to hinder the development of multi-professionalism (see e.g. Mahkonen 2003; Leventhal 1999).

7 CONCLUSIONS

Legislation has a central role in intervening in children's lives when abuse is suspected as well as in investigating these suspicions. On a theoretical level, the legislation is unambiguous: violence of all kinds is criminalized, and investigations should be carried out bearing the child's best interests in mind. This research revealed, however, that it is not clear what this means in practice. The authorities interpret the legislation in different ways, which results in different approaches being taken by the authorities in the different cities. Interpreting the legislation should thus be made more unambiguous as well.

This variation in interpreting the legislation is one reason for the varying practices in investigating child abuse cases, but it is not the only reason. There is no national specific structure or model as to how these cases should be investigated in practice. Many cities have their own model, but not all do. In spite of whether there is a written model or not, practices vary between the different cities quite clearly. To some extent, practices also vary between individual professionals. This regional variation in practices is questionable if it results in situations where a child would receive a different kind of investigation, depending on the child's place of domicile or even depending on the professional in charge of the investigation. This study thus raises the question of whether the investigation of child abuse should be more structured and guided. The answer to this question would need careful consideration because all the abuse cases are individual, and a model which suits all of the cases would be impossible to create.

This study also reveals the need for education in how child abuse should be investigated and recognized. It is a major shortcoming that child abuse issues do not play an important role in basic medical education at all universities or in police education. Advanced education should be provided, and the opportunity to attend this training should be guaranteed. All the professionals also pointed out how poorly some authorities know the role and tasks of the

other authorities with whom they should co-operate. The issue of insufficient knowledge was stressed, particularly of the practices in social work. This lack of knowledge results, among other things, in the existing expertise being under-utilized.

Suspected child physical or sexual abuse usually marks the beginning of many different processes: police investigation, child protection and medical care. These processes should to some extent overlap with each other. Co-operation between the authorities is present, playing a key role. To what extent these processes should overlap, and who has the final responsibility for the comprehensive picture of all these processes, has divided opinions among the authorities. All the authorities were worried about the duration of the comprehensive process, when all the different processes take their own time and proceed with their own limitations. If, for example, the police need to use the expertise of psychological professionals in the investigation, the duration of the process can easily be prolonged considerably. When the police investigation is prolonged, this easily affects the other processes as well; for example, no therapy treatments can be offered to a child before the police investigation has been made. In some cases these investigation times may last many years, which may not be in the child's best interests. More resources should thus be guaranteed for investigators, and a clearer prioritization of children's issues should be made.

When investigating child abuse is considered purely from the point of view of law or legal framework, a more or less formal picture is presented. This research vividly shows, however, that behind this legal framework there are humans with feelings. Child physical or sexual abuse is not a part of everyday life for most of the authorities, so every time it occurs it is more or less a special case, and on the part of the authorities it involves feelings such as insecurity, worry and the difficulty to understand. These facts were related by the authorities during the investigations. Humanitarian factors were also emphasized by those authorities working with children and families in everyday life, such as at day-care centres or at school. They pointed out that it is very rare that parents are intentionally and cruelly violent towards their children. Violence often results from multiple problems in the family or from the parents being exhausted, in other words from situations where the family would have needed more supportive actions rather than punishment. Related to this, the study reveals that there is thus still a strong need for general public discussion about issues of child abuse. What is abusive behaviour and what is not? When, for example, does neglecting a child's basic needs become violence? Most of the authorities also pointed out the question of early family support: families with issues of child abuse have often had problems for a long time. How has the situation become so bad before it results in somebody

doing something? One step forward in preventing child abuse would thus be to encourage more public debate about how much the resources devoted to family and child services can be cut before the child's right to have a secure living environment becomes endangered.

References

- Ellonen, N., Kääriäinen, J., Salmi, V., Sariola, H. (2008): Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset [The Experiences of Violence Among Children and Young People]. Reports of the Police College of Finland 71. Research bulletins of the National Research Institute of Legal Policy. Tampere, Finland: The Police College of Finland.
- Faller, K. C. (2007): Interviewing children about sexual abuse. Controversies and best practice. Oxford: Oxford University Press.
- Hirvelä, P. (2007): Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa [The criminal process in cases of child sexual abuse]. Helsinki, Finland: WSOY.
- Humpi, S. (2008): Poliisiin tietoon tullut lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta [Violence against children and adolescents in police reports]. Reports of the Police College of Finland 75. Tampere, Finland: The Police College of Finland.
- Humpi, S., Kääriäinen, J. & Ellonen, N. (2009): Physical violence against children and adolescents reported to the police. Discrepancies between a register-based data and Child victim survey. Unpublished article manuscript.
- Karjalainen, V. (1996): Verkoston lupaus. Tutkimus aikuisasiakkaan palveluverkoston rakentumisesta [The promise on networking. Study on construction a network of adult welfare services]. Stakes Research 68. Helsinki: Stakes.
- Leventhal JM. 1999. The challenges of recognizing child abuse: Seeing is believing. *The Journal of American Medical Association (JAMA)* 281, 657–659.
- Mahkonen, S. (2003): Lastensuojeluilmoitus [Child protection report]. Jyväskylä, Finland: Gummerus.
- Paavilainen, E. & Pösö, T. (2003): Lapset, perhe ja väkivaltatyö [Children, family and work against violence]. Porvoo, Finland: WSOY.
- Paavilainen, E. & Flinck, A. & Leppäkoski, T. & Merikanto, J. & Pösö, T. & Rautakorpi, H. & Pikkarainen, T. & White, M. (2008): Lasten kaltoin-

- kohtelun tunnistaminen ja siihen puuttuminen. Hoitotyön suositus. [Identifying and intervening to child maltreatment. Recommendation for health care practices] <http://www.hotus.fi/@Bin/107094/Hoitotyön+suositus+kaltoinkohtelu.pdf> (Accessed 20.4.2010).
- Pipe, M-E., Lamb, M.E., Orbach, Y. & Cederborg, A-C. (2007): Child sexual abuse. Disclosure, delay and denial. Mahwah: Lawrence Erlbaum.
- Salmi, V. (2009): Nuorten rikoskäyttäytyminen ja uhrikokemukset. Nuorisorikollisuuskyselyiden tuloksia 1995–2008 [Adolescent delinquency behaviour and victimization. Results from the Finnish Self-Report Delinquency Study 1995–2008]. National Research Institute of Legal Policy, Research 246. Helsinki, Finland: National Research Institute of Legal Policy.
- Sariola, H. (1990): Lasten väkivalta- ja seksuaalikoemukset [Physical and sexual violence in the lives of children]. Helsinki, Finland: Central Union for Child Welfare in Finland.
- Seikkula, J. & Arnkil, T. E. (2005): Dialoginen verkostotyö [Dialogue of networking]. Helsinki, Finland: Tammi.
- Tuominen, M. (2009): Lastentalomallin oikeudelliset reunaehdot. [Legislative limitations of Children's house]. Master Thesis of Public Law, University of Tampere, Finland: <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu03961.pdf> (Read 18.1.2010).

Liite 1. Liitetaulukot

Liitetaulukko 1. Uhrien ikäjakauma eri väkivallan muodoissa.

<i>Ikä</i>	<i>Aikuisen kohdistama väkivalta</i>	<i>Perheväkivalta</i>	<i>Ikätoverien välinen väkivalta</i>	<i>Ei tiedossa</i>	<i>Yhteensä</i>
<i>0–3</i>	14	13	0	0	27
<i>4–6</i>	6	11	3	0	20
<i>7–9</i>	13	5	41	0	59
<i>10–12</i>	17	7	14	1	39
<i>13–14</i>	26	6	38	1	71
<i>Yhteensä</i>	76	42	96	2	216

Liitetaulukko 2. Syyttäjälle edenneet väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyt paikkakunnittain esitutkinnassa päätettyjen tapausten osalta, % (N=190).

	<i>Paikkakunta 1</i>	<i>Paikkakunta 2</i>	<i>Paikkakunta 3</i>
<i>Syyttäjälle</i>	62	69	70
<i>Tutkinta päättynyt (ei syyttäjälle)</i>	38	31	30
<i>Yhteensä</i>	100 (N=102)	100 (N=58)	100 (N=30)

Liitetaulukko 3. Perusteet syyttämättäjättämispäätöksille eri väkivallan muodoissa päätettyjen tapausten osalta (N=39).

<i>Peruste</i>	<i>Perheen ulkopuolisen 2aikuisen väkivalta</i>	<i>Perhepiirissä tapahtuva väkivalta</i>	<i>Ikätovereiden välinen väkivalta</i>	<i>Yhteensä</i>
<i>Ei riittävää näyttöä</i>	2	14	4	20
<i>Kohtuusperuste</i>	6	0	7	13
<i>Ei tapahtunut rikosta</i>	0	2	1	3
<i>Ei syyteoikeutta</i>	0	0	2	2
<i>Vähäisyysperuste</i>	0	0	1	1
<i>Yhteensä</i>	8	16	15	39

Liitetaulukko 4. Tuomioistuimen ratkaisut tuomioistuinkäsittelyyn johtaneissa jutuissa päätettyjen tapausten osalta, % (N=71).

<i>Päätös</i>	<i>Fyysinen väkivalta</i>	<i>Seksuaalinen väkivalta</i>	<i>Yhteensä</i>
<i>Syyksi luettu rikos</i>	43	16	59
<i>Syyte hylätty</i>	5	0	5
<i>Syyksi luettu rikos, jätetään rangaistukseen tuomitsematta</i>	7	0	7
<i>Yhteensä</i>	55	16	71

Liite 2. Rikosilmoitusten poiminnassa huomioidut rikosnimikkeet

HEITTEILLEPANO
KUOLEMANTUOTTAMUS
LAPSENSURMA
LAPSENSURMAN YRITYS
LIEVÄ PAHOINPITELY
MURHA
MURHAN YRITYS
PAHOINPITELY
PAHOINPITELYN YRITYS
SURMA
SURMAN YRITYS
TAPPELUUN OSALLISTUMINEN
TAPPO
TAPON YRITYS
TÖRKEÄ KUOLEMANTUOTTAMUS
TÖRKEÄ PAHOINPITELY
TÖRKEÄN PAHOINPITELYN YRITYS
TÖRKEÄ VAMMANTUOTTAMUS
VAMMANTUOTTAMUS
VAARAN AIHEUTTAMINEN
VAPAUDEN RIISTO
TUOTTAMUKSELLINEN VAPAUDENRIISTO
TÖRKEÄ VAPAUDENRIISTO
LAPSEN SEKSUAALINEN HYVÄSIKÄYTTÖ
LAPSEN SEKSUAALISEN HYVÄSIKÄYTÖN YRITYS
PAKOTTAMINEN SEKSUAALISEEN TEKOON
PAKOTTAMINEN SUKUPUOLIIHTEYTEEN
PARITUKSEN YRITYS
RAISKAUS
RAISKAUKSEN YRITYS
SEKSIKAUPAN KOHTEENA OLEVAN HENKILÖN HYVÄSIKÄYTTÖ
SEKSIKAUPANKOHITEENA OLEVAN HENKILÖN HYVÄSIKÄYTÖN YRITYS
SEKSUAALINEN HYVÄSIKÄYTTÖ
SEKSUAALISEN HYVÄSIKÄYTÖN YRITYS
SEKSUAALISEEN TEKOON PAKOTTAMISEN YRITYS
SEKSUAALIPALVELUJEN OSTAMINEN NUORELTA
SEKSUAALIPALVELUJEN OSTAMISEN YRITYS NUORELTA
SUKUPUOLIIHTEYTEEN PAKOTTAMISEN YRITYS
TÖRKEÄ LAPSEN SEKSUAALINEN HYVÄSIKÄYTTÖ
TÖRKEÄ LAPSEN SEKSUAALISEN HYVÄSIKÄYTÖN YRITYS
TÖRKEÄ PARITUS
TÖRKEÄN PARITUKSEN YRITYS
TÖRKEÄ RAISKAUS
TÖRKEÄN RAISKAUKSEN YRITYS

Liite 3. Rikosprosessiin osallistuvien viranomaisten haastattelujen teemat

Poliisien haastattelujen teemat

Vastaajan taustatiedot ja työkokemus lapsiin kohdistuvasta väkivallasta
Rikoksesta ilmoittaminen

Lapsen kuulustelu asianomistajana

Lapsen huoltajan kuulustelu asianomistajana

Rikoksesta epäillyn kuulustelu

Muiden henkilöiden kuulustelu

Asiantuntijalausunto

Yhteistyö sosiaalitoimen kanssa

Yhteistyö lääkäreiden kanssa

Yhteistyö koulun henkilökunnan kanssa

Yhteistyö syyttäjien kanssa

Muu viranomaisyhteistyö

Kokemukset aikaisemmissa tutkimuksissa esiin tulleista yhteistyötä haittaavista ilmiöistä poliisin työn näkökulmasta (tiedonkulku, tehtäväjako ja roolit, henkilökemiat, rakenteiden hallinta, lakituntemus, asenteet)

Syyttäjien haastattelujen teemat

Vastaajan taustatiedot ja työkokemus lapsiin kohdistuvasta väkivallasta

Esitutkintapöytäkirjan saapuminen syyteharkintaan

Poliisin ja syyttäjän esitutinnan aikainen yhteistyö

Yhteistyö muiden viranomaisten kanssa

Syytteen nostaminen

Henkilötodistelun rooli: asiantuntijakuulustelu vai poliisikuulustelu

Kirjallinen todistelu: lääkärinlausunnon todistusvoima

Syyttämättäjättämispäätökset

Ei näyttöä -peruste

Tilanne pääkäsittelyssä

Tuomareiden haastattelujen teemat

Vastaajan taustatiedot ja työkokemus lapsiin kohdistuvasta väkivallasta

Tuomioistuinkäsittelyn alkaminen

Poliisin ja syyttäjän yhteistyö

Poliisin esitutkimateriaali

Lapsen videoitu kuulustelukertomus / lapsen kuuleminen pääkäsittelyssä

Asiantuntijakuulustelu vs. poliisikuulustelu

Lääkärinlausunnon todistusvoima

Vastanäytön arviointi

Rangaistuksen määrittäminen

Liite 4. Sosiaali- ja terveystieteiden haastatteluiden teemat

Teemojen yksittäiset kysymykset ja painotukset vaihtelivat sen mukaan, ke-
nestä viranomaisesta milloinkin ole kyse. Kaikki teemat kuitenkin toistuivat
koulun ja päiväkodin työntekijöillä, sosiaalityöntekijöillä sekä lääkäreillä.

Vastaajan tausta tiedot

Lapsiin kohdistuviin väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjen tunnistaminen

Miten lapsiin kohdistuva väkivalta tulee esille vastaajan työssä

Asiakkuustilanteet

Konsultaatio / virka-apu

Viranomaisyhteistyö - muodot ja haasteet

Sosiaalityöntekijöiden kanssa

Lääkäreiden kanssa (erikseen oikeuspsykiatrisen työryhmä)

Poliisin kanssa

Moniammatilliset työryhmät

Ylipäättään väkivaltaepäilyissä esiintyvät vaikeudet

Kokemukset aikaisemmissa tutkimuksissa esiin tulleista yhteistyötä haittaa-
vista ilmiöistä oman ammattiryhmän näkökulmasta (tiedonkulku, tehtäväja-
ko ja roolit, henkilökemiat, rakenteiden hallinta, lakituntemus, asenteet)

LAPSIIN

KOHDISTUVA VÄKIVALTA JA HYVÄSIKÄYTTÖ

TAPAUSTEN TUNNISTAMINEN,
RIKOSPROSESSI JA VIRANOMAISTEN YHTEISTYÖ

Viranomaiset kohtaavat monia haasteita havaitessaan epäilyn lapsen kohdistuneesta väkivallasta. Epäily aloittaa monivaiheisen prosessin, jossa ovat mukana poliisit, sosiaalityöntekijät, syyttäjät, lääkärit, tuomarit sekä koulun ja päiväkodin henkilökuntaa. Tämän tutkimuksen kohteena on viranomaisten työ, jota lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja hyväksikäyttötapausten selvittäminen vaatii. Tutkimuksessa käydään läpi tapausten eteneminen rikosprosessissa rikosilmoituksen kirjaamisesta tuomioistuinkäsittelyyn. Sen lisäksi tutkimuksessa nostetaan esiin viranomaisten kokemia haasteita, joita liittyy tapausten tunnistamiseen, rikosprosessikäytäntöihin ja viranomaisyhteistyöhön. Aineisto perustuu rekisteri- ja asiakirjatietoihin sekä viranomaisten haastatteluihin, jotka kerättiin kolmelta paikkakunnalta.

Teos on suunnattu kaikille lasten ja nuorten hyvinvoinnista ja viranomaiskäytännöistä kiinnostuneille. Tutkimus avaa näkökulmia rikosprosessiin, viranomaisyhteistyöhön sekä lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseen.

ISBN: 978-951-815-191-6

9 789518 1151916

Poliisiammattikorkeakoulu